BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
1 K
3

12 16 C 29

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SCRIPTORES
REI RUSTICÆ
VETERES LATINI

EX RECENSIONE

JO. MATTHIÆ GESNERI

Cum Notis selectioribus.

TOMUS III

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

VENETIIS MDCCLXXXIV.
Apud Thomam Bettinelli

Cum Facultate ac Privilegio.

Digitized by Google

Digitized by Google

CANDIDIS LECTORIBUS

EDITOR S. D.

QUod polliciti sumus, dum Columellæ Partem priorem ederemus, nos videlicet in altera hac Parte edenda, de Gaditani istius Auctoris vita & eloquentiæ genere nonnihil allaturos, id Viri Cl. Jo. Matthiæ Gesneri verbis, Candidi Lectores, nunc præstabimus. „ Ex eo quod, il- „ le ait, Syriam Ciliciamque se obiisse indicat „ (Columella) 2, 10, 18, forte non injuria colle- „ gerit aliquis, cum imperio, certe cum pote- „ state, ibi eum fuisse... De ætate certius sta- „ tui potest, quod Senecæ viventis & florentis „ vineas commemorat 3, 3, 3: atque Cornelium „ Celsum suorum temporum virum nominat 1, „ 1, 14: passim ipse citatur a Plinio majore: qui „ quidem non nimis illi æquus videtur fuisse, „ cujus rei vel testimonia vel indicia plura ex- „ tant. An pungat illum 1, 6, 3, itemque in ipso „ operis sui proœmio, Palladius, ad ea dispu- „ tamus: injuria quidem certe si hoc voluit. „ Ita enim profecto disertus est Columella, non „ ut argumentum simplex, quod doceri amat,

Digitized by Google

„dicendo obscuret, quod Palladio facilius aliquis „objiciat, sed ut clarissima luce perfundat om- „nia, & mereatur non illud modo Vegetii, *Co-* „*lumellæ abundavit dicendi facultas*, sed illud quo- „que Theodori Bezæ Epigramma, quod hic et- „iam legi dignum est:

Orphea mirata est Rhodope sua fata canentem,
Si modo Virgilii carmina pondus habent.
Tu vero Iuni silvestria rura canendo
Post te ipsas urbes in tua rura trahis.
O superi, quales habuit tum Roma Quirites,
Quum tam facundum viderit agricolam.

„Nimirum interdum quasi vela laxat orationi, ubi „argumentum vim dicentis recipit, ut in præ- „fationibus fere, &, ut exemplis ex medio ope- „re petitis utamur, 3, 10, 9 sqq. 3, 21, 2. 7, 12, 1. „8, 8, 10. ubique autem copiosus est, & ut ru- „ra, quæ coluit, læta quadam ubertate nitens „& splendidus. Quam felicem verborum copiam „habuerit, existimare licet, si synonima quæ- „dam illius proferamus. Quam diversimode de „caseo loquitur?... Sed se, quod difficile erat, „superasse, & ipsam naturæ matris varietatem „æmulatus videtur in re simplicissima & quo- „tidiana exprimenda, " qualis est plantarum germinatio.... „Sunt quadraginta prope formu-

Digitized by Google

„ læ, cultæ omnes, nitidæ, rem unam ean-
„ demque mira quadam venustate signantes. "
Hucusque dux noster Gesnerus. Quibus addere nobis placet, quandoquidem vel italici sermonis ingenium stili varietatem ornatumque maxime desiderat, valde exoptandum esse, ut aliquis tandem inveniatur, qui Columellianum opus scite atque eleganter vulgari nostræ consuetudini tradere non dedignetur. Sunt & hodie Mutinæ plures optime scribendi facultate præditi, quorum unus vel alter hoc onus sibi sumere, antiquumque damnum ac dedecus literis allatum ab inficeta & barbara Petri Lauri conterranei sui interpretatione satis abunde reparare facile queat. Ne eos deterreat, quæso, magni Tiraboschii auctoritas (*), apud quem non tam in honore esse videtur ex una in aliam linguam præclare vertere, quam, gerulorum more, eruditas lacinias undique consarcinare. Ceterum, quod ad laborem nostrum attinet, magis magisque in dies institutum nostrum urgemus, ut scilicet emendatissimum Latini cujusque Scriptoris textum edamus, neque aliis notis auctum, quam iis, quæ, jejuna posthabita eruditione, lectoribus modo subveniant, ubi fru-

(*) Vid. Biblioth. Mutin. Tom. III, pag. 77, pr.

stra a lexicis præsidium aliquod expectarent. Ingratissimus porro essem, nisi me plurimum, præter celeberrimum Pontederam, doctissimo etiam Morgagno debere non profiterer: utriusque enim ne syllabam quidem perdere mihi fuit religio. Sed quantum duumviri isti præstantissimi gavisi essent, quotque uberiores in Columellam utilitates redundassent, si pretiosissimi Codicis Sangermanensis Collatio illis innotuisset! Non adeo tum eorum alter optimi Goesiani libri mutilationem ingemuisset; „quo destitutus (ipse inquit) in procelloso mari sine malo & anchora nauclerus me plane desero atque destituo.“ Jure ac merito nos itaque Sangermanensis Ms., qui idem plane cum Goesiano esse putatur, rationem summopere habendam duximus in Varietate nostra adornanda. Utinam nobis audacioribus esse licuisset, ut non pauca in contextum, manifesta ducti ratione, intulissemus. Vos, Candidi Lectores, hæc omnia & reliqua, quæ commodo vestro excogitare conarique nunquam desistemus, humaniter perpendite, favete, ut soletis, & bene valete.

Dabam Venetiis IV. Cal. Majas A. C. MDCCLXXXIV.

Digitized by Google

L. JUNII MODERATI
COLUMELLÆ
DE
RE RUSTICA
LIBRI XII.
ET
LIBER DE ARBORIBUS &c.

PARS ALTERA.

Digitized by Google

L. JUNII MODERATI

COLUMELLÆ

DE

RE RUSTICA

LIBER SEPTIMUS.

BREVIARIUM.

I. De asello. II. De ovibus emendis tuendisque. III. De arietibus eligendis. IV. De ovibus tectis. V. Medicinæ pecoris ovilli. VI. De caprino pecore. VII. De medicina caprarum. VIII. Casei faciendi ratio. IX. De suibus & eorum medicinis. X. De medicina suum. XI. De castratione suum. XII. De canibus. XIII. De moribus & medicinis canum.

Digitized by Google

De asello.

Cap. I. De minore pecore dicturis, Publi Silvine, principium tenebit minor Arcadiæ vilis hic vulgarisque asellus, cujus plerique rusticarum rerum auctores in emendis tuendisque jumentis præcipuam rationem volunt esse; nec injuria. Nam etiam eo rure, quod pascuo caret, contineri potest, exiguo & qualicunque pabulo contentus: quippe vel foliis spinisque, vel perticis salignis[a] alitur, vel objecto fasce sarmentorum[b]. Paleis vero, quibus[c] pene om-
2 nes regiones[d] abundant, etiam gliscit. Tum imprudentis custodis negligentiam fortissime sustinet: plagarum & penuriæ tolerantissimus: propter quæ tardius deficit, quam ullum aliud armentum: nam laboris & famis maxime patiens, raro morbis afficitur. Hujus animalis tam exiguæ tutelæ plurima & necessaria opera supra portionem respondent, cum & facilem terram, qualis in Bætica totaque Libye[e] sit, levibus aratris proscindat, & non nimio ponde-
3 re[f] vehicula trahat. Sæpe etiam, ut celeberrimus poeta memorat, ---- *tardi costas agitator aselli, Vilibus aut onerat pomis, lapidemque revertens In-*

a) vepraticis Sanger. b) stramentorum I. B. R. c) quæ I. B. R. Goes. Sanger. d) omnibus regionibus I. B. R. Goes. Sanger. e) Lybia I. B. R. f) minima pondera Goes. Sang.

Digitized by Google

cursum[a], *aut atræ massam picis urbe reportat*. Jam vero molarum, & conficiendi frumenti pene solennis est hujus pecoris labor. Quare omne rus tanquam maxime necessarium[b] desiderat asellum, qui, ut dixi, pleraque utensilia & vehere in urbem, & reportare collo vel dorso commode potest. Qualis autem species ejus vel cura probatissima sit, superiore libro, cum de pretioso præciperetur, satis dictum est.

De ovibus emendis tuendisque.

II. Post majores quadrupedes ovilli pecoris secunda ratio est, quæ prima fit, si ad utilitatis magnitudinem referas. Nam id præcipue nos contra frigoris violentiam protegit, corporibusque nostris liberaliora præbet velamina. Tum etiam casei lactisque abundantia non solum agrestes saturat, sed etiam elegantium mensas jucundis & numerosis dapibus exornat. Quibusdam vero nationibus frumenti expertibus victum commodat, ex quo Nomadum Getarumque plurimi γαλακτοπόται dicuntur. Igitur id pecus, quamvis mollissimum sit, ut ait prudentissime Celsus, valetudinis tutissimæ est, minimeque pestilentia laborat. Verum tamen eligendum est ad naturam loci: quod semper observari non solum in hoc,

a) incussum *a*. Vict. b) instrumentum *ins*. I. B. R. Goes. L.

sed etiam in tota ruris disciplina Virgilius præcipit, cum ait: *Nec vero terræ ferre omnes omnia*
3 *possunt*. Pinguis & campestris situs proceras oves tolerat; gracilis & collinus quadratas; silvestris & montosus exiguas: pratis planisque novalibus tectum pecus commodissime pascitur. Idque non solum generibus, sed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximii Milesias[a], Calabras, Appulasque[b] nostri existimabant, earumque optimas Tarentinas. Nunc Gallicæ pretiosiores habentur, earumque præcipue[c] Altinates. Item quæ circa Parmam & Mutinam
4 macris stabulantur campis. Color albus cum sit optimus, tum etiam est utilissimus, quod ex eo plurimi fiunt, neque hic ex alio. Sunt etiam suapte natura pretio commendabiles pullus atque fuscus, quos præbent[d] in Italia Pollentia, in Bætica Corduba. Nec minus Asia rutilos, quos vocant ἐρυθρούς. Sed & alias varietates in hoc pecoris[e] genere docuit usus exprimere: nam cum in municipium Gaditanum ex vicino Africæ miri coloris silvestres ac feri arietes, sicut aliæ bestiæ, munerariis deportarentur, M. Columella patruus meus, acris vir ingenii atque illustris agricola, quosdam mercatus in agros transtulit,
5 & mansuefactos tectis ovibus admisit. Eæ primum

a) Milesias *deficit* I. B. R. Sanger. b) milites *ins.* I. B. R. Sanger. c) præcipuæ *plur.* d) præbet Sanger. e) pecudis Sanger.

Digitized by Google

hirtos, sed paterni coloris, agnos ediderunt, qui deinde & ipsi Tarentinis ovibus impositi, tenuioris velleris arietes progeneraverunt. Ex his rursus quicquid conceptum est, maternam mollitiem, paternum & avitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcumque speciem, quæ fuerit in bestiis, per nepotum gradus mitigata feritate, rediisse. Ad propositum revertar. Ergo duo genera 6
sunt ovilli pecoris, molle & hirsutum. Sed in utroque vel emendo plura communia, quædam tamen sunt propria generosi, quæ observari conveniat. Communia in emendis gregibus fere illa. Si candor lanæ maxime placet, nunquam non[a] candidissimos mares legeris: quoniam ex albo sæpe fuscus editur partus; ex erythræo vel pullo nunquam generatur albus.

De arietibus eligendis.

III. Itaque non solum ea ratio est probandi arietis, si vellere candido vestitur, sed etiam si palatum atque lingua concolor lanæ est: nam cum hæ corporis partes nigræ, aut maculosæ sunt, pulla vel etiam varia nascitur proles, idque inter cætera eximie talibus numeris significavit idem, qui supra: *Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse*, Ni-

a) non *omitt. omn. præter* B. R. *pro* non *habet* nisi Goes. Sanger.

Digitized by Google

gra subest udo tantum cui lingua palato; Rejice
2 *ne maculis infuscet vellera pullis Nascentum.* Una eademque ratio est in erythræis & nigris arietibus; quorum similiter (ut jam dixi) neutra pars esse debet discolor lanæ, multoque minus ipsa universitas tergoris maculis variet: ideo nisi lanatas[a] oves emi non oportet, quo melius unitas coloris appareat: quæ nisi præcipua est in arietibus, paternæ notæ
3 plerumque natis inhærent. Habitus autem maxime probatur, cum est altus atque procerus, ventre promisso atque lanato, cauda longissima, densique velleris, fronte lata, testibus amplis, intortis cornibus: non quia magis hic sit utilis, (nam est melior mutilus aries) sed quia minime nocent intorta potius, quam surrecta[b] & patula cornua: quibusdam[c] tamen[d] regionibus, ubi cæli status uvidus ventosusque est, capros & arietes optaverimus vel amplissimis cornibus, quod ea porrecta altaque[e] maximam par-
4 tem capitis a tempestate defendant. Itaque si plerumque est atrocior hiems, hoc genus eligemus: si clementior, mutilum probabimus marem: quoniam est illud incommodum in cornuto, quod cum sentiat se velut quodam naturali telo[f] capitis armatum,

a) lavatas L. *quod probat* Gesn. b) subrecta Goes. L.
c) quibus P. L. *forte omittendum etiam sequens* ubi.
d) tamen *omittitur* I. B. R. e) quæ tam profecto altoque L. I. B. R. Sanger. quod ea projecta lataque maximam partem &c. Heins. *ad Virg. Æn.* 10, 587. f) naturali telo Goes. Sang. naturæ loco *alii. Vid. Morg.* I, 37.

frequenter in pugnam procurrit, & fit in fœminas quoque procacior: nam rivalem (quamvis solus admissuræ non sufficit) violentissime persequitur[a], nec ab alio tempestivum[b] patitur iniri gregem, nisi cum est fatigatus libidine. Mutilus autem, cum se tan- 5
quam exarmatum intelligat, nec ad rixam promptus est, & in venere mitior. Itaque capri vel arietis petulci sævitiam pastores hac astutia repellunt. Mensuræ pedalis robustam tabulam configunt aculeis, & adversam fronti cornibus religant: ea res ferum prohibet a rixa, cum stimulatum suo ictu ipsum se sauciat. Epicharmus autem Syracusanus, qui pecu- 6
dum medicinas diligentissime conscripsit, affirmat pugnacem arietem mitigari terebra secundum auriculas foratis cornibus, qua curvantur in flexu[c]. Ejus quadrupedis ætas ad progenerandum optima est trima: nec tamen inhabilis usque in annos octo. Fœmina post bimatum maritari debet, juvenisque habetur quinquennis: fatiscit post annum septimum. Igitur, ut dixi, mercaberis oveis intonsas: variam 7
& canam comam improbabis, quod sit incerti coloris. Majorem trima dente minacem sterilem repudiabis: eliges bimam vasti corporis, cervice[d] prolixa, prolixi villi, nec asperi, lanosi & ampli uteri: nam vitandus est glaber & exiguus. Atque 8

a) prosequitur I. B. R. b) tempestive I. B. R. Goes. L. Sang. c) flexum Goes. Sang. *rectè*. d) torvi & prolixi villi I. B. R.

hæc fere communia sunt in comparandis ovibus: illa etiam tuendis: humilia facere stabula, sed in longitudinem potius, quam in latitudinem porrecta[a], ut simul hieme calida sint, nec angustiæ fœtus oblidant: ea poni debent contra medium diem: namque id pecus, quamvis ex omnibus animalibus[b] vestitissimum, frigoris tamen impatientissimum est, nec minus æstivi vaporis: itaque cohors clausa sublimi macerie[c] præponi vestibulo debet, ut sit in eam tutus exitus æstivandi[d]: deturque opera, ne quis humor subsistat[e], ut semper quam aridissimis filicibus, vel culmis stabula constrata sint, quo purius & mollius
9 incubent fœtæ. Sint quala[f] mundissima, ne qua earum valetudo, quæ præcipue custodienda est, infestetur uligine. Omni autem pecudi larga præbenda sunt alimenta. Nam vel exiguus numerus, cum pabulo satiatur, plus domino reddit, quam maximus grex, si senserit penuriam. Sequeris[g] autem novalia, non solum herbida, sed quæ plerumque vidua sunt spinis, utamur enim sæpius auctoritate divini carminis: *Si tibi lanitium curæ est, primum*
10 *aspera silva, Lappæque tribulique absint*. Quoniam ea res, ut ait idem, scabras oves reddit, *cum tonsis illotus adhæsit Sudor; & hirsuti secuerunt cor-*

a) provecta I. B. R. b) sit *ins*. Goes. Sanger. c) materie L. I. B. R. d) æstuandi I. B. R. Goes. Sanger. e) consistat I. B. R. Goes. L. Sanger. f) caula *in marg*. Gr. St. *forte* caulæ. g) Sequaris *conj*. Ursin.

pora vepres: cum[a] etiam quotidie minuitur lana[b], quæ quanto prolixior in pecore concrescit, tanto magis obnoxia est rubis, quibus velut hamis inuncata, a pascentium tergoribus avellitur. Molle vero pecus etiam velamen, quo protegitur, amittit, atque id non parvo sumtu reparatur. Inter aucto- 11
res fere constat, primum esse admissuræ tempus vernum Parilibus, si sit ovis matura; sin vero fœta, circa Julium mensem. Prius tamen haud dubie probabilius, ut messem vindemia[c], fructum deinde vineaticum fœtura pecoris excipiat, & totius autumni pabulo satiatus agnus ante mœstitiam frigorum, atque hiemis jejunium, confirmetur. Nam melior est autumnalis verno, sicut ait verissime Celsus, quia magis ad rem pertinet, ut ante æstivum quam hibernum solstitium convalescat: solusque ex omnibus animalibus bruma commode nascitur. Ac si res 12
exigit, ut plurimi mares progenerandi sint, Aristoteles, vir callidissimus rerum naturæ, præcipit, admissuræ tempore observare siccis diebus halitus septentrionales, ut contra ventum gregem pascamus, & eum spectans admittatur pecus: at si fœminæ generandæ sunt, austrinos flatus captare, ut eadem ratione matrices ineantur. Nam illud, quod priore libro docuimus, ut admissarii dexter, vel etiam

a) tum *plur.* b) lanæ fructus Goes. Sanger. c) vindemiam I. B. R. quod non optime probat Heins. *ad Ovid. Met.* 3, 729.

Digitized by Google

sinister vinculo testiculus obligetur, in magnis gre-
13 gibus operosum est. Post fœturam deinde longinquæ regionis pascua petiturus opilio [a], fere omnem sobolem pastioni reservet suburbanæ: villicus enim teneros agnos, dum adhuc herbæ sunt expertes, lanio tradit, quoniam & parvo sumptu devehuntur, & iis submotis, fructus lactis ex matribus non minor percipitur. Submitti tamen etiam in vicinia urbis quandoque [b] oportebit: nam vernaculum pecus peregrino
14 longe est utilius; nec committi debet, ut totus grex effœtus senectute dominum destituat: cum præsertim boni pastoris vel prima cura sit, annis omnibus in demortuarum vitiosarumque ovium locum totidem, vel etiam plura capita, substituere: quoniam sæpe frigorum atque hiemis sævitia pastorem decipit, & eas oves interimit, quas ille tempore autumni, ra-
15 tus adhuc esse tolerabiles, non submoverat: quo magis etiam propter hos casus, nisi [c] validissima, quæ non comprehendatur hieme, novaque progenie repleatur numerus: quod qui faciet, servare debebit, ne minori quadrimæ, neve ei, quæ excessit annos octo, prolem submittat: neutra enim ætas ad educandum est idonea: tum etiam, quod ex vetere materia nascitur, plerumque congeneratum pa-

a) villicus *ins.* L. Pol. Sanger. b) quicunque Pol. quantum (quintum Goes.) quemque Sanger. c) nonnisi *conj. Morg.* I, 38. nisi quæ Gesn. *cui favet Cod. Lips.*

rentis senium refert: nam vel sterile vel imbecillum est. Partus vero incipientis pecoris non secus, 16
quam obstetricum more custodiri debet: neque enim aliter hoc animal, quam muliebris sexus enititur, sæpiusque etiam quanto est omnis rationis ignarum, laborat in partu: quare veterinariæ medicinæ prudens esse debet pecoris magister, ut, si res exigat, vel integrum conceptum, cum transversus hæret locis genitalibus, extrahat: vel ferro divisum, citra matris perniciem, partum [a] educat, quod Græci vocant ἐμβρυουλκεῖν. Agnus autem, cum est edi- 17
tus, erigi debet, atque uberibus admoveri, tum etiam ejus diductum os pressis humectare papillis, ut condiscat maternum trahere alimentum: sed prius quam hoc fiat, exiguum [b] emulgendum est, quod pastores colostram vocant: ea nisi aliquatenus emittitur, nocet agno: qui biduo, quo natus est, cum matre clauditur, ut & ea partum suum foveat, & ille matrem agnoscere condiscat. Mox deinde quam- 18
diu non lascivit, obscuro & calido septo custodiatur: postea luxuriantem virgea cum comparibus area claudi oportebit, ne velut puerili nimia exultatione macescat: cavendumque est, ut tenerior separetur a validioribus, quia robustus angit imbecillum: satisque est mane prius quam grex procedat 19

a) partibus L. I. B. R. Goes. Sang. b) exiguum lactis Sang.

in pascua; deinde etiam crepusculo redeuntibus saturis ovibus admiscere agnos: qui cum firmi esse cœperint, pascendi sunt intra stabulum cytiso, vel Medica, tum etiam furfuribus, aut, si permittat annona, farina ordei vel ervi: deinde, ubi convaluerint, circa meridiem pratis aut novalibus villæ continuis matres admovendæ sunt, & a septo [a] emit-
20 tendi agni, ut condiscant foris pasci. De genere pabuli, ut & ante diximus, & nunc eorum, quæ omissa sunt, meminerimus, jucundissimas herbas esse, quæ aratro proscissis arvis nascantur; deinde quæ pratis uligine carentibus; palustres silvestresque minime idoneas haberi: nec tamen ulla sunt tam blanda pabula, aut etiam pascua, quorum gratia non exolescat usu continuo, nisi pecudum fastidio pastor occurrerit præbito sale, quod velut ad pabuli condimentum per æstatem canalibus ligneis impositum, cum e pastu redierint oves, lambunt, atque eo sapore cupidine bibendi pascendique con-
21 cipiunt. At contra penuriæ hiemis succurritur objectis intra tectum per præsepia cibis: aluntur autem commodissime repositis ulmeis, vel ex fraxino frondibus, vel autumnali fœno, quod cordum vocatur: nam id mollius, & ob hoc jucundius est,
22 quam maturum. Cytiso quoque & sativa vicia pul-

a) se mittendi L. I. B. R.

Digitized by Google

cherrime paſcuntur: neceſſariæ tamen, ubi cætera
defecerunt, etiam ex leguminibus paleæ: nam per ſe
ordeum, vel freſa cum ſuis valvulis faba, vel cicercu-
la, ſumptuoſior eſt, quam ut ſuburbanis regionibus
exiguo[a] pretio poſſit præberi: ſed ſi vilitas permittit,
haud dubie[b] ſunt optima. De temporibus autem pa- 23
ſcendi, & ad aquam ducendi non aliter ſentio, quam
ut prodidit Maro: *Luciferi primo cum ſidere frigida
rura Carpamus, dum mane novum, dum gramina ca-
nent, Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba. Inde
ubi quarta ſitim cæli collegerit hora, Ad puteos, aut
alta greges ad ſtagna* - - - perducamus, medioque die,
ut idem, ad vallem, *Sicubi magna Jovis antiquo ro-
bore quercus Ingenteis tendit ramos, aut ſicubi ni-
grum Ilicibus crebris ſacra nemus accubat umbra.*
Rurſus deinde jam mitigato vapore compellamus 24
ad aquam: (etiam per æſtatem id faciendum[c]), &
iterum ad paſcua[d] producamus: *Solis ad occaſum,
cum frigidus aera veſper Temperat, & ſaltus re-
ficit jam roſida luna.* Sed obſervandum eſt ſidus
æſtatis per emerſum Caniculæ, ut ante meridiem
grex in occidentem ſpectans agatur, & in eam par-
tem progrediatur, poſt meridiem in orientem: ſi-

a) ſalubri L. I. B. R. *quod probat cum Heinſio Burm. ad Grat. Cyn.* 121. *V. & Heins. ad Virg. Georg.* 3, 176.
b) dubium eſt I. B. R. eſt *etiam* Goes. c) eſt *add.* I. B. R. Sanger. d) pabulum producamus I. B. R. pabula produc. Goes. Sanger.

Digitized by Google

quidem plurimum refert, ne pascentium capita sint obversa[a] soli, qui plerumque nocet animalibus orien-
25 te prædicto sidere. Hieme, & vere matutinis temporibus intra septa contineantur, dum dies arvis gelicidia detrahat: nam pruinosa iis diebus herba pecudi gravedinem creat, ventremque proluit: quare etiam frigidis humidisque temporibus anni semel tantum ei potestas aquæ facienda est. Tum qui sequitur gregem, circumspectus ac vigilans (id quod omnibus & omnium quadrupedum custodibus præcipi-
26 tur) magna clementia moderetur: idemque duci propior quam domino, & in cogendis[b] recipiendisque ovibus adclamatione ac baculo minetur: nec unquam telum emittat in eas: neque ab his longius recedat: nec aut recubet, aut considat: nam nisi procedit, stare debet, quoniam (grex) quidem custodis officium, sublimem, celsissimamque oculorum veluti speculam desiderat, ut neque tardiores, & gravidas, dum cunctantur, neque agiles & fœtas, dum procurrunt, separari a cæteris sinat; ne fur, aut bestia hallucinantem pastorem decipiat. Sed hæc communia fere sunt in omni pecore ovillo: nunc quæ sunt generosi propria dicemus.

De

a) adversa Goes. Lips. I. B. R. Sanger. aversa *conj.* Lichtenb.
b) inducendis L. agendis I. B. R. Sanger.

De ovibus tectis.

IV. Græcum pecus, quod plerique[a] Tarentinum vocant, nisi cum domini præsentia est, vix expedit haberi: siquidem & curam & cibum majorem desiderat: nam cum sit universum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum ex omnibus Tarentinum est mollissimum, quod nullam domini, aut magistrorum inertiam[b] sustinet, multoque minus avaritiam; nec æstus, nec frigoris patiens. Raro 2
foris, plerumque domi alitur, & est avidissimum cibi; cui[c] si detrahitur fraude villici, clades sequitur gregem. Singula capita per hiemem recte pascuntur ad præsepia tribus ordei, vel fresæ cum suis valvulis fabæ, aut cicerculæ quatuor sextariis, ita ut & aridam frondem præbeat, aut siccam vel viridem Medicam, cytisumve, tum etiam cordi fœni septena pondo, aut leguminum paleas adfatim. Minimus agnis vendundis in hac pecude, nec ullus 3
lactis reditus haberi potest: nam & qui submoveri debent, paucissimos post dies quam editi sunt, immaturi fere mactantur; orbæque natis suis matres alienæ soboli præbent ubera: quippe singuli agni binis nutricibus submittuntur, nec quicquam subtrahi submissis expedit, quo saturior lactis agnus celeriter

a) plerumque Sangerm. b) ineptiam L. Goes. I. B. R.
c) quid *ins.* Goes.

confirmetur, & parta nutrici consociata minus la-
boret in educatione fœtus sui: quam ob causam di-
ligenti cura servandum est, ut & suis quotidie ma-
tribus, & alienis non amantibus, agni subrumentur.
4 Plures autem in ejusmodi gregibus, quam in hirtis[a]
masculos enutrire oportet: nam prius quam fœmi-
nas inire possint mares castrati, cum bimatum ex-
pleverint, enecantur, & pelles eorum propter pul-
chritudinem lanæ majore pretio, quam alia vellera,
mercantibus traduntur. Liberis autem campis, &
omni surculo ruboque vacantibus ovem Græcam pa-
scere meminerimus, ne, ut supra dixi, & lana car-
5 patur, & tegumen. Nec tamen ea minus sedulam
curam foris, quia non quotidie procedit in pascua,
sed majorem domesticam postulat: nam sæpius de-
tegenda & refrigeranda est: sæpius ejus lana didu-
cenda, vinoque & oleo insuccanda: nonnunquam
etiam tota est eluenda, si diei permittit apricitas;
idque ter anno fieri sat est: stabula vero frequen-
ter everrenda & purganda, humorque omnis urinæ
diverrendus est, qui commodissime siccatur perfo-
ratis tabulis, quibus ovilia consternuntur[b], ut grex
6 supercubet. Nec tantum[c] cœno, aut stercore, sed
exitiosis quoque serpentibus tecta liberentur: quod
ut fiat, *Disce & odoratam stabulis incendere ce-*

a) hircis I. B. R. b) construuntur I. B. R.
c) tamen I. B. R.

Digitized by Google

drum, *Galbaneoque agitare graves nidore chelydros. Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu Vipera delituit, cælumque exterrita fugit; Aut tecto assuetus coluber*. Quare, ut idem jubet, --- *cape saxa manu, cape robora pastor, Tollentemque minas, & sibila colla tumentem Dejice*: vel ne istud cum periculo facere necesse sit, muliebres capillos, aut cervina sæpius ure cornua: quorum odor maxime non patitur stabulis prædictam pestem consistere. Tonsuræ certum tempus anni per omnes 7
regiones servari non potest: quoniam nec ubique tarde, nec celeriter æstas ingruit: & est modus optimus considerare tempestates, quibus ovis neque frigus, si lanam detraxeris, neque æstum, si nondum detonderis, sentiat. Verum ea quandocunque detonsa fuerit, ungi debet tali medicamine: succus excocti lupini, veterisque vini fex, & amurca pari mensura miscentur, eoque liquamine tonsa ovis imbuitur[a], atque ubi per triduum delibuto tergore medicamina perbiberit, quarto die, si est vicinia maris, ad littus deducta mersatur: si minus 8
est, cælestis aqua sub dio salibus in hunc usum durata paullum decoquitur, eaque grex perluitur. Hoc modo curatum pecus[b] anno scabrum fieri non posse Celsus affirmat: nec dubium est, quin etiam ob

a) imbibitur Sanger. b) toto *ins. plur.*

eam rem lana quoque mollior atque prolixior renascatur.

Medicinæ pecoris ovilli.

V. Et quoniam recensuimus cultum, curamque recte valentium, nunc quemadmodum vitiis, aut morbo laborantibus subveniendum sit, præcipiemus: quanquam pars hæc exordii pene tota jam exhausta sit, cum de medicina majoris pecoris priore libro disputaremus: quia cum sit fere eadem corporum natura minorum majorumque quadrupedum, paucæ, parvæque morborum & remediorum differentiæ possunt inveniri: quæ tamen quantulæcun-
2 que sint, non omittentur a nobis. Si ægrotat universum pecus, ut & ante præcepimus, & nunc (quod remur esse maxime salutare) iterum adseveramus, in hoc casu (quod est remedium præsentissimum) pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & alium quæramus statum cæli, curemusque, si ex calore & æstu concepta pestis invasit, ut opaca rura: si invasit frigore, ut eligan-
3 tur aprica: sed modice ac sine festinatione persequi[a] pecus oportebit, ne imbecillitas ejus longis itineribus aggravetur: nec tamen in totum pigre ac segniter agere: nam quemadmodum fessas morbo

a) prosequi P. L. Sangerm.

pecudes vehementer agitare & extendere non convenit, ita conducit mediocriter exercere, & quasi torpentes excitare, nec pati veterno consenescere, atquę extingui: cum deinde[a] grex ad locum fuerit perductus, in lacinias colonis[b] distribuatur: nam par- 4
ticulatim facilius quam universus convalescit, sive quia ipsius morbi halitus minor est in exiguo numero, seu quia expeditius cura major adhibetur paucioribus. Hæc ergo, & reliqua (ne nunc eadem repetamus) quæ superiore exordio percensuimus, observare debemus, si universæ laborabunt: illa, si singulæ. Oves frequentius, quam ullum 5
aliud animal infestantur scabie; quæ fere nascitur, sicut noster memorat poeta, *Cum frigidus imber Altius ad vivum persedit, & horrida cano Bruma gelu*: vel post tonsuram, si remedium prædicti medicaminis non adhibeas, si æstivum sudorem mari vel flumine non abluas, si tonsum gregem patiaris silvestribus rubis ac spinis sauciari, si stabulo utaris, in quo mulæ aut equi, aut asini steterunt; præcipue tamen exiguitas cibi maciem, macies autem scabiem facit: hæc ubi cœpit irrepere, sic in- 6
telligitur: vitiosum locum pecudes aut morsu scalpunt, aut cornu, vel ungula tundunt, aut arbori adfricant, parietibusve detergent: quod ubi aliquam

a) dehinc I. B. R. b) colonis Goes.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA ... EMANUELE

facientem videris, comprehendere oportebit, & lanam[a] diducere: nam subest aspera cutis, & velut quædam prurigo[b]: cui primo quoque tempore occurrendum est, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum præ-
7 cipue oves contagione vexentur: sunt autem complura medicamina, quæ idcirco enumerabimus[c], non quia cunctis uti necesse sit, sed quoniam nonnullis regionibus quædam reperiri nequeunt, ex pluribus aliquod inventum remedio sit. Facit autem commode primum ea compositio, quam paullo ante demonstravimus, si ad fecem & amurcam, succumque decocti lupini misceas portione æqua de-
8 tritum album elleborum: potest etiam scabriciem tollere succus viridis cicutæ: quæ verno tempore, cum jam caulem, nec adhuc semina facit, decisa contunditur, atque expressus humor ejus fictili vase reconditur, duabus urnis liquoris, admisto salis torridi semodio: quod ubi factum est, oblitum vas in sterquilinio defoditur, ac toto anno fimi vapore concoctum, mox promitur: tepefactumque medicamentum linitur scabræ parti, quæ[d] prius aspera te-
9 sta, vel pumice defricta redulceratur: eidem remedio est amurca duabus partibus decocta: item vetus

a) lana rudi ducere I. B. R. L. lana rudi dejicere MS. Heins. ad Ovid. Met. 4, 311. b) porrigo Goes. c) enarrabimus I. B. R. d) tamen Goes. Sanger.

Digitized by Google

hominis urina testis candentibus inusta: quidam tamen hanc ipsam subjectis ignibus quinta parte minuunt, admiscentque pari mensura succum viridis cicutæ: deinde figularibus tritis[a], & picis liquidæ[b], & fricti salis singulos sextarios infundunt. Facit eti- 10
am sulfuris triti, & picis liquidæ modus æqualis igne lento coactus[c]: sed Georgicum carmen affirmat, nullam esse præstantiorem medicinam, *Quam si quis ferro potuit rescindere summum Ulceris os: alitur vitium, vivitque tegendo*. Itaque reserandum est, & ut cætera vulnera[d] medicamentis curandum. Subjicit deinde æque prudenter, febricitantibus ovibus de talo vel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere: nam plurimum id quidem *Profuit incensos æstus avertere, & inter Ima ferire pedis saliente sanguine venam*. Nos etiam sub oculis & de auribus sanguinem detrahimus. Clavi quoque du- 11
pliciter infestant ovem, sive cum subluvies atque intertrigo in ipso discrimine ungulæ nascitur: seu cum idem locus tuberculum habet, cujus media fere parte canino similis extat pilus, eique subest vermiculus. Subluvies & intertrigo pice per se li- 12
quida, vel alumine & sulfure atque aceto mistis litæ eruentur, vel tenero[e] punico malo, prius quam

a) figularis triti I. B. R. Goes. Sangerm. b) liquaminis I. B. R. Goes. Sangerm. c) coctus Goes. L. I. B. R. Sang.
d) & ulcera med. cur. *editi omnes* ut cet. ulcera Goes.
e) austero Goes.

Digitized by Google

grana faciat, cum alumine pinsito, superfusoque aceto, vel æris ærugine[a] infriata[b], vel combusta galla cum austero vino levigata & superposita[c].
13 Tuberculum, cui subest vermiculus, ferro quam cautissime circumsecari oportet, ne, dum amputatur, etiam, quod infra est, animal vulneremus: id enim cum sauciatur, venenatam saniem mittit, qua respersum[d] vulnus ita insanabile facit, ut totus pes amputandus sit: & cum tuberculum diligenter circumcideris, candens sevum vulneri per ardentem te-
14 dam instillato. Ovem pulmonariam similiter, ut suem, curari convenit, inserta per auriculam, quam veterinarii consiliginem vocant: de ea jam diximus, cum majoris pecoris medicinam tradidimus[e]: sed is morbus æstate plerumque concipitur, si defuit aqua, propter quod vaporibus omni quadrupe-
15 di largius bibendi potestas danda est. Celso placet, si est in pulmonibus vitium, acris aceti tantum dare, quantum ovis sustinere possit: vel humanæ veteris urinæ tepefactæ trium heminarum instar per sinistram narem corniculo infundere, atque axun-
16 giæ sextantem faucibus inserere. Est etiam insanabilis sacer ignis, quam pusulam vocant pastores: ea nisi compescitur intra primam pecudem, quæ

a) rubigine L. Goes. I. B. R. Sangerm. b) infricata Goes. Sangerm. c) mixta I. B. R. inlita Goes. Sangerm.
d) quæ repressum I. B. R. e) traderemus Sangerm.

tali malo correpta est, universum gregem contagione prosternit: siquidem nec medicamentorum, nec ferri remedia patitur: nam pene ad omnem tactum excandescit: sola tamen (ea) fomenta non aspernatur lactis caprini, quod infusum tantum valet, ut eblandiatur igneam sævitiam, differens magis occidionem gregis, quam prohibens. Sed 17
Ægyptiæ gentis auctor memorabilis, Bolus[a] Mendesius, cujus commenta, quæ appellantur Græce ὑπομνήματα, sub nomine Democriti falso produntur, censet propter hanc[b] sæpius ac diligenter ovium terga perspicere, ut si forte sit in aliqua tale vitium deprehensum, confestim scrobem defodiamus in limine stabuli, & vivam pecudem, quæ fuerit pusulosa, resupinam obruamus, patiamurque super obrutam meare[c] totum gregem, quod eo facto morbus propulsetur. Bilis æstivo tempore non minima 18
pernicies potione depellitur humanæ veteris urinæ, quæ ipsa remedio est etiam pecori arcuato[d]. At si molesta pituita est, cunelæ bubulæ, vel nepetæ silvestris surculi lana involuti[e] naribus inseruntur, versanturque, donec sternutet[f] ovis. Fracta pecudum non aliter quam hominum crura sanantur, involuta lanis, oleo atque vino insuccatis, & mox

a) Dolus *omnes*. b) pestem *ins.* Goes. c) mejere *al.*
d) arquato Goes. Sangerm. e) involutis Sangerm. f) sternuet *plures*.

Digitized by Google

19 circumdatis ferulis conligata. Est etiam gravis pernicies herbæ sanguinariæ, quam si pasta est ovis, toto ventre distenditur, contrahiturque, & spumam quandam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter sanguinem mitti oportet sub cauda in ea parte, quæ proxima est clunibus, nec minus in labro superiore vena solvenda est. Suspiriose laborantibus, auriculæ ferro rescindendæ, mutandæque regiones; quod in omnibus morbis ac pestibus fieri debere
20 censemus. Agnis quoque succurrendum est vel febricitantibus, vel ægritudine alia affectis[a]: qui ubi morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant: itaque separatim mulgendæ sunt oves, & cælestis aqua pari mensura lacti miscenda est, atque ea potio febricitantibus danda: multi lacte caprino iisdem medentur, quod
21 per corniculum infunditur faucibus. Est etiam [b] mentigo, quam pastores ostiginem vocant, mortifera lactentibus: ea plerumque fit, si per imprudentiam pastoris emissi agni, vel etiam hœdi rosidas herbas depaverint, quod minime committi oportet. Sed cum id factum est, velut ignis sacer, os atque la-
22 bra fœdis ulceribus obsidet. Remedio sunt hyssopus & sal æquis ponderibus contrita: nam ea mistura palatum atque lingua, totumque os perfrica-

a) defectis P. & MS. Heins. b) autem P.

Digitized by Google

tur : mox ulcera lavantur aceto , & tunc pice li-
quida , cum adipe suillo perlinuntur . Quibusdam
placet æruginis[a] tertiam partem duabus veteris axun-
giæ portionibus commiscere , tepefactoque uti me-
dicamine . Non nulli folia cupressi[b] trita miscent
aquæ, & ita perluunt ulcera atque palatum. Ca-
strationis autem ratio jam tradita est : neque enim
alia in agnis, quam in majore quadrupede servatur.

De caprino pecore.

VI. Et quoniam de oviario satis dictum est, ad
caprinum pecus nunc revertar. Id autem genus du-
meta potius, quam campestrem situm desiderat: as-
perisque etiam locis ac silvestribus optime pascitur.
Nam nec rubos aversatur, nec vepribus offenditur,
& arbusculis frutetisque maxime gaudet: ea sunt
arbutus, atque alaternus, cytisusque agrestis, nec
minus ilignei querneique frutices, qui in altitudi-
nem non prosiliunt[c]. Caper, cui sub maxillis binæ 2
verruculæ collo dependent, optimus habetur, am-
plissimi corporis, cruribus crassis , plena & brevi
cervice, flaccidis & prægravantibus auribus, exiguo
capite, nigro, densoque & nitido, atque longissimo
pilo: nam & ipse tondetur *Usum in castrorum ac
miseris velamina nautis*. Est autem mensium septem 3

a) rubiginis I. B. R. L. Sangerm. b) cupressina I. B. R.
c) prosilierunt Goes. I. B. R. Sangerm.

satis habilis ad procreandum[a]: quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus[b] alitur, matrem stupro supervenit, & ideo celeriter, & ante sex annos consenescit, quod immatura veneris cupidine primis pueritiæ temporibus exhaustus est: itaque quinquen-
4 nis parum idoneus habetur fœminis implendis. Capella præcipue probatur simillima hirco, quem descripsimus, si etiam est uberis maximi & lactis abundantissimi. Hanc pecudem mutilam parabimus quieto cæli statu: nam procelloso atque imbrifero cornuta semper. Nam & omni regione maritos gregum mutilos esse oportebit: quoniam cornuti fere
5 perniciosi sunt propter petulantiam. Sed numerum hujus generis majorem, quam centum capitum sub uno clauso non expedit habere, cum lanigeræ mille pariter commode stabulentur. Atque ubi capræ primum comparantur, melius est unum gregem totum, quam ex pluribus particulatim mercari, ut nec in pastione separatim laciniæ diducantur, & in caprili majore concordia quiete[c] consistant. Huic pecudi nocet æstus, sed magis frigus, & præcipue fœtæ, quæ gelicidio[d] hiemis conceptum fecit. Nec tamen ea sola creant abortus, sed etiam glans cum citra satietatem data est; itaque nisi potest affatim

a) progenerandum Goes. Sangerm. b) uberius I. B. R. *male*. c) quietæ I. B. R. I. I. d) quia gelicidior hiems conceptum vitiat P. Goes. Sangerm.

Digitized by Google

præberi, non est gregi permittenda. Tempus ad- 6
missuræ per autumnum fere ante mensem Decembrem præcipimus, ut[a] propinquante vere, gemmantibus frutetis, (cum primum silvæ nova germinant fronde,) partus edatur. Ipsum vero caprile vel naturali saxo, vel manu constratum eligi debet, quoniam huic pecori nihil substernitur: diligensque pastor quotidie stabulum converrit, nec patitur stercus aut humorem consistere[b], lutumve fieri, quæ cuncta sunt capris inimica. Parit autem, si est ge- 7
nerosa proles, frequenter duos, nonnunquam trigeminos: pessima est fœtura cum matres binæ[c], ternos hœdos efficiunt. Qui ubi editi sunt, eodem modo, quo agni educantur, nisi quod magis hœdorum lascivia compescenda, & arctius cohibenda est. Tum super lactis abundantiam samera, vel cytisus, aut edera præbenda, vel etiam cacumina lentisci, aliæque tenues frondes objiciendæ sunt. Sed ex geminis singula capita, quæ videntur esse robustiora, in supplementum gregis reservantur, cætera mercantibus[d] traduntur. Anniculæ vel bimæ capellæ 8
(nam utraque ætas partum edit) submitti hœdum non oportet: neque enim educare nisi trima debet. Sed anniculæ confestim depellenda soboles: bimæ tamdiu admittenda, dum possit esse vendibilis: nec

a) jam *ins.* Goes. b) consciscere R. Steph. *in Thes.*
c) binæ P. B. R. G. Morg. 1, 3. bimæ *al.* d) mercatibus I. B. R.

Digitized by Google

ultra octo annos matres servandæ sunt, quod assi-
9 duo partu fatigatæ, steriles existant. Magister autem pecoris acer, durus, strenuus, laboris patientissimus, alacer atque audax esse debet, & qui per rupes, per solitudines, per vepres facile vadat, & non, ut alterius generis pastores, sequatur, sed plerumque ut antecedat gregem: quare[a] eum esse maxime strenuum opus[b] est. Capellæ, dum dumeta pascunt[c], capris cedunt: subinde quæ cedit compesci debet, ne procurrat, sed placide ac lente pabuletur, ut & largi sit uberis, & non strigosissimi corporis.

De medicina caprarum.

VII.[d] Alia (namque) genera pecorum, cum pestilentia vexantur, prius morbo & languoribus marcescunt[e], solæ capellæ, quamvis opimæ[f] atque hilares, subito concidunt, velut aliqua ruina gregatim prosternantur: id accidere maxime solet ubertate pabuli. Quamobrem statim[g] cum unam vel alteram pestis perculit, omnibus sanguis detrahendus: nec tota die pascendæ, sed mediis quatuor horis
2 intra septa claudendæ. Sin alius languor infestat,

a) quare eum esse *desunt* I. B. R. b) pecus I. B. R.
c) dum dumeta pascunt *om.* I. B. R. d) Atque *præponunt* I. B. R. P. Goës. L. Sangerm. e) macescunt I. B. R. - G.
f) optimæ I. B. R. Sangerm. g) adhuc paucas Sangerm.

Digitized by Google

pabulo[a] medicantur arundinis, & albæ spinæ radici-
bus, quas cum ferreis pilis diligenter contuderimus,
admiscemus aquam pluvialem[b], solamque potandam
pecori præbemus. Quod si ea res ægritudinem non
depellit, vendenda sunt pecora; vel, si neque id
contingere potest, ferro necanda saliendaque. Mox
interposito spatio, conveniet alium gregem repara-
re: nec tamen antequam pestilens tempus anni,
sive id fuit hyemis, vertatur æstate, sive autumni,
vere mutetur. Cum vero singulæ domo laborabunt, 3
eadem remedia, quæ etiam ovibus, adhibebimus:
nam cum distendetur aqua cutis, quod vitium Græ-
ci vocant ὕδρωπα, sub armo pellis leviter incisa
perniciosum transmittet humorem: tum factum vul-
nus pice liquida curetur. Cum effœtæ loca genita- 4
lia tumebunt, aut secundæ non responderint, de-
fruti sextarius; vel cum id defuerit, boni vini tan-
tundem faucibus infundatur, & naturalia cerato li-
quido repleantur. Sed ne nunc singula persequar,
sicut in ovillo pecore prædictum est, caprino me-
debimur.

Casei faciendi ratio.

VIII. Casei quoque faciendi non erit omittenda
cura, utique longinquis regionibus, ubi mulctram

a) poculo L. I. B. R. Sangerm. b) pluviatilem P. Goes. L.

Digitized by Google

devehere non expedit. Is porro, si tenui liquore conficitur, quam celerrime vendendus est, dum adhuc viridis succum retinet: si pingui & opimo[a], longiorem patitur custodiam: sed lacte fieri debet sincero & quam recentissimo: nam requietum vel mistum[b], celeriter acorem concipit: id plerumque cogi agni aut hœdi coagulo; quamvis possit & agrestis cardui flore conduci, & seminibus cneci[c], nec minus ficulneo lacte, quod emittit arbor, si ejus
2 virentem saucies corticem. Verum optimus caseus est, qui exiguum medicaminis habet: minimum autem coagulum recipit sinum lactis argentei pondus denarii: nec dubium quin fici ramulis glaciatus ca-
3 seus jucundissime sapiat. Sed mulctra, cum est repleta lacte, non sine tepore aliquo debet esse: nec tamen admovenda est flammis, ut quibusdam placet, sed haud procul igne constituenda, & confestim cum concrevit liquor, in fiscellas aut in calathos, vel formas transferendus est: nam maxime refert primo quoque tempore serum percolari, &
4 a concreta materia separari. Quam ob causam rustici nec patiuntur quidem sua sponte pigro humore defluere, sed cum paullo solidior[d] caseus factus est, pondera superponunt, quibus exprimatur serum:

a) optimo I. B. R. b) maximum I. B. R. quam *ins.* Goes. Sangerm. c) gneti *al.* d) solidius I. B. R.

Digitized by Google

rum: deinde ut formis aut calathis exemptus est, opaco, ac frigido loco, ne possit vitiari, quamvis mundissimis tabulis componitur, aspergitur tritis salibus, ut exudet[a] acidum liquorem: atque ubi duratus est, vehementius premitur, ut conspissetur: & rursus torrido sale contingitur, rursusque ponderibus condensatur. Hoc cum per dies novem 5
factum est, aqua dulci eluitur[b], & sub umbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caseus contingat, & ut modice siccetur: deinde, quo tenerior permaneat, clauso, neque ventis obnoxio loco stipatur, per complura tabulata. Sic neque fistulosus, neque salsus, neque aridus provenit: quorum vitiorum primum solet accidere, si parum pressus; secundum, si nimio sale imbutus; tertium, si sole exustus est. Hoc genus 6
casei potest etiam trans maria permitti. Nam is, qui recens intra[c] paucos dies absumi debet, leviore cura conficitur: quippe fiscellis exemptus, in salem muriamque demittitur, & mox in sole paullum siccatur. Nonnulli antequam pecus numellis inducant[d], virides pineas nuces in mulctram demittunt, & mox super eas emulgent, nec separant, nisi cum transmiserint[e] in formas coactam materiam. Ipsos

a) exsudet I. H. b) abluitur Goes. Sangerm. c) inter I. B. R. d) indurat P. L. Goes. Sangerm. induant *conj.* Broukh. e) transierunt P. Sangerm.

quidam[a] virides conterunt nucleos, & lacti permi-
7 scent, atque ita congelant. Sunt qui thymum contritum, cribroque colatum cum lacte cogant. Similiter qualiscunque velis saporis efficere possis, adjecto quod elegeris condimento. Illa vero notissima est ratio faciendi casei, quem dicimus manu pressum: namque is paullum gelatus[b] in mulctra dum est tepefactus, rescinditur, & fervente aqua perfusus, vel manu figuratur, vel buxeis formis exprimitur. Est etiam non ingrati saporis muria perduratus[c], atque ita malini ligni[d], vel culmi fumo coloratus. Sed jam redeamus ad originem.

De suibus & eorum medicinis.

IX. In omni genere quadrupedum species maris diligenter eligitur, quoniam frequenter[e] patri similior est progenies, quam matri. Quare etiam in suillo pecore[f] probandi[g] sunt totius quidam corporis amplitudine eximii, & qui quadrati potius, quam qui longi, aut rotundi sunt, ventre promisso, clunibus vastis, nec perinde[h] cruribus aut ungulis proceris, amplæ & glandulosæ cervicis, rostris brevi-
2 bus[i] & resupinis: maximeque quod ad rem pertinet,

a) quidem I. B. R. b) cælatus Goes. I. B. R. c) praeduratus I. B. R. Sangerm. d) malinis lignis I. B. R. Goes. Sangerm. e) frequentius Goes. Sangerm. f) verres *ins.* Goes. Sangerm. g) reprobandi I. B. R. h) proinde I. B. R. Sangerm. i) rostri brevis Sangerm.

quam salacissimos oportet esse mares, qui & ab an-
nicula ætate commode progenerant, dum quadri-
matum agant: possunt tamen etiam semestres im-
plere fœminam. Scrofæ probantur longissimi status,
& ut sint reliquis membris similes descriptis ver-
ribus. Si regio frigida & pruinosa est, quam du- 3
rissimæ, densæque & nigræ setæ grex eligendus
est: si temperata, atque aprica, glabrum pecus,
vel etiam pistrinale[a] album potest pasci. Fœmina
sus habetur ad partus edendos idonea fere usque
in annos septem, quæ quanto fœcundior est, cele-
rius senescit. Annicula non improbe concipit, sed
iniri debet mense Februario. Quatuor quoque men- 4
sibus fœta, quinto parere; cum jam herbæ solidio-
res sunt, ut & firma lactis maturitas porcis con-
tingat, & cum desierint uberibus ali, stipula pa-
scantur, cæterisque leguminum caducis frugibus.
Hoc autem fit longinquis regionibus, ubi nihil nisi
submittere expedit: nam suburbanis lactens porcus
aere mutandus est; sic enim mater non educando,
labori subtrahitur, celeriusque iterum conceptum
partum edet: idque bis anno faciet. Mares, vel
cum primum ineunt semestres, aut cum sæpius pro-
generaverunt, trimi aut quadrimi castrantur, ut
possint pinguescere. Fœminis quoque vulvæ ferro 5

a) pristinale *præter* Goes. Sanger. & *marg.* Gr. St. *omnes.*

Digitized by Google

exulcerantur, & cicatricibus clauduntur, ne sint genitales: quod facere[a], non intelligo, quæ ratio compellat, nisi penuria cibi: nam ubi est ubertas
6 pabuli, submittere prolem semper expedit. Omnem porro situm ruris pecus hoc usurpat: nam & montibus, & campis commode pascitur, melius tamen palustribus agris, quam sitientibus. Nemora sunt convenientissima, quæ vestiuntur quercu, subere, fago, cerris, ilicibus, oleastris, tamaricibus[b], corylis, pomiferisque silvestribus, ut sunt albæ spinæ, Græcæ siliquæ, juniperus, lotos, pinus[c], cornus, arbutus, prunus & paliurus, atque achrades pyri: hæc enim diversis temporibus mitescunt, ac pene
7 toto anno gregem saturant. At ubi penuria est arborum, terrenum pabulum consectabimur, & sicco limosum præferemus, ut paludem rimentur effodiantque lumbricos, atque in luto volutentur, quod est huic pecori[d] gratissimum; quin etiam, ut aquis abuti possint: namque & id fecisse maxime per æstatem profuit, & dulceis eruisse radiculas aquatilis silvæ, tanquam scirpi, juncique, & dege-
8 neris arundinis, quam vulgus cannam vocat: nam cultus quidem ager opimas[e] reddit sues, cum est graminosus, & pluribus generibus pomorum consi-

a) facile *al.* b) termitibus L. I. B. R. Goes. Sangerm.
c) pampinus L. I. B. R. Sangerm. d) pecudi P. Goes.
e) optimas I. B. R.

tus, ut per anni diversa tempora, mala, pruna, py-
rum, multiformes nuces ac ficum præbeat: nec ta-
men propter hæc parcetur horreis: nam sæpe de ma-
nu dandum est, cum foris deficit pabulum; propter
quod plurima glans vel cisternis in aquam, vel fu-
mo tabulatis recondenda est. Fabæ quoque & simi- 9
lium leguminum, cum vilitas permittit, facienda est
potestas, & utique vere, dum adhuc lactent viri-
dia pabula, quæ suibus plerumque nocent: itaque
mane priusquam procedant in pascua, conditivis ci-
bis sustinendæ sunt, ne immaturis herbis citetur
alvus, eoque vitio pecus emacietur, nec ut cæteri
greges universi claudi debent, sed per porticus ha-
ræ faciendæ sunt, quibus aut a partu, aut etiam
prægnantes includantur: nam præcipue sues cater-
vatim atque inconditæ cum sint pariter inclusæ,
super alias aliæ cubant, & fœtus elidunt. Quare, 10
ut dixi, junctæ parietibus haræ construendæ sunt
in altitudinem pedum quatuor, ne sus transilire se-
pta queat: nam contegi non debet, ut a superiore
parte custos numerum porcorum recenseat, & si
quem decumbens mater oppresserit, cubanti sub-
trahat. Sit autem vigilans [a], impiger, industrius,
navus: omnium, quas pascit, & matricum [b] & junio-
rum [c] meminisse debet, ut uniuscujusque partum con-

a) vigilax P. Goes. it. MS. Heins. b) nutricum I. B. R.
c) minorum I. B. R. L. Goes. Sangerm.

Digitized by Google

sideret. Semper observet enitentem, claudatque,
11 ut in hara fœtum edat. Tum denotet protinus quotque & quales sint nati, & curet maxime, ne quis sub nutrice aliena educetur: nam facillime porci, si evaserint haram, miscent se, & scrofa cum
12 decubuit, æque alieno ac suo præbet ubera. Itaque porculatoris maximum officium est, ut unamquamque cum sua prole claudat: qui si memoria deficitur, quo minus agnoscat cujusque progeniem, pice liquida eandem notam scrofæ & porcis imponat, & sive per literas, sive per alias formas unumquemque fœtum cum matre distinguat: nam in majore numero diversis notis opus est, ne confundatur me-
13 moria custodis. Attamen quia id facere gregibus amplis videtur operosum; commodissimum est haras ita fabricare, ut limen earum in tantam altitudinem consurgat, quantum[a] possit nutrix evadere: lactens autem supergredi non possit: sic nec alienus irrepit, & in cubili suam quisque matrem nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere: non quia[b] ignorem fœcunditatem scrofarum majoris esse numeri; sed quia celerrime fatiscit, quæ plures educat: atque eæ, quibus partus submittitur, cocto sunt ordeo sustinendæ, ne ad maciem summam perducantur, & ex ea ad aliquam

a) quantam Goes. Sangerm. b) *sic* Goes. quin *reliqui*.

perniciem. Diligens autem porculator frequenter 14
suile converrat, & sæpius haras: nam quamvis prædictum animal in pabulationem[a] spurce versetur, mundissimum tamen cubile desiderat. Hic fere cultus est pecoris suilli recte valentis.

De medicina suum.

X. Sequitur ut dicamus, quæ sit cura vitiosi. Febricitantium signa sunt, cum obstipæ sues transversa capita ferunt, ac per pascua subito, cum paullulum procurrerunt, consistunt, & vertigine correptæ concidunt. Earum notanda sunt capita, quam 2
in partem proclinentur[b], ut ex adversa[c] parte de auricula sanguinem mittamus: item sub cauda duobus digitis a clunibus intermissis venam feriamus, quæ est in eo loco satis ampla, eamque sarmento prius oportet verberari, deinde ab ictu[d] virgæ tumentem ferro rescindi, detractoque sanguine colligari saligneo libro, vel etiam ulmeo. Quod cum 3
fecerimus, uno aut altero die sub tecto pecudem continebimus, & aquam modice calidam, quantam volent, farinæque ordeaceæ singulos sextarios præbebimus. Strumosis sub lingua sanguis mittendus est, qui cum profluxerit, sale trito cum farina triticea confricari totum os conveniet. Quidam præsentius

a) pabulatione *conj.* Ursin. b) proclinent Goes. c) diversa Goes. I. B. R. d) ad ictum I. B. R.

putant esse remedium, cum per cornu singulis ternos cyathos gari demittunt: deinde fissas taleas ferularum lineo funiculo religant: & ita collo sus-
4 pendunt, ut strumæ ferulis contingantur. Nauseantibus quoque salutaris habetur eburnea scobis sali[a] fricto & fabæ minute fresæ commista, jejunisque prius, quam in pascua prodeant, objecta. Solet etiam universum pecus ægrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat, productumque in pascua medio campo procumbat, & quodam veterno pressum somnos
5 æstivo sub sole captet: quod cum facit, totus grex tecto clauditur stabulo, atque uno die abstinetur potione, & pabulo: postridie radix anguinei cucumeris trita & commista cum aqua datur sitientibus: quam cum pecudes biberunt, nausea correptæ vomitant, atque expurgantur, omnique bile depulsa, cicercula, vel faba dura muria conspersa, deinde (sicut hominibus) aqua calida potanda permittitur.
6 Sed cum omni quadrupedi per æstatem sitis sit inſesta, tum suillo maxime est inimica. Quare non, ut capellam vel ovem, sic & hoc animal bis ad aquam duci præcipimus: sed si fieri potest, juxta flumen, aut stagnum per ortum Caniculæ detineri: quia cum sit æstuosissimum, non est contentum potione aquæ, nisi obesam illuviem[b] atque distentam

a) sale --- minutæ *omn.* b) ingluviem L.

Digitized by Google

pabulis[a], alvum demerserit ac refrigeraverit : nec ulla re magis gaudet, quam rivis atque cœnoso lacu volutari. Quod si locorum situs repugnat, ne 7
ita fieri possit, puteis extracta & large canalibus immissa præbenda sunt pocula, quibus nisi affatim satientur, pulmonariæ fiunt. Isque morbus optime sanatur auriculis inserta[b] consiligine: de qua radicula diligenter ac sæpius jam locuti sumus. Solet etiam 8
vitiosi splenis dolor eas infestare, quod accidit, cum siccitas magna provenit, &, ut Bucolicon loquitur poema: *Strata jacent passim sua quæque sub arbore poma*. Nam pecus insatiabile[c] est: sues enim, dum dulcedinem pabuli consectantur supra modum, æstate splenis incremento laborant. Cui succurritur, si fabricentur canales ex tamaricibus & rusco, repleanturque aqua, & deinde sitientibus admoveantur : quippe ligni succus medicabilis, epotus intestinum tumorem compescit.

De castratione suum.

XI. Castrationis autem in hoc pecore duo tempora servantur, veris & autumni : & ejus administrandæ duplex ratio: prima illa, quam jam tradidimus, cum duobus vulneribus impressis per unamquamque plagam singuli exprimuntur testiculi: al-

a) distentum pabulo I. B. R. b) exarta Goes. Sangerm.
c) inexitiabile L. I. B. R. Sangerm.

tera est speciosior, sed magis periculosa, quam ta-
2 men non omittam. Cum virilem partem unam[a] ferro resectam[b] detraxeris, per impressum vulnus scalpellum inserito, & mediam quasi cutem, quæ intervenit duobus membris genitalibus, rescindito, atque uncis digitis alterum quoque testiculum educito: sic fiet una cicatrix adhibitis cæteris remediis, quæ prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionem patrisfamilias, non reticendum putavi.
3 Sunt quædam scrofæ, quæ mandunt fœtus suos: quod cum fit, non habetur prodigium: nam sues ex omnibus pecudibus impatientissimæ famis sunt, ita ut aliquando, si indigeant pabuli, non tantum alienam (si liceat) sobolem, sed etiam suam consumant. De armentis, cæterisque pecudibus & magistris, per quos quadrupedum greges humana solertia domi forisque curantur atque observantur, (nisi fallor) satis accurate disserui.

De canibus.

XII. Nunc ut exordio priore sum pollicitus, de mutis custodibus loquar: quamquam canis falso dicitur mutus custos: nam quis hominum clarius, aut tanta vociferatione bestiam vel furem prædicat, quam iste latratu? quis famulus amantior domini? quis

a) utramque Goes. I. B. R. b) resecatam L. P. reseratam Sangerm.

fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inveniri potest vigilantior? quis denique ultor aut vindex constantior? Quare vel in primis hoc animal mercari, tuerique debet agricola, quod & villam, & fructus, familiamque, & pecora custodit. Ejus autem parandi tuendique triplex ratio est: 2
namque unum genus adversus hominum[a] insidias eligitur, & id villam, quæque juncta sunt villæ, custodit: at alterum propellendis injuriis hominum ac ferarum; & id observat domi stabulum, foris pecora pascentia: tertium venandi gratia comparatur; idque non solum nihil agricolam juvat, sed & avocat, desidemque ab opere suo reddit. De villatico 3
igitur & pastorali dicendum est: nam venaticus nihil pertinet ad nostram professionem. Villæ custos eligendus est amplissimi corporis, vasti latratus canorique, ut prius[b] auditu maleficum, deinde etiam conspectu terreat, & tamen nonnunquam, ne visus quidem, horribili fremitu suo fuget insidiantem. Sit autem coloris unius, isque magis eligatur albus in pastorali, niger in villatico: nam varius in neutro est laudabilis: pastor album probat, quoniam est feræ dissimilis, magnoque opus interdum discrimine est in propulsandis lupis sub obscuro mane vel etiam crepusculo, ne[c] si non sit albo colore conspi-

a) & ferarum *inters.* I. B. R. b) prius ut I. B. R. c) si non sit albo colore conspicuus *om.* Goes. I. B. R.

4 cuus, pro lupo[a] canem feriat. Villaticus, qui ho-
minum maleficiis opponitur, sive luce clara fur ad-
venerit, terribilior niger conspicitur: sive nocte,
ne conspicitur quidem propter umbræ similitudinem,
quamobrem tectus tenebris (canis) tutiorem accessum
habeat ad insidiantem. Probatur quadratus potius
quam longus aut brevis, capite tam magno, ut
corporis videatur pars maxima, dejectis & propen-
dentibus auribus, nigris vel glaucis oculis acri lu-
mine radiantibus, amplo villosoque pectore, latis
armis, cruribus crassis & hirtis, cauda brevi, vesti-
giorum articulis & unguibus amplissimis, qui Græ-
5 ce δρακαὶ appellantur. Hic erit villatici canis status
præcipue laudandus. Mores autem neque mitissimi,
neque rursus truces atque crudeles; quod illi furem
quoque adulantur[b], hi etiam domesticos invadunt:
satis est, severos esse nec blandos, ut nonnunquam
etiam conservos iratius intueantur, semper excande-
scant in exteros. Maxime autem debent in custo-
dia vigilaces conspici, nec erronei, sed assidui &
circumspecti magis, quam temerarii: nam illi, nisi
quod certum compererunt, non indicant: hi vano
6 strepitu & falsa suspicione concitantur. Hæc idcir-
co memoranda credidi, quia non natura tantum,
sed etiam disciplina mores facit, ut cum emendi

a) bestia I. B. R. b) adulant V. C. *ap. Pigbium ad Val. Max.* 4, 3, *extr.*

potestas fuerit, ejusmodi probemus; & cum educabimus domi natos, talibus institutis formemus. Nec 7
multum refert, an villatici corporibus graves & parum veloces sint: plus enim cominus & in gradu, quam eminus & in spatioso cursu facere debent: nam semper circa septa & intra ædificium consistere[a], imo ne longius quidem recedere debent, satisque pulchre funguntur officio, si & advenientem sagaciter odorantur, & latratu conterrent, nec patiuntur propius accedere, vel constantius appropinquantem violenter invadunt: primum est enim non adtentari, secundum est lacessitum fortiter & perseveranter vindicari. Atque hæc de domesticis custodibus, illa de pastoralibus[b]. Pecuarius canis ne- 8
que tam strigosus aut pernix debet esse, quam qui damas cervosque, & velocissima sectatur animalia, nec tam obesus aut gravis, quam villæ horreique custos: sed & robustus nihilominus, & aliquatenus promptus ac strenuus, quoniam & ad rixam, & ad pugnam, nec minus ad cursum comparatur, cum & lupi repellere insidias, & raptorem ferum consequi fugientem, prædam excutere atque auferre debeat: quare status ejus longior productiorque, ad hos ca- 9
sus magis habilis est, quam brevis, aut etiam quadratus: quoniam (ut dixi) nonnunquam necessitas

a) consistant I. B. R. b) pastoribus P. Sangerm.

Digitized by Google

exigit celeritate bestiam consectandam[a]: cæteri artus similes membris villatici canis æque probantur.
10 Cibaria fere eadem sunt utrique generi præbenda: nam si tam laxa rura sunt, ut sustineant pecorum greges, omnes sine discrimine canes ordeacea farina cum sero commode pascit: sin autem surculo consitus ager sine pascuo est, farreo vel triticeo pane satiandi sunt, admisto tamen liquore coctæ
11 fabæ, sed tepido: nam fervens rabiem creat[b]: huic quadrupedi neque fœminæ, neque mari, nisi post annum permittenda venus est: quæ si teneris conceditur, carpit[c] & corpus & vires, animosque degenerat. Primus effœtæ partus admovendus est, quoniam tiruncula nec recte nutrit, & educatio totius habitus aufert incrementum. Mares juveniliter usque in annos decem progenerant: post id tempus ineundis fœminis non videntur habiles, quoniam seniorum pigra soboles existit. Fœminæ concipiunt usque in annos novem, nec sunt utiles post deci-
12 mum. Catulos sex mensibus primis, dum corroborentur, emitti non oportet, nisi ad matrem lusus ac lasciviæ causa: postea & catenis per diem continendi & noctibus solvendi. Nec unquam eos, quorum generosam volumus indolem conservare, patiemur alienæ nutricis uberibus educari: quoniam

a) consectandi L. I. B. R. b) membra suillatica *adji.* P.
c) carpendo c. Goes.

Digitized by Google

ſemper & lac, & ſpiritus maternus longe magis ingenii, atque incrementa corporis auget[a]: quod ſi 13 effœta lacte deficitur, caprinum maxime conveniet præberi catulis; dum fiant menſium quatuor. Nominibus autem non longiſſimis appellandi ſunt, quo celerius quiſque vocatus exaudiat: nec tamen brevioribus, quam quæ duabus ſyllabis enuntientur, ſicuti Græcum eſt *σκύλαξ*, Latinum *ferox*, Græcum *λάκων*, Latinum *celer*: vel fœmina, ut ſunt Græca *σπουδὴ*, *ἀλκὴ*, *ῥώμη*: Latina, *lupa*, *cerva*, *tigris*.
Catulorum caudas poſt diem quadrageſimum, quam 14 ſint editi, ſic caſtrare conveniet: nervus eſt, qui per articulos ſpinæ prorepit uſque ad ultimam partem caudæ: is mordicus comprehenſus[b], & aliquatenus eductus abrumpitur: quo facto, neque in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, & (ut plurimi paſtores affirmant) rabies arcetur, letifer morbus huic generi.

De moribus & medicinis canum.

XIII. Fere autem per æſtatem ſic muſcis aures canum exulcerantur, ſæpe ut totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendæ ſunt: quod ſi ulceribus jam præoccupatæ fuerint, coctam picem liquidam ſuillæ adipi[c] vulneribus ſtillari conveniet:

a) agit Goes. b) modice compreſſus Goes. Sangerm.
c) miſtam *inſer*. Junt.

hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt: nam manu non sunt vellendi, ne, ut ante prædixeram,
2 faciant ulcera [a]. Pulicosæ cani remedia sunt: sive [b] cyminum tritum pari pondere, cum veratro, aquaque mistum & inlinitum [c]: seu cucumeris anguinei succus [d]: vel si hæc non sunt, vetus amurca per totum corpus infusa. Si scabies infestabit, cytisi [e] & sisami tantundem conterito, & cum pice liquida permisceto, vitiosamque partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus esse conveniens: eadem pestis, si fuerit vehementior, cedrino liquore aboletur: reliqua vitia, sicut in cæteris animalibus
3 præcepimus, curanda sunt. Hactenus de minore pecore. Mox de villaticis pastionibus, quæ continent volucrum, pisciumque, & silvestrium quadrupedum curam, sequenti volumine præcipiemus.

L. J. M.

a) vulnera Pol. b) sume *al.* c) inlitum *plures.* d) succum *al.* e) gypsi Goes. I. B. R. Sangerm.

L. JUNII MODERATI
COLUMELLÆ
DE
RE RUSTICA
LIBER OCTAVUS.

BREVIARIUM.

I. De villaticis paſtionibus. II. De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis & nutriendis. III. De gallinariis conſtituendis. IV. De cibariis gallinarum. V. De ſervandis & ſupponendis ovis. VI. De ovis. VII. De gallinis farciendis. VIII. De palumbis & colambis farciendis, & columbariis conſtituendis. IX. De alendis turturibus. X. De turdis educandis. XI. De pavonibus educandis. XII. De Numidicarum & ruſticarum gallinarum educatione. XIII. De avibus quas Græci ἀμφίβιες & Latini duplicis vitæ appellant. XIV. De anſeribus educan-

Digitized by Google

dis, & anserario constituendo. XV. De anatibus, querquedulis & similibus. XVI. De piscinis & piscibus alendis. XVII. De positione piscinæ.

De villaticis pastionibus.

CAP. I. QUÆ fere consummabant, Publi Silvine, ruris exercendi[a] colendique scientiam, quæque pecuariæ negotiationis exigebat ratio, septem memoravimus libris: hic nunc sequentis numeri titulum possidebit: nec quia proximam propriamque rustici curam desiderent ea, quæ dicturi sumus, sed quia non alio loco, quam in agris aut villis debeant administrari, & tamen agrestibus magis, quam urbanis prosint :
2 quippe villaticæ pastiones, sicut pecuariæ, non minimam colono stipem conferunt, cum & avium stercore macerrimis vineis, & omni surculo atque arvo medeantur; & eisdem familiarem focum[b] mensamque pretiosis dapibus opulentent; postremo venditorum animalium pretio villæ reditum augeant. Quare de hoc quoque genere pastionis dicendum
3 censui. Est autem id fere vel in villa, vel circa villam. In villa est, quod appellant Græci ὀρνιθῶνας, ϗ περιστερεῶνας: atque etiam cum datur liquoris[c] facultas ἰχθυοτροφεῖα, sedula cura exercentur: ea sunt

a) experiendi P. Goes. Sangerm. b) locum Sangerm.
c) litoris Junt. Sangerm.

omnia, ut Latine potius loquamur, sicut avium cohortalium stabula, nec minus earum, quæ conclavibus septæ saginantur, vel aquatilium animalium receptacula. Rursus circa villam ponuntur μελισσῶ- 4
νες ϗ χηνοτροφεῖα, quin etiam λαγοτροφεῖα studiose administrantur, quæ nos similiter appellamus apum cubilia, apiaria; vel nantium volucrum, quæ stagnis piscinisque lætantur, aviaria; vel etiam pecudum silvestrium, quæ nemoribus clausis custodiuntur, vivaria.

De gallinarum generibus, gallis cobortalibus parandis & nutriendis.

II. Prius igitur de his præcipiam, quæ intra septa villæ pascuntur: ac de aliis quidem forsitan ambigitur, an sint agrestibus possidenda: gallinarum vero plerumque agricolæ cura solennis est. Earum genera sunt vel cohortalium, vel rusticarum, vel
Africanarum. Cohortalis est avis, quæ vulgo per 2
omnes fere villas conspicitur; rustica, quæ non dissimilis villaticæ per aucupem decipitur; eaque plurima est in insula, quam nautæ[a] in Ligustico mari sitam producto nomine alitis Gallinariam vocitaverunt: Africana est, quam plerique Numidicam dicunt, Meleagridi similis, nisi quod rutilam galeam

a) navitæ I. B. R.

Digitized by Google

& [a] cristam capite gerit, quæ utraque sunt in Me-
3 leagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ proprie appellantur gallinæ, mares autem galli, semimares capi, qui hoc nomine vocantur, cum sint [b] castrati libidinis abolendæ causa. Nec tamen [c] id patiuntur amissis genitalibus, sed ferro candente calcaribus inustis, quæ cum ignea vi consumpta sunt, facta ulcera dum consanescant, fi-
4 gulari [d] creta linuntur. Hujus igitur villatici generis non spernendus est reditus, si adhibeatur educandi scientia, quam plerique Græcorum, & præcipue celebravere Deliaci: sed & ii, quoniam procera corpora, & animos ad prælia pertinaces requirebant, præcipue Tanagricum genus & Rhodium probabant, nec minus Chalcidicum & Medicum, quod ab imperito vulgo litera mutata Melicum appellatur.
5 Nobis nostrum vernaculum maxime placet: omisso tamen illo studio Græcorum, qui ferocissimum quemque alitem certaminibus & pugnæ præparabant: nos enim censemus instituere vectigal industrii patrisfamilias, non rixosarum avium lanistæ, cujus plerumque totum patrimonium, pignus aleæ, victor
6 gallinaceus pyctes abstulit. Igitur cui placebit sequi nostra præcepta, consideret oportet primum quam multas, & [e] cujusmodi parare debeat matrices; dein-

a) galeam & *deficit* L. I. B. R. b) *forte leg.* sunt.
c) tantum Goes. d) *male olim* figurali *ap.* Junt.
e) secundum I. B. R.

Digitized by Google

de qualiter eas tueri[a] & pascere; mox quibus anni temporibus earum partus excipere; tum demum, ut incubent & excludant efficere; postremo, ut commode pulli educentur operam dare: his enim curis & ministeriis exercetur ratio cohortalis, quam Græci vocant ὀρνιθοτροφίαν. Parandi autem modus 7
est ducentorum capitum, quæ pastoris unius curam distendant[b]: dum tamen anus sedula vel puer adhibeatur custos vagantium; ne obsidiis hominum, aut insidiosorum[c] animalium diripiantur. Mercari porro nisi fœcundissimas aves non expedit. Eæ sint rubicundæ vel fuscæ[d] plumæ, nigrisque pennis: ac si fieri poterit, omnes hujus, & ab hoc proximi coloris eligantur: sin aliter, evitentur albæ; quæ fere cum sint molles ac minus vivaces, tum ne fœcundæ quidem facile reperiuntur: atque etiam conspicuæ, propterque[e] insigne candoris ab accipitribus & aquilis sæpius abripiuntur. Sint ergo matrices 8
probi[f] coloris (robusti corporis), quadratæ, pectorosæ, magnis capitibus, rectis rutilisque cristulis, albis auribus, & sub hac specie quam amplissimæ, nec paribus ungulis: generosissimæque creduntur, quæ quinos habent digitos, sed ita ne cruribus emineant transversa calcaria: nam quæ hoc virile ge-

a) tutari Goes. I. B. R. Sangerm. b) disperdat I. B. R, dispendant *al.* c) insidiatorum I. B. R. Sangerm.
d) infuscæ Goes. Sangerm. e) propter quod *alii*.
f) robii Goes. Sangerm.

rit insigne, contumax ad concubitum dedignatur admittere marem, raroque fœcunda, etiam cum incubat, calcis aculeis ova perfringit.
9 Gallinaceos mares nisi salacissimos habere non expedit: atque in his quoque sicut in fœminis, idem color, idemque numerus unguium, status altior quæritur: sublimes, sanguineæque[a], nec obliquæ cristæ: ravidi[b], vel nigrantes oculi: brevia & adunca rostra: maximæ candidissimæque aures: paleæ[c] ex rutilo albicantes, quæ velut incanæ barbæ dependent: jubæ deinde variæ, vel ex auro flavæ, per colla cervicesque
10 in humeros diffusæ: tum lata & musculosa pectora, lacertosæque[d] similes brachiis alæ[e], tum procerissimæ caudæ, duplici ordine singulis utrinque prominentibus pinnis inflexæ: quin etiam vasta femina & frequenter horrentibus plumis hirta: robusta crura, nec longa, sed infestis velut sudibus nocenter armata.
11 Mores[f] autem quamvis non ad pugnam, neque ad victoriæ laudem præparentur, maxime tamen generosi probantur, ut sint elati, alacres, vigilaces, & ad sæpius canendum promti, nec qui facile terreantur: nam interdum resistere debent, & protegere conjugalem gregem: quin at-

a) æquæ *interser.* I. B. R. b) rubidi P. Goes. Sangerm.
c) galeæ P. Goes. Sangerm. d) lacertosque I. B. R. lacertos æque *alii*, *nisi quod* æquæ Junt. e) alæ tum procerissimæ: caudæ &c. *Ita vel similiter disting. omnes.*
f) Mares *al.* Broukh.

tollentem minas serpentem, vel aliud noxium ani-
mal interficere. Talibus autem maribus quinæ sin- 12
gulis fœminæ comparantur: nam Rhodii generis,
aut Medici propter gravitatem, neque patres nimis
salaces, nec fœcundæ matres: quæ tamen ternæ
singulis maritantur: & cum pauca ova posuerunt,
inertes ad incubandum, multoque magis ad exclu-
dendum[a], raro fœtus suos educant. Itaque quibus
cordi est ea genera propter corporum speciem pos-
sidere, cum exceperunt ova generosarum, vulga-
ribus gallinis subjiciunt, & ab his exclusi[b] pulli nu-
triuntur. Tanagrici plerumque Rhodiis & Medicis 13
amplitudine pares, non multum moribus a vernacu-
lis distant, sicut & Chalcidici. Omnium tamen ho-
rum generum nothi sunt optimi pulli, quos conce-
ptos ex peregrinis maribus, nostrates ediderunt:
nam & paternam speciem gerunt, & salacitatem
fœcunditatemque vernaculam retinent. Pumiliones[c] 14
aves, nisi quem humilitas earum delectat, nec pro-
pter fœcunditatem, nec propter alium reditum ni-
mium probo, tam hercule, quam nec pugnacem,
nec rixosæ libidinis marem: nam plerumque cæ-
teros infestat, & non patitur iniri fœminas, cum
ipse pluribus sufficere non queat. Impedienda est 15
itaque procacitas ejus ampullaceo corio; quod cum

a) excudendum P. Gy. b) excusi P. Sangerm. c) Pumiles
L. I. B. R. H.

in orbiculum formatum est, media pars ejus rescinditur, & per excisam partem gallis pes inseritur[a]: eaque quasi compede cohibentur feri mores. Sed, ut proposui, jam de tutela universi generis præcipiam.

De gallinariis constituendis.

III. Gallinaria constitui debent parte villæ, quæ
hibernum spectat orientem: juncta sint ea furno,
vel culinæ, ut ad avem perveniat fumus, qui est
huic generi præcipue salutaris. Totius autem offi-
cinæ, id est ornithonis, tres continuæ extruuntur
cellæ, quarum, sicuti dixi, perpetua frons orienti
2 sit obversa. In ea deinde fronte exiguus detur unus
omnino aditus mediæ cellæ; quæ ipsa[b] tribus mini-
ma esse debet in altitudinem, & quoquoversus pe-
des septem: in ea singuli dextro lævoque pariete
aditus ad utramque cellam faciendi[c] sunt, juncti pa-
rieti, qui est intrantibus adversus. Huic autem fo-
cus applicetur tam longus[d], ut nec impediat prædi-
ctos aditus, & ab eo fumus perveniat in utramque
cellam: eæque longitudinis & altitudinis duodenos
pedes habeant, nec plus latitudinis, quam media:
3 sublimitas dividatur tabulatis[e], quæ supra se quater-

a) & per excisam partem galli pes inseritur *desunt in antiquo* P. Sangerm. b) ipsa e *conj.* Ursin. & Broukh.
c) jaciendi L. P. I. I. d) longe *conj.* Ursin. e) dividatur: tabulatisque supra I. B. R. dividantur tabulatis *al.*

nos, & infra septenos liberos pedes habeant, quoniam ipsa singulos occupant: utraque tabulata gallinis servire debent, & ea parvis ab oriente singulis illuminari fenestellis, quæ & ipsæ matutinum exitum præbeant avibus ad cohortem, nec minus vespertinum introitum: sed curandum erit, ut semper noctibus claudantur, quo tutius[a] aves maneant:
intra[b] tabulata majores fenestræ[c] aperiantur, & eæ 4
clatris muniantur, ne possint noxia irrepere animalia: sic tamen, ut illustria sint loca, quo commodius habitent[d]: aviariusque subinde debet speculari aut incubantis, aut parturientis fœtus: nam etiam in iis ipsis locis ita crassos parietes ædificare convenit, ut excisa per ordinem gallinarum cubilia recipiant: in quibus aut ova edantur, aut excludantur[e] pulli: hoc enim & salubrius, & elegantius est, quam illud, quod quidam faciunt, ut palis in parietes vehementer actis, vimineos qualos superimponant.
Sive autem parietibus, ita, ut diximus, 5
cavatis, sive qualis vimineis præponenda erunt vestibula, per quæ matrices ad cubilia vel pariendi, vel incubandi causa perveniant: neque enim debent ipsis nidis involare, ne dum adsiliunt, pedibus ova confringant.
Ascensus deinde avibus ad tabulata per 6

a) quoties Goes. quoties aves meant *conj.* Broukh. b) infra Goes. c) fenestellæ P. Goes. majore fenestra *conj.* Broukh. d) habitet aviarius: qui I. B. R. quia Sangerm. e) excudantur P.

Digitized by Google

utramque cellam datur junctis parieti modicis asserculis, qui paullum formatis gradibus asperantur, ne sint advolantibus lubrici: sed ab cohorte forinsecus prædictis fenestellis scandulæ similiter injungantur, quibus irrepant aves ad requiem nocturnam. Maxime autem curabimus, ut & hæc aviaria & cætera, de quibus mox dicturi sumus, intrinsecus & extrinsecus poliantur opere tectorio, ne ad aves feles habeant aut coluber accessum [a], & æque noxiæ prohibeantur pestes.
7 Tabulatis insistere dormientem avem non expedit, ne suo lædatur stercore; quod cum pedibus uncis adhæsit, podagram creat: ea pernicies, ut evitetur, perticæ dolantur in quadrum, ne teres levitas [b] earum supersilientem volucrem non recipiat: conquadratæ deinde foratis duobus adversis parietibus induuntur [c], ita ut [d] tabulato pedalis altitudinis, & inter se bipedalis latitudinis spatio distent.
8 Hæc erit cohortalis officinæ dispositio: cæterum cohors ipsa, per quam vagantur, non tam stercore, quam uligine careat: nam plurimum refert aquam non esse in ea nisi [e] uno loco, quam bibant, eamque mundissimam: nam stercorosa pituitam concitat: puram tamen servare non possis, nisi clausam, vasis in hunc usum fabricatis: sunt autem,

a) tum *ins.* Goes. Sangerm. b) brevitas I. B. R. c) induunt *antiq.* Pol. L. & Jens. inducuntur *conj.* Ursin. d) a *ins.* I. B. R. e) in *ins.* Goes. Sangerm.

qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis utiles esse ligneis, aut fictilibus[a] compertum est. Hi superpositis operculis clauduntur, & 9
a lateribus super mediam partem altitudinis per spatia palmaria modicis forantur cavis, ita ut avium capita possint admittere: nam nisi operculis muniantur, quantulumcunque aquæ vel ciborum inest, pedibus everritur[b]. Sunt qui a superiore parte foramina ipsis operculis imponant, quod fieri non oportet: nam supersiliens avis proluvie ventris cibos & aquam conspurcat.

De cibariis gallinarum.

IV. Cibaria gallinis præbentur optima, pinsitum ordeum & vicia[c], nec minus cicercula, tum etiam milium, aut panicum: sed hæc ubi vilitas annonæ permittit: ubi vero ea est carior, excreta tritici minuta[d] commode dantur: nam per se id frumentum, etiam quibus locis vilissimum est, non utiliter præbetur, quia obest avibus. Potest etiam lolium decoctum objici, nec minus furfures modice a farina excreti: qui si nihil habent farris, non sunt idonei, nec tantum[e] appetuntur. Jejunis cytisi folia, seminaque maxime probantur; & sunt huic generi gratis- 2
sima: neque est ulla regio, in qua non possit hu-

a) ligneos aut fictiles *al.* b) evertitur *al.* c) viciæ P. Goes. d) minute *al.* e) tamen Goes. I. B. R.

jus arbusculæ copia esse vel maxima. Vinacea quamvis tolerabiliter pascant, dari non debent, nisi quibus temporibus anni avis fœtus non edit: nam &
3 partus raro[a], & ova faciunt exigua: sed cum plane post autumnum, cessant a fœtu, possunt hoc cibo sustineri. Attamen quæcunque dabitur esca per cohortem vagantibus, die incipiente & jam in vesperum declinante[b], bis dividenda est, ut & mane non protinus a cubili latius evagentur, & ante crepusculum propter cibi spem temporius[c] ad officinam redeant, possitque numerus capitum sæpius recognosci: nam volatile pecus facile pastoris custodiam de-
4 cipit. Siccus etiam pulvis & cinis ubicunque cohortem porticus vel tectum protegit, juxta parietes reponendus est, ut sit quo aves se perfundant: nam his rebus plumam pennasque emundant: si modo credimus Ephesio Heracleto, qui ait sues cœno,
5 cohortales aves pulvere, vel cinere lavari. Gallina post primam emitti, & ante horam diei undecimam claudi debet: cujus vagæ cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius clausæ, nisi quod ea non emittitur, sed intra ornithonem ter die pascitur majore mensura: nam singulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria sunt, cum vagis terni, vel
6 bini præbeantur. Habere[d] etiam clausam oportet

a) raros Sang. & *conjiciebat* Broukh. b) declinato I.B.R.
c) temperius Sangerm. d) Habeat tamen etiam clausa I. B. R. Sangerm.

Digitized by Google

amplum vestibulum, quo prodeat, & ubi apricetur: idque sit retibus munitum, ne aquila vel accipiter involet: quas impensas & curas, nisi locis, quibus harum rerum vigent pretia, non expedit adhiberi. Antiquissima est autem cum in omnibus pecoribus, tum in hoc, fides pastoris; qui nisi eam domino servat, nullus ornithonis quæstus vincet[a] impensas. De tutela satis dictum est: nunc reliquum ordinem prosequemur.

De servandis & supponendis ovis.

V. Confecta bruma parere fere id genus avium consuevit. Atque earum, quæ sunt fœcundissimæ, locis tepidioribus circa Calend. Jan. ova edere incipiunt; frigidis autem regionibus, eodem mense post Idus. Sed cibis idoneis fœcunditas earum elicienda est, quo maturius partum edant: optime præbetur 2
ad satietatem ordeum semicoctum: nam & majus facit ovorum incrementum, & frequentiores partus: sed is cibus quasi condiendus est interjectis cytisi foliis, ac semine ejusdem, quæ utraque maxime putantur augere fœcunditatem avium. Modus autem cibariorum sit, ut dixi, vagis binorum cyathorum ordei: aliquid tamen admiscendum erit cytisi, vel si id non fuerit, viciæ aut milii. Curæ autem de- 3

a) jungit I. B. R.

bebit esse custodi, cum parturient aves, ut habeant quam mundissimis paleis constrata cubilia, eaque subinde converrat, & alia stramenta quam recentissima reponat: nam pulicibus, aliisque similibus animalibus replentur, quæ secum affert avis, cum ad idem cubile revertitur. Assiduus autem debet esse custos, & speculari parientes, quod se facere gallinæ testantur crebris singultibus interjecta voce
4 acuta. Observare itaque dum edant ova, & confestim circumire oportebit cubilia, ut, quæ nata sunt, recolligantur, notenturque, quæ quoque die sint edita, ut quam recentissima supponantur glocientibus: sic enim appellant rustici aves eas, quæ volunt incubare: cætera vel reponantur, vel aere [a] mutentur. Aptissima porro sunt ad excludendum recentissima quæque: possunt tamen etiam requieta supponi, dum ne vetustiora sint, quam dierum de-
5 cem. Fere autem, cum primum partum consummaverint gallinæ, incubare cupiunt ab Idibus Januariis, quod facere non omnibus permittendum est; quoniam quidem novellæ magis edendis, quam excubandis [b] ovis utiliores sunt: inhibeturque cupiditas
6 incubandi pinnula per nares trajecta. Veteranas igitur aves ad hanc rem eligi oportebit, quæ jam sæpius id fecerint; moresque earum maxime pernosci,

a) remittentur L. I. B. R. b) excludendis I. B. R. excudendis Goes. Sangerm. vid. Morg. I, 42.

Digitized by Google

quoniam aliæ melius excubant[a], aliæ editos pullos
commodius educant: at e contrario quædam & sua
& aliena ova comminuunt atque consumunt, quod
facientem protinus submovere conveniet. Pulli au- 7
tem duarum aut trium avium exclusi, dum adhuc
teneri sunt, ad unam, quæ sit melior nutrix,
transferri debent, sed primo quoque die, dum ma-
ter suos & alienos propter similitudinem dignosce-
re non potest. Verumtamen servare oportet mo-
dum: neque enim debet major esse quam triginta
capitum; negant enim hoc ampliorem gregem posse
ab una nutriri. Numerus ovorum, quæ subjiciuntur, 8
impar observatur, nec semper idem: nam primo
tempore, id est mense Januario, quindecim, nec
unquam plura subjici debent: Martio XIX, nec his
pauciora: unum & viginti Aprili: tota deinde æsta-
te usque in Calendas Octobris totidem[b]: postea su-
pervacua est hujus rei cura, quod frigoribus exclusi
pulli plerumque intereant. Plerique[c] tamen etiam 9
ab æstivo solstitio non putant bonam pullationem,
quod ab eo tempore, etiam si facilem[d] educationem
habent, justum tamen non capiunt incrementum.
Verum suburbanis locis, ubi a matre pulli non exi-
guis pretiis veneunt, nec[e] plerumque intereunt, pro-
banda est æstiva educatio. Semper autem, cum

a) excludant I. B. R. excudant Goes. Sangerm. b) XIII I. B. R. c) Plerumque I. B. R. d) facile I. B. R.
e) nec pl. int. *om.* Goes. Sangerm.

supponuntur ova, considerari debet, ut luna crescente a decima usque ad quintamdecimam id fiat: nam & ipsa suppositio per hos fere dies est commodissima, & sic administrandum est, ut rursus
10 cum excluduntur pulli, luna crescat. Diebus quibus animantur ova, & in speciem volucrum conformantur, ter septenis opus est gallinaceo generi: at pavonino & anserino, paullo amplius ter novenis: quæ si quando fuerint supponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus fœtibus alienigenis patiemur: tum demum sui generis quatuor ova, nec plura quam quinque fovenda recipient: sed & hæc quam maxima: nam ex pusillis aves minutæ nascun-
11 tur. Cum deinde quis volet quam plurimos mares excludi, longissima quæque & acutissima ova subjiciet: & rursus cum fœminas, quam rotundissima. Supponendi autem consuetudo tradita est ab iis, qui religiosius hæc administrant, ejusmodi. Primum quam secretissima cubilia eligunt, ne incubantes matrices ab aliis avibus inquietentur: deinde antequam consternant ea, diligenter emundant, paleasque, quas substraturi sunt, sulfure & bitumine, atque ardente teda perlustrant, & expiatas cubilibus injiciunt, ita factis concavatis nidis, ne ab advolantibus, aut etiam desilientibus evoluta[a] decidant ova.

Plu-

a) obvoluta P. L. *om.* Goes. Sangerm. I. B. R.

Plurimi etiam infra cubilium stramenta graminis ali- 12
quid, & ramulos lauri, nec minus allii capita cum
clavis ferreis subjiciunt: quæ cuncta remedia[a] cre-
duntur esse adversus tonitrua, quibus vitiantur ova,
pullique semiformes interimuntur ante quam toti
partibus suis consummentur. Servat autem, qui 13
subjicit, ne singula ova in cubili manu componat,
sed totum ovorum numerum in alveolum ligneum
conferat, deinde universum leniter in præparatum
nidum transfundat. Incubantibus autem gallinis jux- 14
ta ponendus est cibus, ut saturæ studiosius nidis
immorentur, neve longius evagatæ refrigerent ova,
quæ quamvis pedibus ipsæ convertant, aviarius ta-
men, cum desilierint matres, circumire debet, ac
manu versare, ut æqualiter calore concepto facile
animentur: quin etiam si qua unguibus læsa vel
fracta sunt, ut removeat: idque cum fecerit, die
undevigesimo animadvertat, an pulli rostellis ova
percuderint[b], & auscultetur, si pipiant: nam sæpe
propter crassitudinem putaminum erumpere[c] non
queunt. Itaque hærentes pullos manu eximere 15
oportebit, & matri fovendos subjicere, idque non
amplius triduo facere: nam post unum & vigesimum
diem silentia ova carent animalibus: eaque remo-
venda sunt, ne incubans inani spe diutius detineatur

a) remedio Goes. b) pertud. Goes. Sangerm. c) rumpere P. Sangerm. Burm. ad Claud. Phœn. 106.

Digitized by Google

effœta. Pullos autem non oportet singulos, ut quisque natus sit, tollere, sed uno die in cubili sinere cum matre, & aqua ciboque abstinere, dum omnes excludantur. Postero die, cum grex fuerit
16 effœtus, hoc modo deponitur. Cribro viciario, vel etiam loliario, qui jam fuerit in usu, pulli superponantur, deinde pulegii surculis fumigentur: ea res videtur prohibere pituitam, quæ celerrime te-
17 neros interficit. Post hæc cavea cum matre claudendi sunt, & farre ordeaceo cum aqua incocto, vel adoreo farre vino resperso[a], modice alendi: nam maxime cruditas vitanda est: & ob hoc[b] tertia die cavea cum matre continendi sunt, priusque, quam emittantur ad recentem cibum, singuli tentandi, ne quid hesterni[c] habeant in gutture: nam si vacua non est ingluvies, cruditatem significat,
18 abstinerique debent, dum concoquant. Longius autem non est permittendum teneris evagari, sed circa caveam continendi sunt, & farina ordeacea pascendi, dum corroborentur: cavendumque, ne a serpentibus adflentur, quarum[d] odor tam pestilens est, ut interimat universos: id vitatur sæpius incenso cornu cervino, vel galbano, vel muliebri capillo; quorum omnium fere nidoribus prædicta pestis sub-
19 movetur. Sed & curandum erit, ut tepide habean-

a) asperso I. B. R. b) jam *ins.* Goes. Sangerm. c) externi I. B. R. d) quorum I. B. R.

Digitized by Google

tur : nam nec calorem, nec frigus sustinent : optimumque est intra[a] officinam clausos haberi cum matre, & post quadragesimum diem potestatem vagandi fieri. Sed primis quasi infantiæ diebus pertractandi sunt, plumulæque sub cauda clunibus detrahendæ, ne stercore coinquinatæ durescant &
naturalia præcludant: quod quamvis caveatur, sæpe 20
tamen evenit, ut alvus exitum non habeat : itaque pinna pertunditur, & iter digestis cibis præbetur. Sed & jam[b] validioribus[c] factis, atque ipsis matribus etiam vitanda pituitæ pernicies erit; quæ ne fiat, mundissimis vasis, & quam purissimam præbebimus aquam : nec minus gallinaria semper fumigabimus,
& emundata stercore liberabimus. Quod si tamen 21
pestis pervaserit[d], sunt qui spicas[e] allii tepido madefactas oleo faucibus inferant: quidam hominis urina tepida rigant ora, & tamdiu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per nares emoliri pituitæ nauseam. Uva quoque, quam Græci ἀγρίαν σταφυλὴν vocant, cum cibo mista prodest: vel eadem pertrita & cum
aqua potui data. Atque hæc remedia mediocriter 22
laborantibus adhibentur: nam si pituita circumvenit oculos, & jam cibos avis respuit, ferro rescinduntur genæ, & coacta sub oculis sanies omnis expri-

a) infra *omn.* intra *conjic.* Broukh. b) Sæpe etiam jam I. B. R.
c) remediis *ins.* I. B. R. d) permanserit L. Goes. I. B. R.
e) micas P. Goes. Sangerm.

mitur: atque ita paullum triti[a] salis vulneribus in-
23 friatur. Id porro vitium maxime nascitur, cum frigore & penuria cibi laborant aves: item cum per æstatem consistens in cohortibus[b] aqua potatur: item cum ficus aut uva immatura nec ad satietatem permissa est, quibus scilicet cibis abstinendæ sunt aves: eosque ut fastidiant efficit uva labrusca, de vepribus immatura lecta, quæ cum farre[c] triticeo minuto cocta objicitur esurientibus, ejusque[d] sapore offensæ aves omnem aspernantur uvam. Similis ratio est etiam caprifici, quæ decocta cum cibo præbetur avibus, & itaf-
24 fici fastidium creat. Mos[f] quoque, sicut in cæteris pecoribus, eligendi[g] quæque optima, & deteriora vendendi, servetur etiam in hoc genere, ut per autumni tempus omnibus annis, cum fructus earum cessat, numerus quoque minuatur. Submovebimus autem veteres, id est, quæ trimatum excesserunt: item quæ aut parum fœcundæ, aut parum bonæ nutrices sunt, & præcipue quæ ova vel sua, vel aliena consumunt: nec minus, quæ velut mares cantare, atque etiam calcare cœperunt: item serotini pulli, qui ab solstitio nati[h] capere justum incrementum non
25 potuerunt. In masculis autem non eadem ratio servabitur; sed tamdiu custodiemus generosos, quam-

a) attriti I. B. R. b) fuit P. Sangerm. c) hordeo I. B. R. Goes. Sangerm. d) eousque P. e) vere *inters.* P. f) Mox *alii*... g) eligenda... vendenda *al.* h) solstionati *junct.* P.

diu fœminam implere potuerint: nam rarior est in his avibus mariti bonitas. Eodem quoque tempore cum parere desinent aves, id est, ab Idib. Nov. pretiosiores cibi subtrahendi sunt, & vinacea præbenda, quæ satis commode pascunt, adjectis interdum tritici excrementis.

De ovis.

VI. Ovorum quoque longioris temporis custodia non aliena est huic curæ: quæ commode servantur per hiemem, si paleis obruas, æstate, si furfuribus: quidam prius trito sale sex horis adoperiunt: deinde eluunt, atque ita paleis aut furfuribus obruunt: nonnulli solida, multi etiam fresa faba coaggerant: alii salibus integris adoperiunt: alii muria tepefacta durant[a]. Sed omnis sal, quemadmodum non patitur a
putrescere, ita minuit ova, nec sinit plena permanere: quæ res ementem deterret. Itaque ne in muriam quidem qui dimittunt, integritatem ovorum conservant.

De gallinis farciendis.

VII. Pinguem quoque facere gallinam, quamvis fartoris, non rustici, sit officium, tamen quia non ægre contingit, præcipiendum putavi. Locus ad hanc

a) adudant Goes. Sangerm.

rem desideratur calidus maxime, & minimi luminis, in quo singulæ caveis angustioribus, vel sportis inclusæ pendeant aves, sed ita coarctatæ, ne versari
2 possint. Verum habeant ex utraque parte foramina: unum, quo caput exeratur; alterum, quo cauda clunesque; ut & cibos capere possint, & eos digestos sic edere, ne stercore coinquinentur. Substernatur autem mundissima palea, vel molle fœnum, id est, cordum: nam si dure cubant, non facile pinguescunt. Pluma omnis e capite, & sub alis atque clunibus detergetur: illic, ne pediculum creet; hic, ne stercore loca naturalia exulceret.
3 Cibus autem præbetur ordeacea farina, quæ cum est aqua conspersa & subacta, formantur offæ, quibus aves saginantur[a]: eæ tamen primis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere consuescant: nam cruditas vitanda est maxime, tantumque præbendum, quantum digerere possint: neque ante recens admovenda est, quam tentato gutture appa-
4 ruerit, nihil veteris escæ remansisse. Cum deinde satiata est avis, paullulum deposita cavea[b] dimittitur, sed ita ne vagetur, sed potius, si quid est, quod eam stimulet aut mordeat, rostro persequatur. Hæc (enim) fere communis est cura farcientium: nam illi, qui volunt non solum opimas, sed etiam

a) avis salinatur Goes. Sangerm. salinatur *corrigit* Vict. *in omissis*. b) depositæ caveæ Goes. Sangerm.

teneras aves efficere, mulsea recente aqua prædicti generis farinam conspergunt, & ita farciunt: nonnulli tribus aquæ partibus unam boni vini miscent, madefactoque triticeo pane obesant[a] avem; quæ prima luna (quoniam id quoque custodiendum est) saginari cœpta, vigesima pergliscit. Sed si fasti- 5
diet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot jam farturæ processerint: ita tamen, ne tempus omne opimandi quintam & vigesimam lunam superveniat[b]. Antiquissimum est autem, maximam quamque avem lautioribus epulis destinare: sic enim digna merces sequitur operam & impensam.

De palumbis & columbis farciendis, & columbariis constituendis.

VIII. Hac eadem ratione palumbos columbosque cellares pinguissimos facere contingit: neque est tamen in columbis farciendis tantus reditus, quantus in educandis: nam etiam horum possessio non abhorret a cura boni rustici: sed id genus minore tutela pascitur longinquis regionibus, ubi liber egressus avibus permittitur: quoniam vel summis turribus, vel editissimis ædificiis assignatas sedes frequentant patentibus fenestris, per quas ad requirendos cibos evolitant. Duobus tamen aut tribus mensibus acce- 2

a) obescant I. B. R. b) superveniunt I. B. R.

Digitized by Google

ptant conditicia[a] cibaria, cæteris seipsas pascunt seminibus agrestibus. Sed hoc suburbanis locis facere non possunt, quoniam intercipiuntur variis aucupum insidiis: itaque clausæ intra tectum pasci debent, nec in plano villæ loco, nec in frigido: sed in edito fieri tabulatum oportet, quod aspiciat hibernum
3 meridiem: ejusque parietes, ne jam dicta iteremus, ut in ornithone præcepimus, continuis cubilibus excaventur: vel si ita non competit, paxillis[b] adactis tabulæ superponantur, quæ vel loculamenta, quibus nidificent aves, vel fictilia columbaria recipiant, præpositis vestibulis, per quæ ad cubilia perveniant. Totus autem locus & ipsæ columbarum cellæ poliri debent albo tectorio, quoniam eo colore præ-
4 cipue delectatur hoc genus avium: nec minus extrinsecus levigari parietes, maxime circa fenestram: & ea sit ita posita, ut majore parte hiberni diei solem admittat, habeatque appositam satis amplam caveam retibus emunitam, quæ excludat accipitres, & recipiat egredientes ad apricationem columbas, nec minus (in agros) emittant matrices, quæ ovis vel pullis incubant[c], ne quasi gravi perpetuæ custo-
5 diæ servitio contristatæ senescant: nam cum paullum circa ædificia volitaverint, exhilaratæ recreantur, & ad fœtus suos vegetiores redeunt, propter

a) conditiva Goes. b) taxillis P. Goes. Sangerm. c) incumbant I. B. R.

Digitized by Google

quos ne longius quidem evagari, aut fugere conantur. Vasa, quibus aqua præbeatur, similia esse debent gallinariis, quæ colla bibentium admittant, & cupientes lavari propter angustias non recipiant: 5
nam id facere eas nec ovis nec pullis, quibus plerumque incubant, expedit. Cæterum cibos juxta 6
parietem conveniet spargi, quoniam fere partes eæ columbarii[a] carent stercore. Commodissima cibaria putantur vicia, vel ervum, tum etiam lenticula, miliumque & lolium, nec minus excreta tritici, & si qua sunt alia legumina, quibus etiam gallinæ aluntur. Locus autem subinde converri & emundari debet: nam quanto est cultior, tanto lætior avis conspicitur, eaque tam fastidiosa est, ut sæpe sedes suas perosa, si detur[b] evolandi potestas, relinquat: quod frequenter in his regionibus, ubi liberos habent egressus, accidere solet. Id ne fiat, vetus est 7
Democriti præceptum: genus accipitris tinunculum vocant rustici, qui fere in ædificiis nidos facit: ejus pulli singuli fictilibus ollis conduntur, spirantibusque[c] opercula superponuntur, & gypso lita vasa in angulis columbarii suspenduntur[d]: quæ res avibus amorem loci sic conciliat, ne unquam deserant. Seligendæ vero sunt ad educationem neque vetulæ,

a) columbari I. B. R. b) de turri volandi L. avolandi Sangerm. c) stipantibusque L. I. B. R. spiraculis *e vestigiis* V. C. Heins. d) supponuntur Sangerm.

nec nimium novellæ; sed corporis maximi: curandumque, si fieri possit, ut pulli, quemadmodum exclusi sunt, nunquam separentur: nam fere si sic
8 maritatæ sunt, plures educant fœtus: sin aliter, certe nec alieni generis conjungantur, ut Alexandrinæ & Campanæ: minus enim impares[a] suas diligunt, & ideo nec multum ineunt, nec sæpius fœtant. Plumæ color non semper, nec omnibus idem probatus est: atque ideo, qui sit optimus, non fa-
9 cile dictu est. Albus, qui ubique vulgo conspicitur, a quibusdam non nimium laudatur[b]; nec tamen vitari debet in iis, quæ clauso continentur: nam in vagis maxime est improbandus, quod eum facillime speculatur accipiter. Fœcunditas autem, quamvis longe minor sit quam est gallinarum, majorem tamen refert quæstum: nam & octies anno pullos educat, si est bona matrix; & pretiis eorum domini[c] complent arcam, sicut eximius auctor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit, etiam illis severioribus suis temporibus paria singula, millibus singulis se-
10 stertiorum solita venire. Nam nostri pudet seculi, si credere volumus, inveniri, qui quaternis millibus nummum[d] binas[e] aves mercentur. Quamquam vel hos magis tolerabiles putem[f], qui oblectamenta delicia-

a) pares Lips. I. B. R. Sangerm. b) laudatus est Sangerm. I. B. R. c) dominicam Goes. Sangerm. d) nummorum I. I. H. A. G. e) duas I. B. R. f) putent I. B. R.

rum possidendi habendique causa, gravi ære & argento pensent, quam illos, qui Ponticum Phasim, & Scythica stagna Mæotidis eluant. Jam nunc Gangeticas & Ægyptias aves temulenter eructant. Po- 11
test tamen etiam in hoc aviario, sicut dictum est, sagina exerceri: nam si quæ steriles, aut sordidi coloris interveniunt, similiter ut gallinæ farciuntur. Pulli vero facilius sub matribus pinguescunt, si jam firmis, prius quam subvolent, paucas subtrahas[a] pinnas, & obteras crura, ut uno loco quiescant, præbeasque copiosum cibum parientibus[b], quo & se, & eos abundantius alant. Quidam leviter obligant cru- 12
ra; quoniam si frangantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent[c]: sed nihil ista res pinguitudinis[d] efficit: nam dum vincula exerere conantur, non conquiescunt[e]; & hac quasi exercitatione corpori nihil adjiciunt. Fracta crura non plus quam bidui, aut summum tridui dolorem afferunt, & spem tollunt evagandi.

De alendis turturibus.

IX. Turturum educatio supervacua est: quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit[f]: a volatura ita ut capitur, farturæ destinatur: eoque[g]

a) detrahas Goes. Sangerm. b) parentibus Goes. c) *forte* putant. d) pinguedinis. e) quiescunt Goes. I. B. R. f) excudit Goes. Sangerm. g) eaque *plures*.

leviore cura, quam cæteræ aves saginatur: verum non omnibus temporibus[a]: per hiemem, quamvis adhibeatur opera, difficulter gliscit[b]: & tamen, quia major est turdi copia, pretium turturum minuitur:
2 rursus æstate vel sua sponte, dummodo sit facultas cibi, pinguescit: nihil enim aliud, quam objicitur esca, sed præcipue milium: nec quia tritico vel aliis frumentis minus crassescant; verum quod semine hujus maxime delectantur: hieme tamen offæ panis vino madefactæ, sicut etiam palumbos, celerius opimant, quam cæteri cibi.
3 Receptacula non tanquam columbis, loculamenta, vel cellulæ cavatæ efficiuntur[c], sed ad lineam mutuli per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, prætentis retibus, quibus prohibeantur volare: quoniam si id faciant, corpori detrahunt. In his autem assidue pascuntur milio, aut tritico: sed ea semina dari nisi sicca non oportet; satiatque semodius cibi in diebus singulis vicenos & centenos turtures. Aqua semper recens, & quam mundissima vasculis, quali-
4 bus columbis atque gallinis, præbetur: tegeticulæque mundantur, ne stercus urat pedes, quod tamen & (id) ipsum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborumque, sicut & omnium avium, præterquam nantium. Hujus avis ætas ad saginam

a) nam *ins.* P. Goes. Sangerm. b) crescit P. Goes. Sangerm.
c) fiunt Sangerm.

non tam vetus est idonea, quam novella. Itaque circa messem, cum jam confirmata est pullities, eligitur.

De turdis educandis.

X. Turdis major opera & impensa praebetur,
qui omni quidem rure, sed salubrius in eo pascun-
tur, in quo capti sunt: nam difficulter in aliam re-
gionem transferuntur, quia caveis clausi plurimi des-
pondent: quod faciunt etiam, cum eodem momento
temporis a rete in aviaria conjecti sunt: itaque ne
id accidat, veterani debent intermisceri, qui ab au-
cupibus in hunc usum nutriti, quasi allectores[a] sint
captivorum, mœstitiamque eorum mitigent inter-
volando: sic enim consuescent & aquam & cibos
appetere feri, si mansuetos id facere viderint. Lo- 2
cum æque munitum & apricum, quam columbi,
desiderant: sed in eo transversæ perticæ perforatis
parietibus adversis aptantur, quibus insideant, cum
satiati cibo requiescere volunt: eæ perticæ non al-
tius a terra debent sublevari, quam hominis statu-
ra patiatur, ut a stante contingi possint. Cibi po- 3
nuntur fere partibus his ornithonis, quæ super se
perticas non habent, quo mundiores permaneant:
semper autem arida ficus, diligenter pinsita & per-

a) allectatores Goes. Lips.

mista polline, præberi debet, tam large quidem,
4 ut supersit. Hanc quidam mandunt & ita objiciunt: sed istud in majore numero facere vix expedit, quia nec parvo conducuntur, qui mandunt [a], & ab iis ipsis aliquantum propter jucunditatem consumitur. Multi varietatem ciborum, ne unum fastidiant, præbendam putant. Ea est, cum objiciuntur myrti & lentisci semina; item oleastri, & ede-
5 raceæ baccæ, nec minus arbuti [b]: fere enim etiam in agris ab ejusmodi volucribus hæc appetuntur, quæ in aviariis quoque desidentium detergent fastidia, faciuntque avidiorem volaturam, quod maxime expedit: nam largiore cibo celerius pinguescit. Semper tamen etiam canaliculi milio repleti apponuntur, quæ est firmissima esca: nam illa, quæ supra dixi-
6 mus, pulmentariorum vice dantur. Vasa, quibus recens & munda præbeatur aqua, non dissimilia sint gallinariis. Hac impensa curaque M. Terentius ternis sæpe denariis singulos emtitatos esse significat avorum temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nunc ætatis nostræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia: propter quæ ne rusticis quidem contemnendus sit hic reditus. Atque ea genera, quæ intra septa villæ cibantur, fere persecuti sumus: nunc de his dicendum est, quibus etiam exitus ad agrestia pabula dantur.

a) mandant *plures*. b) arbusti Goes. Jens. Sangerm.

Digitized by Google

De pavonibus educandis.

XI. Pavonum educatio magis urbani patrisfamiliæ, quam tetrici rustici curam poscit. Sed ne hæc tamen aliena est agricolæ captantis undique voluptates acquirere, quibus solitudines ruris eblandiantur [a]. Harum autem decor avium etiam exteros nedum dominos oblectat: itaque genus alitum nemorosis & parvulis insulis, quales objacent Italiæ, facillime continetur: nam quoniam nec sublimiter potest, nec per longa spatia volitare, tum etiam quia furis, ac noxiorum animalium rapinæ metus non est, sine custode [b] tuto vagatur, majoremque pabuli partem sibi acquirit. Fœminæ quidem sua spon- 2
te, tanquam servitio liberatæ, studiosius pullos enutriunt: nec curator aliud facere debet, quam ut diei certo tempore signo dato, juxta villam gregem convocet, & exiguum ordei concurrentibus objiciat, ut nec avis esuriat, & numerus advenientium recognoscatur. Sed hujus possessionis rara conditio est: 3
quare mediterraneis locis major adhibenda cura est: eaque sic administretur. Herbidus silvestrisque ager planus sublimi clauditur maceria, cujus tribus lateribus porticus applicantur, & in quarto duæ cellæ, ut sit altera custodis habitatio, atque altera

a) solitudini rus eblandiatur Goes. b) custodia I. B. R.

Digitized by Google

stabulum pavonum: sub porticibus deinde per ordi-
nem fiunt arundinea septa in modum cavearum, qua-
lia columbarii tectis superponuntur: ea septa distin-
guuntur velut clatris intercurrentibus calamis, ita
4 ut ab utroque latere singulos aditus habeant. Sta-
bulum autem carere debet uligine, cujus in solo
per ordinem figuntur breves paxilli[a], eorumque par-
tes summæ lingulas edolatas[b] habent, quæ transver-
sis foratis perticis inducantur: hæ porro quadratæ
perticæ esse debent, quæ paxillis superponuntur,
ut avem recipiant adsilientem: sed idcirco sunt exem-
ptiles[c], ut cum res exigit, a paxillis deductæ libe-
5 rum aditum converrentibus stabulum præbeant. Hoc
genus avium, cum trimatum explevit, optime pro-
generat: siquidem tenerior ætas aut sterilis, aut pa-
rum fœcunda est. Masculus pavo gallinaceam sala-
citatem habet, atque ideo quinque fœminas deside-
rat: nam si unam vel alteram fœtam sæpius com-
pressit; vix dum concepta in alvo vitiat ova, nec
ad partum sinit perduci: quoniam immatura geni-
6 talibus locis excidunt. Ultima parte hiemis con-
citantibus libidinem cibis utriusque sexus accen-
denda venus est: maxime facit ad hanc rem, si
favilla levi torreas fabam, tepidamque des jejunis
quinto quoque die: nec tamen excedas modum sex
cya-

a) taxilli Goes. P. Sangerm. b) dolatas P. Sangerm.
c) exemptibiles Pol.

cyathorum in singulas aveis: hæc cibaria non omnibus promiscue spargenda sunt, sed in singulis septis, quæ arundinibus intexi oportere proposueram, portione servata quinque fœminarum, & unius maris, ponenda sunt cibaria, nec minus aqua, quæ sit idonea potui: quod ubi factum est, mares 7
sine rixa deducuntur in sua quisque septa cum fœminis, & æqualiter universus grex pascitur: nam etiam in hoc genere pugnaces inveniuntur masculi, qui & a cibo & a coitu prohibent minus validos, nisi sint hac ratione separati. Fere autem locis apricis ineundi cupiditas exercet mares, cum Favonii spirare cœperunt, id est, tempus ab Idib. Februar. ante Martium mensem. Signa sunt extimu- 8
latæ libidinis[a], cum semetipsum veluti mirantem caudæ gemmantibus pinnis protegit: idque cum facit, rotare dicitur. Post admissuræ tempus confestim matrices custodiendæ sunt, ne alibi quam in stabulo fœtus edant: sæpiusque digitis loca fœminarum tentanda sunt: nam in promtu gerunt ova, quibus jam partus appropinquat: itaque includendæ sunt enitentes, ne extra clausum fœtum edant: maxime- 9
que temporibus iis, quibus parturiunt, pluribus stramentis exaggerandum est aviarium, quo tutius integri fœtus excipiantur: nam fere pavones, cum ad

a) cupidinis L. P.

nocturnam requiem venerunt, prædictis perticis insistentes enituntur ova, quæ quo propius ac mollius deciderint, illibatam servant integritatem. Quotidie ergo diligenter mane temporibus fœturæ stabula circumeunda erunt, & jacentia ova colligenda: quæ quanto recentiora gallinis subjecta sunt, tanto commodius excluduntur[a]: idque fieri maxime patris-
10 familias rationi[b] conducit: nam fœminæ pavones, quæ non incubant, ter anno fere partus edunt: at quæ fovent ova, totum tempus fœcunditatis aut excludendis aut etiam educandis pullis consumunt. Primus est partus quinque fere ovorum; secundus
11 quatuor; tertius aut trium, aut duorum. Neque est quod committatur, ut Rhodiæ aves pavoninis incubent, quæ ne suos quidem fœtus commode nutriunt: sed veteres maximæ[c] quæque gallinæ vernaculi generis eligantur: eæque novem diebus a primo lunæ incremento, novenis ovis incubent, sintque ex his quinque pavonina & cætera gallinacei
12 generis: decimo deinceps die omnia gallinacea subtrahantur, & totidem recentia ejusdem generis supponantur, ut trigesima luna, quæ est fere nova, cum pavoninis excludantur. Sed custodis cura non effugiat[d] observare desilientem matricem, sæpiusque

a) excuduntur I. B. R. Sangerm. *& fere semper ita* L.
b) ratione *omnes*. c) maxime *omn*. d) *Quid si* defugiat? Gesn.

Digitized by Google

ad cubile pervenire & pavonina ova, quæ propter
magnitudinem difficilius a gallina moventur, versa-
re manu: idque quo diligentius faciat, una pars
ovorum notanda est atramento, quod signum habebit
aviarius, an a gallina conversa sint. Sed, ut dixi, 13
meminerimus cohortales quam maximas ad hanc rem
præparari; quæ si mediocris habitus sunt, non de-
bent amplius quam terna pavonina & sena generis sui
fovere: cum deinde fecerit pullos, ad aliam nutri-
cem gallinacei debebunt transferri, & subinde, qui
nati fuerint pavonini ad unam congregari, donec quin-
que & viginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt 14
editi pulli, similiter ut gallinacei primo die non amo-
veantur[a]: postero die cum educatrice transferantur
in caveam: primisque diebus alantur ordeaceo far-
re vino resperso, nec minus ex quolibet frumento
cocta pulticula, & refrigerata: poſt paucos deinde
dies huic cibo adjiciendum erit concisum porrum
Tarentinum, & caseus mollis vehementer expressus:
nam serum nocere pullis manifestum est. Locustæ 15
quoque pedibus ademtis utiles cibandis pullis haben-
tur, atque iis pasci debent usque ad sextum men-
sem: postmodum satis est hordeum de manu præ-
bere. Poſsunt autem post quintum & trigesimum
diem quam nati sunt, etiam in agro satis tuto edu-

a) moveantur I. B. R.

ci, sequiturque grex velut matrem gallinam singultientem: ea cavea clausa fertur in agrum a pastore, & emissa[a] ligato pede longa linea gallina custoditur, ad quam circumvolant pulli: qui cum ad satietatem pasti sunt, reducuntur in villam perse-
16 quentes, ut dixi, nutricis singultus. Satis autem convenit inter auctores, non debere alias gallinas, quæ pullos sui generis educant, in eodem loco pasci: nam cum conspexerunt pavoninam prolem, suos pullos diligere desinunt, & immaturos relinquunt, perosæ videlicet, quod nec magnitudine, nec specie pavoni[b] pares sint. Vitia, quæ gallinaceo generi nocere solent, eadem has aveis infestant: sed nec remedia traduntur alia, quam quæ gallinaceis adhibentur: nam & pituita & cruditas, & si quæ aliæ sunt pestes, iisdem remediis, quæ proposuimus[c],
17 prohibentur. Septimum deinde mensem cum excesserunt, in stabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi: sed erit curandum, ne humi maneant: nam qui sic cubitant, tollendi sunt, & supra perticas imponendi, ne frigore laborent.

De Numidicarum & rusticarum gallinarum educatione.

XII. Numidicarum eadem est fere, quæ pavonum

a) pastore missa I. B. R. Sangerm. b) pavoninis P. Sanger.
c) præposuimus *præter C. S. omnes*.

Digitized by Google

educatio. Cæterum silvestres gallinæ, quæ rusticæ appellantur, in servitute non fœtant: & ideo nihil de his præcipimus, nisi ut cibus ad satietatem præbeatur, quo sint conviviorum epulis aptiores.

De avibus, quas Græci ἀμφιβίους & Latini duplicis vitæ appellant.

XIII. Venio nunc ad eas aves, quas Græci vo-
cant ἀμφί'βια [a], quia non tantum terrestria, sed
aquatilia quoque desiderant pabula, nec magis humo
quam stagno consueverunt: ejusque generis anser
præcipue rusticis gratus est, quod nec maximam cu-
ram poscit, & solertiorem custodiam præbet quam
canis: nam clangore prodit insidiantem, sicut etiam 2
memoria tradidit in obsidione Capitolii, cum ad-
ventu [b] Gallorum vociferatus est, canibus silentibus.
Is autem non ubique haberi potest, ut existimat
verissime Celsus, qui sic ait: Anser neque sine
aqua, nec sine multa herba facile sustinetur, neque
utilis est locis consitis, quia quicquid tenerum [c] con-
tingere potest, carpit. Sicubi vero flumen aut lacus 3
est, herbæque copia, nec minus juxta satæ fruges,
id quoque genus nutriendum est: quod etiam nos
facere censemus, non quia magni sit fructus, sed
quia minimi oneris: attamen præstat ex se pullos

a) ἀμφιβίους L. Sangerm. *hoc probat* & *Vict. in omissis.*
b) adventum I. B. R. Sangerm. c) rerum Sangerm.

atque plumam, quam non, ut in ovibus lanam, semel demetere, sed bis anno, vere & autumno, vellere licet: atque ob has quidem causas, si permittit locorum conditio, vel paucos utique oportet educare, singulisque maribus ternas fœminas destinare: nam propter gravitatem plureis inire non possunt. Quin etiam intra cohortem, ut protecti sint, secretis angulis haras facere oportet, in quibus cubitent & fœtus edant.

De anseribus educandis, & anserario constituendo.

XIV. Qui vero greges nantium possidere student, chenoboscia constituant, quæ tum demum vigebunt, si fuerint ordinata ratione tali. Cohors ab omni cætero pecore secreta clauditur, alta novem pedum, maceria porticibusque circumdata, ita ut in aliqua parte sit cella custodis: sub porticibus deinde quadratæ haræ cæmentis, vel etiam laterculis extruuntur: quas singulas satis est habere quoquoversus pedes ternos, & aditus singulos firmis ostiolis munitos: quia per fœturam diligenter claudi debent.
2 Et extra villam deinde non longe ab ædificio si est stagnum, vel flumen, alia[a] non quæratur aqua: sin aliter, lacus, piscinaque manu fiant, ut sint quibus

a) alta I. B. R.

Digitized by Google

inurinare[a] possint aves: nam sine isto præsidio[b] non magis, quam sine terreno recte vivere queunt. Palustris quoque, sed herbidus ager destinetur, atque alia pabula conserantur, ut vicia, trifolium, fœnum Græcum, sed præcipue genus intubi, quod σέριν Græci appellant: lactucæ quoque in hunc usum semina vel maxime serenda sunt, quoniam & mollissimum est olus, & libentissime ab his avibus appetitur: tum etiam pullis utilissima est esca. Hæc 3
cum præparata sunt, curandum est, ut mares fœminæque quam amplissimi corporis & albi coloris eligantur: nam est aliud genus varium, quod a fero[c] mitigatum domesticum factum est: id neque æque fœcundum est, nec tam pretiosum: propter quod minime nutriendum est. Anseribus admittendis[d] 4
tempus aptissimum est a bruma; mox ad pariendum, & ad incubandum a Calend. Februarii vel Martii usque ad solstitium, quod fit ultima parte mensis Junii. Ineunt autem non, ut priores aves, de quibus diximus, insistentes humi: nam fere in flumine, aut piscinis id faciunt: singulæque ter anno pariunt, si prohibeantur fœtus suos excludere, quod magis expedit, quam quum[e] ipsæ suos fovent: nam & a gallinis melius enutriuntur, & longe major 5
grex efficitur: pariunt autem singulis fœtibus ova,

a) innare L. b) primordio L. I. B. R. c) *Quid si* e fero? Gesn. d) ad admittendum P. Sangerm. e) quod *al.*

Digitized by Google

primo quina, sequenti quaterna, novissimo terna: quem partum nonnulli permittunt ipsis matribus educare; quia reliquo tempore anni vacaturæ sunt a fœtu. Minime autem concedendum est fœminis extra septum parere, sed cum videbuntur sedem quærere, comprimendæ sunt atque tentandæ: nam si appropinquant partus, digito tanguntur ova, quæ sunt[a] prima parte locorum genitalium: quamobrem perduci ad haram debent, includique ut fœtum
6 edant: idque singulis semel fecisse satis est, quoniam unaquæque recurrit eodem, ubi primo peperit. Sed novissimo fœtu cum volumus ipsas incubare, notandi erunt uniuscujusque partus, ut suis matribus subjiciantur: quoniam negatur anser aliena excludere[b] ova, nisi subjecta sua quoque habuerit. Supponuntur autem gallinis hujus generis ova, sicut pavonina, plurima quinque, paucissima tria: ipsis autem[c] an-
7 seribus paucissima VII, plurima XV. Sed custodiri debet[d], ut ovis subjiciantur radices[e] urticarum, quo quasi remedio medicantur, ne noceri[f] possit[g] excusis[h] anserculis, quos enecant urticæ, si teneros pupugerint: pullis autem formandis excudendisque triginta diebus opus est, cum sunt frigora: nam tepidis XXV satis est: sæpius tamen anser trigesimo die nasci-

a) in *inters. plerique*. b) excudere *plures*. c) deinde I. B. R. Sangerm. d) debent, ubi subji. I. B. R. e) herbæ L. I. B. R. Sangerm. f) nocere Sangerm. g) possint I. B. R. h) excussis *præter* St. C. *omnes*.

tur. Atque is dum exiguus est, decem primis diebus pascitur in hara clausus cum matre: postea cum serenitas permittit, producitur in prata & ad piscinas: cavendumque est, ne aut aculeis urticæ compungatur, aut esuriens mittatur in pascuum: sed ante concisis intubis, vel latucæ foliis saturetur: nam si[a] adhuc parum firmus, & indigens ciborum pervenit in pascuum, fruticibus aut solidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter, ut collum abrumpat. Milium quoque aut etiam triticum mistum cum aqua recte præbetur: atque ubi se paullum confirmavit, in gregem coæqualium compellitur, & ordeo alitur: quod & [b] matricibus præbere non inutile est.

8

Pullos autem non expedit plures in singulas haras, quam vicenos adjici; nec rursus omnino cum majoribus includi, quoniam validior enecat infirmum. Cellas, in quibus incubitant[c], siccissimas esse oportet, substratasque habere paleas: vel si eæ non sunt, gratissimum[d] quoque fœnum. Cætera eadem, quæ in aliis generibus pullorum servanda sunt, ne coluber, ne vipera, felesque, aut etiam mustella possit aspirare: quæ fere pernicies ad internecionem prosternunt teneros.

9

Sunt qui ordeum maceratum incubantibus apponant, nec patiantur matrices sæpius nidum relinquere: deinde pullis exclusis primis quin-

1

a) est *inters.* I. B. R. b) in *inters.* I. B. R. c) incubant I. B. R. d) crassissimum Sanger. aridissimum *conj.* Ursin.

que diebus polentam vel maceratum far[a], sicut pavonibus, objiciunt. Nonnulli etiam viride nasturtium consectum minutatim cum aqua præbent, eaque eis est esca jucundissima. Mox ubi quatuor mensium[b] sunt, farturæ maximus quisque destinatur, quoniam tenera ætas præcipue habetur ad hanc rem aptissima:
11 & est facilis harum avium sagina: nam præter polentam, & pollinem ter die nihil sane aliud dari necesse est, dummodo large bibendi potestas fiat, nec vagandi facultas detur: sintque calido & tenebroso[c] loco: quæ res ad creandas adipes multum conferunt. Hoc modo duobus mensibus pinguescunt, &[d] ea propter etiam tenerrima pullities sæpe XL diebus redditur opima[e].

De anatibus, querquedulis & similibus.

XV. Nessotrophii[f] cura similis, sed major impensa est: nam clausæ pascuntur anates, querquedulæ[g], boscides[h], phalerides, similesque volucres, quæ stagna & paludes rimantur. Locus planus eligitur, isque munitur sublimiter pedum quindecim maceria: deinde clatris superpositis, vel grandi macula retibus contegitur, ne aut evolandi sit potestas dome-

a) carata (caratum P.) farris Sangerm. b) facti *interp.* P. c) tenebricoso P. Sanger. d) etiam propter nimiam pullitiem sæpe L. I. B. R. e) optime P. L. f) Non minus anatum I. B. R. g) quercedulæ Sangerm. h) boschides *præter* Commel. *omnes*.

sticis avibus, aut aquilis, vel accipitribus involandi. Sed ea tota maceries opere tectorio levigatur extra 2
intraque, ne feles, aut viverra[a] perrepat: media deinde parte nessotrophii lacus defoditur in duos pedes altitudinis, spatiumque longitudini datur & latitudini, quantum loci conditio permittit. Ora la- 3
cus ne corrumpantur[b] violentia restagnantis[c] undæ, quæ semper interfluere[d] debet, opere Signino consternuntur, eaque non in gradus oportet erigi, sed paullatim clivo subsidere, ut tamquam e litore descendatur in aquam. Solum autem stagni per circuitum, quod sit instar modi totius duarum partium, lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum est, ne possit herbas evomere, præbeatque nantibus aquæ puram superficiem: media rursus terrena pars esse 4
debet, ut colocasiis conseratur, aliisque familiaribus aquæ[e] viridibus, quæ inopacant avium receptacula: sunt enim quibus cordi est vel in silvulis[f] tamaricum, aut sirporum frutetis immorari. Nec ob hanc tamen causam totus locus silvulis occupetur, sed, ut dixi, per circuitum vacet, ut sine impedimento, cum apricitate diei gestiunt aves, nandi velocitate concertent: nam quemadmodum desiderant esse ubi 5
irrepant, & ubi delitescentibus fluviaticis[g] animalibus

a) vipera *præter* P. *omnes*. b) comprimantur I. B. R.
c) restagnatæ I. B. R. d) influere I. B. R. e) atque L. I. B. R. f) insulis I. B. R. Sangerm. g) fluvialibus P. fluviatilibus Sangerm.

insidientur; ita offenduntur[a], si non sunt libera spatia, qua permeent. Extra lacum deinde per vicenos undique pedes gramine ripæ vestiantur: sintque post hunc agri modum, circa maceriam, lapide fabricata & expolita tectoriis pedalia in quadratum cubilia, quibus nidificent aves: eaque contegantur intersitis buxeis aut myrteis fruticibus, qui non exce-
6 dant altitudinem parietum: statim deinde perpetuus canaliculus humi depressus construatur, per quem quotidie misti cum aqua cibi decurrant: sic enim pabulatur id genus avium. Gratissima est & esca terrestris leguminis panicum & milium, necnon & ordeum: sed ubi copia est, etiam glans ac vinacea præbeantur. Aquatilibus autem cibis, si sit facultas, datur cammarus, & rivalis allecula: vel si qua sunt
7 incrementi parvi fluviorum animalia. Tempora concubitus eadem, quæ cæteri silvestres alites observant Martii, sequentisque mensis: per quos festucæ surculique in aviariis passim spargendi sunt, ut colligere possint aves, quibus nidos construant. Sed antiquissimum est, cum quis νησσοτροφεῖον constituere volet, ut prædictarum avium circa paludes, in quibus plerumque fœtant, ova colligat & cohortalibus gallinis subjiciat: sic enim exclusi[b] educatique pulli deponunt ingenia silvestria, clausique vivariis

a) effodiuntur I. B. R. b) excussi L. I. B. R. excusi Sang.

Digitized by Google

haud dubitanter progenerant: nam si modo captas aves, quæ consuevere libero victu, custodiæ tradere velis, parere cunctantur in servitute. Sed de tutela nantium volucrum satis dictum est.

De piscinis & piscibus alendis.

XVI. Verum opportune, dum meminimus aquatilium animalium, ad curam perveniemus piscium, quorum reditum quamvis alienissimum agricultoribus putem (quid enim tam contrarium excogitare[a] queam, quam terrenum fluido?) tamen non omittam: nam & harum studia rerum majores nostri celebraverunt, adeo quidem, ut etiam dulcibus aquis marinos clauderent pisces, atque eadem cura mugilem scarumque nutrirent, qua nunc muræna & lupus educan-
tur. Magni enim æstimabat vetus illa Romuli & 2
Numæ rustica progenies, si urbanæ vitæ compararetur villatica, nulla parte copiarum defici: quamobrem non solum piscinas, quas ipsi construxerant, frequentabant, sed etiam quos rerum natura lacus fecerat, convectis marinis seminibus replebant. Inde Velinus, inde etiam Sabatinus, & item Vulsinensis, & Ciminus lupos auratasque procreaverunt, ac si qua sint alia piscium genera dulcis un-
dæ tolerantia. Mox istam curam sequens ætas abo- 3

a) excogitare queam *om.* P.

Digitized by Google

levit, & lautitiæ locupletum maria ipsa Neptunumque clauserunt, & jam cum avorum memoria circumfertur Marcii Philippi (velut urbanissimum, quod erat luxuriosissimum) factum atque dictum. Nam is forte Cassini, cum apud hospitem cœnaret, appositumque e vicino flumine lupum degustasset atque expuisset, improbum factum dicto prosecutus,
4 Peream, inquit, nisi piscem putavi. Hoc igitur perjurium multorum subtiliorem fecit gulam, doctaque & erudita palata fastidire docuit fluvialem lupum, nisi quem Tiberis adverso torrente defatigasset. Itaque Terentius Varro: Nullus est, inquit, hoc seculo nebulo ac rhinthon, qui non jam ducat[a], nihil sua interesse, utrum ejusmodi piscibus an ranis fre-
5 quens habeat vivarium. Attamen iisdem temporibus, quibus hanc memorabat Varro luxuriem, maxime laudabatur severitas Catonis, qui nihilo minus & ipse tutor Luculli grandi ære sestertium millium quadringentorum piscinas pupilli sui venditabat: jam enim celebres erant deliciæ popinales, cum ab mari deferrentur[b] vivaria, quorum studiosissimi, velut ante devictarum gentium Numantinus & Isauricus, ita Sergius Orata, & Licinius Muræna captorum pi-
6 scium lætabantur vocabulis. Sed quoniam sic mores obcalluere, non ut hæc usitata, verum ut maxime

a) dicat I. B. R. I. I. b) ad mare deferebantur I. B. R. L.

Digitized by Google

laudabilia & honesta judicarentur : nos quoque ne videamur tot jam seculorum seri[a] castigatores, hunc etiam quæstum villaticum patrisfamilias demonstrabimus. Qui sive insulas, sive maritimos agros mercatus[b], propter exilitatem soli, quæ plerumque litori vicina est, fructus terræ percipere[c] non poterit[d], ex mari reditum constituat. Hujus autem rei quasi pri- 7
mordium est, naturam loci contemplari, quo piscinas facere[e] constitueris: non enim omnibus litoribus omne genus piscium haberi potest . Limosa regio planum educat piscem, velut soleam , rhombum , passerem: eadem quoque maxime idonea est conchyliis, muricibus & ostreis, purpurarumque, tum concharum pectunculis, balanis, vel sphondylis. At 8
arenosi gurgites planos quidem non pessime, sed pelagios melius pascunt, ut auratas ac dentices, Punicasque & indigenas, umbras[f]: verum conchyliis minus apti. Rursus optime saxosum mare nominis sui pisces nutrit, qui scilicet, quod in petris stabulentur, saxatiles dicti sunt, ut merulæ, turdique, nec minus melanuri. Atque ut litorum, sic & fretorum 9
differentias nosse oportet, ne nos alienigeni pisces decipiant: non enim omni mari potest omnis esse, ut helops, qui Pamphylio profundo, nec alio pasci-

a) fieri I. B. R. b) mercabitur I. B. R. c) præcipere *alii*. d) ut *inters.* I. B. R. e) facile *in marg.* Gr. & St. f) umbras P. umbrasve *al.*

Digitized by Google

tur: ut Atlantico faber, qui & in nostro Gadium municipio generosissimis piscibus adnumeratur, eumque prisca consuetudine Zeum appellamus: ut scarus[a], qui totius Asiæ, Græciæque litoribus Sicilia tenus frequentissimus exit, nunquam in Ligusticum, nec per Gallias enavit ad Hibericum mare. Itaque ne si capti quidem perferantur in nostra vivaria, diuturni queant possideri. Sola ex pretiosis piscibus muræna, quamvis Tarsensis[b], Carpathiique pelagi, quod est ultimum, vernacula, quovis hospes freto peregrinum mare sustinet. Sed jam de situ piscinarum dicendum est.

De positione piscinæ.

XVII. Stagnum censemus eximie optimum, quod sic positum est, ut insequens maris unda priorem submoveat, nec intra conseptum sinat remanere veterem: namque id simillimum est pelago, quod agitatum ventis assidue renovatur, nec concalescere potest: quoniam gelidum ab imo fluctum revolvit in partem superiorem. Id autem stagnum vel exciditur in petra, cujus rarissima est occasio, vel in
2 litore construitur opere Signino. Sed utcunque fabricatum est, si semper influente gurgite riget, habere debet specus juxta solum, eorumque alios sim-

pli-

a) scaurus *alii*. b) Tartesiaci I. B. R.

plices & rectos, quo secedant squamosi greges,
alios in cochleam retortos, nec nimis[a] spatiosos,
in quibus murænæ delitescant: quamquam non-
nullis commisceri eas cum alterius notæ piscibus
non placet: quia si rabie vexantur, quod huic
generi velut canino solet accidere, sævissime[b] per-
sequuntur squamosos, plurimosque mandendo con-
sumunt: itineraque, si loci natura permittit, omni 3
lateri piscinæ dari convenit: facilius enim vetus sub-
movetur unda, cum quacunque parte fluctus urget,
per adversam patet exitus. Hos autem meatus fie-
ri censemus per imam conscepti partem, si loci si-
tus ita competit, ut in solo piscinæ posita libella
septem pedibus sublimius esse maris æquor ostendat:
nam piscibus stagni[c] hæc in altitudinem gurgitis men-
sura abunde est: nec dubium, quin quanto magis
imo mari venit unda, tanto sit frigidior, quod est
aptissimum nantibus. Sin autem locus, ubi vivarium 4
constituere censemus, pari libra cum æquore maris
est, in pedes novem defodiatur piscina, & infra[d]
duos a summa parte cuniculus[e] rivi perducatur[f], cu-
randumque est, ut quam largissime veniant[g], quo-
niam modus ille aquæ jacentis infra libram maris

a) minus I. B. R. b) sæpissime Sangerm. c) loci situs *in-terseritur* I. B. R. d) intra I. B. R. e) cuniculis *plur.* cuniculos Jens. f) perducantur *plur.* g) veniat *conj.* Morg. I, 43.

non aliter exprimitur, quam si major recentis freti
5 vis incesserit. Multi putant in ejusmodi stagnis longos piscibus recessus, & flexuosos[a] in lateribus specus esse fabricandos, quo sint opaciores æstuantibus latebræ. Sed si recens mare non semper stagnum permeat, id facere contrarium est: nam ejusmodi receptacula nec facile novas admittunt aquas, nec nisi difficulter veteres emittunt: plusque nocet pu-
6 tris unda, quam prodest opacitas. Debent tamen similes velut cellæ parietibus excavari, ut sint, quæ protegant refugientes ardorem solis, & nihilominus facile, quam conceperint aquam, remittant. Verum meminisse oportebit, ut rivis, per quos exundat piscina, præfigantur ænei foraminibus exiguis cancelli, quibus impediatur fuga piscium. Si vero laxitas permittit, e littore scopulos, qui præcipue herbis[b] algæ vestiuntur, non erit alienum per stagni spatia disponere, & quantum comminisci valet hominis ingenium, repræsentare faciem veri maris, ut clausi
7 quam minime custodiam sentiant. Hac ratione stabulis ordinatis aquatile pecus inducemus: sitque nobis antiquissimum meminisse etiam in fluviatili negotio, quod in terreno præcipitur, ***Et quid quæque ferat regio***[c]*:* neque enim si velimus, ut in mari non

a) fluxuosos *al.* b) verbenis a. P. L. c) oportet, si quis in ea *interr.* P. Sangerm.

nunquam conspeximus, in vivario multitudinem mullorum pascere queamus, cum sit mollissimum[a] genus, & servitutis indignantissimum[b]: raro itaque unus aut alter de multis millibus claustra patitur:
at contra frequenter animadvertimus intra septa pe- 8
lagios[c] greges inertis mugilis & rapacis lupi. Quare, ut proposueram, qualitatem litoris nostri contemplemur, si vitemus[d] scopulos, an probemus. Turdi complura genera, merulasque & avidas mustellas, tum etiam sine macula (nam sunt & varii) lupos includemus[e]. Item flutas, quæ maxime probantur, murænas, & si quæ sint[f] aliæ saxatilis notæ, quarum pretia vigent: nam vile ne captare quidem,
nedum alere conducit. Possunt ista eadem genera 9
etiam litoris arenosi stagnis contineri: nam quæ limo cœnoque lutescunt, ut ante jam dixi, conchyliis magis & jacentibus apta sunt animalibus. Neque est eadem lacus positio, quæ recipit cubantes: atque eadem præbentur cibaria, & prostratis piscibus, & erectis: namque soleis ac rhombis, & simillimis animalibus, humilis in duos pedes piscina deprimitur in ea parte litoris, quæ profluo[g] recessu
nunquam destituitur. Spissi deinde clatri margini- 10

a) nobilissimum I. B. R. b) indignissimum I. B. R. *it.* Ms. Heins. *quod tamen approbare se audere negat*.
c) pelagicos *al.* d) videmus I. B. R. e) includamus I. B. R. Sangerm. f) sunt *præter* Commel. *omnes*. g) profundo L. I. B. R.

bus infiguntur, qui super aquam semper emineant, etiam cum maris æstus intumuerit. Mox præjaciuntur in gyrum moles, ita ut complectantur sinu suo, & tamen excedant stagni modum: sic enim & maris atrocitas objectu crepidinis frangitur, & in tranquillo consistens piscis sedibus suis non exturbatur, neque ipsum vivarium repletur algarum congerie,
11 quam tempestatibus eructat pelagi violentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercidi more[a] Mæandri, parvis sed angustis itineribus, quæ quantalibet hiemis sævitia mare sine fluctu transmittat. Hinc esca jacentium mollior esse debet, quam saxatilium: nam quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem non
12 possunt. Itaque præberi convenit tabenteis haleculas[b], & salibus exesam chalcidem, putremque sardiniam, nec minus scarorum[c] branchias[d], vel quicquid intestini pelamis aut lacertus gerit: tum scombri, carcharique & elacatæ ventriculos[e], & ne per singula enumerem salsamentorum omnium purgamenta, quæ cætariorum officinis everruntur. Nos autem plura nominavimus genera, non quia cuncta cunctis littoribus exeunt, sed ut ex his aliqua, quorum erit
13 facultas, præbeamus. Facit etiam ex pomis viridi-

a) in ore meandi I. B. R. b) aleculas I. B. R. c) scaurorum *al.* d) branchiam I. B. R. Sangerm. e) ventercu-los L. I. B. R. Sangerm.

bus adaperta ficus ; & nuces digitis infractæ sunt dandæ : nec minus elixum molle sorbum ; quique sunt cibi sorbilibus proximi, ut e mulctra , recens caseus, si loci conditio, vel lactis annona permittit: nulla tamen æque, quam prædictæ salsuræ pabula
commode dantur, quoniam odorata sunt: omnis enim 14
jacens piscis magis naribus escam, quam oculis vestigat: nam dum supinus semper cubat , sublimius aspectat, & ea, quæ in plano sunt, dextra lævaque non facile pervidet[a]: itaque cum salsamenta objecta sunt, eorum sequens odorem, pervenit ad cibos . Cæteri autem saxatiles aut pelagici satis ex his, sed ex recentibus melius pascuntur , Nam & halecula modo capta, & cammarus[b] exiguusque gobio, & quisquis denique est incrementi minuti pis-
cis, majorem alit. Siquando tamen hiemis sævitia 15
non patitur ejus generis escam dari, vel sordidi panis offæ, vel siqua sunt temporis poma concisa præbentur. Ficus quidem arida semper objicitur, eximia si sit (ut Bæticæ, Numidiæque regionum[c]) larga. Cæterum illud committi non debet, quod multi faciunt, ut nihil præbeant, quia semetipsos etiam diu clausi tolerare possint: nam nisi piscis domini cibariis saginatur, cum ad piscatorium[d] forum perlatus

a) provideт I. B. R. b) cantarus I. B. R. c) regionibus *absque* ( ) I. B. R. Sangerm. d) piscatorum I. B. R.

est, macies indicat eum non esse libero mari captum, sed de custodia elatum, propter quod pluri-
16 mum pretio detrahitur. Atque hæc villatica pastio finem præsenti disputationi faciat, ne immodico volumine lector fatigetur. Redibimus[a] autem sequenti exordio ad curam silvestrium pecorum, cultumque apum[b].

a) Rediemus I. B. R. b) apium I. B. R.

Digitized by Google

L. JUNII MODERATI
COLUMELLÆ
DE
RE RUSTICA
LIBER NONUS.

BREVIARIUM.

I. De vivariis faciendis, & includendis pecudibus feris. II. De apibus. III. Quot genera sint apum, & quod ex iis optimum. IV. Quales pastiones & qui situs pastionum apium esse debeat. V. De sedibus apum eligendis. VI. De vasis alveorum probandis. VII. Quemadmodum alvei collocandi sint. VIII. De comparandis apibus, & quemadmodum silvestria examina capiantur. IX. Quemadmodum vernacula examina observentur, & in alvos condantur. X. Quæ sit forma regis apum. XI. Quomodo apum paucitas emendetur. XII. De condendo

examine, & ejus fuga inhibenda. XIII. *Remedia apum morbo laborantium.* XIV. *Quid quoque tempore faciant apes, & quid earum curator facere debeat.* XV. *De melle conficiendo, & quando castrari debeant alvi.* XVI. *De cera facienda.*

PRÆFATIO

VENIO nunc ad tutelam pecudum silvestrium & apium educationem: quas & ipsas, Publi Silvine, villaticas pastiones jure dixerim, siquidem mos antiquus lepusculis capreisque, ac similibus feris juxta villam plerumque subjecta dominicis habitationibus ponebat vivaria, ut & conspectu suo clausa venatio possidentis oblectaret oculos, & cum exegisset usus
2 epularum, velut e cella promerentur. Apibus quoque dabatur[a] sedes adhuc nostra memoria, vel in ipsis villæ parietibus excisis, vel in protectis porticibus ac pomariis. Quare quoniam[b] tituli, quem scripsimus[c] huic disputationi, ratio reddita est, ea nunc quæ proposuimus singula persequamur.

a) dabantur *plures*. b) quando I. B. R. c) inscripsimus *conj.* Ursin.

De vivariis faciendis & includendis pecudibus feris.

CAP. I. FERÆ pecudes, ut capreoli, damæque, nec minus orygum cervorumque genera & aprorum, modo lautitiis & voluptatibus dominorum serviunt, modo quæstui ac reditibus. Sed qui venationem voluptati suæ claudunt, contenti sunt, utcunque competit proximus ædificio loci situs, munire vivarium, semperque de manu cibos & aquam præbere: qui vero quæstum reditumque desiderant, cum est vicinum villæ nemus (id enim refert non procul esse ab oculis domini) sine cunctatione prædictis animalibus destinant[a]. Et si naturalis defuit aqua, vel 2
inducitur fluens, vel infossis lacus Signino consternuntur[b], qui receptam pluviatilem contineant. Modus silvæ pro cujusque facultatibus occupatur, ac si lapidis & operæ vilitas suadeat, haud dubie cæmentis & calce formatus circumdatur murus: sin aliter, crudo latere ac luto constructus. Ubi vero 3
neutrum patrifamiliæ conducit, ratio postulat vacerris includi: sic enim appellatur genus clatrorum: idque fabricatur ex robore, quercu[c], vel subere[d]: nam oleæ rara est occasio: quidquid denique sub

a) destinatur *al.* b) construuntur. I. B. R. c) querceo L. I. B. R. Sangerm. d) subereo L. I. B. R.

Digitized by Google

injuria pluviarum magis diuturnum est, pro conditione regionis ad hunc usum eligitur. Et sive[a] teres arboris truncus, sive ut crassitudo postulat[b], erit[c] fissilis stipes, compluribus locis per latus efforatur[d], & in circuitu vivarii certis intervenientibus spatiis defixis erigitur: deinde per transversa laterum cava transmittuntur ramices, qui exitus ferarum obserent.
4 Satis est autem vacerras inter pedes octonos defigere, serisque transversis ita clatrare, ne spatiorum laxitas, quæ foraminibus intervenit, pecudi præbeat fugam. Hoc autem modo licet etiam latissimas regiones, tractusque montium claudere, sicuti Galliarum, necnon & in aliis quibusdam provinciis locorum vastitas patitur: nam & fabricandis ingens est vacerris materiæ copia, & cætera in hanc rem feliciter suppetunt: quippe crebris fontibus abundat solum, quod est maxime prædictis generibus saluta-
5 re: tum etiam sua sponte pabula feris benignissime subministrat[e]: præcipueque saltus eliguntur, qui & terrenis fœtibus, & arboreis[f] abundant: nam ut graminibus, ita frugibus roburneis opus habent: maximeque laudantur, qui sunt feracissimi querneæ glandis & ilgneæ, nec minus cerreæ[g], tum & arbuti[h],

a) si veteris *omn.* b) postulavit I. B. R. Sangerm. c) erit *deest* I. B. R. Sang. d) perforatur *conj.* Ursin. e) subministrant I. B. R. f) arboribus I. B. R. g) acernæ *in margine* Gryph. & Steph. h) arbusti I. B. R. *it.* Lips. *qui sæpe ita*. Sangerm.

cæterorumque pomorum silvestrium, quæ diligentius persecuti sumus, cum de cohortalibus pecudibus disputaremus: nam eadem fere sunt pecudum silvestrium pabula, quæ domesticarum. Contentus 6
tamen non debet esse diligens paterfamilias cibis, quos suapte natura terra gignit; sed temporibus anni, quibus silvæ pabulis carent, condita messe clausis succurrere, ordeoque alere, vel adoreo farre, aut faba, plurimumque etiam vinaceis, & quicquid denique vilissime constiterit, dare: idque ut intelligant feræ præberi, unam vel alteram domi mansuefactam conveniet immittere, quæ pervagata totum vivarium cunctantes ad objecta cibaria pecudes perducat. Nec solum istud per hiemis penuriam fie- 7
ri expedit, sed cum etiam fœtæ partus ediderint, quo melius educent natos: itaque custos vivarii frequenter speculari debebit, si jam effœtæ sint, ut manu datis sustineantur frumentis: nec vero patiendus est oryx, aut aper, aliusve quis ferus ultra quadrimatum senescere: nam usque in hoc tempus capiunt incrementa, postea macescunt senectute: quare dum viridis ætas pulchritudinem corporis conservat, ære mutandi sunt. Cervus autem[a] complu- 8
ribus annis sustineri potest: nam diu juvenis possidetur, quod ævi longioris vitam[b] sortitus est. De

a) tamen P. I. I. Sangerm. b) vitem Ald.

Digitized by Google

minoris autem incrementi animalibus, qualis est lepus, hæc præcipimus, ut in iis vivariis, quæ maceria[a] munita sunt, farraginis, & olerum feræ[b] intubi lactucæque semina parvulis areolis per diversa spatia factis injiciantur: itemque Punicum cicer, vel hoc vernaculum, nec minus ordeum, & cicercula condita ex horreo promantur, & aqua cælesti macerata objiciantur: nam sicca non nimis ab lepusculis
9 appetuntur. Hæc porro animalia, vel similia his (etiam silente me) facile intelligitur, quam non expediat conferre in id vivarium, quod vacerris circumdatum est: siquidem propter exiguitatem corporis facile clatris subrepunt, & liberos nacta egressus fugam moliuntur.

De apibus.

II. Venio nunc ad alveorum curam, de quibus neque diligentius quidquam præcipi potest, quam ab Hygino jam dictum est, nec ornatius quam Virgilio, nec elegantius quam Celso. Hyginus veterum auctorum placita, secretis dispersa monimentis, industrie collegit: Virgilius poeticis floribus illuminavit: Celsus utriusque memorati adhibuit modum.
2 Quare ne attentanda quidem nobis fuit hæc disputationis materia, nisi quod consummatio susceptæ

a) materia L. *fere semper hic etiam* G. b) fere *omn.*

Digitized by Google

professionis hanc quoque sui partem desiderabat, ne universitas inchoati operis nostri, velut membro aliquo reciso, mutila[a] atque imperfecta conspiceretur. Atque ea, quæ Hyginus fabulose tradita de originibus apum non intermisit, poeticæ magis licentiæ, quam nostræ fidei concesserim. Nec sane rustico 3
dignum est sciscitari, fuerit ne mulier pulcherrima specie Melissa, quam Jupiter in apem convertit, an (ut Euhemerus poeta dicit) crabronibus & sole genitas apes, quas nymphæ Phryxonides educaverunt; mox Dictæo specu Jovis extitisse nutrices, easque pabula munere dei sortitas, quibus ipsæ parvum educaverant alumnum. Ista enim, quamvis non dedeceant poetam, summatim tamen & uno tantummodo versiculo leviter attigit Virgilius, cum sic ait: *Dictæo cæli regem pavere sub antro*. Sed ne 4
illud quidem pertinet ad agricolas, quando & in qua regione primum natæ sint: utrum in Thessalia sub Aristæo, an in insula Cea, ut scribit Euhemerus, an Erichthonii temporibus in monte Hymetto, ut Euthronius, an Cretæ Saturni temporibus, ut Nicander: non magis, quam utrum examina, tanquam cætera videmus animalia, concubitu sobolem procreent, an hæredem generis sui floribus eligant, quod affirmat noster Maro: & utrum evomant li-

a) mutilata I. B. R.

Digitized by Google

5 quorem mellis, an alia parte reddant. Hæc enim & his similia, magis scrutantium rerum naturæ latebras, quam rusticorum est inquirere: studiosis quoque literarum gratiora sunt ista in otio legentibus, quam negotiosis agricolis: quoniam neque in opere, neque in re familiari quidquam juvant.

Quot genera sint apum, & quod ex iis optimum.

III. Quare revertamur ad ea, quæ alveorum cultoribus magis apta sunt. Peripateticæ sectæ conditor Aristoteles in iis libris, quos de animalibus conscripsit, apum sive examinum genera complura demonstrat, earumque alias vastas, sed glomerosas, easdemque nigras & hirsutas apes habent: alias minores quidem, sed æque rotundas, & infusci co-
2 loris, horridique pili: alias magis exiguas, nec tam rotundas, sed obesas tamen, & latas[a], coloris meliusculi: nonnullas minimas, gracilesque, & acuti alvei[b], ex aureolo varias atque leves: ejusque auctoritatem sequens Virgilius, maxime probat parvulas, oblongas, leves, nitidas, *Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis*, moribus etiam placidis: nam quanto grandior apis, atque etiam rotundior,
3 tanto pejor. Si vero sævior[c], maxime pessima est:

a) lotas *conj.* Ursin. b) alvi *conj.* Morg. I, 44.
c) severior I. B. R.

Digitized by Google

sed tamen iracundia notæ melioris apium facile de-
linitur assiduo interventu eorum, qui curant alvea-
ria; nam cum sæpius tractantur, celerius mansue-
scunt, durantque si diligenter excultæ sunt, in an-
nos decem, nec ullum examen hanc ætatem potest
excedere, quamvis in demortuarum locum quotan-
nis pullos substituant: nam fere decimo ab interni-
cione anno, gens universa totius alvei consumitur.
Itaque ne hoc in toto apiario fiat, semper propa- 4
ganda erit soboles, observandumque vere cum se
nova profundent[a] examina, ut excipiantur, & do-
miciliorum numerus augeatur: nam sæpe morbis
intercipiuntur, quibus quemadmodum mederi opor-
tet, suo loco dicetur.

Quales pastiones, & qui situs pastionum apium esse debeat.

IV. Interim per has notas, quas jam diximus,
probatis apibus destinari debent pabulationes, eæ-
que sint secretissimæ, &[b] ut noster præcipit Maro,
viduæ pecudibus, aprico, & minime procelloso cæ-
li statu: *Quo neque sit ventis aditus; nam pabula
venti Ferre domum prohibent: neque oves, hœdique
petulci Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas:* ea- 2

a) perfundent I. B. R. H. b) ut & *præter Steph. & Com. omnes.*

Digitized by Google

demque regio fœcunda sit fruticis exigui & maxime thymi, aut origani, tum etiam thymbræ, vel nostratis cunilæ, quam saturejam rustici vocant. Post hæc frequens sit incrementi majoris surculus, ut rosmarinus & utraque cytisus: est enim sativa, & altera suæ spontis: itemque semper virens pinus, & minor ilex: nam prolixior ab omnibus improbatur: ederæ quoque non propter bonitatem reci-
3 piuntur, sed quia præbent plurimum mellis. Arbores vero sunt probatissimæ, rutila atque alba ziziphus, nec minus amarantus, tum etiam amygdalæ, & persici atque pyri, denique pomiferarum pleræque, ne singulis immorer. At silvestrium commodissime faciunt glandifera robora, quin etiam terebinthus, nec dissimilis huic lentiscus & odorata cedrus. At tiliæ solæ ex omnibus sunt nocentes: ta-
4 xi repudiantur. Mille præterea semina vel crudo cæspite virentia, vel subacta sulco, flores amicissimos apibus creant, ut sunt in irriguo[a] solo frutices amelli, caules acanthini, scapus asphodeli, gladiolus narcissi. At in hortensi lira consita nitent candida lilia, nec his sordidiora leucoia, tum punicæ rosæ, luteolæque & Sarranæ violæ, nec minus cælestis numinis[b] hyacinthus, Corycius item Siculusque bulbus

a) virgineo P. a. & L. Sangerm. b) luminis Sangerm.

Digitized by Google

bulbus croci[a] deponitur, qui coloret odoretque[b] mella. Jam vero notæ vilioris innumerabiles nascuntur 5
herbæ, cultisque atque pascuis regionibus, quæ favorum ceras exuberant: ut vulgares lapsanæ, nec his pretiosior armoratia, rapistrique olus, & intubi silvestris ac nigri papaveris flores, tum agrestis pastinaca, & ejusdem nominis edomita, quam Græci ϛαφυλῖνον vocant. Verum ex cunctis, quæ pro- 6
posui, quæque omisi temporis compendia sequens (nam inexputabilis erat numerus) saporis præcipui mella reddit thymus: thymo deinde proxima thymbra, serpyllumque & origanum: tertiæ notæ, sed adhuc generosæ, marinus ros, & nostras cunila, quam dixi satureiam: mediocris deinde gustus amarantini ac ziziphi flores, reliquaque, quæ proposuimus, cibaria. Sed ex omnibus deterrimæ notæ mel 7
habetur nemorense, quod ex sparto atque arbuto provenit: villaticum, quod nascitur in oleribus & stercorosis herbis. Et quoniam situm pastionum, atque etiam genera pabulorum exposui, nunc de ipsis receptaculis & domiciliis examinum loquar.

De sedibus apum eligendis.

V. Sedes apibus[c] collocanda est contra brumalem meridiem, procul a tumultu & cœtu hominum ac

a) crocini Sangerm. Salm. ad Solin. p. 861. b) inodoretque, *ut* L. 11, 3. c) apium Sangerm.

pecudum, nec calido loco, nec frigido: nam utraque re infestantur: hæc autem sit ima parte vallis, & ut vacuæ cum prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus advolent, & collectis utensilibus, cum onere per proclivia non ægre devolent. Si villæ situs ita competit, non est dubitandum, quin ædificio junctum apiarium maceria circumdemus, sed in ea parte, quæ tetris latrinæ, sterquiliniique &
2 balinei libera est odoribus. Verum si positio repugnabit, nec maxima tamen incommoda congruent, sic quoque magis expedit, & sub oculis domini esse apiarium. Sin autem cuncta fuerint inimica, certe vicina vallis occupetur, quo sæpius descendere non sit grave possidenti: nam res ista maximam fidem desiderat; quæ quoniam rarissima est, interventu domini tutius custoditur. Neque ea curatorem fraudulentum tantum, sed etiam immundæ segnitiæ perosa est: æque enim dedignatur, si minus pure
3 habita est, ac si tractetur fraudulenter. Sed ubicunque fuerint alvearia, non editissimo claudantur muro: qui si metu prædonum sublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinem fenestellis apibus sit pervius: jungaturque tugurium, quo & custodes habitent, & condatur instrumentum: sitque maxime repletum præparatis alveis ad usum novorum examinum, nec minus herbis salutaribus, & siqua sunt alia, quæ languentibus adhi-

Digitized by Google

bentur. *Palmaque vestibulum, aut ingens oleaster* 4
obumbret, Ut cum prima novi[a] *ducent examina reges,*
Vere suo, ludetque favis emissa juventus: Vicina in-
vitet decedere ripa calori, Obviaque hospitiis teneat
frondentibus arbos. Tum perennis aqua, si est fa- 5
cultas, inducatur, vel extructo[b] canali manu detur,
sine qua neque favi, neque mella, nec pulli deni-
que figurari queunt. Sive igitur, ut dixi, præter-
fluens unda, vel putealis canalibus immissa fuerit,
virgis ac lapidibus aggeretur apum causa, *Pontibus*
ut crebris possint consistere, & alas Pandere ad
æstivum solem, si forte moranteis Sparserit, aut
præceps Neptuno immerserit[c] *Eurus.* Conseri de- 6
inde circa totum apiarium debent arbusculæ incre-
menti parvi, maximeque propter salubritatem: nam
sunt etiam remedio languentibus cytisi, tum deinde
casiæ, atque pini, & rosmarinus: quin etiam cuni-
læ & thymi frutices, itemque violarum, vel quæ-
cunque utiliter deponi patitur qualitas terræ. Gra-
vis & tetri odoris non solum virentia, sed & quæ-
libet res prohibeantur, sicuti cancri nidor, cum est
ignibus adustus, aut odor palustris cœni: nec minus
vitentur cavæ rupes, aut valles argutæ[d], quas Græci
ἠχοῦς vocant.

a) vere novo Sangerm. b) extracto Sangerm. extructa I. B.
R. Herv. c) sparserit Sangerm. d) vallis arguriæ Sangerm.

De vasis alveorum probandis.

VI. Igitur ordinatis sedibus, alvearia fabricanda sunt pro conditione regionis: sive illa ferax est suberis, haud dubitanter utilissimas alvos faciemus ex corticibus, quia nec hieme rigent, nec candent æstate: sive ferulis exuberat, iis quoque, cum sint[a] naturæ corticis similes, æque commode vasa texuntur: si neutrum aderit, opere textorio[b] salicibus connectuntur: vel si nec hæc suppetent, ligno cavatæ arboris aut in tabulas desectæ fabricabuntur.
2 Deterrima est conditio fictilium, quæ & accenduntur æstatis vaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua sunt alveorum genera duo, ut vel ex fimo[c] fingantur, vel lateribus extruantur: quorum alterum jure[d] damnavit Celsus, quoniam maxime est ignibus obnoxium; alterum probavit, quamvis incommodum ejus præcipuum non dissimulaverit, quod, si res po-
3 stulet, transferri non possit. Itaque non assentior ei, qui putat nihilo minus ejus generis habendas esse alvos: neque enim solum id repugnat rationibus domini, quod immobiles sint, cum vendere aut alios agros instruere[e] velit; (hoc enim commodum pertinet ad utilitatem solius patrisfamilias) sed quod ipsarum apium causa fieri debet, cum aut morbo, aut ste-

a) quoniam sunt Sang. b) tectorio I. B. R. c) limo I. B. R. d) mire Sangerm. e) instituere n. P.

silitate, aut penuria locorum vexatas[a] conveniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam causam moveri poterunt: hoc maxime vitandum est. Itaque quamvis doctissimi viri autoritatem revere- 4
bar, tamen ambitione submota, quid ipse censerem, non omisi. Nam quod maxime movet Celsum, ne sint stabula vel igni, vel furibus obnoxia; potest vitari opere lateritio circumstructis[b] alvis, ut impediatur rapina prædonis, & contra flammarum violentiam protegantur: easdemque, cum fuerint movendæ, resolutis structuræ compagibus, licebit transferre.

Quemadmodum alvei collocandi sint.

VII. Sed quoniam plerisque videtur istud operosum, qualiacunque vasa placuerint collocari, debebit[c] suggestus lapideus extendi[d] per totum apiarium in tres pedes altitudinis, totidemque crassitudinis; isque sic extructus, diligenter opere tectorio levigari[e], ita ne ascensus lacertis, aut anguibus, aliisve noxiis animalibus præbeatur: superponuntur de- 2
inde, sive (ut Celso placet) lateribus facta domicilia, sive (ut nobis) alvearia, præterquam a tergo[f] circumstructa: seu quod pene omnium in usu est,

a) *forte* exasperatas Gesn. b) circumcinctis vel *inters.* I. B. R. circumcinctis *solum* L. c) debebunt. Suggestus I. B. R. Lips. d) extenditur Sanger. e) levigatur I. B. R. L. Sang. f) e frontibus *ins.* Sangerm.

qui modo diligenter ista curant, per ordinem vasa disposita legantur, vel laterculis, vel cæmentis; ita ut singula binis parietibus angustis contineantur, liberæque frontes utrinque sint: nam & qua procedunt, nonnunquam patefaciendæ sunt, & multo
3 magis a tergo, quia[a] subinde curantur examina. Sin autem nulli parietes alvis[b] intervenient, sic tamen collocandæ erunt, ut paullum altera ab altera distet; ne, cum inspiciuntur, ea, quæ in curatione tractatur, hærentem sibi alteram concutiat, vicinasque apes conterat, quæ omnem motum imbecillis[c] cereis operibus suis, tanquam ruinam timent. Ordines quidem vasorum superinstructos in altitudinem treis esse abunde est, quoniam summum sic quoque pa-
4 rum commode curator inspicit. Ora cavearum, quæ præbent apibus vestibula, proniora sint, quam terga, ut ne influant[d] imbres, & si forte tamen ingressi[e] fuerint, non immorentur, sed per aditum effluant: propter quod convenit alvearia porticibus supermuniri: sin aliter, luto Punico frondibus illi-
5 nitis adumbrari, quod tegmen cum frigora & pluvias, tum æstus arcet. Nec tamen ita nocet huic generi caloris æstus, ut hiems: itaque semper ædificium sit post apiarium, quod Aquilonis excipiat

a) quasi *conj.* Morg. b) alveis *al.* c) imbecillis, ut cereis quidem scilicet m. s. I. R. R. d) impluant *conject.* Heins. e) incesserint Sangerm.

injuriam, stabulisque præbeat teporem: nec minus 5 ipsa domicilia, quamvis ædificio protegantur, obversa tamen ad hibernum orientem componi debebunt, ut apricum habeant apes matutinum egressum, & sint experrectiores: nam frigus ignaviam creat: propter quod etiam foramina, quibus exitus aut introitus datur, angustissima esse debent, ut quam minimum frigoris admittant: eaque satis est ita forari, ne possint capere plus unius apis incrementum: sic nec venenatus stellio, nec obscœnum scarabei vel papilionis genus, lucifugæque blattæ, ut ait Maro, per laxiora spatia januæ favos populantur: atque utilissimum est, pro frequentia do- 6
micilii, duos vel tres aditus in eodem operculo distantes inter se fieri contra fallaciam lacerti, qui velut custos vestibuli[a] prodeuntibus inhians apibus affert exitium, eæque pauciores intereunt, cum licet vitare pestis obsidia per aliud vadentibus[b] effugium.

De comparandis apibus, & quemadmodum silvestria examina capiantur.

VIII. Atque hæc de pabulationibus, domiciliis, & sedibus eligendis abunde diximus: quibus provisis, sequitur ut examina desideremus: ea porro vel ære parta, vel gratuita contingunt. Sed quas pretio

a) *forte* vestibulo Gesn. b) volantibus Sangerm.

Digitized by Google

comparabimus, studiosius[a] prædictis comprobemus notis, & earum frequentiam prius quam mercemur,
2 apertis alvearibus consideremus: vel si non fuerit inspiciendi facultas, certe id quod contemplari licet, notabimus: ut in vestibulo januæ complures consistant, & vehemens sonus intus murmurantium exaudiatur: atque etiam (si omnes intra domicilium silentes forte conquiescant) labris foramini aditus admotis, & inflato spiritu ex respondente earum subito fremitu poterimus æstimare vel multitudinem,
3 vel paucitatem. Præcipue autem custodiendum est, ut ex vicinia potius, quam ex peregrinis regionibus petantur, quoniam solent cæli novitate lacessiri: quod si non contingit, ac necesse habuerimus longinquis itineribus advehere, curabimus ne salebris solicitentur, optimeque noctibus collo portabuntur: nam diebus requies danda est, & infundendi sunt grati apibus liquores, quibus intra clausum alantur.
4 Mox cum perlatæ domum fuerint, si dies supervenerit, nec aperiri, nec collocari oportebit alveum, nisi vesperi, ut apes placidæ[b] mane post totius noctis requiem egrediantur: specularique debemus fere triduo, an[c] universæ se profundant: quod cum faciunt, fugam meditantur: ea remedia, qui-
5 bus debeant inhiberi, mox præcipiemus. At quæ

a) scrupulosius P. Sangerm. b) placide Reg. c) numquid Sanger.

dono, vel aucupio contingunt, minus scrupulose probantur: quamquam nec sic quidem velim, nisi optimas possidere, cum & impensam & eandem operam custodis postulent bonæ, atque improbæ: & quod maxime refert, non sunt degeneres intermiscendæ[a], quæ infament generosas: nam minor fructus mellis respondet, cum segniora interveniunt examina. Verumtamen quoniam in- 6
terdum propter conditionem locorum vel mediocre pecus (nam malum nullo quidem modo) parandum est, curam vestigandis examinibus hac ratione adhibebimus. Ubicunque saltus sunt idonei, 7
mellifici, nihil antiquius apes, quam, quibus utantur, vicinos eligunt fontes: eos itaque convenit plerumque ab hora secunda obsideri, specularique quæ turba sit aquantium: nam si paucæ admodum circumvolant (nisi tamen complura capita rivorum diductas faciunt rariores) intelligenda est earum penuria, propter quam locum quoque non esse mellificum suspicabimur[b]. At si commeant frequentes, 8
spem quoque aucupandi examina majorem faciunt, eaque sic inveniuntur. Primum quam longe sint explorandum est, præparandumque in hanc rem liquida rubrica: qua[c] cum festucis illitis contigeris[d] apum terga fontem libantium, commoratus eodem loco

a) immiscendæ I. B. R. b) suspicabantur I. B. R.
c) tunc I. B. R. d) contigerit I. B. R.

facilius redeuntes agnoscere poteris; ac si non tarde id facient, scias eas in vicino[a] consistere: sin autem serius, pro moræ tempore æstimabis distantiam
9 loci. Sed cum animadverteris celeriter redeuntes, si non ægre persequeris iter volantium, ad sedem perduceris examinis. In iis autem, quæ longius meare videbuntur, solertior adhibebitur cura, quæ talis est. Arundinis internodium cum suis articulis exciditur, & terebratur ab latere talea, & per id foramen, exiguo melle vel defruto instillato, ponitur juxta fontem: deinde cum ad odorem dulcis liquoris[b] complures apes irrepserunt, tollitur talea, & apposito foramini pollice non emittitur, nisi una, quæ cum evasit, fugam suam demonstrat observanti[c]: atque is, dum sufficit[d], persequitur evolantem.
10 Cum deinde conspicere desiit apem, tum alteram emittit: & si eandem petit cæli partem, vestigiis prioribus inhæret (&) si minus, aliam quoque atque aliam foramine adaperto patitur egredi; regionemque notet, in quam plures revolent, & eas persequatur, donec ad latebram perducatur examinis: quod si est abditum specu, fumo elicitur, & cum erupit, æris strepitu coercetur. Nam statim sono territum, vel in frutice, vel in editiore silvæ fronde considet, & a vestigatore præparato vase re-

a) vicinio I. B. R. I. I. b) liquaminis I. B. R. Sangerm.
c) observari I. B. R. d) suffecit *post* Vict.

conditur. Sin autem sedem habet arboris cavæ, & 11
aut extat ramus, quem obtinent, aut sunt in ipsius
arboris trunco, tunc, si mediocritas patitur, acutis-
sima serra, quo celerius id fiat, præciditur primum
superior pars, quæ ab apibus vacat; deinde infe-
rior, quatenus videtur inhabitari: tum recisus utra-
que parte mundo vestimento contegitur, quoniam
hoc quoque plurimum refert, ac si quibus rimis
hiat, illinitur[a] & ad locum perfertur: relictisque par-
vis (ut jam dixi) foraminibus, more cæterarum al-
vorum collocatur. Sed indagatorem convenit matu- 12
tina tempora vestigandi eligere, ut spatium diei
habeat, quo exploret commeatus apum: sæpe enim,
si serius cœpit eas denotare, etiam cum in propin-
quo sunt, justis operum peractis, se recipiunt, nec
remeant ad aquam: quo evenit ut vestigator igno-
ret, quam longe a fonte distet examen. Sunt qui 13
per initia veris apiastrum, atque (ut ille vates ait)
Trita meliphylla, & cerinthæ ignobile gramen,
aliasque colligant similes herbas, quibus id genus
animalium delectatur, & ita alvos perfricent, ut
odor & succus vasi[b] inhæreat: quæ deinde mundata
exiguo melle respergant, & per nemora non longe
a fontibus disponant, eaque cum repleta sunt exa-
minibus, domum referant: sed hoc nisi locis, qui- 14

a) illitis I. B. R. Sangerm. b) vasis I. B. R.

bus abundant apes, facere non expedit: nam ſæpe inania vaſa nacti, qui forte prætereunt, ſecum auferunt: neque tamen eſt tanti vacua perdere complura, ut uno vel altero potiare pleno: at in majore copia, etiam ſi multa intercipiuntur, plus eſt quod in repertis apibus acquiritur. Atque hæc eſt ratio capiendi ſilveſtria examina.

Quemadmodum vernacula examina obſerventur, & in alveos condantur.

1 IX. Deinceps talis altera eſt vernacula retinendi: ſemper quidem cuſtos ſedule circumire debet alvearia: neque enim ullum tempus eſt, quo non curam deſiderent; ſed eam poſtulant diligentiorem, cum vernant & exundant novis fœtibus, qui niſi curatoris obſidio protinus excepti ſunt, diffugiunt: quippe talis eſt apium natura, ut pariter quæque plebs generetur cum regibus; qui ubi evolandi vires adepti ſunt, conſortia dedignantur vetuſtiorum, multoque magis imperia: quippe cum rationabili generi[a] mortalium, tum magis egentibus conſilii mutis
2 animalibus, nulla ſit regni ſocietas. Itaque novi duces procedunt, cum ſua juventute, quæ uno aut altero die in ipſo domicilii veſtibulo glomerata conſiſtens, egreſſu ſuo propriæ[b] deſiderium ſedis oſten-

a) genere *plur.* b) proprie *plur.*

dit; eaque velut patria contenta est, si a procuratore protinus assignetur: sin autem defuit custos, velut injuria repulsa, peregrinam regionem petit; quod ne fiat, boni curatoris est vernis temporibus 3
observare alveos in octavam fere diei[a] horam, post quam non temere se nova proripiunt agmina; eorumque egressus regressusque ut diligentius[b] custodiat: nam quædam solent, cum subito evaserunt, sine cunctatione se proripere. Poterit exploratam fu- 4
gam præsciscere vespertinis temporibus aurem[c] singulis alveis admovendo: siquidem fere ante triduum, quam eruptionem facturæ sint, velut militaria signa moventium tumultus ac murmur exoritur: ex quo, ut verissime dicit Virgilius, *Corda licet vulgi præsciscere: namque morantes Martius ille æris rauci canor increpat, & vox Auditur fractos sonitus imitata tubarum*. Itaque maxime observari debet[d], quæ 5
istud faciunt, ut sive ad pugnam eruperint, (nam inter se tanquam civilibus bellis & cum alteris, quasi cum exteris gentibus, præliantur) sive fugæ causa se proripuerint, præsto sit ad utrumque casum paratus custos. Pugna quidem vel unius inter 6
se dissidentis, vel duorum examinum discordantium facile compescitur: nam ut idem ait, *Pulveris exi-*

a) diei: post quam horam I. B. R. postquam *al.* vid. Morg. I, 48. b) diligenter P. Sangerm. c) forte aure. I., admovenda. d) observare debent Sangerm.

qui jactu compressa quiescit: aut mulso[a], passove, aut alio quovis liquore simili[b] resperso, videlicet familiari dulcedine sævientium iras mitigante: nam eadem mire etiam dissidentes reges conciliant: sunt enim sæpe plures unius populi duces, & quasi procerum seditione plebs in partes diducitur: quod frequenter fieri prohibendum est, quoniam intestino
7 bello totæ gentes consumuntur. Itaque si constat principibus gratia, manet pax incruenta: sin autem sæpius aciem[c] dimicanteis notaveris[d], duces seditionum interficere curabis: dimicantium vero prælia prædictis remediis sedantur: ac deinde cum[e] agmen glomeratum in proximo frondentis arbusculæ ramo consederit; animadvertito, an totum examen in speciem unius uvæ dependeat: idque signum erit, aut unum regem inesse, aut certe plures bona fide reconciliatos; quos sic patieris, dum in suum revolent do-
8 micilium: sin autem duobus, aut etiam compluribus velut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaveris, & plures proceres, & adhuc iratos esse: atque in iis partibus, quibus maxime videris apes glo-
9 merari, requirere duces debebis: itaque succo prædictarum herbarum, id est, melissophylli vel apiastri manu illita, ne ad tactum diffugiant, leviter

a) aqua mulsea I. B. R. Sangerm. b) simplici Sangerm.
c) acie *vel* acies *conj.* Morg. I, 49 acie Sangerm. acie dimicantis L. *recte*. d) vocaveris I. B. R. e) examen vel *ins.* I. B. R.

inseres digitos, & diductas apes scrutaberis, donec auctorem[a] pugnæ, quem elidere debes, reperias.

Quæ sit forma regis apum.

X. Sunt autem ii reges majores paullo & oblongi magis, quam cæteræ apes, rectioribus cruribus, sed minus amplis pinnis, pulchri coloris, & nitidi, levesque, ac sine pilo, sine spiculo, nisi quis forte pleniorem quasi capillum, quem in ventre gerunt, aculeum putet, quo & ipso tamen ad nocendum non utuntur: quidam etiam infusci atque hirsuti reperiuntur, quorum pro habitu damnabis ingenium.
Namque duæ regum facies, duo corpora gentis[b]. 2
Alter erit maculis auro squalentibus ardens, Et rutilis clarus squamis, insignis & ore. Atque hic maxime probatur, qui est melior: nam deterior sordido sputo similis tam fœdus est, *Quam pulvere ab alto Cum venit, & sicco terram spuit ore viator.* Et, ut idem ait: *Desidia*[c], *latamque trahens inglorius alvum.* Omnes igitur duces[d] notæ deterioris
Dede neci, melior vacua sine regnet in aula. Qui 3
tamen & ipse spoliandus est alis, ubi sæpius cum examine suo conatur eruptione facta profugere: nam velut quadam compede retinebimus erronem ducem, detractis alis; qui fugæ destitutus præsidio, finem

a) auctorem reperies *reliquis omissis* I. B. R. b) plebis I. B. R. Sangerm. c) Desidiam I. B. R. d) d. deteriores Gymn.

regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem suæ populo permittit longius evagari.

Quomodo apum paucitas emendetur.

XI. Sed nonnunquam necandus est, cum vetus alveare numero apum destituitur, atque infrequentia ejus aliquo examine replenda est: itaque cum primo vere in eo vase nata est pullities, novus rex eliditur[a], ut multitudo sine discordia cum parentibus suis conversetur. Quod si nullam progeniem tulerint favi, duas vel tres alveorum plebes in unum contribuere licebit: sed prius respersas dulci liquore: tum demum includere, & posito cibo, dum conversari consuescant, exiguis spiramentis relictis tri-
2 duo fere clausas habere. Sunt qui seniorem potius regem submoveant, quod est contrarium: quippe turba vetustior, si elidatur, velut quidam senatus junioribus pareat[b] necesse est, & siquæ sint imperia validiorum contumaciter spernentes[c], pœnis ac mor-
3 tibus afficiuntur: illud[d] tamen incommodum juniori examini solet accidere, cum antiquarum apium relictus a nobis rex senectute deficit, quod tanquam domino mortuo familia nimia licentia discordat: cui

facile

a) eligitur Sangerm. b) minoribus parere L. parere non cessent P. c) spernendo P. Sangerm. d) illi quidem incommodo quod I. B. R. Sangerm.

facile occurritur: nam ex iis alveis, quæ plureis habent principes, dux unus eligitur: isque translatus ad eas, quæ sine imperio sunt, rector constituitur. Potest autem minore molestia in iis domiciliis, quæ aliqua peste vexantur[a], paucitas apium emendari. Nam ubi cognita est clades infrequentis[b] alvei, 4
quos habeat favos oportet considerare: tum deinde[c] ceræ, quæ semina pullorum continet, partem recidere, in qua regii generis proles animatur: est autem facilis conspectu, quoniam fere in ipso fine cerarum[d] velut papilla uberis apparet[e] eminentior, & laxioris fistulæ, quam sint reliqua foramina, quibus popularis notæ pulli detinentur. Celsus quidem af- 5
firmat, in extremis favis transversas fistulas esse, quæ contineant regios pullos. Hyginus quoque, auctoritatem Græcorum sequens, negat ex vermiculo[f] (ut cæteras apes) fieri ducem, sed in circuitu favorum paullo majora quam sint plebeii seminis, inveniri recta foramina repleta quasi sorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine, & ejus fuga inhibenda.

XII. Est & illa vernaculi examinis cura, si for-

a) vexata sunt Sangerm. b) frequentis P. Sangerm.
c) denique cerei I. B. R. ceræ ejus Sangerm. d) terrarum I. B. R. e) apparet eminentior & laxioris *deficiunt in antiquo* Pol. & Sangerm. f) vernaculo *omnes præter* L.

te prædicto tempore facta eruptione patriam[a] fastidiens sedem longiorem fuga denuntiavit. Id autem significat, cum sic apis evadit vestibulum, ut nulla
2 intro revolet, sed se confestim levet sublimius. Crepitaculis æreis, aut testarum plerumque vulgo jacentium sonitu terreatur fugiens juventus: eaque[b] vel pavida cum repetierit alvum maternam[c], & in ejus aditu glomerata pependerit, vel statim se ad proximam frondem contulerit; protinus custos novum loculamentum in hoc præparatum perliniat[d] intrinsecus prædictis herbis: deinde guttis mellis respersum admoveat:
3 tum manibus, aut etiam trulla congregatas apes recondat: atque, uti debet, adhibita cætera[e] cura, diligenter compositum & illitum vas interim patiatur in eodem loco esse, dum advesperascat: primo deinde crepusculo transferat & repo-
4 nat in ordinem reliquorum alveorum. Oportet autem etiam vacua domicilia collocata in apiariis habere: nam sunt nonnulla examina, quæ cum processerint, statim sedem sibi quærant in proximo, eandemque occupent, quam vacuam[f] repererint. Hæc fere acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

a) patriæ Sangerm. b) quæ *ins. omnes præter* P. add. Morg. I, 50. c) alveum maternum I. B. R. d) perlinat Sanger. e) certa I. B. R. f) vacantem Sangerm.

Remedia apum morbo laborantium.

XIII. Sequitur, ut morbo vel pestilentia labo-
rantibus remedia desiderentur. Pestilentiæ rara in
apibus pernicies, nec tamen aliud, quam quod in
cætero pecore præcepimus, quid fieri possit repe-
rio, nisi ut longius alvei transferantur. Morborum
autem facilius in his[a] & causæ inspiciuntur[b] & inve-
niuntur medicinæ. Maximus[c] autem annuus earum 2
labor est initio veris, quo tithymalli floret frutex,
& quo sameram[d] ulmi[e] promunt: namque sicut novis
pomis, ita his primitivis floribus illectæ avide ve-
scuntur post hybernam famem, nil[f] alioquin citra
satietatem, tali nocente cibo: quo cum se affatim
repleverint, profluvio alvi, nisi celeriter succurri-
tur, intereunt: nam & tithymallus majorum quo-
que animalium ventrem solvit, & proprie ulmus
apium: eaque causa est, cur in regionibus Italiæ,
quæ sunt ejus generis arboribus consitæ, raro fre-
quentes durent apes. Itaque veris principio si me- 3
dicatos cibos præbeas, iisdem remediis & provideri
potest, ne tali peste vexentur, & cum jam labo-
rant, sanari: nam illud, quod Hyginus majores[g] se-
cutus autores prodidit, ipse non expertus asseverare

a) in his *abest* I. B. R. Sangerm. b) dispiciuntur Sangerm.
c) Maximusque vel minimus annuus earum L. I. B. R. Sang.
d) amara I. B. R. e) semina sua *inters.* I. B. R. Sangerm.
f) nil *abest* Lips. I. B. R. Sangerm. g) antiquos Sangerm.

4 non audeo[a]: volentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcipit apum corpora, quæ cum ejusmodi pestis incessit, sub favis acervatim enectæ reperiuntur, sicco loco per hiemem reposita circa æquinoctium vernum, cum clementia diei suaserit, post horam tertiam in solem proferre, ficulneoque cinere obruere: quo facto, affirmat intra duas horas cum vivido halitu[b] caloris animatæ sunt, resumto spiritu in præ-
5 paratum vas, si objiciatur, irrepere. Nos magis ne intereant, quæ deinceps dicturi sumus, ægris examinibus exhibenda[c] censemus: nam vel grana mali Punici tunsa & vino Amineo conspersa, vel uvæ passæ cum rore Syriaco[d] pari mensura pinsitæ, & austero vino insuccatæ, dari debent: vel si per se ista frustrata sunt, omnia eadem æquis ponderibus in unum levigata, & fictili vase cum Amineo vino infervefacta, mox etiam refrigerata, ligneis canali-
6 bus apponi. Nonnulli rorem marinum, aqua mulsa decoctum, cum gelaverit, imbricibus infusum præbent libandum: quidam bubulam, vel hominis uri-
7 nam (sicut Hyginus affirmat) alveis apponunt[e]. Nec non etiam ille morbus maxime est conspicuus, qui horridas[f] contractasque carpit, cum frequenter aliæ mortuarum corpora domiciliis suis efferunt, aliæ in-

a) audet I. B. R. b) alitu nidoris I. B. R. c) adhibenda I. B. R. d) sutorio L. I. B. R. e) deponunt I. B. R. f) horridulas Gesn.

Digitized by Google

tra tecta, ut in publico luctu, mœsto silentio torpent: id cum accidit, arundineis infusi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, & cum galla vel arida rosa detriti : galbanum etiam , ut ejus odore medicentur, incendi convenit , passoque & defruto vetere fessas sustinere. Optime tamen facit 8
amelli radix, cujus est frutex luteus, purpureus flos; ea cum vetere Amineo vino decocta exprimitur, & ita liquatus ejus succus datur. Hyginus quidem in eo libro, quem de apibus scripsit, Aristomachus , inquit, hoc modo succurrendum laborantibus existimat: primum, ut omnes vitiosi favi tollantur , & cibus ex integro recens ponatur; deinde, ut fumigentur. Prodesse etiam putat apibus vetustate cor- 9
ruptis examen novum contribuere, quamvis periculum sit, ne seditione consumatur[a], verumtamen adjecta multitudine lætaturas: sed ut concordes maneant, earum apium, quæ ex alio domicilio transferuntur, quasi peregrinæ plebis , submoveri reges debere . Nec tamen dubium, quin frequentissimorum examinum favi, qui jam maturos[b] habent pullos, transferri & subjici paucioribus debeant, ut tanquam novæ prolis adoptione domicilia confirmentur: sed & 10
id cum fiet, animadvertendum , ut eos favos subjiciamus, quorum pulli jam sedes suas adaperiunt ,

a) consumentur *al.* vid. Morg. I, 51. b) immaturos I. B. R.

& velut opercula foraminum obductas ceras erodunt[a] exerentes capita: nam si favos immaturo fœtu transtulerimus, emorientur pulli, cum foveri desierint. Sæpe etiam vitio, quod Græci φαγέδαιναν vocant,
11 intereunt: siquidem cum sit hæc apium consuetudo, ut prius tantum cerarum confingant, quantum putant explere se posse: non nunquam evenit, ut consummatis operibus cereis, (ut) examen conquirendi mellis causa longius evagatum subitis imbribus, aut turbinibus in silvis opprimatur, & majorem partem plebis amittat: quod ubi factum est, reliqua paucitas favis complendis non sufficiat; tuncque[b] vacuæ cerarum partes computrescant, & vitiis paullatim serpentibus, corrupto melle, ipsæ quoque apes in-
12 tereant. Id ne fiat, duo populi conjungi debent, qui possint adhuc integras ceras explere: vel si non est facultas alterius examinis, ipsos favos, ante quam putrescant, vacuis partibus acutissimo ferro liberare: nam hoc quoque refert, ne admodum[c] hebes ferramentum (quia non facile penetret) vehementius impressum favos sedibus suis commoveat: quod
13 si factum est, apes domicilium derelinquunt[d]. Est & illa causa interitus, quod interdum continuis annis plurimi flores proveniunt, & apes magis mellificiis

a) produnt Sangerm. b) cumque I. B. R. tunc quæ *al.*
c) admotum I. I. H. A. G. ad motum *divis.* I. B. R.
d) delinquunt I. B. R.

quam fœtibus student: itaque nonnulli, quibus est minor harum rerum scientia, magnis[a] fructibus delectantur, ignorantes exitium apibus imminere; quoniam[b] & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec ullis juventutis[c] supplementis[d] frequentatæ novissime[e] reliquæ intereunt. Itaque si tale ver 14
incessit, ut & prata & arva floribus abundent, utilissimum est tertio quoque die alveorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non possint apes exire, ut ab opere mellifico evocatæ[f], quoniam se non sperent posse ceras omnes liquoribus stipare, fœtibus expleant. Atque hæc fere sunt examinum vitio laborantium remedia.

Quid quoque tempore faciant apes, & quid earum curator facere debeat.

XIV. Deinceps illa totius anni cura, ut idem Hyginus commodissime prodidit. Ab æquinoctio primo, quod mense Martio circa VIII[g] Calendas Aprilis in octava parte Arietis conficitur, ad exortum Vergiliarum dies verni temporis habentur duodequinquaginta[h]: per hos primum ait apes curandas esse adapertis alveis, ut omnia purgamenta, quæ

a) magis I. B. R. b) quæ L. I. B. R. Sangerm. c) inventis I. B. R. d) cum *interr.* I. B. R. e) novissimæ *al.*
f) apes *ins.* I. B. R. P. Sangerm. Vid. Morg. I, 51.
g) VIIII *conj.* Ponted. h) duo & quinquaginta I. B. R. XLVI *conj.* Ponted. 2.

sunt hiberno tempore congesta, eximantur & ut araneis, qui favos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incenso bubulo fimo: hic enim quasi quadam cognatione generis maxime est apibus ap-
2 tus. Vermiculi quoque, qui tineæ vocantur, & item papiliones enecandi sunt: quæ pestes plerumque favis adhærentes decidunt, si fimo medullam bubulam misceas, & his incensis nidorem admoveas. Hac cura per id tempus, quod diximus, examina firma-
3 buntur, eaque fortius operibus inservient. Verum[a] maxime custodiendum est curatori, qui apes nutrit, cum alvos tractare debebit, uti[b] pridie castus sit[c] ab rebus venereis, neve temulentus, nec nisi lotus ad eas accedat, abstineatque fere ab[d] omnibus redolentibus esculentis, ut sunt salsamenta & eorum omnia eliquamina[e]; itemque fœtentibus acrimoniis allii
4 vel ceparum, cæterarumque rerum similium. Duodequinquagesimo[f] die ab æquinoctio verno, cum sit Vergiliarum exortus, circa v[g] Idus Majas, incipiunt examina viribus & numero augeri. Sed & iisdem diebus intereunt, quæ paucas & ægras apes habent: eodemque tempore progenerantur in extremis partibus favorum amplioris magnitudinis fœtus, quam

a) Maxime vero I. B. R. b) utique I. B. R. Sangerm.
c) sit *deest* I. B. R. d) fere ab *deficiunt* I. B. R. Sanger.
e) liquamina Lips. Sangerm. f) Undequinquagesimo I. B. R. Lips. Sanger. XLVI *conj.* Ponted. 2. g) VII *conj.* Ponted. 2.

sint cæterarum apum[a], eosque nonnulli putant esse
reges: verum quidam[b] Græcorum auctores *οἴστρους* ap-
pellant, ab eo, quod exagitent, neque patiantur
examina conquiescere: itaque præcipiunt eos neca-
ri[c]. Ab exortu Vergiliarum ad solstitium, quod fit 5
ultimo mense Junio, circa octavam partem Cancri,
fere examinant alvi: quo tempore vehementius cu-
stodiri debent, ne novæ soboles diffugiant. Tuncque
peracto solstitio, usque ad ortum Caniculæ, qui fe-
re dies triginta[d] sunt, pariter frumenta & favi de-
metuntur. Sed ii quemadmodum tolli debeant, mox
deinde[e], cum de confectura mellis præcipiemus. Cæ- 6
terum hoc eodem tempore progenerari posse apes
juvenco peremto, Democritus & Mago, nec mi-
nus Virgilius prodiderunt. Mago quidem ventribus
etiam bubulis idem fieri affirmat. Quam rationem
diligentius prosequi supervacuum puto, consentiens
Celso, qui prudentissime ait, non tanto interitu pe-
cus istud amitti[f], ut sic requirendum sit. Verum 7
hoc tempore, & usque in autumni æquinoctium de-
cimo quoque die alvi aperiendæ sunt & fumigandæ:
quod cum sit molestum examinibus, saluberrimum
tamen esse convenit. Suffitas deinde & æstuantes
apes refrigerare oportet, conspersis vacuis partibus

a) sunt ceteræ apes L. I. B. R. Sangerm. b) quidem I. B. R.
c) enecari *a*. V. d) xxiv *conj*. Ponted. 2. e) dicetur Lips.
a. V. f) admitti *omn*. vid. Morg. I, 52.

alvorum, & quam recentissimi rigoris aqua infusa:
deinde, si quid ablui non poterit, pinnis aquilæ,
vel etiam cujus libet vastæ alitis, quæ rigorem ha-
8 bent, emundari. Præterea ut tineæ, si apparue-
rint, everrantur, papiliones[a] enecentur, qui plerum-
que inter alvos morantes apibus exitio sunt: nam
& ceras erodunt, & stercore suo vermes progene-
9 rant[b], quos alvorum tineas appellamus. Itaque quo
tempore malvæ florent, cum est eadem[c] maxima
multitudo, si vas æneum simile miliario vespere
ponatur intra alvos, & in fundum ejus lumen ali-
quod demittatur, undique papiliones concurrunt:
dumque circa flammulam volitant, aduruntur, quod
nec facile ex angusto sursum evolare, nec rursus
longius ab igne possunt recedere, cum lateribus æ-
neis circumveniantur: ideoque propinquo ardore con-
10 sumuntur. A Canicula fere post diem quinquage-
simum Arcturus oritur, cum irroratis floribus thy-
mi & cunilæ, thymbræque, apes mella conficiunt:
idque optimæ notæ enitescit[d] autumni æquinoctio,
quod est ante Calend. Octobris, cum octavam par-
tem Libræ sol attigit. Sed inter Caniculæ & Ar-
cturi exortum cavendum erit, ne apes intercipian-
tur violentia crabronum, qui ante alvearia plerum-
11 que obsidiantur prodeuntibus. Post Arcturi exortum

a) papilionesque *a*. V. b) procreant P. c) earum L. *a*. V.
d) emitescit L. I. B. R.

circa æquinoctium Libræ (sicut dixi) favorum se-
cunda est exemtio . Ab æquinoctio deinde , quod
conficitur circa VIII [a] Calend. Octobris, ad Vergilia-
rum occasum diebus XL [b], ex floribus tamaricis [c], &
silvestribus frutetis apes collecta mella cibariis hie-
mis reponunt: quibus nihil est omnino detrahen-
dum, ne sæpius injuria contristatæ, velut despera-
tione rerum profugiant. Ab occasu Vergiliarum ad 12
brumam , quæ fere conficitur circa VIII [d] Calend. [e]
Januarii, in octava parte Capricorni, jam recondi-
to melle utuntur examina, eoque [f] usque ad Arcturi
exortum sustinentur. Nec me fallit Hipparchi ra-
tio, quæ docet solstitia & æquinoctia non octavis,
sed primis partibus signorum confici. Verum in hac
ruris disciplina sequor nunc Eudoxi & Metonis, an-
tiquorumque fastus astrologorum , qui sunt aptati
publicis sacrificiis: quia & notior est ista vetus agri-
colis concepta opinio; nec tamen Hipparchi subti-
litas pinguioribus, ut ajunt, rusticorum literis ne-
cessaria est. Ergo Vergiliarum occasu primo statim 13
conveniet aperire alvos, & depurgare quidquid im-
mundi est; diligentiusque curare, quoniam per tem-
pora hiemis non expedit movere aut patefacere [g] va-
sa. Quam ob causam dum adhuc autumni reliquiæ

a) VI *conj.* Ponted. 2. b) XLIV *conj.* Ponted. 2. c) amaracis Sangerm. d) VIIII *conj.* Ponted. 2. e) Octobris vel *inser.* I. B. R. f) eoque usque ad Arcturi exortum sustinentur *desunt* I. B. R. Sangerm. g) tepefacere I. B. R.

Digitized by Google

sunt, apricissimo die purgatis domiciliis opercula intus usque ad favos admovenda sunt, omni vacua parte sedis exclusa, quo facilius angustiæ cavearum per hiemem concalescant : idque semper faciendum est etiam in iis alvis, quæ paucitate plebis infrequen-
14 tes sunt. Quidquid deinde rimarum est, aut foraminum, luto & fimo bubulo mistis illinemus [a] extrinsecus, nec nisi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamvis porticu protecta vasa, nihilo minus congestu culmorum & frondium supertegemus, quantumque res patietur, a frigore & tempestatibus [b] muniemus. Quidam exemptis interaneis occisas aves intus includunt, quæ tempore hiberno plumis [c]
15 suis delitescentibus apibus præbent teporem : tum etiam, si sunt absumta cibaria, commode pascuntur esurientes, nec nisi ossa earum relinquunt: sin autem favi sufficient [d], permanent illibatæ: nec quamvis amantissimas munditiarum offendunt odore suo. Melius tamen esse nos [e] existimamus, tempore hiberno fame laborantibus ad ipsos aditus in canaliculis vel contusam [f] & aqua madefactam ficum aridam, vel defrutum aut passum, præbere: quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, ut insisten-
16 tes apes quasi per siphonem succum evocent. Uvas

a) mixtis illiniemus I. B. R. b) tempestate I. B. R.
c) pluviis I. B. R. d) sufficerent I. B. R. e) non *interpon.* I. B. R. f) contusa mela & I. B. R.

Digitized by Google

etiam passas, cum infregerimus, paullum aqua respersas probe dabimus. Atque his cibariis non solum hieme, sed etiam, quibus temporibus (ut jam supra dixi) tithymallus, atque etiam ulmi florebunt, sustinendæ sunt. Post confectam brumam diebus fere 17
quadraginta quidquid est repositi mellis (nisi liberalius a curatore relictum sit,) consumunt, & sæpe etiam vacuatis ceris usque in ortum [a]Arcturi, qui est ab Idib. Februariis, jejunæ favis accubantes torpent more serpentum, & quiete sua spiritum conservant, quem tamen ne amittant, si longior fames incesserit, optimum est per aditum vestibuli siphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum sustinere, dum Arcturi ortus & hirundinis adventus commodiores polliceantur futuras tempestates. Itaque, post hoc tempus, cum diei per- 18
mittit hilaritas, procedere audent in pascua. Nam ab æquinoctio verno sine cunctatione jam passim vagantur, & idoneos ad fœtum decerpunt flores, atque intra tecta comportant. Hæc observanda per anni tempora diligentissime Hyginus præcipit. Cæterum illa Celsus adjicit, paucis locis eam felicitatem suppetere, ut apibus alia pabula hiberna, atque alia præbeantur æstiva. Itaque quibus locis post 19
veris tempora flores idonei deficiunt, negat oporte-

a) fere *inser.* P.

re immota examina relinqui, sed vernis[a] pastionibus absumtis, in ea loca transferri, quæ serotinis floribus thymi & origani, thymbræque benignius apes alere possunt: quod fieri ait & Achajæ regionibus, ubi transferuntur in Atticas pastiones, & Eubœa, & rursus[b] insulis Cycladibus, cum ex aliis transferuntur[c] Scyrum, nec minus in Sicilia, cum ex reliquis ejus partibus in Hyblam conferuntur. Idemque ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorem qualitatem capiunt, quanto jucundiore sit materia cera confecta. Sed ante translationem diligenter alveos inspicere præcipit, veteresque, & tineosos, & labantes favos eximere: nec nisi paucos & optimos reservare, ut simul etiam ex meliore flore quamplurimi fiant: eaque vasa, quæ quis transferre velit, non nisi noctibus & sine concussione portare.

De melle conficiendo, & quando castrari debeant alvi.

XV. Mox vere transacto sequitur, ut dixi, mellis vindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Ejus maturitas intelligitur, cum animadvertimus fucos ab apibus expelli ac fugari: quod est genus amplioris incrementi, simillimum

a) temporibus & *ins.* I. B. R. b) in *ins.* P. Sangerm.
c) transportantur P. Sangerm.

Digitized by Google

apis, &, ut ait Virgilius, *ignavum (fucos) pecus*, &[a] sine industria[b] favis assidens. Nam neque ali- 2
menta congerit, & ab aliis invecta consumit. Verumtamen ad procreationem sobolis conferre aliquid hi fuci videntur insidentes seminibus, quibus apes figurantur. Itaque ad fovendam & educandam novam prolem familiarius admittuntur. Exclusis deinde pullis, extra tecta proturbantur, &, ut idem ait, *a præsepibus arcentur*[c]. Hos quidam præci- 3
piunt in totum exterminari oportere: quod ego Magoni consentiens faciendum non censeo, verum sævitiæ modum adhibendum: nam nec ad occidionem gens interimenda est, ne apes inertia laborent, quæ, cum fuci aliquam partem cibariorum absumunt, sarciendo damna fiunt agiliores: nec rursus multitudinem prædonum coalescere patiendum est, ne universas opes alienas diripiant. Ergo cum 4
rixam fucorum & apium sæpius committi videris, adapertas alvos inspicies, ut sive semipleni favi sint, differantur[d]: sive jam liquore completi, & superpositis ceris tamquam operculis obliti, demetantur. Dies vero castrandi fere matutinus occupandus est: neque enim convenit æstu medio exasperatas apes lacessiri. Duobus[e] ferramentis ad hunc usum

a) etiam rure sine P. L. Sangerm. & immune sine I. B. R.
b) doctrina I. B. R. c) p. arcent *al.* d) digerantur Herv.
e) autem *inters.* P. Sangerm.

opus est, sesquipedali, vel paullo ampliore mensura factis, quorum alterum sit culter oblongus ex utraque parte acie lata, uno capite aduncum habens ſcalprum; alterum prima fronte planum & acutissimum: quo melius hoc favi succidantur[a], illo eradantur, & quidquid sordidum deciderit, attrahatur[b].
5 Sed ubi a posteriore parte nullum[c] vestibulum patefactum habuerit[d] alveare, fumum admovebimus factum galbano vel arido fimo: ea porro vase fictili prunis immista conduntur: idque vas ansatum simile angustæ ollæ figuratur, ita ut altera pars sit acutior, per quam modico foramine fumus emanet: altera latior[e] & ore patulo[f], per quam possit afflari.
6 Talis olla, cum est alveari objecta, spiritu admoto fumus ad apes promovetur: quæ confestim nidoris impatientes in priorem partem domicilii, & interdum extra vestibulum se conferunt: atque ubi potestas facta[g] est liberius inspiciendi, fere, si duo sunt examina, duo genera quoque favorum inve-
7 niuntur: nam etiam in concordiam suum quæque plebs morem figurandi ceras, fingendique observat[h]. Sed omnes favi semper cavearum tectis, & paullulum lateribus adhærentes, dependent ita, ne solum con-

a) subsecentur Sangerm. b) detrahatur I. B. R. c) qua nullum est L. I. B. R. Sangerm. d) fuerit L. I. B. R. Sangerm. e) latior est, ut ore I. B. R. f) paulo latiore P. Lips. Sangerm. patentiore ac latiore, per I. B. R.
g) facta *omitt.* I. B. R. h) servat Sangerm.

contingant : quoniam id præbet examinibus iter. Cæterum figura cerarum talis est, qualis & habitus 8
domicilii : nam & quadrata & rotunda spatia, nec minus longa suam speciem velut formæ quædam favis præbent : ideoque non semper ejusdem figuræ reperiuntur favi. Sed hi qualescunque sint, non omnes eximantur : nam priore messe, dum adhuc rura pastionibus abundant, quinta pars favorum ; posteriore, cum jam metuitur hiems, tertia[a] relinquenda est. Atque hic tamen modus non est in 9
omnibus regionibus certus : quoniam pro multitudine florum[b] & ubertate pabuli apibus consulendum est. At si ceræ dependentes in longitudinem decurrunt, eo ferramento, quod est simile cultro, insecandi sunt favi, deinde subjectis duobus brachiis excipiendi, atque ita promendi : sin autem transversi tectis cavearum inhærent, tunc scalprato ferramento est opus, ut adversa fronte impressi desecentur. Exi- 10
mi autem debent veteres vel vitiosi, & relinqui maxime integri, ac melle pleni, & si qui tandem[c] pullos continent, ut examini progenerando reserventur. Omnis deinde copia favorum conferenda est in eum locum, in quo mel conficere voles, linendaque sunt diligenter foramina parietum & fenestrarum, ne quid sit apibus pervium, quæ velut

a) terra I.B.R. b) foliorum I.B.R. c) tamen Lips. I.B.R. Sangerm.

amissas opes suas pertinaciter vestigant, & perse-
cutæ consumunt: itaque ex iisdem rebus fumus
etiam in aditu[a] loci faciendus est, qui propulset in-
11 trare tentantes. Castratæ deinde alvi, si quæ trans-
versos favos in aditu habebunt, convertendæ erunt,
ut alterna vice posteriores partes vestibula fiant:
sic enim proxime cum castrabuntur, veteres potius
favi quam novi eximentur, ceræque novabuntur,
quæ tanto deteriores sunt, quanto vetustiores.
Quod si forte alvearia circumstructa & immobilia
fuerint, curæ erit nobis, ut modo a posteriore,
modo a priore parte castrentur: idque fieri ante
diei quintam horam debebit, deinde repeti vel post
12 nonam, vel postero mane. Sed quotcunque favi
sunt demessi, eodem die, dum tepent, mella con-
ficere convenit. Saligneus qualus, vel tenui vimi-
ne rarius contextus saccus, inversæ metæ similis,
qualis est, quo vinum liquatur, obscuro loco sus-
penditur: in eum deinde carptim congeruntur favi:
sed adhibenda cura est, ut separentur eæ partes
cerarum, quæ vel pullos habent, vel rubras sor-
des: nam sunt mali saporis, & succo suo mella
13 corrumpunt. Deinde ubi liquatum mel[b] in subjectum
alveum defluxit, transfertur in vasa fictilia, quæ
paucis diebus aperta sint, dum musteus fructus de-

a) abdito I. B. R. b) liquatum: vel I. B. R.

fervescat, isque sæpius ligula[a] purgandus est. Mox deinde fragmina favorum, quæ in sacco remanserunt, retractata exprimuntur: atque id secundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus seorsum reponitur, ne quod est optimi[b] saporis, hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda.

XVI. Ceræ fructus, quamvis æris exigui, non tamen omittendus est, cum sit ejus usus ad multa necessarius. Expressæ favorum reliquiæ, posteaquam diligenter aqua dulci perlutæ sunt, in vas æneum conjiciuntur: adjecta deinde aqua liquantur ignibus: quod ubi factum est, cera per stramenta vel juncos defusa colatur, atque iterum similiter de integro coquitur, & in quas quisque voluit formas, aqua prius adjecta, defunditur: eamque concretam facile est eximere, quoniam qui subest humor, non patitur formis inhærere. Sed jam consummata disputa- 2
tione de villaticis pecudibus atque pastionibus, quæ reliqua nobis rusticarum rerum pars superest[c], de cultu hortorum, Publi Silvine, deinceps ita, ut & tibi & Gallioni nostro complacuerat, in carmen conferemus.

a) lingua I. B. R. b) primi L. I. B. R. c) subest I. B. R.

Digitized by Google

L. JUNII MODERATI
COLUMELLÆ
DE
CULTU HORTORUM
LIBER DECIMUS.

PRÆFATIO.

FŒNORIS tui, Silvine, quod stipulanti spoponderam tibi, reliquam pensiunculam percipe: nam superioribus novem libris hac minus parte debitum, quod nunc[a] persolvo, reddideram. Supereſt ergo cultus hortorum insigniter[b] neglectus quondam veteribus agricolis, nunc vel celeberrimus: siquidem cum parcior apud priscos esset frugalitas, largior tamen

a) matute B. R. b) segnis ac L. I. B. R. Sangerm.

Digitized by Google

pauperibus fuit usus epularum; lactis copia, ferinaque ac domesticarum pecudum carne, velut aqua frumentoque summis atque humillimis victum tolerantibus. Mox cum sequens, & præcipue nostra æ- 2
tas dapibus libidinosis pretia constituerit, cœnæque non naturalibus desideriis, sed censibus æstimentur, plebeja paupertas submota a[a] pretiosioribus cibis ad vulgares compellitur. Quare cultus hortorum, quo- 3
niam & fructus magis in usu est, diligentius nobis, quam tradiderunt majores, præcipiendus est: isque, sicut institueram, prosa oratione prioribus subnecteretur exordiis, nisi propositum meum[b] expugnasset frequens postulatio tua, quæ pervicit[c], ut poeticis numeris explerem Georgici carminis omissas partes, quas tamen & ipse Virgilius significaverat, posteris[d] post se memorandas relinquere: neque enim aliter istud nobis fuerat audendum, quam ex voluntate vatis maxime venerandi: cujus quasi numine 4
instigante[e] (pigre sine dubio propter difficultatem operis, veruntamen non sine spe prosperi successus) aggressi sumus tenuem admodum & pene viduatam corpore materiam, quæ tam exilis est, ut in consummatione quidem totius operis annumerari velut particula possit laboris nostri, per se vero &

a) summotis pretiosioribus *conj. Anonymus quidam in* Reg.
b) meum *abest* I. B. R. c) præcepit P. Sangerm. d) posteris *deest* I. B. R. e) castigante Sangerm.

Digitized by Google

quasi suis finibus terminata, nullo modo speciose confici[a]: nam etsi multa sunt ejus quasi membra, de quibus aliquid possumus effari, tamen eadem tam exigua sunt, ut (quod ajunt Græci) ex incomprehensibili parvitate arenæ funis[b] effici non possit. Quare quidquid est istud, quod elucubravimus, adeo[c] propriam sibi laudem non vindicat, ut boni consulat, si non sit dedecori[d] prius editis a me scriptorum monimentis. Sed jam præfari desinamus.

a) conspici L. P. *ant.* Lips. Sangerm. b) finis I. B. R. c) ideo I. B. R. *plane omitt. alii.* d) decori I. B. R.

Digitized by Google

CARMEN

DE

CULTU HORTORUM.

HORTORUM quoque te cultus, Silvine, docebo,
Atque ea, quæ quondam spatiis exclusus iniquis,
Cum caneret lætas segetes, & munera Bacchi,
Et te, magna Pales, nec non cælestia mella,
Virgilius nobis post se memoranda reliquit.
Principio sedem numeroso[a] præbeat horto
Pinguis ager, putres glebas[b], resolutaque terga[c],
Qui gerit, & fossus gracileis imitatur arenas.
Atque habilis natura soli[d], quæ gramine[e] læto
Parturit, & rutilas ebuli creat uvida baccas.
Nam neque sicca placet, nec quæ stagnata palude
Perpetitur querulæ semper convicia ranæ.
Tum quæ sponte sua frondosas educat ulmos,

a) nummoso Sangerm. b) glebæ Sangerm. c) terra P. Sang.
d) soli est, quæ Sangerm. e) gramina læta *conj.* Ursin.

Digitized by Google

Palmitibusque feris lætatur, & aspera silvis
Achrados, aut pruni lapidosis obruta pomis
Gaudet, & injussi consternitur ubere mali:
Sed negat helleboros, & noxia galbana[a] succo,
Nec patitur taxos, nec strenua toxica sudat,
Quamvis semihominis vesano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores, mœstamque cicutam,
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus[b] æqua[c]
Terga rubi, spinisque ferat paliuron acutis.
Vicini quoque sint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio semper sitientibus hortis:
Aut fons illacrimet putei non sede profunda,
Ne gravis[d] hausturis[e] tendentibus ilia vellat.
Talis humus vel parietibus, vel sepibus hirtis
Claudatur, neu sit pecori, neu pervia furi.
Neu tibi Dædaleæ quærantur munera dextræ,
Nec Polycletea, nec[f] Phradmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur: sed truncum[g] forte dolatum
Arboris antiquæ numen venerare Ithyphalli[h]
Terribilis membri, medio qui semper in horto
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus, & tempora quæque serendis
Seminibus, quæ cura satis, quo sidere primum

a) carbasa P. Sangerm. b) clunibus Lips. c) æque *al. vid.* Morg. I, 53. d) labor Sangerm. e) hausuris P. L. Sang. f) vel I. B. R. g) trunco falce dolato Sangerm. h) Priapi Sangerm.

Nascantur flores, Pæstique rosaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena[a] stirpe gravata
Mitis adoptatis curvetur frugibus arbos,
Pierides tenui deducite carmine Musæ.
Oceani sitiens cum jam canis hauserit undas,
Et paribus Titan orbem libraverit horis,
Cum satur autumnus quassans sua tempora pomis,
Sordidus & musto spumantes exprimet uvas;
Tum mihi ferrato versetur robore palæ
Dulcis humus, si jam pluviis defossa[b] madebit.
At si cruda manet cælo durata sereno,
Tum jussi veniant declivi tramite rivi,
Terra bibat fontes, & hiantia[c] compleat ora[d].
Quod si nec cæli, nec campi competit humor,
Ingeniumque loci, vel Juppiter abnegat imbrem,
Expectetur hiems, dum Bacchi Gnosius[e] ardor
Æquore cæruleo celetur[f], vertice mundi,
Solis & adversos metuant Atlantides ortus.
Atque ubi jam tuto necdum confisus Olympo,
Sed trepidus profugit chelas, & spicula Phœbus.
Dira Nepæ[g], tergoque Croti festinat equino,
Nescia plebs generis, matri ne parcite falsæ[h].
Ista Prometheæ genitrix fuit altera cretæ:
Altera nos enixa parens, quo tempore sævus

a) alieno L. & Ms. Heins. b) defessa P. Sangerm.
c) hianti L. I. B. R. d) ore L. I. B. R. e) naxius I. B. R. Sangerm. noxius L. f) celeretur I. B. R. curvetur Lips.
g) negat I. B. R. Sangerm. h) fessæ Sangerm.

Digitized by Google

Tellurem Ponto mersit Neptunus, & imum
Concutiens barathrum lethæas terruit undas.
Tumque[a] semel[b] Stygium regem videre trementem
Tartara, cum pelagi streperent sub pondere manes.
Nos fœcunda manus viduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere, sed ecce
Durior, æternusque vocat labor: eja age segnes
Pellite nunc somnos, & curvi vomere dentis
Jam virides lacerate comas, jam scindite amictus.
Tu gravibus rastris cunctantia perfode terga,
Tu penitus latis[c] eradere viscera marris[d]
Ne dubita, summoque[e] frequentia[f] cespite mista
Ponere, quæ canis jaceant urenda pruinis,
Verberibus gelidis, iræque obnoxia Cauri,
Alliget &[g] sævus Boreas, Eurusque resolvat.
Post ubi Riphææ torpentia frigora[h] brumæ
Candidus aprica Zephyrus regelaverit aura,
Sidereoque polo cedet Lyra mersa profundo,
Veris & adventum nidis cantarit hirundo,
Rudere tum pinguis, solido vel stercore aselli,
Armentive fimo satures[i] jejunia terræ,
Ipse ferens olitor[k] diductos[l] pondere qualos:

a) Tuncque I. B. R. Cumque Buchn. b) simul I. B. R.
c) marris Jens. & Steph. *in marg.* clathris *alii*. d) matris *al.*
e) & summo *omnes*. f) frondenti Lips. g) ut Sangerm.
h) frigore I. B. R. i) saturet *plur.* k) *Quid si* olido? Gesn.
l) deductos *plur.* direptos P. Sangerm.

Pabula nec pigeat[a] fesso[b] præbere novali,
Immundis quæcunque vomit latrina cloacis.
Densaque jam pluviis, durataque summa pruinis
Æquora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis vivacem cespitis herbam
Contundat marræ, vel fracti dente ligonis,
Putria maturi solvantur, ut ubera campi.
Tunc quoque trita solo[c] splendentia sarcula sumat,
Angustosque foros adverso limite ducens,
Rursus in obliquum distinguat tramite parvo.
Verum ubi jam puro discrimine pectita tellus,
Deposito squallore nitens sua semina poscit,
Pangite[d] tunc varios terrestria sidera flores,
Candida leucoia & flaventia lumina calthæ,
Narcissique comas, & hiantis sæva leonis
Ora feri, calathisque virentia lilia canis,
Nec non vel niveos, vel cæruleos hyacinthos.
Tum quæ pallet humi, quæ frondens[e] purpurat auro,
Ponatur viola, & nimium rosa plena pudoris.
Nunc medica panacem[f] lacryma, succoque salubri
Glaucea, & profugos vinctura[g] papavera somnos
Spargite: quæque viros acuunt, armantque puellas,
Jam Megaris veniant genitalia semina bulbi;
Et quæ Sicca[h] legit[i] Getulis obruta glebis:

a) pudeat P. Sangerm. b) secto Sangerm. fisso P. c) tritura solum I. B. R. d) Pingite P. Sangerm. pingit & in *alii*.
e) frondes *al.* f) panaces I. B. R. g) victura I. B. R.
h) scilla *in marg.* Gr. St. Sangerm. i) venit Junt.

Digitized by Google

Et quæ frugifero seritur vicina Priapo,
Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.
Jam breve chærophylum[a], & torpenti grata palato
Intyba[b], jam teneris[c] frondens lactucula fibris,
Alliaque infractis spicis[d], & olentia late
Ulpica, quæque fabis habilis[e] fabrilia miscet.
Jam Siser, Assyrioque venit, quæ semine radix,
Sectaque præbetur madido sociata lupino,
Ut Pelusiaci proritet pocula Zythi.
Tempore non alio vili quoque salgama merce
Capparis, & tristes inulæ, ferulæque minaces,
Plantantur: necnon serpentia gramina mentæ,
Et bene odorati flores sparguntur anethi,
Rutaque Palladiæ baccæ victura saporem,
Seque lacessenti fletum factura sinapis,
Atque oleris pulli radix, lacrymosaque cepa
Ponitur, & lactis gustum, quæ condiat herba,
Deletura[f] quidem fronti data signa fugarum,
Vimque suam idcirco profitetur nomine Grajo.
Tum quoque conseritur, toto quæ plurima terræ
Orbe virens pariter plebi, regique superbo,
Frigoribus caules, & veri cymata mittit:
Quæ pariunt veteres cesposo[g] littore Cumæ,

a) cerepolum *probat* Salmas. b) Cicorea I. B. R. c) tenebris I. B. R. d) sticis Salmas. ad Solin. e) betæ & faba fabrorum Sangerm. f) Dejectura *al.* Velatura quoque est fronti data signa focorum Sangerm. fucarum L. & *Edd. pler.* furcatum G. fucorum Morg. I, 55. add. 11, 9.
g) piscoso Sangerm. ceposo Pol. Jens.

Quæ Marrucini, quæ Signia monte Lepino,
Pinguis item Capua, & Caudinis faucibus horti,
Fontibus & Stabiæ celebres, & Vesvia rura,
Doctaque Parthenope Sebetide roscida lympha,
Quæ dulcis Pompeja palus vicina Salinis
Herculeis, vitreoque Siler, qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymosa stirpe Sabelli,
Et Turni lacus, & pomosi Tyburis arva,
Brutia[a] quæ tellus, & mater Aricia porri.
Hæc ubi credidimus resolutæ semina terræ,
Assiduo gravida cultu curaque fovemus,
Ut redeant nobis cumulato fœnore messes.
Et primum moneo largos inducere fontes,
Ne sitis exurat concepto semine partum.
At cum fœta suos nexus adoperta[b] resolvit,
Florida cum soboles materno pullulat alvo[c],
Primitiis plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroque bicorni
Pectat, & angentem sulcis exterminet herbam.
At si dumosis positi sunt collibus horti,
Nec summo nemoris labuntur vertice[d] rivi,
Aggere præposito cumulatis area glebis
Emineat, sicco ut consuescat pulvere planta,
Nec mutata loco siccos[e] exhorreat æstus.

a) Brutiaque I. B. R. *rectius*. b) adaperta Sangerm.
c) arvo *plures*. d) cortice Sangerm. e) sitiens L. *præfert* Burm. ad Virgil. Sangerm.

Digitized by Google

Mox ubi nubigenæ Phryxi, nec portitor Helles,
Signorum & pecorum princeps caput efferet undis,
Alma sinum tellus jam pandet, adultaque poscens[a]
Semina depositis cupiet se[b] nubere plantis:
Invigilate viri: tacito nam tempora gressu
Diffugiunt, nulloque sono convertitur annus.
Flagitat ecce suos genitrix mitissima fœtus,
Et quos enixa est partus jam quærit alendos,
Privignasque rogat proles: date nunc sua matri
Pignora, tempus adest: viridi redimite parentem
Progenie, tu cinge comam, tu digere[c] crines.
Nunc apio viridi crispetur florida tellus,
Nunc capitis porri longo resoluta capillo
Lætetur, mollemque sinum staphylinus inumbret.
Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ
Sicaniis croceæ descendant montibus Hyblæ,
Nataque jam veniant hilari sampsuca Canopo,
Et lacrymas imitata tuas, Cinyreia virgo,
Sed melior stactis ponatur Achaica myrrha:
Et male damnati mœsto, qui sanguine surgunt
Æacii[d] flores, immortalesque amaranti,
Et quos mille parit dives natura colores,
Disponat plantis olitor, quos semine sevit.
Nunc veniat quamvis oculis inimica coramble,
Jamque salutari properet lactuca sopore[e],

a) pascens I. B. R. b) denubere *plur.* c) dissere *plur.*
d) Eacii I. B. R. Ajacis *al. teste* Schoettg. e) sapore *omn.*

Tristia quæ relevat longi fastidia morbi.
Altera crebra[a] viret, fusco nitet altera crine,
Utraque Cæcilii de nomine dicta Metelli.
Tertia, quæ spisso, sed puro[b] vertice pallet,
Hæc sua Cappadocæ servat cognomina gentis.
Et mea, quam generant Tartesi littore Gades,
Candida vibrato discrimine, candida thyrso est.
Cypros item Paphio, quam pingui nutrit in arvo
Punicea depexa coma, sed lactea crure[c] est.
Quot facies, totidem sunt tempora quamque serendi.
Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
Cappadocamque premit ferali mense lupercus.
Tuque tuis Mavors Tartesida pange Calendis,
Tuque suis Paphien iterum jam pange Calendis,
Dum cupit, & cupidæ quærit se jungere matri,
Et mater facili mollissima subjacet arvo.
Ingenera nunc sunt genitalia tempora mundi:
Nunc amor ad coitus properat, nunc spiritus orbis
Bacchatur Veneri[d], stimulisque cupidinis actus
Ipse suas[e] adamat partes[f], & fœtibus implet.
Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum,
Ille suam Tethyn, hic pellicit[g] Amphitriten:
Et jam cæruleos partus enixa marito
Utraque nunc reserat[h], pontumque natantibus implet.

a) rubra Sangerm. b) pullo Sangerm. c) curæ I. B. R.
d) Veneris Urs. e) suos Sangerm. f) partus Sangerm.
g) polluit L. Sangerm. h) referat B. R.

Maximus ipse Deûm posito jam fulmine fallax
Acrisioneos veteres imitatur amores,
Inque sinus matris violento depluit[a] imbre.
Nec genitrix nati nunc aspernatur amorem,
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus denique mundus
Ver agit: hinc hominum, pecudum, volucrumque cupido,
Atque amor ignescit menti, sævitque medullis,
Dum satiata Venus fœcundos compleat artus,
Et generet varias soboles, semperque frequentet
Prole nova mundum, vacuo ne torpeat ævo.
Sed quid ego infreno volitare per æthera cursu
Passus equos audax sublimi tramite raptos[b]?
Ista canat majore[c] deo, quem Delphica laurus
Impulit, & rerum causas, & sacra[d] moventem
Orgia naturæ, secretaque fœdera cæli.
Extimulet vatem per Dindyma[e] castra[f] Cybelles,
Perque Cithæronem, Nysæaque per juga Bacchi,
Per sua Parnassi, per[g] amica silentia Musis
Pierii nemoris, Bacchea voce frementem
Delie te Pæan, & te evie evie Pæan.
Me mea Calliope cura[h] leviore vagantem
Jam revocat, parvoque jubet decurrere gyro,

a) defluit L. I. B. R. Sangerm. b) *Quid si* raptor? Gesner. *Ita* Sangerm. c) majora *al.* d) cœca Sangerm. e) Didyma *plur.* f) casta *conj.* Ursin. & Heins. g) pernica *ant.* (*fortasse* per amica) Pol. *per omissa.* h) curaverit ore *a.* P.

Et secum gracili connectere carmina filo,
Quæ canat inter opus musa modulante putator
Pendulus arbustis, olitor viridantibus hortis.
Quare age quod sequitur, parvo discrimine sulci
Spargantur cæcis nasturcia dira colubris,
Indomito male sana cibo quas educat alvus[a],
Et satureja thymi referens thymbræque saporem,
Et tenero cucumis, fragilique cucurbita collo.
Hispida ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho
Potanti veniat, nec Phœbo grata canenti.
Hæc modo purpureo surgit glomerata corymbo,
Myrtiolo modo crine viret, deflexaque collo
Nunc adoperta[b] manet, nunc pinea vertice pungit[c],
Nunc similis calatho, spinisque minantibus horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur acanthos.
Mox ubi sanguineis se floribus induit arbos
Punica, quæ rutilo mitescit tegmine grani,
Tempus haris[d] satio, famosaque tunc coriandra
Nascuntur, gracilique melanthia grata cumino,
Et bacca asparagi spinosa prosilit herba,
Et malache, prono sequitur, quæ vertice solem[e]:
Quæque tuas audax imitatur Nysie viteis,
Nec metuit senteis: nam vepribus improba surgens
Achrados, indomitasque bryonias[f] alligat alnos,

a) alvos *plures*. b) adaperta L. Sangerm. c) pingit I. B. R.
d) Tertia erit Sangerm. aris L. e) molem P. Sangerm.
f) bionias *plures*.

Nomine tum Grajo, ceu littera proxima primæ,
Pangitur in cera docti [a] mucrone magistri:
Sed & humo pingui ferratæ cuspidis ictu
Deprimitur folio viridis, pede candida, beta.
Quin & odoratis messis jam floribus instat,
Jam ver purpureum, jam versicoloribus anni
Fœtibus alma parens cingi [b] sua tempora gaudet.
Jam Phrygiæ loti [c] gemmantia [d] lumina promunt,
Et conniventes oculos violaria [e] solvunt,
Oscitat & leo, & ingenuo confusa rubore
Virgineas adoperta [f] genas rosa præbet [g] honores
Cœlitibus, templisque Sabæum miscet odorem.
Nunc vos Pegasidum comites Acheloidas oro,
Mænalidumque [h] choros Dryadum, nymphasque Napæas,
Quæ colitis nemus Amphrysi, quæ Thessala Tempe,
Quæ juga Cyllenes, & opaci rura Lycæi,
Antraque Castaliis semper rorantia guttis,
Et quæ Sicanii flores legistis Halesi,
Cum Cereris proles vestris intenta [i] choreis
Æquoris Ennæi [k] vernantia lilia carpsit,
Raptaque Lethæi conjux mox facta tyranni,
Sideribus tristes umbras [l], & tartara cælo

a) docto P. L. Sangerm. b) pingi Sangerm. c) lotæ L. I. B. R. Sangerm. d) geminantia P. L. e) vivaria P. Sangerm. f) adaperta Sang. g) præstat I. B. R. Sanger. h) Menaliosque P. Lips. Sangerm. i) nostris intacta L. k) Ennei Vict. *in emendandis*. l) umbrasset I. B. R.

Digitized by Google

Præposuit, Ditemque Jovi, lethumque[a] saluti,
Et nunc inferno potitur Proserpina regno:
Vos quoque jam posito luctu, mœstoque timore
Huc facili gressu teneras advertite plantas,
Tellurisque comas sacris aptate[b] canistris.
Hic nullæ insidiæ nymphis, non ulla rapina,
Casta Fides nobis colitur, sanctique Penates.
Omnia plena jocis, securo plena cachinno,
Plena mero, lætisque virent[c] convivia pratis.
Nunc ver egelidum[d], nunc est mollissimus annus,
Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere[e] in herba
Suadet, & arguto fugientes gramine[f] fontes
Nec rigidos potare[g] juvat, nec sole tepentes.
Jamque Dionæis ridimitur[h] floribus hortus,
Jam rosa mitescit Sarrano clarior ostro.
Nec tam nubifugo Borea Latonia Phœbe
Purpureo radiat vultu, nec Sirius ardor
Sic micat, aut rutilus Pyrois[i], aut ore corusco
Hesperus, Eoo remeat cum Lucifer ortu;
Nec tam sidereo fulget Thaumantias arcu:
Quam nitidis hilares collucet fœtibus horti.
Quare age vel jubare exorto jam nocte suprema,
Vel cum Phœbus equos in gurgite mersat Hibero,

a) lætumque I. B. R. b) artate P. 2. L. optate I. B. R. H. G. c) vigent Sangerm. *Ita conjiciebat* Urs. d) est gelidum L. I. B. R. V. Beroald. e) decumbit L. I. B. R. Sanger. f) gurgite Sangerm. g) potat latices Sangerm. h) redimitur *omnes excepto Com.* i) Pyrous *omn.*

Sicubi odoratas prætexit amaracus umbras,
Carpite, narcissique comas, sterilisque balausti[a].
Et tu, ne Corydonis opes despernat Alexis,
Formoso Nais puero formosior ipsa
Fer calathis violam, & nigro permista ligustro
Balsama cum casia nectens, croceosque corymbos,
Sparge mero Bacchi: nam Bacchus condit odores.
Et vos agrestes, duro qui pollice molles
Demetitis flores, cano jam vimine textum
Sirpiculum ferrugineis cumulate hyacinthis.
Jam rosa distendat contorti[b] stamina junci
Pressaque flammeola rumpatur fiscina caltha,
Mercibus & vernis dives Vortumnus[c] abundet,
Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
Ære sinus gerulus[d] plenos gravis urbe reportet.
Sed cum maturis flavebit messis aristis,
Atque diem gemino Titan extenderit[e] astro,
Hauserit & flammis[f] Lernæi brachia Cancri,
Allia cum cepis, cereale papaver anetho
Jungite, dumque virent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes,
Mercibus exactis, hilaresque recurrite in hortos.
Tum quoque proscisso riguoque inspersa novali
Ocima comprimite, & gravibus densate cylindris,

a) balausi *omn. præter Com.* b) tinctoris L. c) portumnus *plures.* d) olitor Sanger. e) expenderit P. Sanger.
f) terris I. B. R. Sangerm.

Exurat sata ne resoluti pulveris æstus,
Parvulus aut pulex irrepens dente lacessat,
Neu formica rapax populari semina possit.
Nec solum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchæ limax, hirsutaque campe:
Sed cum[a] jam valido turgescit[b] lurida caule[c]
Brassica, cumque tument pallentia[d] robora betæ.
Mercibus atque olitor gaudet securus adultis,
Et jam maturis quærit supponere falcem,
Sæpe ferus duros[e] jaculatur Juppiter imbres[f],
Grandine dilapidans hominumque boumque labores:
Sæpe etiam gravidis irrorat pestifer undis,
Ex quibus infestæ Baccho, glaucisque salictis
Nascuntur volucres, serpitque eruca per hortos;
Quos super ingrediens exurit semina morsu[g],
Quæ capitis viduata coma, spoliataque nudo
Vertice, trunca jacent tristi consumpta veneno.
Hæc ne ruriculæ paterentur monstra, salutis
Ipsa novas artes varia experientia rerum,
Et labor ostendit miseris, ususque magister
Tradidit agricolis, ventos sedare furentes,
Et tempestatem Thuscis avertere sacris.
Hinc mala Rubigo virideis, ne torreat herbas,
Sanguine lactentis[h] catuli placatur & extis.

a) quoniam I. B. R. b) pinguescit P. Sangerm. c) causæ I. B. R. d) pallentes verbere Sangerm. e) diros *conj.* Buchn. f) ignes Sangerm. g) fœmina visu I. B. R. h) lactantis I. B. R.

Digitized by Google

Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aselli
Tyrrhenus fixisse Tages in limite ruris.
Utque Jovis magni prohiberet fulmina[a] Tarchon,
Sepe[b] suas sedes præcinxit, vitibus albis.
Hinc Amythaonius docuit quem plurima Chiron,
Nocturnas crucibus volucres suspendit & altis
Culminibus vetuit feralia carmina flere.
Sed ne dira novas segetes animalia carpant,
Profuit interdum medicantem semina pingui
Palladia sine fruge salis conspergere amurca,
Innatave laris[c] nigra satiare favilla.
Profuit & plantis latices infundere amaros
Marrubii, multoque sedi contingere succo.
At si nulla valet medicina repellere pestem,
Dardaniæ veniant artes, nudataque plantas
Fœmina, quæ justis tum demum operata juventæ
Legibus, obscæno manat pudibunda cruore,
Sed resoluta sinus, resoluto mœsta capillo,
Ter circum areolas, & sepem ducitur horti.
Quæ cum, lustravit gradiens, (mirabile visu)
Non aliter quam decussa pluit arbore nimbus
Vel teretis mali, vel tectæ cortice glandis,
Volvitur ad terram distorto corpore campe.
Sic quondam magicis sopitum cantibus anguem

a) fulgura L. I. B. R. Sangerm. b) sæpe & percinxit *omn.*
c) Et natu in cameris Sanger. axeis *pro* laris I. B. R.

Digitized by Google

Vellere Phryxeo delapsum vidit Iolcos[a].
Sed jam prototomos tempus decidere caules,
Et Tartesiacos, Paphiosque revellere thyrsos[b].
Atque apio fasces, & secto cingere porro.
Jamque eruca salax fœcundo provenit horto.
Lubrica jam lapathos, jam rhamni[c] sponte virescunt,
Et scylla, hirsuta[d] sepes nunc horrida rusco
Prodit, & asparagi corruda simillima filo,
Humidaque andrachne sitientes protegit antes,
Et gravis atriplici consurgit longa fasellus,
Tum modo dependens trichilis[e], modo more chelydri[f]
Sole sub æstivo gelidas per graminis umbras
Intortus cucumis, prægnansque cucurbita serpit.
Una neque est iilis facies: nam si tibi cordi
Longior est, gracili capitis, quæ vertice pendet.
Et tenui collo semen lege: sive globosi
Corporis, atque utero nimium, quæ vasta tumescit;
Ventre leges medio, sobolem dabit illa capacem
Naryciæ picis, aut Actæi mellis Hymetti,
Aut habilem lymphis hamulam, Bacchove lagœnam
Tum pueros eadem fluviis innare docebit.
Lividus at cucumis gravida, qui nascitur alvo,
Hirtus, & ut coluber nodoso gramine tectus,
Ventre cubat flexo, semper collectus in orbem,

a) Iason Sangerm. b) tunsos I. B. R. c) thami I. B. R. thanni *plures alii*. d) tyrsuto B. R. hirsuto Sangerm.
e) ricini I. B. R. f) cylindri *plures*.

Noxius exacuit morbos æstatis iniquæ.
Fœtidus[a] hic succo, pingui quoque semine fartus.
At qui sub trichila manantem repit ad undam,
Labentemque sequens nimio[b] tenuatur amore,
Candidus, effœtæ tremebundior ubere porcæ,
Mollior infuso calathis modo lacte gelato,
Dulcis erit, riguoque madescit luteus arvo,
Et feret[c] auxilium quondam mortalibus ægris[d].
Cum canis Erigones flagrans Hyperionis æstu
Arboreos aperit fœtus, cumulataque moris
Candida sanguineo manat fiscella cruore,
Tunc præcox bifera descendit ab arbore ficus,
Armeniisque, & cereolis, prunisque Damasci
Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Persis
Miserat (ut fama est) patriis armata venenis.
At nunc expositi[e] parvo discrimine lethi[f]
Ambrosios præbent succos, oblita nocendi.
Quin etiam ejusdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant mitescere Persica malo.
Tempestiva manent[g], quæ maxima Gallia donat;
Frigoribus pigro veniunt Asiatica fœtu.
At gravis Arcturi sub sidere parturit arbos
Livia, Chalcidicis & Caunis æmula Chiis,

a) Fœtibus & Sang. b) nimium Pol. c) fert *plur.* d) *Possis etiam hic incidere tantum, & hunc versum ad eum qui sequitur adjungere, punctum autem ponere post v.* 402. Gesn. e) exposito patriæ Sangerm. f) læti *plur.* læta Salmas. Plin. p. 426. g) madent I. B. R. Sangerm.

Purpureæque Chelidoniæ, pinguesque Mariscæ,
Et Callistruthis roseo, quæ semine ridet,
Albaque, quæ servat flavæ cognomina ceræ,
Scissa Libysca[a] simul, picto quoque Lydia tergo.
Quin & Tardipedi sacris jam rite solutis
Nube nova seritur, cæli pendentibus undis
Gongylis, illustri mittit quam Nursia campo,
Quæque Amiterninis defertur bunias arvis.
Sed jam maturis nos flagitat anxius uvis
Evius, excultosque jubet claudamus, ut hortos,
Claudimus, imperioque tuo paremus agrestes,
Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
Inter lascivos Satyros, Panasque biformes,
Brachia jactantes vetulo marcentia vino.
Et te Mænalium, te Bacchum, teque Lyæum,
Lenæumque patrem canimus sub tecta vocantes,
Ferveat ut lacus, & multo[b] completa Falerno
Exundent pingui spumantia dolia musto.

Hactenus arvorum[c] cultus, Silvine, docebam
Siderei vatis referens præcepta Maronis,
Qui primus veteres ausus recludere fontes
Ascræum cecinit Romana per oppida carmen.

a) Libyssa Sangerm. b) musto L. Sangerm. c) agrorum L. I. B. R. Sangerm.

Digitized by Google

L. JUNII MODERATI COLUMELLÆ DE RE RUSTICA

LIBER UNDECIMUS.

BREVIARIUM.

I. Quæ intra villam agi debeant ab homine officio villicationis præpoſito. II. Quid quoque menſe faciendum ſit, temporibus accommodando opera. III. Proſa de cultu hortorum, & herbis hortenſibus.

Quæ intra villam agi debeant ab homine officio villicationis præpoſito.

Cap. I. Claudius Auguſtalis, tam ingenuæ naturæ, quam eruditionis adoleſcens, complurium ſtu-

diorum & præcipue agricolationum[a] sermonibus in-
stigatus excudit[b] mihi, cultus hortorum prosa ut
oratione componerem. Nec me tamen fallebat hic
eventus rei, cum prædictam materiam carminis le-
gibus implicarem. Sed tibi, Publi Silvine, pertina- 2
citer expetenti versificationis nostræ gustum, ne-
gare non sustinebam, facturus mox, si collibuisset,
quod nunc aggredior, ut olitoris curam subtexerem[c]
villici officiis: quæ quamvis primo rei rusticæ libro
videbar aliquatenus executus; quoniam tamen eam
simili desiderio noster idem[d] Augustalis sæpius flagi-
tabat, numerum, quem jam quasi consummaveram,
voluminum excessi, & hoc undecimum præceptum
rusticationis memoriæ tradidi. Villicum fundo fa- 3
miliæque præponi convenit ætatis nec primæ, nec
ultimæ: nam servitia sic tirunculum contemnunt,
ut senem[e]: quoniam ille[f] nondum novit opera ruris,
hic[f] exequi jam non potest; atque hunc adolescen-
tia negligentem, senectus illum facit pigrum. Me-
dia igitur ætas huic officio est aptissima: poteritque
ab anno trigesimo[g] usque in sexagesimum[h], si non
interveniant fortuita corporis vitia, satis validi fun-

a) agricolarum P. Sangerm. b) extudit Sangerm. c) subtexam L. I. B. R. subtexeram villicis Pol. villicis *etiam* L.
d) idem *abest* L. P. Sangerm. *quid si* item? Gesn. e) juvenum *inser*. P. juvenes L. f) alter L. I. B. R. Sangerm.
g) annis quinque & triginta Sangerm. h) sexagesimum & quintum Sangerm.

4 gi muneribus agricolæ. Quisquis autem destinabitur huic negotio, sit oportebit idem scientissimus robustissimusque, ut edoceat subjectos, & ipse commode faciat, quæ præcipit: siquidem NIHIL recte sine exemplo docetur, aut discitur, præstatque villicum magistrum esse operariorum, non discipulum, cum etiam de patrefamilias prisci moris exemplum Cato dixerit, MALE agitur cum domino, quem vil-
5 licus docet. Itaque in Œconomico Xenophontis, quem M. Cicero Latino sermoni tradidit, vir egregius ille Ischomachus[a] Atheniensis, rogatus a Socrate, utrumne, si res familiaris desiderasset, mercari villicum tamquam fabrum, an a se instituere consueverit: Ego vero, inquit, ipse instituo. Etenim qui me absente in meum locum substituitur, & vicarius meæ diligentiæ succedit, is ea, quæ ego, scire debet. Sed hæc nimium prisca, & ejus quidem temporis sunt, quo idem Ischomachus negabat, quemquam
6 rusticari nescire. Nos autem memores ignorantiæ nostræ vigentis sensus adolescentulos, corporisque robusti peritissimiis agricolis commendemus: quorum monitionibus vel unus ex multis (nam est difficile erudire) non solum rusticationis, sed imperandi consequatur scientiam. Quidam enim quamvis operum probatissimi artifices, imperitandi parum pru-

a) Symachus I. B. R. *ut & apud* Xenoph.

Digitized by Google

dentes, aut sævius, aut etiam lenius agendo, rem dominorum corrumpunt. Quare, sicut dixi, docen- 7
dus & a pueritia rusticis operibus edurandus[a], multisque prius experimentis inspiciendus erit futurus villicus: nec solum an perdidicerit disciplinam ruris, sed an etiam domino fidem ac benevolentiam exhibeat, sine quibus nihil prodest villici summa scientia. Potissimum autem est in eo magisterio scire & æstimare, quale officium & qualis labor sit cuique injungendus: nam nec valentissimus possit exequi, quod imperatur, si nesciat, quid agat; nec peritissimus, si sit invalidus. Qualitas ita[b] cu- 8
jusque rei consideranda est: quippe aliqua sunt opera tantummodo virium, tanquam promovendi onera portandique: aliqua sociata viribus & arti, ut fodiendi arandique, segetes & prata desecandi: nonnullis minus virium, plus artis adhibetur, sicut putationibus insitionibusque vineti: plurimum etiam scientia pollet in aliquibus, ut in pastione pecoris, atque ejusdem medicina: quorum omnium officio- 9
rum villicus, quem[c] jam prius dixi, æstimator bonus esse non potest, nisi fuerit etiam peritus, ut in unoquoque corrigere queat perperam factum: NEQUE enim satis est reprehendisse peccantem, si non doceat recti viam. Libenter igitur eadem lo-

a) educandus *al.* b) itaque *plur.* c) quod Sangerm.

Digitized by Google

quor: tam docendus est futurus villicus, quam futurus figulus aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora sint discentibus artificia,
10 quanto minus ampla sunt: rusticationis autem magna & diffusa materia est, partesque si velimus ejus percensere, vix numero comprehendamus. Quare satis admirari nequeo, quod primo scriptorum meorum exordio jure conquestus sum: cæterarum artium minus vitæ necessariarum repertos antistites; agriculturæ neque discipulos, neque præceptores inventos: nisi magnitudo rei pepererit[a] reverentiam vel discendi, vel profitendi pene immensam scientiam, cum tamen non ideo turpi desperatione opor-
11 tuerit eam negligi. Nam nec oratoria disciplina deseritur, quia perfectus orator nusquam repertus est; nec philosophia, quia nullus consummatæ sapientiæ: sed e contrario plurimi semetipsos exhortantur vel aliquas partes earum addiscere, quamvis universas percipere non possint. Etenim quæ probabilis ratio est obmutescendi, quia nequeas orator esse perfectus; aut in socordiam compelli, quia de-
12 sponderis sapientiam? MAGNÆ rei, quantulumcunque possederis, fuisse participem, non minima est gloria. Quis ergo, inquis, docebit futurum villicum, si nullus professor est? Et ego intelligo, difficillimum

a) fecerit. I. B. R. peperit P.

Digitized by Google

esse ab uno velut auctore cuncta rusticationis con-
sequi præcepta: verumtamen ut universæ disciplinæ
vix aliquem consultum, sic plurimos partium ejus
invenias magistros, per quos efficere queas perfe-
ctum villicum: nam & arator reperitur aliquis bo-
nus, & optimus fossor, aut fœni sector[a], nec minus
arborator & vinitor, tum etiam veterinarius & pro-
bus[b] pastor, qui singuli rationem scientiæ sui desi-
deranti non subtrahant. Igitur complurium agre- 13
stium formatus artibus, qui susceperit officium villi-
cationis, in primis convictum domesticum, multoque
etiam magis externum vitet. Somni & vini sit ab-
stinentissimus, quæ utraque sunt inimicissima dili-
gentiæ: nam & ebrioso cura officii pariter cum me-
moria subtrahitur; & somniculoso[c] plurima effugiunt[d]:
quid enim potest[e] aut ipse agere, aut cuiquam dor-
miens imperare? Tum etiam sit a venereis amori- 14
bus aversus: quibus si se dediderit[f], non aliud quid-
quam possit cogitare, quam illud, quod diligit:
nam vitiis ejusmodi pellectus animus, nec præmium
jucundius quam fructum libidinis, nec supplicium
gravius quam frustrationem cupiditatis existimat[g].
Igitur primus omnium vigilet, familiamque semper
ad opera[h] cunctantem pro temporibus anni festinan-

a) fœnisector Herm. b) bonus P. c) somniculosum I. B. R.
d) officiunt P. Sangerm. e) possit I. B. R. Sangerm. f) de-
derit I. B. R. g) Tum *ins.* I. B. R. Sangerm. h) operam
I. B. R.

Digitized by Google

ter producat, & strenue ipse præcedat. Plurimum enim refert colonos a primo mane opus aggredi,
15 nec lentos per otium pigre procedere: siquidem Ischomachus idem ille, MALO, inquit, unius agilem atque industriam, quam decem hominum negligen-
16 tem & tardam operam. Quippe plurimum affert mali, si operario meretricandi[a] potestas fiat: nam ut in itinere conficiendo sæpe dimidio maturius pervenit is, qui naviter, & sine ullis concessationibus permeabit, quam is, qui cum sit una profectus, umbras arborum, fonticulorumque amœnitatem, vel auræ refrigerationem captavit: sic in agresti negotio dici vix potest, quid naves operarius ignavo &
17 cessatore præstet. Hoc igitur custodire oportet villicum, ne statim a prima luce familia cunctanter & languide procedat, sed velut in aliquod prœlium cum vigore & alacritate animi procedentem eum tanquam ducem strenue sequatur, variisque exhortationibus in opere ipso exhilaret laborantes: & interdum, tanquam deficienti succursurus, ferramentum auferat parumper, & ipse fungatur ejus officio, moneatque sic fieri debere, ut ab ipso for-
18 titer sit effectum. Atque ubi crepusculum incesserit, neminem post se relinquat, sed omnes subsequatur more optimi pastoris, qui e grege nullam pecu-

a) metricandi Jenſ. tricandi *ant.* P.

Digitized by Google

pecudem patitur in agro relinqui. Tum vero, cum
tectum subierit, idem faciat, quod ille diligens opi-
lio: nec in domicilio suo statim delitescat, sed agat
cujusque maximam curam: sive quis (quod accidit
plerumque) sauciatus in opere noxam ceperit, ad-
hibeat fomenta: sive alter[a] *languidior* est, in vale-
tudinarium confestim deducat, & convenientem ei
cæteram curationem adhiberi jubeat: eorum vero,
qui recte valebunt, non minor habenda erit ratio,
ut cibus & potio sine fraude a cellariis præbeatur:
consuescatque rusticos circa larem domini, focum- 19
que familiarem semper epulari, atque ipse in con-
spectu eorum similiter epuletur, sitque frugalitatis
exemplum: nec nisi sacris diebus accubans cœnet,
festosque sic agat, ut fortissimum quemque, & fru-
galissimum largitionibus prosequatur, nonnunquam
etiam suæ mensæ adhibeat, & velit aliis quoque
honoribus dignari. Tum etiam per ferias instru- 20
mentum rusticum, sine quo nullum opus effici po-
test, recognoscat & sæpius inspiciat ferramenta:
eaque semper duplicia comparet, ac subinde refecta
custodiat, ne si quod in opere vitiatum fuerit, a
vicino petendum sit; quia plus in operis servorum
avocandis, quam in pretio rerum hujusmodi depen-
ditur[b]. Cultam vestitamque familiam utiliter magis 21

a) alterum languidiorem in B. R. alterum languidiorem, aut Jens. aliter *conj.* Gron. ad Sen. *Nat. quæst. præf.*
b) deperditur L.

habeat, quam delicate, id eſt, munitam diligenter a frigoribus & imbribus; quæ utraque prohibentur optime pellibus manicatis & ſagatis cucullis: idque ſi fiat, omnis pene hiemalis dies in opere tolerari poſſit. Quare tam veſtem ſervitiorum, quam, ut dixi, ferramenta bis debebit ſingulis[a] menſibus recenſere: nam frequens recognitio nec impunitatis
22 ſpem, nec peccandi locum præbet. Itaque mancipia vincta, quæ ſunt ergaſtuli, per nomina quotidie citare debebit atque explorare, ut ſint compedibus diligenter innexa: tum etiam cuſtodiæ ſedes an tute & recte munita ſit: nec, ſi quem dominus aut ipſe vinxerit, ſine juſſu patrisfamiliæ reſolvat[b]. Sacrificia niſi ex præcepto domini facere neſciat: aruſpicem, ſagamque ſua ſponte non noverit[c]; quæ utraque genera vana[d] ſuperſtitione rudes animos in-
23 feſtant. Non urbem, non ullas nundinas, niſi vendendæ aut emendæ rei neceſſariæ cauſa, frequentaverit: neque enim coloniæ ſuæ terminos egredi debet, nec abſentia ſua familiæ ceſſandi aut delinquendi ſpatium dare. Semitas, novoſque limites in agro fieri prohibeat. Hoſpitem, niſi ex amicitia domini, quam rariſſime recipiat: ad miniſteria ſua conſervos non adhibeat: nec ulli terminos egredi
24 (niſi magna coegerit neceſſitas) permittat. Pecu-

a) omnibus P. Sangerm. b) ſolvat Sangerm. c) moverit L. d) varia L.

niam domini neque in pecore, nec in aliis rebus promercalibus occupet: hæc enim res avocat villici curam, & eum negotiatorem potius facit, quam agricolam: nec unquam sinit eum cum rationibus domini paria facere; sed ubi æris[a] numeratio exigitur, res pro nummis ostenditur. Itaque tam istud vitandum habebit, quam hercule fugiendum venandi aut aucupandi studium, quibus rebus plurimæ
operæ avocantur. Jam illa, quæ etiam in majori- 25
bus imperiis difficulter custodiuntur, considerare debebit, ne aut crudelius, aut remissius[b] agat cum subjectis: semperque foveat bonos & sedulos, parcat etiam minus probis[c], & ita temperet, ut magis ejus vereantur severitatem, quam ut sævitiam detestentur. Poteritque id custodire, si MALUERIT cavere, ne peccet operarius, quam cum peccaverit, sero punire. NULLA est autem vel nequissimi hominis amplior custodia, quam quotidiana operis exactio:
nam illud verum est M. Catonis oraculum, NIHIL 26
agendo homines male agere discunt. Itaque curabit villicus, ut justa reddantur; istaque[d] non ægre con-
sequetur, si semper se repræsentaverit. Sic enim 27
& magistri singulorum officiorum diligenter exequentur sua munia: & familia, post operis exercitationem fatigata, cibo quietique potius ac somno,

a) æris *abest* I. B. R. Lips. non est Sangerm. *ubi def.* exigitur. b) submissius Herv. c) bonis P. d) itaque I. B. R.

Digitized by Google

quam maleficiis, operam dabit. In universa porro villicatione, sicut in cætera vita, PRETIOSISSIMUM est intelligere quemque, nescire se, quod nesciat,
28 semperque cupere, quod ignoret, addiscere: nam etsi multum prodest scientia, plus tamen obest imprudentia, vel negligentia, maxime in rusticatione; cujus disciplinæ caput semel est fecisse, quicquid exegerit ratio culturæ: nam quamvis interdum emendatum sit perperam factum[a] imprudentia, vel negligentia; res tamen ipsa jam domino decoxit, nec mox in tantum exuberat, ut & jacturam capitis
29 amissi restituat, & quæstum resarciat. Prælabentis vero temporis fuga quam sit inreparabilis, quis dubitet? Ejus igitur memor præcipue semper caveat, ne improvidus ab opere vincatur. Res est agrestis[b] insidiosissima cunctanti[c]: quod ipsum expressius vetustissimus auctor Hesiodus hoc versu significavit, *Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄτῃσι παλαίει*. Quare vulgare illud de arborum positione rusticis usurpatum, *Serere ne dubites*, id villicus ad agri totum cultum referri judicet, credatque, prætermissas non duodecim horas, sed annum periisse, nisi sua quaque die,
30 quod[d] instat, effecerit. Nam cum propriis pene momentis fieri quidque[e] debeat: si unum opus tardius quam oporteat peractum sit, cæteræ quoque, quæ

a) vel *ins.* I. B. R. b) agresti *vel* agrestibus *conj.* Buchn. c) cunctari *conj.* Buchn. d) quid I. B. R. e) quidquam *alii*.

sequuntur, culturæ, post justa tempora serius adhibentur, omnisque turbatus operis ordo spem totius anni frustratur. Quare necessaria est menstrui cujusque officii monitio ea, quæ pendet ex ratione siderum cæli: nam, ut ait Virgilius: *tam sunt* 31
Arcturi sydera nobis Hædorumque dies servandi, & lucidus anguis, Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis Pontus & ostriferi fauces tentantur Abydi. Contra quam observationem multis argumentationibus disseruisse me non infitior in iis libris, quos adversus astrologos composueram. Sed illis disputationibus exigebatur id, quod improbissime Chaldæi pollicentur, ut certis quasi terminis, ita diebus statis aeris mutationes respondeant: in 32
hac autem ruris disciplina non desideratur[a] ejusmodi scrupulositas; sed (quod dicitur) pingui Minerva, quantum[b] vis utile continget villico tempestatis futuræ præsagium, si persuasum habuerit, modo ante, modo post, interdum etiam stato die orientis, vel occidentis competere vim sideris. Nam satis providus erit, cui licebit ante multos dies cavere suspecta tempora.

a) consideratur I. B. R. quamvis Sangerm.

b) quamvis inutile *antiquus* Pol.

Digitized by Google

Quid quoque mense faciendum sit, temporibus accommodando opera.

II. Itaque[a] præcipiemus, quid quoque mense fa-
ciendum sit, sic temporibus accommodantes opera
ruris, ut permiserit status cæli: cujus varietatem
mutationemque, si ex hoc commentario fuerit præ-
monitus villicus, aut nunquam decipietur, aut cer-
te non frequenter. Et ne discedamus[b] ab optimo va-
te, (qui ait, ille) *Vere novo terram proscindere*
2 *incipiat*. Novi autem veris principium non sic ob-
servare rusticus debet, quemadmodum astrologus,
ut expectet certum diem illum, qui veris initium
facere dicitur: sed aliquid etiam sumat de parte
hiemis: quoniam consumta bruma, jam intepescit
annus, permittitque clementior dies opera moliri.
3 Possit igitur ab Idibus Januariis (ut principem men-
sem Romani anni observet) auspicari culturarum of-
ficia: quorum alia ex pristinis residua consummabit,
atque alia futuri temporis inchoabit. Satis autem
erit per dimidios menses exequi quodque negotium,
quia neque præfestinatum opus nimium immature
videri possit ante quindecim dies factum, nec rur-
4 sus post totidem nimium tarde. Idibus Januariis
ventosa tempestas, & incertus status. XVIII Calend.

a) Itemque P. Sangerm. b) desciscamus I. B. R.

Febr. tempestas incerta. xvii Calend. Febr. sol in
Aquarium transit; Leo mane incipit occidere; Afri-
cus, interdum Auster cum pluvia. xvi Cal. Febr.
Cancer desinit occidere; hiemat. xv Calend. Febr.
Aquarius incipit oriri; ventus Africus tempestatem
significat. xi Cal. Febr. Fidicula vespere occidit : 5
dies pluvius. ix Cal. Febr. ex occasu pristini side-
ris significat tempestatem: interdum etiam tempe-
stas. vi Cal. Febr. Leonis, quæ est in pectore,
clara stella occidit, nonnunquam significatur hiems
bipartita[a]. v Cal. Febr. Auster, aut Africus, hie-
mat, pluvius dies. iii[b] Cal. Febr. Delphinus incipit
occidere: item[c] Fidicula occidit[d]. Pridie Cal. Febr.[e]
eorum, quæ supra sunt, siderum occasus, tempe-
statem facit: interdum tantummodo significat. Hoc 6
igitur semestrium[f], & deinceps sequentia tempesta-
tibus annotatis percensuimus, quo cautior villicus
(ut jam dixi) vel abstinere possit operibus, vel fe-
stinationem adhibere. Itaque ab Idibus Januariis,
quod habetur tempus inter brumam, & adventum
Favonii, si major est vineæ vel arbusti modus,
quicquid ex autumno putationis superfuit[g], repeten-
dum est, sed ita, ne matutinis temporibus vitis

a) bipertitur P. dipertitur L. b) *Rectius* iv Ponted. *conj.*
c) *Scribendum arbitror* iii fidiculá occidit, *ut in Plinio pro* prid. non. prid. Calend. Ponted. d) Significat *intert.* I. B. R.
e) Septemb. I. B. R. Sangerm. f) semimenstruum L. Sanger. Oudendorp. ad Suet. Cæs. 80. g) supersit I. B. R.

Digitized by Google

saucietur: quoniam pruinis & gelicidiis nocturnis
7 adhuc rigentes materiæ ferrum reformidant: itaque dum hæ regelare[a] sinuntur[b], usque in horam secundam vel tertiam poterunt vepres attenuari, ne incremento suo agrum occupent, segetes emundari, acervi virgarum fieri; ligna denique confici, ut tum demum tepenti jam die putatio administretur. Apricis etiam & macris aut aridis locis prata jam purganda, & a pecore sunt defendenda, ut fœni sit copia. Siccos quoque & pingues agros tempestivum
8 est proscindere. Nam & uliginosi, & mediocris habitus sub æstate vervagendi[c] sunt; macerrimi vero & aridi post æstatem, primo autumno, arandi & subinde conserendi. Sed jugerum agri pinguis hoc tempore anni commode duabus operis proscinditur, quia hibernis pluviis adhuc madens terra fa-
9 cilem cultum sui præbet. Eodemque mense ante Calend. Febr. sarriendæ segetes autumnales, sive illæ seminis adorei sunt, quod quidam far vernaculum[d] vocant, seu tritici: eorumque tempestiva sarritio[e] est, cum enata frumenta quatuor fibrarum esse cœperunt: ordeum quoque maturum, quibus su-
10 perest opera, nunc demum sarrire debebunt. Sed & faba eandem culturam exigit, si jam coliculus

a) religatæ I. B. R. b) siccantur I. B. R. c) non agendi I. B. R. vereve agendi *Edd. rell.* veru ag. Pol. *no.* vero ag. Pol. *ant.* & Lips. d) vennuculum *conj.* Buchn.
e) sartio L. Sangerm.

ejus in quatuor digitos altitudinis creverit : nam
prius sarrivisse nimium teneram non expedit. Er-
vum quidem melius priore mense, nec tamen im-
probe hoc ipso vel proximo, seremus: nam Martio
nullo modo terræ committendum esse rustici præ-
cipiunt. Vineæ[a], quæ sunt palatæ & ligatæ, recte 11
jam fodiuntur. Surculi, qui primi florem afferunt,
statim circa Idus inserendi sunt, ut cerasorum[b], tu-
berum, amygdalarum, persicorumque. Ridicis vel
etiam palis conficiendis idoneum tempus est : nec
minus in ædificia succidere arborem convenit: sed
utraque melius fiunt luna decrescente ab vigesima
usque in trigesimam : quoniam omnis materia sic
cæsa judicatur carie non infestari. Palos una opera 12
cædere & exputatos acuere centum numero potes:
ridicas autem querneas, sive oleagineas findere, &
dedolatas utraque parte exacuere numero sexaginta.
Item ad lucubrationem vespertinam palos decem,
vel ridicas quinque conficere, totidemque per an-
telucanam lucubrationem. Materies si roborea est, 13
ab uno fabro dolari ad unguem per quadrata[c] debet
pedum xx: hæc[d] erit vehis una. Pinus autem v &
xx pedum æque ab uno expeditur, quæ & ipsa vehis
dicitur: nec minus ulmus & fraxinus pedum xxx;

a) Vineæque jam palatæ I. B. R. b) cerasiorum I. B. R.
c) perquadrata *conjunct.* Juntt. Ald. & Gy. debet per quadratos pedes L. I. B. R. Sangerm. d) hoc I. B. R. Sangerm.

Digitized by Google

cupressus autem pedum XL: tum etiam sexagenum pedum abies, atque populus, singulis operis ad unguem quadrantur, atque omnes hæ mensuræ simi-
14 liter vehes appellantur. His etiam diebus maturi agni, & reliqui fœtus pecudum, nec minus majora quadrupedia charactere signari debent. Cal. Febr. Fidis incipit occidere, ventus Eurinus & interdum Auster cum grandine est. III Nonas Febr. Fidis tota, & Leo medius occidit. Corus[a], aut Septentrio, nonnunquam Favonius. Nonis Febr. mediæ partes Aquarii oriuntur, ventosa tempestas. VII Idus Febr. Callisto sidus occidit; Favonii spirare incipiunt.
15 VI Idus Febr. ventosa tempestas. III Idus Febr. Eurus: per hosce dies locis maritimis & calidis & siccis prata, vel arva purgantur, & in fœnum sub-
16 mittuntur. Reliquæ partes vinearum propter brumam, (vel frigora) omissæ, nunc palandæ & alligandæ sunt, ne postea tumentes gemmæ lædantur, & oculi atterantur[b]: item vinearum fossio iisdem locis peragenda, arbustorumque sive putatio, sive alligatio finienda est, quorum justa certa esse non possunt. Inter Nonas deinde & Idus, pomorum seminaria facienda sunt, & maturæ plantæ de semi-
17 nariis in scrobes transferendæ[c]: pastinatio quoque, quæ mense Decembri vel Januario cœpta est, jam

a) Corus autem *plures*. b) alterentur L. c) transferantur I. B. R. sunt *adjicitur* P.

nunc includenda & vitibus conserenda est. Pastina-
tur autem terreni jugerum ita, ut solum in alti-
tudinem trium pedum defodiatur operis LXXX: vel
in altitudinem dipondii semissis, operis L: vel ad
bipedalium[a], cui est altitudo duorum pedum, ope-
ris XL. Hæc tamen in agro sicco surculis conseren- 18
dis minima pastinationis mensura est: nam oleribus
deponendis possit vel sesquipedalis altitudo satisfa-
cere, quæ plerumque in singula jugera triginta
operis conficitur. Hoc eodem tempore stercoris
pars in prata digerenda[b], pars oleis & cæteris ar-
boribus[c] inspergenda: quin etiam vitiaria[d] diligenter
facienda, malleolisque[e] quam recentissimis[f] curiosis-
sime pangenda[g]. Populos & salices, & fraxinos, 19
prius quam frondeant, plantasque ulmorum nunc
ponere utile est, aut[h] ante satas nunc exputare &
circumfodere, ac summas earum æstivas radiculas[i]
amputare. Sarmenta quoque (vineis nondum fossis)
atque arbustorum[k] ramos e segetibus, aut rubos, &
quicquid denique jacens[l], fodientem, vel alio gene-
re terram molientem, potest impedire, nunc ege-
rere & ad sepem applicare[m] oportet: rosaria nova

a) bipalium *plures*. b) egerenda I. B. R. c) oleribus P. L.
d) vinearia P. L. Sangerm. e) malleolusque I. B. R. Sang.
f) recentissimus I. B. R. Sangerm. g) pangendus I. B. R. Sangerm. h) ante autem L. I. B. R. i) radices I. B. R.
k) arbustis & segetibus ramos aut L. I. B. R. l) facile vel P.
m) applicari *plur.*

conserere, vel antiqua curare: arundineta nunc ponere, vel etiam pristina colere: salicta facere, vel deputare, runcare ac fodere: genistam semine, vel plantis in pastinato, vel etiam sulco deponere.
20 Trimestrium quoque satio non est aliena huic tempori, quamvis tepidis regionibus melius administretur per mensem Januarium. Idibus Februariis Sagittarius vespere occidit; vehementer hiemat. XVI Cal. Martii vespere Crater oritur; venti mutatio. XV Cal. Martii sol in Pisces transitum facit, non-
21 nunquam ventosa tempestas. XIII & XII Cal. Martii Favonius, vel Auster cum grandine & nimbis[a]. X Cal. Martii Leo desinit occidere; venti Septentrionales, qui vocantur Ornithiæ, per dies triginta esse solent, tum & hirundo advenit. IX Cal. Martii Arcturus prima nocte oritur, frigidus dies Aquilone, vel Coro, interdum pluvia. VIII Cal. Martii Sagitta crepusculo incipit oriri, variæ tempestates; (Halcyonei dies vocantur,) in Atlantico quidem
22 mari summa tranquillitas notata est. VII Cal. Martii ventosa tempestas, hirundo conspicitur. Per hos dies frigidis locis earum rerum, quas supra scripsimus, tempestiva est administratio: locis autem calidioribus, quamvis sera, tamen necessaria. Cæterum malleoli & viviradicis positio hujus temporis esse vide-

a) nivibus L. I. B. R.

Digitized by Google

tur optima. Nec tamen deterior etiam inter Cal. 23
& Idus sequentis mensis, utique si non sit ferventissima regio: si vero etiam magis frigida, vel melior est. Insitio quoque arborum atque vitium tepidis locis hoc tempore commode administrabitur. Cal. Martii Africus; interdum Auster cum grandine. VI Nonas Martii Vindemiator apparet, quem 24
Græci τρυγητῆρα dicunt; Septentrionales venti. IV Nonas Martii Favonius, interdum Auster; hiemat. Nonis Martii Equus mane oritur; flatus Aquilonis. III Idus Martii Piscis aquilonius desinit oriri, Septentrionales venti. Pridie Idus Martii Argo[a] navis exoritur, Favonius, aut Auster, interdum Aquilo. His diebus commode instruuntur horti, de quibus suo 25
loco dicam secretius, ne inter hanc quasi turbam operum negligentius olitoris officia descripsisse videar, aut nunc ordinem reliquarum culturarum cœptum interrupisse. Igitur a Cal. Martii eximia est vitium 26
putatio usque in decimum Cal. Aprilium, si tamen se gemmæ nondum moveant. Surculi quoque silentes ad insitionem nunc præcipue utiliterque leguntur, & ipsa insitio vitium atque arborum longe nunc est optima. Frigidis quoque locis & humidis vitium satio nunc præcipua est, sed & ficulnea cacumina jam tumentia utilissime ponuntur. Sarri-

a) Argonavis *multi conjiciunt*.

Digitized by Google

tura quoque frumentorum iteratur egregie: modios
27 tres una opera recte sarrit[a]. Prata purgare, & a
pecore defendere jam tempestivum est: locis quidem calidis & siccis etiam a mense Januario, ut supra diximus, id fieri debet: nam frigidis vel a Quin-
28 quatribus prata recte submittuntur[b]. Scrobes omnis
generis, quos eris autumno consiturus, hoc tempore præparare[c] oportebit: eorum quaternarii, hoc est quoquoversus pedum IV, si est commodum terrenum, XIV ab uno fiunt; ternarii autem XVIII. Cæterum ad deponendas vites, vel[d] non magni incrementi arbores, sulcus qui sit pedum centum & viginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio semisse[e], eumque similiter una opera efficit.
29 Rosarium serotinum perfossum & cultum habere,
tempus est. Oleis laborantibus circum radices amurcam, quæ salem non habeat, nunc conveniet infundere: maximis sex congii, mediocribus arboribus urnæ satisfaciunt, cæteris æstimanda erit portio: sed tamen quæ nihil vitii habuerint, aliquanto lætiores
30 fient, si amurca rigentur insulsa. Nonnulli hoc opti-
mum tempus esse seminariis instituendis dixerunt: tum etiam baccas lauri & myrti, cæterorumque viridium semina[f] in areolas[g] disserere præceperunt: or-

a) facit I. B. R. b) submetuntur P. c) fieri P. d) nec I. B. R. e) dupondio semissis Sangerm. f) seminum I. B. R. g) areolis I. B. R.

Digitized by Google

thocissos & ederas ab Idib. Februarii, vel etiam Ca-
lend. Martiis poni oportere iidem censuerunt. Idib.
Mart. Nepa incipit occidere; significat tempestatem.
xvii Cal. April. Nepa occidit; hiemat. xvi Calend. 31
April. Sol in Arietem transitum facit; Favonius,
vel Corus. xii [a] Cal. April. Equus occidit mane;
Septentrionales venti. x Calend. April. Aries in-
cipit exoriri; pluvius dies; interdum ningit. ix &
viii Calendarum Aprilium [b], Æquinoctium vernum
tempestatem significat. Ab Idibus eadem, quæ su- 32
pra, utique peragenda sunt: optime autem uligi-
nosa & pinguia loca nunc demum proscinduntur:
& quæ mense Januario vervacta fecimus, nunc ul-
tima parte Martii sunt iteranda: & siquæ per-
gulæ vitium generosarum, vel siquæ in agris aut
vepribus singulares arbores maritæ a putatoribus
relictæ sunt, ante Calend. April. utique deputa-
ri debent; post quem diem sera & infructuosa fit
hujusmodi rerum cultura. Milii quoque & panici 33
hæc prima satio est, quæ peragi debet circa Idus
April. utriusque seminis sextarii quini singula juge-
ra occupant. Quin etiam pecus lanatum, cætera-
que quadrupedia tempus idoneum est castrandi: locis
autem tepidis ab Idibus Februarii usque in Idus
Aprilis; in locis frigidis ab Idibus Martii usque in

a) xiii *conj.* Ponted. b) Calendas Apriles I. B. R.

Digitized by Google

34 Idus Majas omnia recte pecora castrantur. Cal. Aprilis Nepa occidit mane, tempestatem significat. Nonas Aprilis Favonius aut Auster cum grandine, nonnunquam hoc idem pridie. Octavo Idus Aprilis Vergiliæ vespere celantur, interdum hiemat. Septimo Idus Aprilis, & sexto, & quinto Austri & Africi tempestatem significant. Quarto Idus Aprilis, sole oriente, Libra occidere incipit, interdum
35 tempestatem significat. Pridie Idus Aprilis Suculæ celantur, hiemat. His diebus locis frigidis prima vinearum fossio utique ante Idus peragenda est: quæque mense Martio post confectum æquinoctium fieri debuerunt, nunc denique quam primum exequenda sunt. Fici vitesque adhuc recte inseruntur: seminaria, quæ sunt ante facta, runcari & adhuc commode fodiri possunt. Oves Tarentinæ radice lanaria lavari debent, ut tonsuræ præparentur. Idibus Aprilis, ut supra, Libra occidit, hiemat. De-
36 cimooctavo Cal. Majas ventosa tempestas & imbres, nec hoc constanter. xv Cal. Majas sol in Taurum transitum facit, pluviam significat. xiv Cal. Majas Suculæ se vesperi celant[a], pluviam significat. xi Calend. Majas ver bipartitur, pluvia & nonnunquam grando. Decimo Cal. Majas Vergiliæ cum sole oriuntur, Africus vel Auster, dies humi-

a) Suculæ vesperæ cedant significat &c. P.

humidus. Nono Cal. Majas prima nocte Fidicula
apparet, tempestatem significat. Quarto Calend.
Majas Auster fere cum pluvia. Tertio Cal. Majas 37
mane Capra exoritur, Austrinus dies, interdum[a]
pluviæ. Pridie Calend. Majas Canis se vespere celat: tempestatem significat. Per hos dies eadem quæ supra persequemur, possuntque, si jam librum remittunt, inseri oleæ, vel emplastrari, cæteræque pomiferæ arbores eodem emplastrationis genere in-
seri: sed & prima pampinatio recte inchoatur, dum 38
prorepentes oculi digito decuti possint: siqua præterea in vineis aut fossor disturbavit, aut negligentia omisit, diligens vinitor restituere debet, & fracta juga considerare & resarcire, aut disjectos palos reponere, ita ne teneros pampinos explantet. Eodem tempore secundi[b] fœtus pecudes signari opor-
tet. Cal. Majis, hoc biduo sol unam dicitur tene- 39
re particulam. VI Nonas Majas Sucula cum sole exoritur, septentrionales venti. V Nonas Majas Centaurus totus apparet, tempestatem significat. III Nonas Majas idem sidus pluviam significat. Pridie Nonas Majas Nepa medius occidit, tempestatem significat. Nonis Majis Vergiliæ exoriuntur mane, Favonius. VII Idus Majas æstatis initium, Favo-
nius, aut Corus, interdum etiam pluvia. VI Idus 40

a) pruina *inser.* I. B. R. b) fœcundi I. B. R.

Vergiliæ totæ apparent, Favonius, aut Corus, interdum & pluviæ. Tertio Idus Majas Fidis mane oritur, significat tempestatem. Per hos dies runcandæ segetes sunt, fœnisiciæ[a] instituendæ. Bonus operarius prati jugerum desecat, nec minus mille ducentos manipulos unus obligat[b], qui sint singuli quaternarum librarum. Arbores quoque tempus est ablaqueatas circumfodere & operire; una opera novellas circumfodiet arbores octuaginta, mediocres
41 LXV, magnas quinquaginta. Hoc mense seminaria omnia crebro fodere oportebit. Sed a Calendis Martiis usque in Idus Septembres, omnibus mensibus non solum seminariis, sed etiam novellis vineis danda fossio est. Iisdem diebus, ubi prægelidum & pluvium[c] cælum est, oleæ putantur & emuscantur[d]. Cæterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere istud oportebit: primo ab Idibus Octob. usque in Idus Decembres, iterum ab Idibus Febr. usque in Idus Martias, si tamen arbor librum non
42 remittit. Hoc eodem mense in pastinato seminario novissima positio est olearis taleæ, eamque oportet, cum panxeris, fimo & cinere mistis oblinire, & superponere muscum, ne sole findatur, sed hoc idem opus melius fiet ultima parte mensis Martii,

a) fœnisecæ instituendi sunt I. B. R. b) alligat Sangerm.
c) pluviaceum *Politiani conjectura*. d) muscantur L. I. B. R. Sangerm.

Digitized by Google

vel prima menſis April. & cæteris temporibus, quibus præcepimus ſeminaria plantis vel ramis conſerere. Idibus Majis Fidis mane exoritur. Auſter, 43
aut Euronotus, interdum dies humidus. XVII Cal. Junias idem quod ſupra. XVI & XV Calend. Junias Euronotus, vel Auſter cum pluvia. XIV Cal. Jun. ſol in Geminos introitum facit. XII[a] Cal. Junias Suculæ exoriuntur, ſeptentrionales venti, nonnunquam Auſter cum pluvia. XI & X[b] Calend. Junias Arctrus mane occidit, tempeſtatem ſignificat. VIII, & VII, & VI Calend. Jun. Capra mane exoritur; ſeptentrionales venti. Ab Idib. uſque in Cal. Junias 44
veteranam vineam, priuſquam florere incipiat, iterum[c] fodere oportet, eandemque, & cæteras omnes vineas itidem pampinare: quod ſi ſæpius feceris, puerilis una opera jugerum vineti pampinabit. Quibusdam regionibus oves nunc tondentur, & pecoris nati aut amiſſi[d] ratio accipitur: item qui lupinum ſtercorandi agri cauſa ſerit, nunc demum aratro ſubvertit. Cal. Jun. & IV Non. Aquila exoritur; 45
tempeſtas ventoſa & interdum pluvia. VII Idus Jun. Arcturus occidit; Favonius aut Corus. IV Id. Jun. Delphinus veſpere exoritur; Favonius; interdum rorat. His diebus, si (non) opore victi[e] ſumus, ea- 46

a) XIII *conj.* Ponted. b) Duodecimo I. B. R. *quod probat* Ponted. c) interim I. B. R. d) ut mulſi Pol. Sangerm. e) vincti Lipſ.

dem, quæ extrèmo menſe Majo, facienda ſunt: item omnes arbores fructiferæ circumfoſſæ aggerari debent, ut ante ſolſtitium id opus peractum ſit. Quin etiam pro conditione regionis & cæli terra vel proſcinditur, vel iteratur: eaque, ſi eſt difficilis, proſcinditur operis tribus, iteratur duabus, tertiatur una, lirantur autem jugera duo opera una. At ſi facilis eſt terra, proſcinditur jugerum duabus operis, iteratur una, lirantur una jugera quatuor: (cum in ſubacta jam terra latiores porcæ ſulcantur:)
47 quæ ratio colligit, ut per autumnum facile poſſint uno jugo tritici obſeri modii centum quinquaginta, cæterorumque leguminum modii centum. Iisdem diebus area trituræ præparanda eſt: ut quæque res deſecta erit, in eam conferatur. Vinearum quoque cultus, quibus major eſt modus, iteratus eſſe debet.
48 Ante ſolſtitium pabulum (ſi facultas eſt) vel nunc, vel etiam ſuperioribus xv diebus, qui fuerint ante Cal. Junii, pecori præberi oportet. A Cal. autem Juniis, ſi jam deficit viridis herba, uſque in ulti-
49 mum autumnum[a] frondem cæſam præbebimus. Idibus Juniis calor incipit. XIII Calend. Jul. ſol introitum in Canero facit; tempeſtatem ſignificat. XI Cal. Julii Anguifer, qui a Græcis[b] dicitur ὀφιοῦχος, mane occidit, tempeſtatem ſignificat. Octavo, &

a) autumni I. B. R. b) Græce Pol. Sangerm.

VII, & VI Cal. Julii Solstitium, Favonius, & calor.
Tertio Cal. Jul. ventosa tempestas. His diebus ea-
dem, quæ supra. Sed & viciam in pabulum secare 50
oportet, priusquam siliquæ ejus durentur; ordeum
metere; fabam serotinam ducere; fabam maturam
conterere, & paleam ejus diligenter recondere; or-
deum terere, paleasque omneis recondere; alvos[a]
castrare, quas subinde nono quoque aut decimo die
ad Calend. Majas considerare & curare oportet.
Nunc autem si sunt pleni atque operculati favi,
demetendi[b] sunt: sin autem majore parte vacant, aut
sine operculis adaperti sunt, nondum esse maturos
significatur: itaque mellatio est differenda. Quidam
in provinciis transmarinis vel hoc, vel sequente mense
sesama[c] serunt. Cal. Juliis Favonius, vel Auster, & 51
calor. Quarto Non. Jul. Corona occidit mane. Pri-
die Nonas Jul. Cancer medius occidit; calor. Octa-
vo Idus Jul. Capricornus medius occidit. Septimo
Idus Jul. Cepheus vespere exoritur[d], tempestatem
significat. Sexto Idus Jul. Prodromi flare incipiunt.
His diebus eadem quæ supra. Sed & proscissum 52
vervactum optime nunc iteratur, & silvestris ager
decrescente Luna utilissime extirpatur. Idibus Ju-
liis Procyon exoritur mane, tempestatem significat.
Tertiodecimo Cal. Augustas sol in Leonem tran-

a) alveos P. Sang. *ut conjiciebat Ursin.* b) demendi I. B. R. Lips. c) sesartia I. B. R. d) oritur I. B. R.

Digitized by Google

situm facit; Favonius (Nono Calendas Augustas
Leonis in pectore clara stella exoritur[a]) interdum
tempestatem significat. Octavo Cal. Augustas Aqua-
rius incipit occidere clare; Favonius, vel Auster.
53 Septimo Cal. Augustas Canicula apparet; caligo
æstuosa. Sexto Cal. Augustas Aquila exoritur.
Quarto[b] Cal. Augustas Leonis in pectore claræ stel-
læ exoriuntur[c]; interdum tempestatem significat.
Tertio Calendas Augustas Aquila occidit; significat
54 tempestatem. His diebus locis temperatis & mari-
timis messis conficitur, & intra dies triginta, qua
desecta est, stramenta præcisa in acervum[d] conge-
runtur. Jugerum stramentorum opera una desecat,
quibus remotis, priusquam sol acrior exurat ter-
ram, omnes arbores, quæ fuerant in segete, cir-
cumfodere, & adobruere oportet: item quibus ma-
gna sementis præparatur, nunc debent iterare.
55 Nam de[e] fodiendis colendisve novellis vineis, sæ-
pius jam dixi, nullum esse mensem omittendum;
donec autumnale æquinoctium conficiatur. Memi-
nisse autem oportebit, ut per hos & Augusti men-
sis dies antelucanis & vespertinis temporibus fron-
dem pecudibus cædamus. Item quascunque vineas
culturi sumus, ne per æstum, sed mane usque in
tertiam, & a decima usque in crepusculum fodia-

a) oritur I. B. R. b) septimo Sangerm. c) clara stella exo-
ritur Sang. d) agerum P. e) defodiendis *conjunct.* Heru-

mus. Quibusdam regionibus, sicut in Cilicia & 56
Pamphylia, hoc mense sesama[a] seruntur. Italiæ autem regionibus humidis possunt ultimo mense Jun. seri. Quinetiam tempus est ficulneis arboribus caprificum suspendere, quod quidam existimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut celerius ad maturitatem perveniat. Cal. Augusti Etesiæ. 57
Pridie Non. Augusti Leo medius exoritur, tempestatem significat. VII Id. Augusti Aquarius occidit medius, nebulosus æstus. Pridie Id. Aug. Fidis occidit mane, & autumnus incipit. His diebus eadem quæ supra. Nonnullis tamen locis favi demetuntur, qui si non sunt melle repleti, nec operculati, differenda est in mensem Octob. mellatio. Idibus Augusti Delphini occasus tempestatem significat. XIX Cal. Septemb. ejusdem sideris matutinus occasus tempestatem significat. XIII[b] Cal. 58
Septemb. sol in Virginem transitum facit: hoc & sequenti die tempestatem significat, interdum & tonat. Hoc eodem die Fidis occidit. Decimo Cal. Septemb. ex eodem sidere tempestas plerumque oritur & pluvia. VII[c] Cal. Septemb. Vindemiator exoritur mane, & Arcturus incipit occidere; interdum pluvia. III Cal. Septemb. humeri Virginis exoriuntur; Etesiæ desinunt flare, & in-

a) sesania I. B. R. b) Decimo B. R. c) VI *conj.* Ponted.

59 terdum hiemat. Pridie Cal. Septemb. Andromeda vesperi exoritur; interdum hiemat. His quidem diebus arbores ficorum inoculantur; quod genus insitionis emplastratio vocatur. Idque licet vel commodius facere superiore mense post Idus Jul. quo tempore etiam aliarum arborum nonnulli empla-
60 strationem faciunt. Quibusdam locis, ut in Bætica, maritimis regionibus, & in Africa vindemia conficitur. Sed frigidioribus[a] regionibus pulverationem faciunt, quam vocant rustici occationem, cum omnis gleba in vineis refringitur & resolvitur[b] in pulverem. Hoc eodem tempore prius quam vineæ pulverentur, si perexilis est, vel rara[c] ipsa vitis, lupini modii tres vel quatuor in singula jugera sparguntur & inoccantur[d]; qui, cum fruticaverint[e], prima tum fossione conversi satis bonum stercus vineis
61 præbent. Multi etiam, si pluvius est status cæli, sicut suburbana regione Italiæ pampinis vitem spoliant, ut percoqui fructus possint, nec putrescere imbribus. At e contrario locis calidioribus, ut modo nominatis[f] provinciis, circa vindemiam adumbrantur, vel stramentis, vel aliis tegumentis uvæ, ne
62 ventis aut caloribus exarescant. Hoc idem tempus est aridis uvis ficisque conficiendis, de quibus, quem-

a) frigidis P. b) solvitur Sangerm. c) terra vel P.
d) ita occantur I. B. R. Sangerm. e) fructificaverint I. B. R.
f) velis *ins.* P.

Digitized by Google

admodum passæ fiant, suo loco dicemus, cum vil-
licæ persequemur officia. Filix quoque aut carex,
ubicunque nascitur, Augusto mense recte extirpa-
tur, melius tamen circa Idus Julias ante Caniculæ
exortum. Cal. Septemb. calor[a]. Quarto Nonas Se- 63
ptemb. Piscis austrinus desinit occidere, calor. Non.
Septemb. Arcturus exoritur, Favonius, vel Corus.
vii[b] Idus Septemb. Piscis aquilonius desinit occidere,
& Capra exoritur, tempestatem significat. Tertio
Idus Septemb. Favonius aut Africus, Virgo media
exoritur. His diebus locis maritimis & calidis vin- 64
demia & cætera, quæ supra scripta sunt, commo-
de administrantur. Iteratio quoque arationis peracta
esse debet, si serius terra proscissa est: sin autem
celerius, etiam tertiatum[c] solum esse convenit. Hoc
etiam tempore, qui consueverunt vina condire,
aquam marinam præparant, & advectam decoquunt:
de qua conficienda, cum villicæ officia exequar,
præcipiam. Id. Septemb. ex pristino sidere nonnun-
quam tempestatem significat. xv Cal. Octob. Arctu-
rus exoritur; Favonius aut Africus, interdum Eu- 65
rus, quem quidam Vulturnum appellant. xiv Cal.
Octob. spica Virginis exoritur; Favonius aut Corus.
xiii Cal. Octob. sol in Libram transitum facit, Cra-
ter matutino tempore apparet. xi Cal. Oct. Pisces

a) Calor enim ante Septemb. I. B. R. b) vi *conj.* Ponted.
c) sive satum *interpon.* I. B. R.

Digitized by Google

occidunt mane, item Aries occidere incipit; Favonius aut Corus, interdum Auster cum imbribus.
66 x Cal. Octob. Argo navis occidit; tempestatem significat, interdum etiam pluviam. Nono Cal. Oct. Centaurus incipit mane oriri; tempestatem significat, interdum & pluviam. Octavo Cal. Oct. & septimo & sexto, Æquinoctium autumnale pluviam[a] significat. Quinto Cal. Octob. Hædi exoriuntur; Favonius, nonnunquam Auster cum pluvia. Quarto Cal. Oct. Virgo desinit oriri; tempestatem signifi-
67 cat. His diebus vindemiæ pluribus regionibus fiunt, quarum maturitatem alii aliter interpretati sunt: quidam cum vidissent partem aliquam uvarum virescere, crediderunt tempestivam esse[b] vindemiam: quidam cum coloratas[c] & perlucidas uvas animadvertissent: nonnulli etiam cum pampinos ac folia decidere considerassent: quæ omnia fallacia sunt: quoniam immaturis uvis eadem omnia possunt acci-
68 dere, propter intemperiem solis aut anni. Itaque nonnulli gustu explorare maturitatem tentaverunt, ut sive dulcis esset sapor uvæ, sive acidus, proinde æstimarent. Sed & hæc ipsa res habet aliquam fallaciam: nam quædam genera uvarum nunquam[d] dulcedinem capiunt propter austeritatem nimiam.
69 Itaque opportunum[e] est (quod nos facimus) ipsam

a) plerumque I. B. R. Sangerm. b) interdum *ins.* I. B. R. c) concoloratas I. B. R. d) nonnunquam I. B. R. e) optimum P. L. Sangerm.

Digitized by Google

naturalem contemplari maturitatem: naturalis autem maturitas est, si cum expresseris vinacea, quæ acinis celantur, jam infuscata, & nonnulla propemodum[a] nigra fuerint: nam colorem nulla res vinaceis potest afferre, nisi naturæ maturitas, præsertim cum ita media parte acinorum sint, ut & a sole æstivante[b], & a ventis protegatur[c], humorque ipse non patitur ea percoqui[d] aut infuscari, nisi suapte natura. Hoc igitur cum exploratum habuerit vil- 70
licus, sciat vindemiam sibi esse faciendam. Sed antequam fructum cogere incipiat, cuncta præparanda erunt superiore (si fieri posset[e]) mense: si minus, certe ut ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata, & diligenter lota marina vel aqua salsa, & recte siccata; tum & opercula, colaque & cætera, sine quibus probe confici mustum non potest; torcularia vero & fora diligenter emundata, lotaque, &, si res ita exegerit, picata; præparataque habeat ligna, quibus defrutum & sapam decoquat: tum etiam salem atque odoramen- 71
ta, quibus condire vina consueverint, multo ante reposita esse oportet. Nec tamen hæc cura totum avocet eum a cætera ruris cultura: nam & napinæ, itemque rapinæ, siccaneis locis per hos dies

a) prætermodum P. L. b) æstuante *plur.* c) protegantur *plerique omnes*. d) præcipi I. B. R. Sangerm. e) *forte melius* possit Gesn.

Digitized by Google

fiunt: farraginaria quoque, pecori futura per hiemem præsidio; itemque siliquam, quod rustici fœnum græcum vocant, nec minus in pabulum vicia
72 nunc demum conseritur. Tum etiam lupini hæc erit præcipua satio, quem quidam vel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium & panicum hoc tempore demetitur, quo faseolus ad escam seritur: nam ad percipiendum[a] semen ultima parte Octobris circa Calendas Novembris melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeat, possit eorum curam, quæ intra villam facienda sunt, villicæ delegare: ita tamen, ut ipse consideret, an recte facta sint. Cal. Octobribus, & sexto Non. in-
73 terdum tempestatem significat. Quarto Non. Octobris Auriga occidit mane, Virgo desinit occidere; significat nonnunquam tempestatem. Tertio Non. Octob. Corona incipit exoriri, significat tempestatem. Pridie Non. Octobris Hædi oriuntur vespere; Aries medius occidit; Aquilo. Octavo Id. Octobris
74 Coronæ clara stella exoritur. Sexto Id. Octobris Vergiliæ exoriuntur vespere; Favonius & interdum Africus cum pluvia. Tertio & pridie Idus Octobris Corona tota mane exoritur; Auster hibernus, & nonnunquam pluvia. Per hos dies frigidis regionibus vindemia & cætera, quæ supra scripta sunt,

a) præcipiendum *alii*.

Digitized by Google

fieri solent. Iisdemque regionibus frumenta matura
seruntur, & præcipue far adoreum. Locis etiam
opacis triticum nunc recte seritur. Et quoniam se- 75
mentis mentionem fecimus, non intempestive, quan-
tum cujusque seminis jugerum agri recipiat, refe-
remus. Jugerum agri recipit tritici modios quatuor
vel quinque, farris adorei modios novem[a] vel decem,
ordei modios quinque vel sex, milii vel panici sex-
tarios quatuor vel quinque, lupini modios octo vel
decem; faseoli modios quatuor, pisi modios tres vel
quatuor, fabæ modios sex, lentis modium unum
vel paullo amplius, lini seminis modios novem vel 76
decem, cicerculæ modios tres vel quatuor, ciceris
modios duos[b] vel tres, sesami sextarios quatuor vel
quinque, viciæ pabularis modios septem vel octo,
viciæ seminalis modios quinque vel sex, ervi mo-
dios quatuor vel quinque, farraginis ordeaceæ mo-
dios septem vel octo, siliquæ modios sex, medicæ
singulos cyathos serere oportet, in areolis longis
pedum denum, latis pedum quinum[c]. Cannabis gra-
na sex in pede quadrato ponuntur. Idib. Octobris
& sequenti biduo interdum tempestas[d], nonnunquam
rorat. Decimotertio[e] Calendas Novembris sol in
Scorpionem transitum facit. Tertiodecimo & duo- 77

a) novem, vel decem ordei modios *deest in antiquo* Pol. *&* Sangerm. b) tres vel quatuor L. I. B. R. c) quinque I. B. R. d) temperat Sangerm. e) xiiii L. *& a.* V. *probat etiam* Ponted.

decimo Calendas Novembris solis exortu Vergiliæ incipiunt occidere; tempestatem significat. Undecimo Cal. Novembris Tauri cauda occidit; Auster, interdum pluvia. Octavo Calendas Novembris Centaurus exoriri mane desinit; tempestatem significat.
78 Septimo[a] Calend. Novembris Nepæ frons exoritur; tempestatem significat. Quinto Calendas Novembris Vergiliæ occidunt; hiemat cum frigore & gelicidiis. Quarto Calendas Novemb. Arcturus vespere occidit; ventosus dies. Tertio Cal. & pridie Novemb. Cassiope incipit occidere; tempestatem signi-
79 ficat. Per hos dies quæcunque semina differri debent, arbusculæque omnis generis recte ponuntur: ulmi quoque vitibus recte maritantur, ipsæque vites in arbustis & vineis commode propagantur. Seminaria runcare & fodere tempus est, tum etiam arbores ablaqueare, nec minus vineas, easdemque putare, itemque in arbustis vitem deputare: seminaria, quæ suo tempore pampinata non sunt, arbusculæque ficorum in seminariis putari, & ad singulos stilos redigi debent: quæ tamen melius dum tenera sunt, per germinationem pampinantur. Sed cum omnia in agricultura strenue facienda sint, tum ma-
80 xime sementis. Vetus est agricolarum proverbium, MATURAM sationem sæpe decipere solere, seram nun-

a) Octavo I. B. R.

quam, quin mala sit. Itaque in totum præcipimus: ut quisque natura locus frigidus erit, is primus[a] conſeratur: ut quisque calidus, novissimus[b]. Vicia & 81
faba stercorare agrum dicuntur. Lupinum nisi in florem verteris, nihil agrum stercoraverit: sed nec ulla res magis vacuis operariis aut seritur, aut conditur: nam & primis temporibus ante aliam[c] sementim potest id obrui, & novissimis post coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet, quod 82
sparseris. Duo jugera tres operæ commode occabunt, arboresque, quæ intererunt[d], ablaqueabunt; quamvis antiqui singulis operis singula jugera sarriri & occari velint: quod an recte fieri possit, affirmare non ausim. Eodem tempore fossas rivosque purgare, & elices sulcosque aquarios convenit facere. Iisdem temporibus, si sit, fraxineam; si mi- 83
nus, orneam; si nec hæc sit, iligneam frondem bubus recte præbebimus. Glandis quoque non inutile est singulis jugis modios singulos dare: nec tamen amplius, ne laborent, nec minus diebus xxx præbueris: nam si paucioribus diebus detur, (ut ait Hyginus) per ver scabiosi boves fiunt. Glans autem paleis immiscenda est, atque ita bubus apponenda. Tum etiam silvam, si quis barbaricam, id

a) primum I. B. R. b) novissime I. B. R. c) ullam sementem posset id obruere, & novissime post coctos fructus tollere I. B. R. possit obruere..... coactus.... tollere L. Sangerm. d) intereunt L. R. H. A. Gr. G. interierunt *al.*

est, consemineam velit facere, recte conseret glandibus & cæteris seminibus. Tum & olea distringenda est, ex qua velis viride oleum efficere; quod sit optimum ex varia oliva, cum incipit nigrescere: nam acerbum nisi ex alba olea fieri non debet. Ca-
84 lendis Novembribus & postridie caput Tauri occidit; pluviam significat. III[a] Non. Novembris Fidicula mane exoritur; hiemat & pluit. VIII Idus Novembris idem sidus totum exoritur, Auster vel Favonius; hiemat. VII Idus Novembris stella clara Scorpionis exoritur; significat tempestatem, hiemat; vel Vulturnus, interdum rorat. Sexto Idus Novembris Vergiliæ mane occidunt, significat tempestatem; hiemat. Quinto[b] Idus Novembris[c] hiemis initium, Au-
85 ster aut Eurus; interdum rorat. His diebus usque in Idus, quæ superiore mense facere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & proprie hoc observabis, ut pridie, quam plenilunium sit; si minus, certe ipso plenilunio omnem, quam saturus es, fabam uno die spargas[d]: sed postea licebit ab avibus & pecore defensam obruas: eamque, si ita competierit lunæ cursus, ante Idus Novembris occatam habeas quam pinguissimo & novo loco: si minus,

a) IIII I. B. R. Sanger. b) IV *conj.* Ponted. c) stella clara scorpionis exoritur, tempestatem significat vel Vulturnus interdum rorat IIII Idus SS. *hic demum interponunt* P. L. *probat Victorius in omissis Ed. Gryph.* d) peragas I. B. R.

Digitized by Google

minus, quam stercoratissimo. Satis erit in singula 86
jugera vehes stercoris comparare[a] numero decem &
octo: vehes autem stercoris habet modios octoginta: ex quo colligitur, oportere in denos quoquoversus pedes, modios quinos stercoris spargere. Quæ ratio docet universo jugero satisfacere modios
MCCCCXL[b]. Tum etiam convenit oleas ablaqueare, 87
& si sunt parum fructuosæ, vel cacuminibus retorridæ frondis, magnis arboribus quaternos modios stercoris caprini circumspergere, in cæteris autem pro magnitudine portionem servare: eodem tempore vineis ablaqueatis columbinum stercus ad singulas vites, quod sit instar unius sextarii, vel urinæ hominis congios, vel alterius generis quaternos sextarios stercoris infundere. Jugerum vinearum, in senos pedes positarum, duæ operæ ablaqueant. Idibus 88
Novemb. dies incertus, sæpius tamen placidus. Septimodecimo[c] Calend. Decemb. Aquilo, interdum Auster cum pluvia. Sextodecimo Calend. Decembris Fidis exoritur mane; Auster, interdum Aquilo magnus. Quintodecimo Calendas Decemb. Aquilo, interdum Auster cum pluvia. Quartodecimo Calendas Decembris sol in Sagittarium transitum facit; Suculæ mane oriuntur; tempestatem significat. Duodecimo Calendas Decembris Tauri cornua ve-

a) comportare L. & *a.* V. b) M. CCC. XL. I. B. R.
c) *Hæc periodus est in solo* Lips.

Digitized by Google

89 speri occidunt; Aquilo frigidus & pluvia. Undecimo Calendas Decembris Sucula mane occidit, hiemat. Decimo Calend. Decembris Lepus occidit mane; tempestatem significat. Septimo Calendas Decembris Canicula occidit solis ortu, hiemat. Pridie Calendas Decembris totæ Suculæ occidunt; Favo-
90 nius aut Auster, interdum pluvia. His diebus, quæ præterita erunt superioribus, opera consequi oportet. Et, si non plurimum serimus, optimum est intra Calend. Decembris sementem confecisse. Sed etiam longis noctibus ad diurnum tempus aliquid adjiciendum est: nam multa sunt, quæ in lucubratione recte aguntur. Sive enim vineas possidemus, pali & ridicæ possunt dolari, exacuique: sive regio ferulæ vel corticis ferax est, apibus alvearia fieri debent: sive palmæ spartive [a] fœcunda est, fiscinæ sportæque [b]: seu virgultorum, corbes ex vi-
91 mine. Ac ne cætera nunc persequar, nulla regio non aliquid affert, quod ad lucubrationem confici possit: nam inertis est agricolæ expectare diei brevitatem, præcipue in iis regionibus, in quibus brumales dies horarum novem sunt, noctesque horarum
92 quindecim. Possit etiam salix decisa pridie ad lucubrationem expurgari, & ad vitium ligamina præparari; quæ si natura minus lenta est, ante dies

a) spartivæ *plures*. b) spartæque I. B. R.

Digitized by Google

quindecim præcidenda & purgata in stercore obruenda est, ut lentescat: sin autem jampridem cæsa exaruit, in piscina maceranda est: tum etiam per lucubrationem ferramenta acuere, & ad ea facere, vel facta manubria aptare, quorum optima sunt ilignea, deinde carpinea, post hæc fraxinea. Calendis 93
Decembris dies incertus, sæpius tamen placidus, Octavo Idus Decembris Sagittarius medius occidit; tempestatem significat. Septimo Idus Decembris Aquila mane oritur; Africus, interdum Auster, irrorat. Tertio Idus Decembris Corus, vel Septentrio, interdum Auster cum pluvia. His diebus, quæ præterita erunt superiore mense opera, peragi debebunt, utique in locis temperatis, aut calidis: nam[a] frigidis recte fieri jam non possunt. Idibus De- 94
cemb. Scorpio totus mane exoritur, hiemat. Sextodecimo Calendas Januarii sol in Capricornum transitum facit; brumale solstitium, ut Hipparcho placet: itaque tempestatem sæpe significat. xv Calendas Januarias (ventorum commutationem significat. x Calend. Januarias) Capra occidit mane; tempestatem significat. Nono Calendas Januarias brumale solstitium (sicut Chaldæi observant) significat. Sexto Calendas Januarias Delphinus incipit oriri mane; tempestatem significat. Quarto Calend.

a) in *inser.* I. B. R.

Januarias Aquila vespere occidit; hiemat. Tertio
Calendas Januarias Canicula vespere occidit; tem-
pestatem significat. Pridie Calendas Januarias, tem-
95 pestas ventosa. His diebus, qui religiosius rem ru-
sticam colunt[a], nisi si vinearum causa pastines[b], ne-
gant debere terram ferro commoveri. Itaque quid-
quid citra id genus effici potest, id ab his compre-
henditur, ut olea legatur & oleum conficiatur, ut
vitis paletur & capite tenus alligetur, ut juga vi-
96 neis imponantur & capistrentur. Cæterum palma-
re, id est materias alligare, hoc tempore non ex-
pedit, quia plurimæ propter rigorem, qui fit ex
frigore, franguntur. Possunt etiam his diebus ce-
rasi[c], & tuberes, & Armeniacæ atque amygdalæ,
cæteræque arbores, quæ primæ florent, inseri com-
97 mode. Nonnulli etiam legumina serunt. Calendis
Januarii dies incertus. Tertio Nonas Januarii Can-
cer occidit; tempestas varia. Pridie Nonas Januarii
media hiems; Auster multus, interdum pluvia.
Non. Januariis Fidis exoritur mane; tempestas va-
ria. Sexto Idus Jan. Auster, interdum Favonius.
Quinto Idus Januar. Auster, interdum imber. Pri-
98 die Idus Januar. incertus status cæli. Per hos quo-
que dies abstinent terrenis operibus religiosiores agri-
colæ, ita tamen ut ipsis Cal. Januariis auspicandi

a) volunt I. B. R. b) nam *interpon.* I. B. R. c) cerasa I. B. R.

Digitized by Google

causa omne genus operis instaurent. Cæterum differant terrenam molitionem usque in proximas Idus. Sed nec ignorare debebit villicus, quid uni jugo boum quoquo mense per singulos dies præstari satis sit. Quare hujus quoque curæ[a] rationem subjiciemus.
Mense Januario paleas cum ervi macerati sextariis 99
sex, vel paleas cum cicerculæ fresæ semodio, vel frondis corbem pabulatorium modiorum viginti, vel paleas quantum velint, & fœni pondo viginti, vel affatim viridem frondem ex ilice vel lauro, vel quod his omnibus præstat, farraginem ordeaceam dabit siccam[b]: Februario mense[c] idem, Martio idem, vel, si opus facturi sunt, fœni pondo quinquaginta.
Aprili frondem querneam & populneam: ex Calend. 100
ad Idus, vel paleas, vel fœni pondo quadraginta. Majo pabulum affatim: Junio ex Calend. frondem affatim: Julio idem, Augusto idem, vel paleas ex
arvo[d] pondo quinquaginta. Septembri frondem affa- 101
tim. Octobri frondem, & ficulnea folia. Novemb. ad Idus frondem vel folia ficulnea, quæ sint corbis unius. Ex Idibus glandis modium unum paleis immistum, & lupini macerati modium unum paleis immistum, vel maturam farraginem. Decemb. frondem aridam, vel paleas cum ervi semodio macerato, vel lupini, quod ex semodio macerato exie-

a) curationem L. b) siccam *deest* P. Sangerm. c) mense *deest* I. B. R. Sangerm. d) ervo Sangerm.

Digitized by Google

rit[a], vel glandis modium unum[b], ut supra scriptum est, vel farraginem.

Prosa de cultu hortorum, & herbis hortensibus.

III. Et quoniam percensuimus opera, quæ suis quibusque temporibus anni villicum exequi oporteret[c], memores polliciti nostri subjungemus cultus hortorum, quorum æque curam suscipere debebit, ut & quotidiani victus sui levet sumptum, & advenienti domino præbeat, quod ait poeta, inemptas
2 ruris dapes. Democritus[d] in eo libro, quem Georgicon[e] appellavit, parum prudenter censet eos facere, qui hortis[f] extruant munimenta, quod neque latere fabricata maceries[g] perennare[h] possit, pluviis ac tempestatibus plerumque infestata, neque lapides[i] supra rei dignitatem poscat impensa. Si vero amplum modum sepire quis velit, patrimonio esse opus. Ipse igitur ostendam rationem, qua non magna opera hortum ab incursu hominum pecudumque
3 munimus. Vetustissimi auctores vivam sepem structili[k] prætulerunt, quia non solum minorem impensam desideraret, verum etiam diuturnior immensis

a) exegerit I. B. R. b) aliter modios duos *interser.* I. B. R. c) oportet L. d) Democritus in eo libro — pecudumque munimus *desunt* P. Sangerm. e) Georgica I. B. R. Georgicam L. f) hortorum I. B. R. g) materies *omn.* h) perannare St. C. i) lapidis — impensam L. *quod conjiciebat* Ursin. k) structuli I. I.

temporibus[a] permaneret: itaque vepres efficiendi con-
sitis spinis rationem talem reddiderunt. Locus, 4
quem sepire destinaveris, ab æquinoctio autumnali,
simulatque terra maduerit imbribus, circumvallan-
dus est duobus sulcis tripedaneo spatio inter se di-
stantibus: modum altitudinis & latitudinis eorum
abunde est esse bipedaneum: sed eos vacuos per-
hiemare patiemur præparatis seminibus, quibus ob-
serantur: ea sint vastissimarum spinarum, maxime-
que rubi & paliuri, & ejus quam[b] Græci vocant
κυνόσβατον, nos sentem canis appellamus. Horum 5
autem ruborum semina quam maturissima[c] eligi[d] opor-
tet, & ervi moliti farinæ immiscere: quæ cum est
aqua conspersa, illinitur vel nauticis veteribus fu-
nibus, vel quibuslibet aliis restibus: siccati deinde
funiculi reponuntur in tabulato: mox ubi bruma
confecta est, intermissis quadraginta diebus, circa
hirundinis adventum, cum jam Favonius exoritur,
post Idus Febr. si qua in sulcis per hiemem con-
stitit aqua, exhauritur, resolutaque humus, quæ
erat autumno regesta, usque ad mediam sulcorum
altitudinem reponitur. Prædicti deinde funes de ta- 6
bulato prompti explicantur, & in longitudinem per
utrumque sulcum porrecti obruuntur, sed ita, ut
non nimium supergesta terra semina spinarum, quæ

a) operibus P. L. b) quem I. B. R. c) amarissima L.
d) religi I. B. R. legi Sangerm.

inhærent toris funiculorum, enasci possint: ea fere circa[a] trigesimum diem prorepunt: atque ubi cœperunt aliquod incrementum habere, sic insuesci debent, ut in id spatium, quod sulcis interjacet, in-
7 clinentur. Oportebit autem virgeam sepem interponere, quam superscendant[b] sentes utriusque sulci, & sit, quo interdum quasi adminiculo, priusquam corroborentur, acquiescant. Hunc veprem manifestum est interimi non posse, nisi radicitus effodere velis: cæterum etiam post ignis injuriam melius renasci, nulli dubium est. Et hæc quidem claudendi
8 horti ratio maxime est antiquis probata. Locum autem (prius) eligi conveniet, si permittit agri situs, juxta villam, præcipue pinguem, quique adveniente rivo, vel si non sit fluens aqua, fonte puteali possit irrigari[c]. Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidem, tum demum effodiendus est, cum sol ultimas partes Virginis obtinebit, id est, mense Septemb. ante æquinoctium autumnale: siquidem tunc maxime explorantur vires fontium, cum ex longa siccitate æstatis terra caret humore
9 pluviali. Providendum est autem, ne hortus areæ subjaceat, ne[d] per trituram venti possint paleas aut pulverem in eum perferre: nam utraque sunt ole-

a) citra Sangerm. b) supra se pandant L. Sanger. c) rigari I. B. R. d) neve I. B. R. Sangerm.

ribus inimica. Mox inordinandi[a] pastinandique soli
duo sunt tempora: quoniam duæ quoque olerum sa-
tiones: nam & autumno & vere plurima seruntur;
melius tamen vere riguis locis, quoniam & nascen-
tis anni clementia excipit prodeuntia[b] semina; & si-
tis æstatis restinguitur fontibus. At ubi loci natura 10
neque manu illatam, neque suæ spontis[c] aquam mi-
nistrari[d] patitur, nullum quidem aliud auxilium est,
quam hiemales pluviæ. Potest tamen etiam in sic-
cissimis locis opus custodiri, si depressius pastinetur
solum: ejusque abunde est gradum effodere tribus
pedibus, ut in quatuor consurgat regestum. At ubi 11
copia est rigandi, satis erit non alto bipalio, id est,
minus quam duos pedes ferramento novale converti.
Sed curabimus, ut ager, quem vere conseri opor-
tet, autumno circa Calend. Novemb. pastinetur:
quem deinde velimus autumno instituere, mense
Majo convertemus[e], ut aut hiemis frigoribus, aut
æstivis solibus[f] & gleba solvatur, & radices herba-
rum necentur: nec multo ante stercorare debebi-
mus: &[g] cum sationis appropinquabit[h] tempus, ante
quintum diem exherbandus erit locus, stercorandus-
que, & ita diligenter fossione iterandus[i], ut fimo
terra commisceatur. Optimum vero stercus est ad 12

a) ordinandi L. & *omnes ante* Steph. b) nascentia I. B. R. c) sua sponte L. d) ministrare B. R. e) convertamus I. B. R. Sangerm. f) æstibus solis L. g) sed I. B. R. Sanger. Lips. h) appropinquavit I. B. R. i) aggerandus L.

hunc usum asini, quia minimum herbarum creat :
proximum vel armenti, vel ovium, si sit anno ma-
ceratum : nam quod homines faciunt, quamvis ha-
beatur excellentissimum, non tamen necesse est
adhibere, nisi aut nudæ glareæ, aut sine ullo ro-
bore solutissimæ arenæ: cum major scilicet vis ali-
13 menti desideratur. Igitur solum, quod vere conse-
rere destinaverimus, post autumnum patiemur effos-
sum jacere brumæ frigoribus & pruinis inurendum:
quippe e contrario sicut calor æstatis, ita vis fri-
goris excoquit terram, fermentatamque solvit: qua-
re peracta bruma tum demum stercus injicietur, &
circa Idus Januarias humus refossa in areas dividi-
tur ; quæ tamen sic informandæ sunt, ut facile
runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis
earum perveniant, ne, qui prosequuntur herbas,
semina proculcare cogantur: sed potius per semitas
ingrediantur, & alterna vice dimidias areas erun-
14 cent. Hæc, quæ ante sationem facienda sunt, di-
xisse abunde est. Nunc[a] quid quoque tempore vel
colendum, vel serendum sit, præcipiamus[b]: & pri-
mum de his generibus loquendum est, quæ possunt
duobus seri temporibus, id est, autumno & vere.
Sunt autem semina brassicæ & lactucæ, cinaræ,
erucæ, nasturcii, coriandri, chærephilli[c], anethi,

a) In uno quid quove I. B. R. b) præcipiemus I. B. R.
c) chæreofolii I. B. R. Sangerm.

Digitized by Google

pastinacæ, siseris[a], papaveris: hæc enim vel circa
Calend. Septembres, vel melius ante Calendas Mar-
tias Februario seruntur. Locis vero siccis, aut te- 15
pidis, qualia sunt Calabriæ & Appuliæ maritima,
possunt circa Idus Januarias terræ committi. Rur-
sus quæ tantum autumno conseri debent (si tamen
vel maritimum, vel apricum agrum incolimus)
hæc fere sunt, allium, cepæ capitula, ulpicum,
sinapis. Sed etiam nunc[b] quo quidque tempore ter-
ræ mandari plerumque conveniat, per menses di-
geramus. Ergo post Calend. Januarias confestim 16
recte ponetur lepidium. Mense autem Februario
vel planta vel semine ruta, atque asparagus, &
iterum[c] cepæ semen & porri: nec minus si vernum
& æstivum fructum voles habere, syriacæ radicis
& rapæ napique semina obrues: nam allii & ulpici
ultima est hujus temporis positio. At circa Calen- 17
das Martii locis apricis licet porrum (si jam in-
granduit) transferre. Item panacem ultima parte
Martii mensis. Deinde circa Calendas Apriles æque
porrum atque inulam, & serotinam plantam rutæ.
Item ut maturius nascatur, cucumis, cucurbita,
capparis, serenda est: nam semen betæ, cum Pu-
nicum malum florebit, tum demum optime seritur.
Porri autem caput circa Idus Majas tolerabiliter 18

a) ciceris I. B. R. b) jam potius P. Sangerm. c) interdum
I. B. R. interdum iterum L.

adhuc transfertur. Post hoc, nihil ingruente æstate obrui debet, nisi semen apii, si tamen rigaturus es: sic enim optime per æstatem[a] provenit. Cæterum Augusto circa Vulcanalia tertia satio est: eaque optima radicis & rapæ, itemque napi & siseris, nec minus oleris atri: atque hæc sunt satio-
19 num tempora. Nunc de iis, quæ aliquam curam desiderant, singulis loquar, quæque præteriero intelligi oportebit nullam operam postulare, nisi runcatoris: de qua semel hoc dicendum est, omni tempore consulendum esse, ut herbæ exterminentur.
20 Ulpicum, quod quidam allium Punicum vocant, Græci autem ἀφροσκόροδον appellant, longe majoris est incrementi quam allium: idque circa Calendas Octobris, antequam deponatur, ex uno capite in plura dividetur: habet enim velut allium plures cohærentes spicas[b], eæque cum sint divisæ, liratim seri debent, ut in pulvinis positæ minus infestentur
21 hiemis aquis. Est autem lira similis ei porcæ, quam in sationibus campestribus rustici faciunt, ut uliginem vitent: sed hæc in hortis minor est facienda, & per summam partem ejus, id est, in dorso inter palmaria spatia, spicæ ulpici vel allii (nam id quoque similiter conseritur) disponendæ[c] sunt: sulci lirarum inter se distent semipedali spatio: deinde

a) æstum P. Sangerm. b) sticas Salmas. ad Solin. p. 822.
c) disponendi I. B. R.

cum ternas fibras emiserunt spicæ, sarriantur: nam
quo sæpius id factum est, majus semina capiunt in-
crementum: deinde ante quam caulem faciant, om-
nem viridem superficiem intorquere, & in terram
prosternere conveniet, quo vastiora capita fiant.
Regionibus autem pruinosis[a] neutrum horum per au- 22
tumnum seri debet: nam brumali tempore corrum-
puntur: quod fere mense Januario mitescit: & id-
circo frigidis locis tempus optimum est allium vel
ulpicum ponendi circa Idus prædicti mensis: sed
quandocunque[b] vel conseremus, vel jam matura in
tabulatum reponemus, servabimus in iis locis, qui-
bus aut obruentur, aut eruentur, ut luna infra ter-
ram sit: nam sic sata, & rursus sic recondita[c], exi-
stimantur: neque acerrimi saporis existere, neque
mandentium halitus inodorare. Multi tamen hæc 23
ante Calend. Januarias mediis diebus serunt mense
Decembri, si cæli tepor & situs terræ permittit.
Brassica, cum VI foliorum erit, transferri debet,
ita ut radix ejus liquido fimo prius illita[d], & invo-
luta tribus algæ tæniolis pangatur: hæc enim res
efficit, ut in coctura celerius madescat & viridem
colorem sine nitro conservet. Est autem frigidis 24
& pluviis regionibus positio ejus optima post Idus
Aprilis; cujus depressæ plantæ cum tenuerint,

a) pluviosis Lips. b) quando conseremus I. B. R. c) fere condita Sangerm. d) illinita Lips.

Digitized by Google

quantum olitoris ratio patitur, sæpius sarrita & stercorata melius convalescit, pleniorisque incrementi & coliculum facit, & cymam. Nonnulli hanc eandem locis apricioribus a Calend. Martiis deponunt: sed major pars ejus in cymam prosilit, nec postea hibernum caulem amplum facit, cum est semel desecta. Possis autem vel maximos caules bis transferre: idque si facias, plus seminis & majoris in-
25 crementi præbere dicuntur. Lactuca totidem foliorum, quot brassica, transferri debet: locis quidem apricis & maritimis optime autumno ponitur, mediterraneis & frigidis contra: hieme non æque commode dispergitur: sed hujus quoque radix fimo liniri debet, majoremque copiam desiderat aquæ, sic-
26 que fit tenerioris folii. Sunt[a] autem complura lactucæ genera, quæ suo quoque[b] tempore seri oportet: earum[c], quæ fusci & veluti purpurei, aut etiam viridis coloris, & crispi folii, uti Cæciliana, mense Januar. recte disseritur[d]. At Cappadocia, quæ pallido & pexo densoque folio viret, mense Februario: quæ deinde candida est, & crispissimi folii, ut in provincia Bætica & finibus Gaditani municipii, men-
27 se Mart. recte pangitur. Est & Cyprii generis ex albo rubicunda, levi & tenerrimo folio, quæ usque[e]

a) Suntque c. I. B. R. Sangerm. b) quidque Sangerm.
c) & eorum Sangerm. d) differtur L. Sangerm. e) quæ in idus Octobris L. Pol. Sangerm. quæ in Idibus *editi*.

in Idus April. commode disponitur. Fere tamen aprico cæli statu, quibus locis aquarum copia est, pene toto anno lactuca seri potest: quæ quo tardius caulem faciat, cum aliquod incrementum habuerit, exiguam testam media parte accipiat, eo quasi onere coercita in latitudinem se diffundit: eadem est ratio etiam intybi, nisi quod hiemem magis sustinet: ideoque vel frigidis regionibus primo[a] autumno seri
potest. Cinaræ sobolem melius per autumni[b] æqui- 28
noctium disponemus; semen commodius circa[c] Calendas Martii seremus; ejusque plantam circa Calend. Novemb. deprimemus[d], & multo cinere stercorabimus: id enim genus stercoris huic oleri videtur
aptissimum. Sinapi[e] atque coriandrum, nec minus 29
eruca & ocimum, ita uti sata sunt, sua sede immota permanent: neque est eorum cultus alius, quam ut stercorata runcentur: possunt autem non solum autumno, sed & vere conseri. Plantæ quoque sinapis prima hieme translatæ plus cymæ vere afferunt. Panax utroque tempore levi[f] & subacta terra rarissime disseritur, quo majus incrementum
capiat: melius[g] tamen ejus verna satio est. Porrum[h] 30
si sectivum facere velis, densius satum præceperunt priores relinqui: & ita cum increverit, secari. Sed

a) proximo *al.* b) autumnum I. B. R. c) ante Sangerm.
d) reprimemus I. B. R. e) Sinape & erucam *omnes*.
f) leni I. B. R. g) melior Sangerm. h) Porro P. L.

Digitized by Google

nos docuit usus longe melius fieri, si differas, &
eodem more, quo capitatum modicis spatiis, id est,
inter quaternos digitos depangas, & cum convalue-
31 rit, deseces. In eo autem, quod magni capitis ef-
ficere voles, servandum[a] est, ut ante quam trans-
latum deponas, omnes radiculas amputes, & fibra-
rum summas partes intondeas: tum testulæ, vel con-
chæ, quasi sedes in singulis subjectæ seminibus[b] ad-
32 obruuntur, ut fiant capita latioris incrementi. Cul-
tus autem porri capitati assidua sarritio & sterco-
ratio est: nec alius[c] tamen sectivi, nisi quod toties
rigari & stercorari, sarririque debet, quoties deme-
titur: semen ejus locis calidis mense Januario, fri-
gidis Februario seritur: cujus incrementum quo ma-
jus fiat, raris linteolis complura grana illigantur,
atque ita obruuntur. Enatum autem in iis locis,
quibus aqua subministrari non potest, differri[d] debet
circa æquinoctium autumni: at quibus possis humo-
33 rem præbere, mense Majo recte transfertur. Apium
quoque possis plantis serere, nec minus semine;
sed præcipue aqua lætatur, & ideo secundum fon-
tem commodissime ponitur: quod si quis id velit
lati folii facere, quantum seminis possint tres digiti
comprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areo-
las

a) serendum *interpon.* P. Sangerm. b) semitibus I. B. R.
c) aliud I. B. R. d) deferri *al.*

Digitized by Google

las dispositum releget[a]: vel si crispæ frondis id fieri maluerit[b], semen ejus inditum pilæ, & saligneo palo pinsitum, expoliatumque, similiter in linteolis ligatum obruet[c]. Potest etiam citra[d] hanc operam 34
fieri crispum qualitercunque satum, si, cum est natum, incrementum ejus supervoluto cylindro coerceas[e]. Satio ejus est optima post Idus Majas usque in solstitium: nam teporem desiderat. Fere etiam his diebus ocima seruntur: quorum cum semen obrutum est, diligenter inculcatur pavicula, vel cylindro: nam si terram suspensam relinquas, plerumque corrumpitur. Pastinaca & siser, atque inu- 35
la, convalescunt alte pastinato & stercorato loco: sed quam rarissime ponenda sunt, ut majora capiant incrementa. Inulam vero intervallo trium pedum seri convenit, quoniam vastos facit frutices & radicibus, ut oculus harundinis, serpit: nec est alius cultus horum omnium, nisi ut sarritionibus herbæ tollantur. Commodissime autem deponentur prima parte Septembris, vel ultima Augusti parte. Atrum 36
olus, quod Græcorum quidam vocant ἱπποσέλινον[f], nonnulli σμύρνιον[g], pastinato loco semine debet conseri, maxime juxta maceriam: quoniam & umbra

a) religet I. B. R. liget P. b) malueris I. B. R. c) obruat I. B. R. Sangerm. d) circa *al.* e) coerceat *al.*

f) πετροσέλινον *ins.* P. L. Sangerm. g) σμιναῖον I. B. R. Ζμυρναῖον P. σμυρναῖον *ut videtur* L. σμυρναιον Sang.

gaudet, & qualicunque convalescit loco: idque cum semel severis, si non totum radicitus tollas, sed alternos frutices in semen submittas, ævo manet, parvamque sarritionis exigit culturam: seritur a Vulcanalibus usque in Calendas Septembris, sed etiam
37 mense Januario[a]. Menta dulcem desiderat uliginem; quam ob causam juxta fontem mense Martio recte ponitur. Cujus si forte semina defecerunt, licet de novalibus silvestre mentastrum colligere, atque ita inversis cacuminibus disponere: quæ res ferita-
38 tem detrahit, atque edomitam reddit. Rutam autumno semine satam mense Martio differre[b] oportet in apricum, & cinerem aggerare, runcarique donec convalescat, ne herbis enecetur: sed velata manu debebit runcari: quam nisi contexeris, perniciosa nascuntur ulcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaveris, & prurigo atque tumor incesserit, oleo subinde perungito: ejusdem frutex pluribus annis permanet[c] innoxius, nisi si mulier, quæ in menstruis est, contigerit eum, & ob hoc
39 exaruerit[d]. Thymum, & transmarina cunila, & serpyllum, sicut priore libro jam retuli, magis alvearia curantibus, quam olitoribus studiose conseruntur. Sed nos ea condimentorum causa (nam sunt quibusdam esculentis aptissima) non alienum puta-

a) *Interpunctionem hanc probat* Morg. I, 60. b) deferre I. B. R. c) manet I. B. R. d) inaruerit I. B. R.

Digitized by Google

mus etiam in hortis habere. Locum neque pinguem, neque stercoratum, sed apricum desiderant, ut quæ macerrimo solo per se maritimis plerumque regionibus nascuntur. Hæ res & semine, & plantis cir- 40
ca æquinoctium vernum seruntur: melius tamen est thymi novellas plantas disponere: quæ cum subacto solo depressæ fuerint, ne tarde comprehendant, aridi thymi fruticem contundi oportet, atque ita pinsito pridie quam volueris uti, aquam[a] medicare; quæ cum succum ejus perceperit[b], depositis fruticibus[c] infunditur, donec eos recte confirmet. Cæte- 41
rum cunila vivacior est, quam ut impensius[d] curanda sit. Lepidium cum ante Cal. Martias habueris dispositum, velut porrum sectivum demetere poteris: rarius tamen: nam post Calend. Novemb. secandum non erit, quoniam frigoribus violatum emoritur: biennio tamen sufficiet, si diligenter sarritum[e] & stercoratum fuerit: multis etiam locis vivacitatem suam usque in annos decem prorogat. Beta 42
florente Punico malo semine obruitur, & simul atque quinque foliorum est, ut brassica, differtur æstate, si riguus est hortus[f]: at si siccaneus, autumno, cum jam pluviæ incesserint, disponi debebit[g]. Chærephyllum, itemque olus atriplicis, quod Græci

a) *Ita* Lips. aqua *alii*. b) perceperis I. B. R. c) fructibus Sangerm. d) impense I. B. R. e) sartum L. I. B. R. f) locus P. Sangerm. g) debebunt I. B. R.

Digitized by Google

vocant ἀτράφαξυν [a], circa Calend. Octob. obrui oportet non frigidissimo loco: nam si regio sævas hiemes habet, post Idus Februarias semina disserenda sunt, suaque de [b] sede partienda. Papavera & anethum eandem habent conditionem sationis, quam
43 chærephyllum & ἀτράφαξυς. Sativi asparagi, & quam corrudam rustici vocant, semina fere biennio præparantur: ea cum pingui & stercoroso solo post Idus Februarias sic obrueris, ut quantum tres digiti seminis comprehendere queunt, singulis fossulis deponas [c], fere post quadragesimum diem inter se implicantur, & quasi unitatem faciunt; quas radiculas sic illigatas atque connexas olitores spongias appellant: easque post quatuor & viginti menses in locum apricum & bene madidum [d], stercoratumque [e] trans-
44 ferri convenit. Sulci autem inter se pedali mensura distantes fiunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita spongiolæ deprimuntur, ut facile superposita terra germinent: sed in locis siccis partibus sulcorum imis disponenda sunt semina, ut tanquam in alveolis maneant: at uliginosis e contrario in summo porcæ dorso collocanda, ne humore nimio
45 lædantur. Primo deinde anno, cum ita consita sunt, asparagum, quem emiserint, infringi oportet: nam

a) *ἀνδράφαξιν* P. Sang. *& paullo post* *ἀνδράφαξις* P. Sang. I. B. R. b) sede patienda L. c) *Hic interpungunt omn. Nobiscum* Morg. I, 62. d) validum L. I. B. R. Sangerm. e) stercorosumque I. B. R. Sangerm.

si ab imo vellere volueris, adhuc teneris invalidisque[a] radiculis, tota spongiola sequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, sed radicitus vellendus: nam nisi ita fiat, stirpes præfractæ angunt oculos spongiarum, & quasi excæcant, nec patiuntur asparagum emittere. Cæterum stilus, qui novissime autumnali tempore nascitur, non omnis est tollendus, sed aliqua pars ejus in semen submittenda est.
Deinde cum spinam fecerit, collectis[b] seminibus ipsis, 46
scopiones[c] ita uti sunt, in suo loco perurendi sunt, & deinde sulci omnes consarriendi, herbæque eximendæ; mox vel stercus, vel cinis injiciendus, ut tota hieme succus ejus pluviis manans ad radicem perveniat. Vere deinde prius quam cœperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti est, terra commoveatur, ut & facilius stilus emicet, & relaxa humo plenioris crassitudinis fiat (radix). Raphani radix bis anno seritur, Februario 47
mense, cum vernum fructum expectamus, & Augusto mense circa Vulcanalia, cum maturius: sed hæc satio sine dubio melior habetur. Cura est ejus, ut terra stercorata & subacta obruatur: post ubi ceperit aliquod incrementum, subinde aggeretur: nam si super terram emerserit, dura & fungosa fiet.
Cucumis & cucurbita, cum copia est aquæ, mino- 48

a) validis I. B. R. Sang. b) ejectis I. B. R. electis Sang.
c) scorpiones *omnes*.

Digitized by Google

rem curam desiderant: nam plurimum juvantur humore: sin autem sicco loco seri[a] debuerint, quo rigationem ministrari non expediat, mense Februario sesquipedali altitudine sulci faciendi[b] sunt: post Idus deinde Martias, quasi tertia pars altitudinis sulci stramentis inditis tegenda, mox stercorata terra usque in dimidium sulcum aggerenda[c], positisque seminibus tam diu est aqua præbenda, donec enascantur: atque ubi convalescere cœperint, adjecta humo incrementa eorum prosequenda sunt, donec sulcus coæquetur. Si exculta semina sine rigatione tota æstate satis valebunt, fructumque jucundioris
49 saporis, quam rigua præbebunt. Aquosis autem locis primo quoque tempore, non tamen ante Calend. Mart. semen ponendum est, ut deferri possit æquinoctio confecto: idque de media parte cucurbitæ semen inverso cacumine ponito, ut fiat incrementi vastioris: nam sunt ad usum vasorum satis idoneæ,
50 sicut Alexandrinæ cucurbitæ, cum exaruerint. At si esculentæ merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbitæ sumptum semen serendum erit, quod prolixior & tenuior fructus ejus enascatur[d], qui scilicet majus cæteris invenit pretium. Sed custodiendum est, ut quam minime ad eum locum,

a) fieri I. B. R. b) fossæ faciendæ L. I. B. R. fossa facienda est Sangerm. c) aggeranda L. I. B. R. I. I.
d) nascatur I. B. R.

Digitized by Google

in quo vel cucumis, aut cucurbitæ consitæ sunt, mulier admittatur: nam fere contactu ejus languescunt incrementa virentium: si vero etiam in menstruis fuerit, visu quoque suo novellos fœtus necabit. Cucumis tener & jucundissimus fit, si ante 51
quam seras, semen ejus lacte maceres: nonnulli etiam quo dulcior existat, aqua mulsa idem faciunt. Sed qui præmaturum fructum cucumeris habere volet, confecta bruma stercoratam terram inditam cophinis obserat, modicumque præbeat humorem: deinde cum enata semina fuerint, tepidis diebus, & insolatis juxta ædificium sub divo ponat, ita ut ab omni afflatu protegantur: cæterum frigoribus ac tempestatibus sub tectum referat: idque tamdiu faciat, dum æquinoctium vernum conficiatur [a]: postea totos cophinos demittat in terram: sic enim præcoquem fructum habebit. Possunt etiam, si sit ope- 52
ræ pretium, vasis majoribus rotulæ subjici, quo minore labore producantur, & rursus intra tecta recipiantur: sed nihilo minus specularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus serenis diebus tuto producantur ad solem. Hac ratione fere toto anno 53
Tiberio Cæsari cucumis præbebatur: nos autem leviore opera istud fieri apud Ægyptiæ gentis Bolum [b] Mendesium legimus, qui præcipit aprico & sterco-

a) confiat *V. Heins. ad Virgil.* Æn. IV, 116. b) populum Jens. populum Medensium L. Volumendesium Sangerm.

roso loco alternis ordinibus ferulas, alternis rubos in hortis consitas habere: deinde eas confecto æquinoctio paullulum infra terram secare, & ligneo stilo laxatis vel rubi vel ferulæ medullis stercus immittere, atque ita semina cucumeris inserere, quæ scilicet incremento suo coeant rubis & ferulis: nam ita non sua, sed quasi materna[a] radice aluntur: sicque insitam stirpem frigoribus quoque cucumeris præbere fructum. Satio secunda ejus seminis fere Quin-
54 quatribus observatur. Capparis plurimis provinciis sua sponte novalibus nascitur. Sed quibus locis ejus inopia est, si serenda fuerit, siccum locum desiderabit: isque debebit ante circumdari[b] fossula, quæ repleatur lapidibus & calce, vel Punico luto, ut sit quasi quædam lorica, ne possint eam perrumpere[c] prædicti seminis frutices, qui fere per totum agrum
55 vagantur, nisi munimento aliquo prohibiti sint: quod tamen non tantum incommodum est (subinde enim possunt extirpari) quantum, quod noxium virus habent, succoque suo sterile solum reddunt. Cultu aut nullo, aut levissimo[d] contenta est: quippe quæ res etiam in desertis agris citra rustici operam con-
56 valescit. Seritur utroque æquinoctio. Cepina magis frequenter subactam postulat terram, quam al-

a) macerata I. B. R. Sang. *quam vocem post* materna *ins.* L.
b) circulari I. B. R. c) prærumpere I. B. R. d) novissimo I. B. R.

tius conversam: itaque ex Calendis Novembris proscindi solum debet, ut hiemis frigoribus & gelicidiis putrescat, intermissisque quadraginta diebus, tum demum iterari, & interpositis uno ac viginti diebus tertiari, ac protinus stercorari: mox bidentibus æqualiter perfossum in areas disponi, deletis[a] radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias sereno 57
die conveniat semina spargi: quibus aliquod saturejæ semen intermiscendum erit, ut eam quoque habeamus: nam & viridis esui est jucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda. Sed cepina vel sæpius, certe non minus debet quam quater sarriri: cujus si semen excipere voles, capita maxima generis Ascalonii, quod est optimum, mense Februario disponito, quaternorum, vel etiam quinum digitorum spatiis distantia: & cum cœperint virere, ne minus ter consarrito: deinde cum fece- 58
rint caulem, humilioribus quasi canteriolis interpositis rigorem stilorum conservato: nam nisi arundines transversas in modum jugatæ vineæ crebras[b] disposueris, thalli ceparum ventis prosternentur, totumque semen excutietur: quod scilicet non ante legendum est, quam cum maturescere cœperit, coloremque nigrum habere. Sed nec patiendum est, ut perarescat, aut totum decidat, verum integri

a) & lectus P. b) crebre P.

59 thalli vellendi sunt, & sole siccandi. Napus & rapa duas sationes habent, & eandem culturam, quam raphanus:, melior est tamen satio mensis Augusti, Jugerum agri quatuor sextarios seminis eorum poscit, sed ita ut radicis Syriacæ super hanc mensuram paullo plus, quam heminam seminis recipiat.
60 Qui æstate ista seret, caveat, ne propter siccitates culex[a] adhuc tenera folia prorepentia consumat: id[b] quoque ut vitetur; pulvis (etiam), qui supra cameram invenitur, vel etiam fuligo, quæ supra focos tectis inhæret, colligi debet: deinde pridie quam satio fiat, commisceri cum seminibus, & aqua conspergi, ut tota nocte succum trahant: nam sic ma-
61 cerata postero die recte seruntur[c]. Veteres quidam[d] auctores, ut Democritus, præcipiunt, semina omnia succo herbæ, quæ sedum appellatur, medicare, eodemque remedio adversus bestiolas uti: quod verum esse nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam hujus[e] herbæ minus larga est facultas, fuligine & prædicto pulvere utimur, satisque commo-
62 de tuemur his incolumitatem plantarum. Rapæ semina Hyginus putat post trituram jacentibus adhuc in area paleis inspergi debere, quoniam fiunt vastiora[f] capita, cum subjacens soli duritia non pati-

a) pulex P. Sangerm. b) idque ut Pol. Sangerm. c) serentur Sangerm. d) quidem I. B. R. e) ejus I. B. R. f) læviora I. B. R.

tur in altum descendere: nos[a] istud sæpe frustra tentavimus; itaque rapum, & raphanum, & napum melius existimamus subacta terra obrui: servantque adhuc antiquorum consuetudinem religiosiores agricolæ, qui cum ea serunt, precantur, ut & sibi, & vicinis nascantur. Locis frigidis, ubi timor est, ne 63
autumnalis[b] satio hiemis gelicidiis peruratur[c], arundinibus humiles canterii fiunt, iisque virgæ transversæ[d] imponuntur, & virgis stramenta supra jaciuntur, & sic a pruinis semina defenduntur: ubi vero apricis regionibus post pluvias noxia incesserunt animalia, quæ a nobis appellantur erucæ, Græce autem κάμπαι[e] nominantur, vel manu colligi debent, vel matutinis temporibus frutices olerum concuti: sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, si deciderint, non amplius in superiorem partem prorepunt. Id tamen supervacuum est facere, si ante 64
sationem semina, ut jam prædixi, succo herbæ sedi macerata sunt: nihil enim sic medicatis[f] nocent erucæ. Sed Democritus in eo libro, qui Græce inscribitur περὶ ἀντιπαθῶν[g], affirmat, has ipsas bestiolas enecari, si mulier, quæ in menstruis est, solutis crinibus & nudo pede unamquamque aream ter circumeat: post hoc enim decidere omnes vermicu- 65

a) nam I. B. R. b) autumnali spatio I. B. R. c) peruruntur I. B. R. d) transversæ imponuntur *defic.* I. B. R.
e) campæ I. B. R. f) maceratis I. B. R. g) περιαντιπαθῶν *conjunct.* I. B. R.

los, & ita emori. Hactenus præcipiendum exiſtimavi de cultu hortorum, & officiis villici; quem quamvis instructum [a], atque eruditum omni opere ruſtico eſſe oportere, prima parte hujus exordii cenſuerim; quoniam tamen plerumque evenit, ut eorum, quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eaque ſæpius ex commentariis renovanda ſint, omnium librorum meorum argumenta ſubjeci, ut cum res exegiſſet, facile reperiri poſſit, quid in quoque quærendum, & qualiter quidquid faciendum ſit.

a) instructum atque *defic.* P. Sangerm.

Digitized by Google

L. JUNII MODERATI
COLUMELLÆ
DE
RE RUSTICA
LIBER DUODECIMUS ET ULT.
VILLICA.

BREVIARIUM.

I. Cura rei domesticæ, & præcepta, quæ villica exsequi debeat. **II.** *Quemadmodum tractare debeat penora sive cellaria.* **III.** *Distributio instrumenti & supellectilis.* **IV.** *Quæ vasa parare debeat penoribus & salgamis condiendis. V. Quemadmodum ex vino vapido acetum fiat. VI. Quomodo muria dura fiat. VII. Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur. VIII. Oxygala quomodo fiat. IX. Conditura lactucæ. X. Cæpæ, piro-*

rum, & malorum ceterorumque pomorum compositio. XI. Aquæ dulcis compositio, qua in condituris utuntur. XII. De aqua mulsa facienda: XIII. De caseo servando, & de quibusdam herbis condiendis. XIV. De malis & piris in sole siccandis. XV. De uvis passis faciendis & sorbis servandis. XVI. De ficis aridis. XVII. De aceto ficulneo faciendo: XVIII. Quæ præparanda sint vindemiæ: XIX. De pluribus generibus conditurarum, quibus vinum confirmatur: XX. De saba coquenda. XXI. De defruto quod quidam Neapolitanum vocant: XXII. De defruto quod adjicitur in vinum ad vetustatem: XXIII. Picis liquidæ alterum medicamen quo mustum condias. XXIV. De pice qua utuntur Allobroges ad conditurам vini picati: XXV. De pice Nemeturica ad condituras. XXVI. De aqua salsa vel muria ad vina condienda. XXVII. Remedia acescentis vini. XXVIII. De vino dulci faciendo. XXIX. Quemadmodum mustum semper dulce tamquam recens permaneat: XXX. Optima vini curatio, & remedia languentis vini. XXXI. Si quod animal in mustum ceciderit & interierit, remedia. XXXII. Vinum ex marrubio. XXXIII. Vinum scillitem ut cond. op. XXXIV. De aceto scillitico. XXXV. Vinum absinthiten, hysopiten, abrotoniten & reliquarum notarum quomodo condire oporteat. XXXVI. De musto tortivo. XXXVII. Vinum simile Græco facere.

XXXVIII. *Vinum myrtiten quomodo facias.* XXXIX. *Passum quemadmodum fiat.* XL. *Lora optima quomodo fiat.* XLI. *Mustum lixivum quomodo fiat.* XLII. *De caseo condendo.* XLIII. *Uvæ ollares quemadmodum componantur & serventur.* XLIV. *Mala granata quemadmodum serventur.* XLV. *Mala orbiculata, Sestiana, melimela, & alia genera quomodo serventur.* XLVI. *De olivarum albarum conditura.* XLVII. *Nigræ olivæ conditura.* XLVIII. *Sirapa quomodo fiat.* XLIX. *Oleum quemadmodum fiat.* L. *De oleo gleucino.* LI. *Oleum ad unguenta quemadmodum facias.* LII. *De salsura suillæ carnis.* LIII. *Rapa & napos quemadmodum condias.* LIV. *Sinapin quemadmodum facias.* LV. *Oleris atri & siseris radicem quemadmodum condias.* LVI. *Moretum oxyporum vel (ut alii) oxygarum quemadmodum componas.*

PRÆFATIO.

XENOPHON Atheniensis eo libro, P. Silvine,
qui Œconomicus inscribitur, prodidit maritale con-
jugium sic comparatum esse natura, ut non solum
jucundissima, verum etiam utilissima vitæ societas
iniretur: quod[a] jam pridem etiam Cicero ait: & ne
genus humanum temporis longinquitate occideret,
propter hoc marem cum fœmina esse conjunctum:
deinde ut ex hac eadem societate mortalibus adju-
toria senectutis, nec minus propugnacula, præpara-
2 rentur[b]. Tum etiam, cum victus & cultus humanus
non uti feris in propatulo, ac silvestribus locis, sed
domi sub tecto accurandus erat, necessarium fuit
alterutrum foris & sub dio esse, qui labore & in-
dustria compararet; intus[c],[1] qui tectis reconderet[d] at-
que custodiret. Siquidem vel rusticari, vel navi-
gare, vel etiam alio genere negotiari necesse erat,
3 ut aliquas facultates acquireremus: cum vero para-
tæ res sub tectum essent congestæ, alium esse opor-
tuit, qui & illatas custodiret, &[e] cætera conficeret
opera, quæ domi deberent administrari: nam &
fruges, & cætera alimenta terrestria indigebant te-
cto,

a) jampridem (quod... ait) ne I. B. R. b) præparentur I. B. R. Sangerm. c) intus *deest* I. B. R. d) reconderentur, siquidem I. B. R. e) ea Pol. Sangerm.

Digitized by Google

cto, & ovium, cæterarumque pecudum fœtus, atque fructus clauso custodienda[a] erant, nec minus reliqua utensilia, quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam & di- 4
ligentiam ea, quæ proposuimus, desiderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi custodiri oporteret: jure, ut dixi, a natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam, viri autem ad exercitationem forensem & extraneam: itaque viro calores & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis ac belli, id est, rusticationis & militarium stipendiorum, distribuit: mulieri 5
deinceps, quod omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ & diligentiæ assignaverat: idcirco timidiorem reddidit, quam virilem: nam metus plurimum confert ad diligentiam custodiendi. Quod autem necesse erat foris & in aper- 6
to victum quærentibus nonnunquam injuriam propulsare: idcirco virum, quam mulierem fecit audaciorem. Quia vero partis opibus æque fuit opus memoria & diligentia, non minorem fœminæ, quam viro earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam quod simplex natura non omneis res commodas amplecti volebat, idcirco alterum alterius indigere vo-

a) custodiendi Sangerm.

luit : quoniam quod alteri deest, præsto plerumque
7 est alteri. Hæc in œconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui eum Latinæ consuetudini tradidit, non inutiliter disseruerunt. Nam & apud Græcos, & mox apud Romanos usque in patrum nostrorum memoriam, fere domesticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forensium exercitationum omni cura deposita patribusfamilias intra domesticos penates se recipientibus. Erat enim summa reverentia cum concordia & diligentia mista, flagrabatque mulier pulcherrima diligentiæ æmulatione, studens negotia viri cura sua majora atque meliora reddere.
8 Nihil conspiciebatur in domo dividuum, nihil quod aut maritus, aut fœmina proprium esse juris sui diceret: sed in commune conspirabatur ab utroque, ut cum forensibus negotiis, matronalis sedulitas[a] industriæ[b] rationem parem faceret. Itaque nec villici quidem, aut villicæ magna erat opera, cum ipsi domini quotidie negotia sua reviserent atque administrarent.
9 Nunc vero cum pleræque sic luxu & inertia diffluant[c], ut ne lanificii quidem curam suscipere dignentur, sed domi (sedentes) confectas[d] vestes fastidio habeant[e], perversaque cupidine pretiosiores[f] alias a viris pelliciant, quæ grandi pecunia, & totis pe-

a) sedulitas *abest* Sangerm. b) industria P. L. Sangerm.
c) defluant *al.* d) confectæ vestes I. B. R. Lips. Sangerm.
e) sint I. B. R. Lips. Sangerm. f) maxime placeant, quæ I. B. R. Sangerm. pelliceant *al.*

ne censibus redimuntur: nihil mirum est, easdem ruris & instrumentorum agrestium cura gravari, sordidissimumque[a] negotium ducere paucorum dierum[b] tempus[c] in villa morari. Quam ob causam cum in totum non solum exoleverit, sed etiam occiderit vetus ille matrumfamiliarum mos Sabinarum atque Romanarum, necessaria irrepsit villicæ cura, quæ tueretur officia matronæ: quoniam & villici quoque successerunt in locum dominorum, qui quondam prisca consuetudine non solum coluerant, sed habitaverant rura. Verum, ne videar intempestive[d] censorium opus objurgandis moribus nostrorum temporum suscepisse, jam nunc officia villicæ prosequar[e].

Cura rei domesticæ & præcepta, quæ villica exequi debeat.

CAP. I. EA porro (ut institutum ordinem teneamus, quem priore volumine inchoavimus) juvenis esse debet, id est non nimium puella, propter easdem causas, quas de ætate villici retulimus: integræ quoque valetudinis, nec fœdi habitus, nec rursus pulcherrimi[f]: nam illibatum robur & vigiliis, & aliis sufficiet laboribus: fœditas fastidiosum, ni-

a) gravissimumque n. Pol. b) paucos dies I. B. R.
c) tempus *om.* P. L. I. B. R. Sangerm. d) tempestive censorium I. B. R. e) persequar Sangerm. f) pulcherrimæ Sangerm.

mia species desidiosum faciet ejus contubernalem.
2 Itaque curandum est, ut nec vagum villicum, &
aversum[a] contubernio suo habeamus, nec rursus in-
tra tecta desidem, & complexibus adjacentem fœ-
minæ[b]. Sed nec hæc tantum, quæ diximus, in vil-
3 lica custodienda sunt. Nam in primis consideran-
dum erit, an a vino, ab escis, a superstitionibus,
a somno, a viris remotissima sit, & ut cura eam
subeat, quid meminisse, quid in posterum prospi-
cere debeat; ut fere eum morem servet, quem vil-
lico præcepimus: quoniam pleraque similia esse de-
bent in viro atque fœmina, & tam (etiam) malum
vitare, quam præmium recte factorum sperare: tum
elaborare, ut quam minimam operam villicus intra
tectum impendat, cui & primo mane cum familia
prodeundum est, & crepusculo peractis operibus
4 fatigato redeundum. Nec tamen instituendo villi-
cam, domesticarum rerum villico remittimus cu-
ram, sed tantummodo[c] laborem ejus, adjutrice data,
levamus. Cæterum munia, quæ domi capessenda[d],
non in totum muliebri officio relinquenda sunt, sed
ita deleganda ei, ut identidem oculis villici custo-
diantur: sic enim erit diligentior villica, si memi-
nerit ibi esse, cui ratio frequenter reddenda sit.
5 Ea porro persuasissimum habere debebit, aut in

a) a *ins.* Sangerm. b) fœminam *omn.* c) tamen I. B. R.
d) capessuntur P. Sangerm.

totum, aut certe plurimum domi se morari oportere: tum quibus aliquid in agro faciendum erit servis, eos foras emittere; quibus autem in villa quid agendum videbitur, eos intra parietes continere atque animadvertere, ne diuturna[a] cessatione frustrentur opera: quæ domum autem inferuntur, diligen- 6
ter inspicere, ne delibata sint, & ita explorata atque inviolata recipere: tum separare, quæ consumenda sunt, & quæ superfieri possunt, custodire, ne sumptus annuus menstruus fiat. Tum siquis ex familia cœperit adversa valetudine affici, videndum erit, ut is quam commodissime ministretur: nam ex hujusmodi cura nascitur benevolentia, nec minus obsequium. Quinetiam fidelius quam prius servire student, qui convaluerint, cum est ægris adhibita diligentia.

Quemadmodum tractare debeat penora sive cellaria.

II. Post hæc meminisse debebit, quæ inferantur, ut idoneis & salubribus locis recondita sine noxa permaneant: nihil enim magis curandum est, quam præparare, ubi quidque reponatur, ut[b] cum opus sit, promatur. Ea loca qualia esse debeant, & in primo volumine, cum villam constitueremus, & in un-

a) diurna cessando L. Sangerm. diurna *etiam* I. B. R.
b) & unde P.

decimo, cum de[a] officio villici disputaremus, jam
dicta sunt. Sed ne nunc quidem demonstrare bre-
2 viter pigebit. Nam quod excelsissimum[b] est conclave,
pretiosissima vasa & vestem desiderat: quod denique
horreum siccum atque aridum, frumentis habetur
idoneum: quod frigidum, commodissime vinum cu-
stodit: quod bene illustre, fragilem supellectilem,
atque ea postulat opera, quæ multi[c] luminis indi-
3 gent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit suo
quidque loco generatim, atque etiam specialiter
nonnulla disponere: quo facilius, cum quid expo-
stulabit usus, recipere[d] possit: nam vetus est pro-
verbium, paupertatem certissimam esse, cum alicujus
indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur, ubi pro-
jectum jaceat, quod desideratur: itaque in re fami-
liari LABORIOSIOR est negligentia, quam diligentia.
4 Quis enim dubitet nihil esse pulchrius in omni ra-
tione vitæ dispositione atque ordine? quod etiam
ludicris spectaculis licet sæpe cognoscere: nam ubi
chorus canentium non ad certos modos, neque nu-
meris præeuntis magistri consensit, dissonum quid-
dam ac tumultuosum audientibus canere videtur: at
ubi certis numeris ac pedibus velut facta conspira-
tione consensit atque concinuit, ex ejusmodi vocum
concordia non solum ipsis canentibus amicum quid-

a) de villico P. Sangerm. b) excellentissimum L. *male*.
c) villici I. B. R. d) reperiri L.

dam & dulce resonat, verum etiam spectantes au-
dientesque lætissima voluptate permulcentur. Jam 5
vero in exercitu neque miles, neque imperator sine
ordine ac dispositione quidquam valeat explicare,
cum armatus inermem, eques peditem, plaustrum
equites, si sint permisti, confundant. Hæc eadem
ratio præparationis atque ordinis etiam in navigiis
plurimum valet: nam ubi tempestas incessit, & est
rite disposita navis, suo quidque ordine locatum ar-
mamentum sine trepidatione minister promit, cum
est a gubernatore postulatum. Quod si tantum hæc 6
possunt, vel in theatris, vel in exercitibus, vel
etiam in navigiis: nihil dubium est, quin cura vil-
licæ ordinem dispositionemque rerum, quas reponit,
desideret: nam & unumquodque facilius considera-
tur, cum est assignatum suo loco, & si quid forte
abest, ipse vacuus locus admonet, ut quod deest,
requiratur. Si quid vero curari aut concinnari opor-
tet, facilius intelligitur, cum ordine suo recense-
tur: de quibus omnibus M. Cicero auctoritatem Xe-
nophontis secutus[a] in Œconomico sic inducit Ischo-
machum[b] sciscitanti Socratem hæc narrantem[c].

a) sequens I. B. R. b) Symachum I. B. R. c) *Nulla separati capitis nota est* in Pol. & Lips.

Digitized by Google

Distributio instrumenti & supellectilis.

III. Præparatis idoneis locis instrumentum &
supellectilem distribuere cœpimus : ac primum ea
secrevimus, quibus ad res divinas uti solemus, po-
stea mundum muliebrem , qui ad dies festos com-
paratur, deinde (ad) virilem, item dierum solen-
nium ornatum, nec minus calciamenta utrique se-
xui convenientia : tum jam seorsum arma ac tela
seponebantur[a], & in altera parte instrumenta, qui-
2 bus ad lanificia utuntur. Post quæ ad cibum confi-
ciendum[b] vasa (ut assolent) constituebantur[c]: inde
quæ ad lavationem, quæ ad exornationem, quæ ad
mensam quotidianam, atque epulationem pertine-
rent[d], exponebantur. Postea ex iis, quibus quotidie
utimur, quod menstruum esset seposuimus, quod
annuum[e] quoque in duas partes divisimus: nam sic
3 minus fallit, qui exitus futurus sit. Hæc postquam
omnia secrevimus, tum suo quæque loco disposui-
mus : deinde quibus quotidie servuli utuntur, quæ
ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda & conficienda
pertinent, hæc ipsa ei, qui uti solet[f], tradidimus,
& ubi ea[g] ponerent, demonstravimus, & ut salva

a) separabantur I. B. R. Sangerm. præparabantur Lips.
b) comparandum L. I. B. R. Sangerm. c) construebantur L. I. B. R. Sangerm. d) pertinent I. B. R. Sangerm.
e) annum L. I. B. R. *male.* f) solent I. B. R. Sangerm.
g) exponerent P. Sangerm.

essent, præcepimus. Quibus autem ad dies festos 4
& ad hospitum adventum utimur, & ad quædam
rara negotia, hæc promo[a] tradidimus, & loca sin-
gulis[b] demonstravimus, & cuique[c] sua annumeravimus;
atque annumerata ipsi exscripsimus, eumque admo-
nuimus, ut quodcunque opus esset, sciret unde da-
ret & meminisset, atque annotaret, quid & quan-
do, & cui dedisset, & cum recepisset, ut quidque
suo loco reponeret. Igitur hæc nobis[d] antiqui per 5
Ischomachi personam præcepta industriæ ac dili-
gentiæ tradiderunt, quæ nunc nos villicæ demon-
stramus. Nec tamen una ejus cura esse debebit,
ut clausa custodiat, quæ tectis illata receperit, sed
subinde recognoscat atque consideret, ne aut supel-
lex vestisve condita situ dilabatur, aut fruges,
aliave utensilia negligentia desidiave sua corrumpan-
tur. Pluviis vero diebus, vel cum frigoribus aut 6
pruinis mulier sub dio rusticum opus obire non po-
terit, ut ad lanificium reducatur, præparatæ sint,
& pectitæ lanæ, quo facilius justa[e] lanificio persequi
atque exigere possit: nihil enim nocebit, si sibi
atque actoribus, & aliis in honore servilis[f] vestis
domi confecta fuerit, quo minus patrisfamilias ratio-

a) primo *omn.* b) omnium I. B. R. Sangerm. c) ei omnia P. I. B. R. Sang. d) novi antiqui P. nobis ab antiquis *al.* e) juxta lanificium I. B. R. f) servulis L. Sangerm. *recte putat* Gesn.

7 nes onerentur. Illud[a] vero etiam in perpetuum custodiendum habebit, ut eos, qui foris rusticari debebunt, cum jam e villa familia processerit, requirat, ac si quis (ut evenit) curam contubernalis ejus intra tectum tergiversans fefellerit, causam desidiæ sciscitetur, exploretque, utrum adversa valetudine inhibitus restiterit, an pigritia delituerit: et si compererit, vel simulantem languore, sine cunctatione in valetudinarium deducat: præstat enim opere fatigatum sub custodia requiescere unum aut alterum diem, quam pressum[b] nimio labore veram no-
8 xam concipere .... Denique uno loco quam minime oportebit eam consistere, neque enim sedentaria ejus opera est, sed modo ad telam debebit accedere, ac si quid melius sciat, docere: si minus, addiscere ab eo, qui plus intelligat, modo eos, qui cibum familiæ conficiunt, invisere: tum etiam culinam, & bubilia[c], nec minus præsepia mundanda curare: valetudinaria quoque vel si vacent ab imbecillis, identidem aperire & immunditiis liberare, ut cum res exegerit, bene ordinata & ornata[d] & salubria
9 languentibus præbeantur: promis[e] quoque & cellariis aliquid appendentibus[f] aut metientibus intervenire:

a) Istud non etiam I. B. R. Pol. *facit cum Commel.*
b) animum L. I. B. R. c) bovilia Sangerm. d) & ornata *def.* Lips. P. Sangerm. e) penis L. I. B. R. f) attendentibus aut metuentibus *omnes, nisi quod verba* aut metuentibus *om.* P. Sangerm.

nec minus interesse pastoribus in stabulis fructum cogentibus, aut fœtus ovium, aliarumve pecudum subrumantibus: tonsuris[a] vellerum quoque interesse, & lanas etiam diligenter percipere, & vellera ad numerum pecoris recensere: tum insistere atriensibus, ut supellectilem exponant, & ferramenta[b] detersa nitidentur, atque rubigine liberentur, cæteraque, si refectionem desiderant, fabris concinnanda tradantur. Postremo his rebus omnibus constitutis, 10
nihil hanc arbitror distributionem profuturam, nisi, ut jam dixi, villicus sæpius, & aliquando tamen dominus aut matrona consideraverit, animadverteritque, ut ordinatio instituta conservetur. Quod etiam in bene moratis civitatibus semper est observatum; quarum primoribus atque optimatibus, non satis visum est bonas leges habere, nisi custodes earum diligentissimos cives creassent, quos Græci νομοφύλακας appellant: horum erat officium, eos, qui legibus 11
parerent, laudibus prosequi, nec minus honoribus: eos autem, qui non parerent, pœna multare. Quod nunc scilicet faciunt magistratus, assidua jurisdictione vim legum custodientes. Sed hæc in universum administranda tradidisse abunde sit.

a) verum earum utique interesse L. I. B. R. b) æramenta Sangerm.

Quæ vasa parare debeat penoribus & salgamis condiendis.

IV. Nunc de cæteris rebus, quæ omissæ erant prioribus libris, quoniam villicæ reservabantur officiis, præcipiemus, & ut aliquis ordo custodiatur, incipiemus a verno tempore, quoniam vere[a] maturis (herbis) atque trimestribus consummatis sationibus, vacua tempora jam contingunt ad ea exe-
2 quenda, quæ deinceps docebimus. Parvarum rerum curam non defuisse[b] Pœnis Græcisque auctoribus, atque etiam Romanis, memoria tradidit: nam & Mago Carthaginiensis, & Halmicar, quos secuti videntur Græcæ gentis non obscuri scriptores Mnaseas atque Paxamus, tum demum nostri generis, postquam a bellis otium[c] fuit, quasi quoddam tributum victui humano conferre dedignati non sunt, ut M. Ambivius & Mænas Licinius, tum etiam C. Matius; quibus studium fuit pistoris & coci, nec minus cellarii diligentiam[d] suis præceptis instituere[e].
3 His autem omnibus placuit, eum, qui rerum harum officium susceperit, castum esse continentemque oportere, quoniam totum in eo sit, ne contractentur pocula, vel cibi, nisi aut ab impube,

a) fere I. B. R. Sangerm. b) dedisse *omnes post* Gryph. *perperam*. c) vacuum L. Sangerm. d) diligentius P. *it.* H. A. G. e) instruere Sangerm.

aut certe abstinentissimo rebus venereis; quibus si
fuerit operatus vel vir, vel fœmina, debere eos
flumine aut perenni aqua, priusquam penora contin-
gant, ablui; propter quod his necessarium esse pue-
ri vel virginis ministerium, per quos promantur,
quæ usus postulaverit. Post hoc præceptum, lo- 4
cum & vasa idonea salgamis præparari jubent;
locum esse debere aversum a sole, quam frigidissi-
mum & siccissimum, ne situ penora mucorem con-
trahant. Vasa autem fictilia vel vitrea, plura po-
tius quam ampla, & eorum alia recte picata, non-
nulla tamen pura, prout conditio conditurae exege-
rit. Hæc vasa dedita opera fieri oportèt patenti[a] 5
ore, & usque ad imum æqualia[b], nec in modum
doliorum formata, ut exemptis ad usum salgamis
quidquid superest æqualiter pondere usque ad fun-
dum deprimatur, cum ea res innoxia penora con-
servet, ubi non innatent, sed semper sint jure sub-
mersa: quod in utero dolii vix fieri posset propter
inæqualitatem figuræ[c]: maxime autem ad hoc ne-
cessarium esse aceti, & duræ muriæ usum, quæ
utraque sic conficiuntur.

a) patente I. B. R. b) æquali L. I. B. R. Juntt.
c) *Deesse hic aliquid conjicit* Morg. I, 64.

Quemadmodum ex vino vapido acetum fiat.

V. In vini[a] vapidi, ut acre fiat, sextarios duodequinquaginta, fermenti libram, fici aridæ pondo quadrantem, salis sextarium[b] subterito, & subtrita cum quartario mellis aceto diluito, atque ita in
2 prædictam mensuram adjicito. Quidam ordei tosti sextarios quatuor, & nuces ardentes juglandes quadraginta, & mentæ viridis pondo selibram in eandem mensuram adjiciunt: quidam ferri massas exurunt, ita ut ignis speciem habeant, easque in eandem mensuram demittunt: tum etiam exemptis nucleis ipsas nuces pineas vacuas numero quinque vel sex incendunt, & ardentes eodem demittunt: alii nucibus sapineis[c] ardentibus idem faciunt.

Quomodo muria dura fiat.

VI. Muriam duram sic facito: dolium quam patentissimi oris locato in ea parte villæ, quæ plurimum solis accipit: id dolium aqua cælesti repleto; ea est enim huic rei aptissima; vel si non fuerit pluvialis[d], certe fontana dulcissimi saporis. In eam tum indito sportam junceam, vel sparteam, quæ replenda est sale candido, quo candidior muria fiat.

a) vini vapidi, ut acre fiat *desunt* I. B. R. Sangerm.
b) hæc subterito I. B. R. Sangerm. c) sex pineis L.
d) pluviatilis L.

Digitized by Google

Cum salem per aliquot dies videbis liquescere, ex eo intelliges nondum esse muriam maturam: itaque su- 2
binde alium salem tamdiu ingeres, donec in sporta permaneat integer, nec minuatur: quod cum animadverteris, scies habere muriam maturitatem suam: & si[a] aliam (in id vas facere) volueris, hanc in vasa bene picata diffundes, & opertam in sole habebis: omnem enim mucorem vis solis aufert, & odorem bonum præbet. Est aliud muriæ maturæ experimentum: nam ubi dulcem caseum demiseris in eam, si pessum ibit, scies esse adhuc crudam: si innatabit, maturam.

Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur.

VII. His præparatis circa vernum æquinoctium herbas in usum colligi & reponi oportebit, cymam, caulem, capparim, apii coliculos, rutam, olusatrum[b] cum suo cole[c], antequam de folliculo exeat: item ferularum[d] coliculos silentes, quam tenerrimum florem pastinacæ agrestis vel sativæ cum coliculis, silentem florem vitis albæ, & asparagi, & rusci, & thanni, & digitelli, & pulleii, & nepetæ, & lapsanæ, & battis, & ejus coliculum, qui milvinus

a) facere *inters.* P. Sangerm. b) olus atrum *divis.* Junt. oleris atri *omisso præcedente* I. B. R. c) flore L. caule *ante* Steph. *omnes:* florem *interpon.* P. Sangerm. d) ferulæ cum coliculo silentes *omnes, nisi quod* ferulas Juntt.

pes appellatur; quinetiam tenerum coliculum fœ-
2 niculi. Hæc[a] omnia una conditura commode servan-
tur, id est, aceti duas partes, & tertiam duræ mu-
riæ si miscueris. Sed vitis alba, ruscus, & tham-
num, & asparagus, lapsana, & pastinaca, & ne-
peta, & battis, generatim in alveos componuntur,
& sale conspersa biduo sub umbra, dum consudent[b],
reponuntur: deinde si tantum remiserint humoris,
3 ut suo sibi jure ablui possint: si minus, superfusa
dura muria lavantur, & pondere imposito expri-
muntur: tum suo quidque vase conditur, & jus,
ut supra dixi, quod est mistum duabus partibus
aceti, & una muriæ, infunditur, fœniculique ari-
di, quod est per vindemiam proximo anno lectum,
spissamentum imponitur, ita ut herbas deprimat,
& jus[c] usque in summum labrum fideliæ perveniat.
4 Olusatrum[d], & ferulam, & fœniculum cum lege-
ris, sub tecto exponito[e], dum flaccescat: deinde fo-
lia & corticem omnem folliculorum detrahito. Cau-
les si fuerint pollice crassiores, arundine secato,
& in duas partes dividito: ipsos quoque flores, ne
sint immodici, diduci & partiri oportebit, atque
ita in vasa condi: deinde jus, quod supra scri-
ptum est, infundi, & paucas radiculas laseris,
quod

a) Nam I. B. R. b) consident I. B. R. c) coliculorum *in marg.* Gr. St. d) Olus atrum *divis.* I. B. R. I. I. H. A. e) reponito I. B. R. Sangerm.

Digitized by Google

quod Græci σίλφιον vocant, adjectas[a], ita spissamento fœniculi aridi contegi[b], ut jus superveniat. Cymam, caulem, capparim, pedem milvi, pulejum, digitellum, compluribus diebus sub tecto siccari, dum flaccescat, & tum eodem modo condiri convenit, quo ferulam, rutam, saturejam, cunilam. Sunt qui rutam muria tantum dura sine aceto condiant, deinde, cum usus exigit, aqua vel etiam vino abluant, & superfuso oleo utantur. Hac conditura posset commode satureja viridis, & æque viridis cunila servari.

Oxygala quomodo fiat.

VIII. Oxygalam sic facito: ollam novam sumito, eamque juxta fundum terebrato: deinde cavum, quem feceris, surculo obturato, & lacte ovillo quam recentissimo vas repleto, eoque adjicito viridium condimentorum fasciculos origani, mentæ, cepæ, coriandri: has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Post diem quintum, surculum[c], quo cavum obturaveras, eximito & serum emittito: cum deinde lac cœperit manare, eodem surculo cavum obturato, intermissoque[d] triduo, ita, ut supra dictum est, serum emittito, & fasciculos condimentorum exemptos abjicito[e]: deinde exiguum

a) adjici: tum Sangerm. b) conteri P. c) quo surculum I. B. R. d) interim ipsoque L. e) adjicito *alii*.

aridi thymi, & cunilæ aridæ super lac distringito, concisique sectivi porri, quantum videbitur, adjicito & permisceto: mox intermisso biduo rursus serum emittito, cavumque obturato, & salis triti, quantum satis erit, adjicito & misceto, deinde operculo[a] imposito, & oblinito, non ante aperueris
3 ollam, quam usus exegerit. Sunt qui sativi, vel etiam silvestris lepidii herbam cum collegerunt, in umbra siccent, deinde folia ejus abjecto caule die & nocte muria macerata expressaque, lacti misceant sine condimentis, & salis, quantum satis arbitrantur, adjiciant: tum cætera, quæ supra præcepimus, faciant: nonnulli recentia folia lepidii cum dulci lacte in olla miscent, & post diem tertium, quemadmodum præcepimus, serum emittunt: deinde compertam saturejam viridem; tum etiam arida semina coriandri atque anethi, & thymi & apii in unum bene trita adjiciunt, salemque bene[b] coctum cribratum permiscent. Cætera eadem quæ supra faciunt.

Conditura lactucæ.

IX. Caules lactucæ ab imo depurgatos eatenus, qua tenera folia videbuntur, in alveo salire oportet, diemque unum & noctem sinere, dum muriam

a) operculo deinde, imposito, oblinito *omisso* & I. B. R. Sang. V. Oudendorp. ad Suet. Oth. 12. b) conditum *ins.* L.

remittant: deinde[a] muria eluere, & expressos in cra-
tibus pandere, dum assiccescant: tum substernere
anethum aridum & fœniculum, rutæque aliquid &
porri concidere, atque ita miscere: tum siccatos
coliculos ita componere, ut faseoli virides integri
interponantur, quos ipsos ante dura muria die &
nocte macerare[b] oportebit: similiterque assiccatos cum 2
fasciculis lactucarum condi & superfundi jus, quod
sit aceti duarum partium, atque unius muriæ: de-
inde arido spissamento fœniculi sic comprimi, ut
jus supernatet: quod ut fiat, is, qui huic officio
præerit, sæpe suffundere jus debebit, nec pati si-
tire salgama, sed extrinsecus munda spongia vasa
pertergere, & aqua fontana quam recentissima re-
frigerare: simili ratione intubum, & cacumina ru- 3
bi, qua lactucam condire oportet, nec minus thy-
mi & saturejæ, & origani, tum etiam armora-
ciorum cymam. Hæc autem, quæ supra scripta
sunt, verno tempore componuntur.

Cepæ, pirorum & malorum cæterorumque pomorum compositio.

X. Nunc quæ per æstatem, circa messem, vel etiam exactis jam messibus colligi & reponi debeant, præcipiemus. Pompejanam vel Ascaloniam ce-

a) in *inser.* I. B. R. Sangerm. b) macerari Sangerm.

pam, vel etiam Marsicam simplicem, quam vocant unionem[a] rustici, eligito: ea est autem, quæ non
2 fruticavit, nec habuit soboles adhærentes: hanc prius in sole siccato, deinde sub umbra refrigeratam substrato thymo vel cunila componito in fidelia, & infuso jure, quod sit aceti trium partium, & unius muriæ, fasciculum cunilæ superponito, ita ut cepa deprimatur: quæ cum jus combiberit, simili mistura vas suppleatur. Eodem tempore corna, & pruna onychina & pruna silvestria, nec minus gene-
3 ra pirorum & malorum condiuntur[b]. Corna, quibus pro olivis utamur[c]: item pruna silvestria & pruna onychina adhuc solida, nec maturissima[d], legenda sunt, nec tamen nimium cruda: deinde uno die umbra siccanda: tum æquis partibus acetum & sapa vel defrutum misceatur, & infundatur: oportebit autem aliquid salis adjicere, ne vermiculus, aliudve animal innasci possit: verum commodius servantur, si duæ partes sapæ cum aceti una parte mis-
4 ceantur. Pira Dolabelliana, Crustumina, regia, veneria, volema, Næviana, lateritiana, decumana[e], laurea, myrappia[f], pruna purpurea, cum immatura, non tamen percruda[g] legeris, diligenter inspicito, ut sint integra sine vitio aut vermiculo: tum in fi-

a) universi Sanger. b) conduntur I. B. R. c) utantur I. B. R. d) maturrima Sangerm. e) deciniana I. B. R. Lips. Sangerm. f) myrappia purp. *absque* pruna Lips. g) cruda Sangerm.

Digitized by Google

ctili picata fidelia componito, & aut passo aut defruto completo, ita ut omne pomum submersum sit, operculo deinde imposito[a] gypsato. Illud in totum 5
præcipiendum existimavi, nullum esse genus pomi, quod non possit melle servari: itaque cum sit hæc res interdum ægrotantibus salutaris, censeo vel pauca poma in melle custodiri, sed separata generatim: nam si commisceas, alterum ab altero genere corrumpitur. Et quoniam opportune mellis feci- 6
mus mentionem, hoc eodem tempore alvi castrandæ, ac mel conficiendum, cera facienda est: de quibus nono libro jam diximus: nec nunc aliam curam exigimus a villico[b], quam ut administrantibus intersit, fructumque custodiat.

Aquæ dulcis compositio, qua in condituris utuntur.

XI. Cæterum cum eodem tempore mella, nec minus aqua mulsa in vetustatem reponi debeat, meminisse oportebit, ut cum secundarium mel de favis fuerit exceptum[c], ceræ statim minute[d] resolvantur, & aqua fontana vel cælesti macerentur: expressa deinde aqua coletur, & in vas plumbeum defusa decoquatur, omnisque spurcitia cum spumis

a) operculum deinde impositum Sangerm. b) villica Sangerm. *quod optime conjiciebat* Ponted. c) exemptum L. I. B. R. d) minutæ I. B. R.

Digitized by Google

eximatur: quæ decocta, cum tam crassa fuerit quam defrutum, refrigeretur & bene picatis lagœnis con-
2 datur. Hac quidam mella[a] pro aqua mulsa utuntur, nonnulli etiam pro defruto in condituras olivarum; quibus quidem magis idoneam censeo, quod cibarium saporem habet, nec potest languentibus pro aqua mulsa remedio esse: quoniam si bibatur, inflationem stomachi & præcordiorum facit.

De aqua mulsa facienda.

XII. Itaque seposita ea, & ad condituras destinata[b], per se facienda erit optimo melle aqua mulsa: hæc autem non uno modo componitur: nam quidam multos ante annos cælestem aquam vasis includunt, & sub dio in sole habent: deinde cum sæpius eam in alia vasa transfuderint & eliquaverint, (nam quoties etiam per longum tempus diffunditur, aliquod crassamentum in imo simile feci reperitur) veteris aquæ sextarium cum libra mel-
2 lis miscent. Nonnulli tamen cum austeriorem volunt efficere gustum, sextarium aquæ cum dodrante pondo mellis diluunt, & ea portione repletam lagœnam gypsatamque patiuntur per Caniculæ ortum in sole quadraginta diebus esse; tum demum

a) Hoc... melle L. I. B. R. b) destinata per se *sine puncto & rubrica* I. B. R. seposita esse & ad condituras destinata. Cap. 12. *reliqui*.

in tabulatum, quod fumum accipit, reponunt. Non- 3
nulli, quibus non fuit curæ cælestem inveterare aquam, recentem sumunt, eamque usque in quartam partem decoquunt: deinde cum refrixerit, sive dulciorem mulsam facere volunt; duobus aquæ sextariis sextarium mellis permiscent: sive austeriorem; sextario aquæ dodrantem mellis adjiciunt, & his portionibus factam in lagœnam diffundunt: eamque, ut supra dixi, quadraginta diebus insolatam postea in tabulatum, quod suffumigatur, reponunt[a].

De caseo servando, & de quibusdam herbis condiendis.

XIII. Caseo usibus domesticis præparando, hoc maxime idoneum[b] tempus est, quo & caseus seri minimum remittit: & ultimo tempore, cum jam exiguum lactis est, non tam expedit operas morari ad forum fructibus deferendis: & sane sæpe deportati per æstum, acore vitiantur: itaque præstat eos hoc ipso tempore in usum conficere: id autem ut quam optime fiat, opilionis officium est, cui septimo libro præcepta dedimus, quæ sequi debeat. Sunt etiam quædam herbæ, quas appropin- 2
quante vindemia condire possis, ut portulaca, &

a) reponunt caseo *omissis puncto & rubrica* I. B. R.
b) *Sequitur deinde rubrica* XIII *capitis quod ita incipit:* Tempus est &c. I. B. R.

olus cordum, quod quidam sativum[a] battim vocant: hæ herbæ diligenter purgantur, & sub umbra expanduntur: deinde quarto die sal in fundis fideliarum substernitur: & separatim unaquæque earum componitur, acetoque infuso iterum sal superponitur: nam his herbis muria non convenit.

De malis & piris in sole siccandis.

XIV. Hoc eodem tempore, vel etiam primo mense Augusto, mala & pira dulcissimi saporis mediocriter matura eliguntur, & in duas vel tres partes arundine, vel osseo cultello divisa in sole ponuntur, donec arescant. Eorum si est multitudo, non minimam partem cibariorum per hiemem rustici vindicant: nam pro pulmentario cedit, sicuti ficus, quæ cum arida seposita est, hiemis temporibus rusticorum cibaria adjuvat.

De ficis aridis.

XV. Ea porro neque nimium vieta[b], neque immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die solem accipiat: pali autem quatuor pedibus inter se distantes figuntur, & perticis jugantur: factæ deinde in hunc usum cannæ jugis superponuntur, ita ut duobus pedibus absint a terra, ne hu-

a) sativum *deest* I. B. R. sativam Sangerm. b) vireta, neque nimium matura I. B. R.

morem, quem fere noctibus remittit humus, trahere possint: tunc ficus injicitur, & crates pastorales culmo, vel carice, vel filice textæ ex utroque latere super terram planæ[a] disponuntur, ut cum sol in occasum fuerit, erigantur, & inter se acclives[b] testudineato tecto, more tuguriorum, inarescentem[c] ficum a rore, & interdum a pluvia defendant: nam utraque res prædictum fructum corrumpit[d]. Cum de- 2
inde aruerit, in orcas bene[e] picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, subjecto tamen arido fœniculo, & iterum vasis repletis superposito: quæ vasa confestim operculare, & oblinire convenit, & in horreum siccissimum reponi, quo melius ficus[f] perennet. Qui- 3
dam lectis ficis pediculos adimunt, & in sole[g] expandunt: cum deinde paullum siccatæ sunt, antequam indurescant, in labra fictilia vel lapidea congerunt eas: tum pedibus lotis in modum farinæ proculcant, & admiscent torrefacta sesama cum aniso
Ægyptio, & semine fœniculi & cymini: hæc cum 4
bene proculcaverint, & totam massam comminutæ fici permiscuerint, modicas offas foliis ficulneis involvunt, ac religatas junco vel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur siccari: deinde

a) plane I. B. R. b) acclines *mavult* Barthius in Claud. p. 35.
c) virescentem I. B. R. L. d) corrumpunt I. B. R.
e) bene *defic.* I. B. R. f) ficus *deest* I. B. R. g) eas *inter.* P. Sangerm. aliter eas *ins.* L.

Digitized by Google

cum peraruerint, picatis vasis eas condunt. Nonnulli hanc ipsam formam [a] fici orcis sine pice includunt, & oblita vasa clibano vel furno torrefaciunt, quo celerius omnis humor excoquatur [b]: siccatam in tabulatum reponunt, & cum exegerit usus, testam comminuunt: nam duratam massam fici aliter exi-
5 mere non possunt: alii pinguissimam quamque viridem ficorum eligunt, & arundine vel digitis divisam dilatant, atque ita in sole arescere patiuntur, quas deinde bene siccatas meridianis teporibus, cum calore solis emollitæ sunt, colligunt: & ut est mos Afris atque Hispanis, inter se compositas comprimunt, in figuram stellarum flosculorumque, vel in formam panis redigentes: tum rursus in sole assiccant, & ita in vasis recondunt.

De uvis passis faciendis & sorbis servandis.

XVI. Similem curam uvæ desiderant, quas dulcissimi saporis albas, maximis acinis, nec spissis, luna decrescente, sereno & sicco cælo post horam quintam legi oportet, & in tabulas paullisper porrigi, ne inter se pondere suo pressæ collidantur: deinde aheno, vel in olla nova fictili ampla, præparatam lixiviam cineris sarmenti calefieri convenit; quæ cum fervebit, exiguum olei quam optimi [c]

a) farinam I. B. R. Sangerm. b) sic *interser. plures.*
c) optimum I. B. R.

adjici, & ita permisceri: deinde uvas pro magnitudine binas, vel ternas, inter se colligatas in ahenum fervens demitti, & exiguum pati, dum decolorentur; nec rursus committere, ut excoquantur: nam quadam moderatione temperamentoque opus est. Cum deinde exemeris, in crate[a] disponi- 2
to rarius, quam ut altera alteram contingat: post tres deinde horas unamquamque uvam convertito, nec in eodem vestigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur: noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut a rore vel pluvia tutæ sint: cum deinde modice aruerint, in vasa nova sine pice operculata & gypsata, sicco loco reponito. Quidam uvam passam foliis ficulneis invol- 3
vunt, & assiccant: alii foliis vitigineis, nonnulli plataninis semivietas uvas contegunt, & ita in amphoras recondunt. Sunt qui culmos fabæ exurant, & ex eo, quod cremaverint, cinere[b] lixiviam faciant, deinde in lixiviæ sextarios decem salis tres cyathos, & olei cyathum adjiciant, tum adhibito igne calefaciant, & cætera eodem modo administrent: quod si videbitur in aheno parum inesse olei, subinde quantum satis erit adjiciatur, quo sit pinguior & nitidior uva passa. Eodem tempore sor- 4
ba manu lecta curiose in urceolos picatos adjicito,

a) canteriis ponito Pol. Sangerm. b) cineream Sangerm.

Digitized by Google

& opercula picata imponito, & gypso linito, tum scrobibus bipedaneis sicco loco intra tectum factis, urceolos ita collocato, ut oblita ora eorum deorsum spectent: deinde terram congerito & modice desuper calcato. Melius est autem pluribus scrobibus pauciora vasa distantia inter se disponere: nam in exemptione eorum dum unum tollis, si reliqua
5 commoveris, celeriter sorba vitiantur. Quidam hoc idem pomum etiam in defruto commode servant, adjecto spissamento aridi[a] fœniculi, quo deprimantur ita sorba, ut semper jus supernatet, ac nihilominus picata opercula diligenter gypso linunt[b], ne possit spiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo.

XVII. Sunt quædam regiones, in quibus vini, ideoque etiam aceti penuria est: itaque hoc eodem tempore ficus viridis quam maturissima legenda est, utique etiam si jam pluviæ incesserunt, & propter imbres in terram decidit: quæ cum sublecta est, in dolium vel in amphoras conditur, & ibi sinitur fermentari: deinde cum exacuit & remisit liquorem, quicquid est aceti diligenter colatur, & in vasa picata bene olida diffunditur. Hoc primæ notæ acerrimi aceti usum præbet, nec unquam situm

a) spissi I. B. R. b) liniunt I. B. R. XVII. *Totum hoc caput deest in Cod. Lips.*

Digitized by Google

aut mucorem contrahit, si non humido loco positum est. Sunt qui multitudini studentes aquam fi- 2
cis permisceant, & subinde maturissimas ficus recentes adjiciant, & patiantur in eo jure tabescere, donec satis acris aceti sapor fiat: postea in junceis fiscellis, vel sparteis saccis percolant, liquatumque acetum infervefaciunt, dum spumam & omnem spurcitiam eximant: tum torridi salis aliquid adjiciunt, quæ res prohibet vermiculos aliave innasci animalia.

Quæ præparandæ sint vindemiæ.

XVIII. Quamvis priore libro, qui inscribitur[a] Villicus, jam diximus, quæ ad vindemiam præparanda sunt, non tamen alienum est[b] etiam villicæ de iisdem rebus præcipere, ut intelligat suæ curæ esse debere, quæcunque sub tecto administrantur circa vindemiam. Si ager amplus, aut vineta aut 2
arbusta grandia sunt, perenne fabricandæ decimodiæ, & trimodiæ, & fiscellæ texendæ, & picandæ: nec minus falculæ[c] & ungues ferrei quamplurimi parandi & exacuendi sunt, ne vindemiator manu distringat uvas, & non minima fructus portio dispersis acinis in terram dilabatur. Funiculi quo- 3
que fiscellis aptandi sunt, & lora trimodiis: tum

a) scribitur L. I. B. R. b) extet jam L. I. B. R.
c) faculæ L. I. B. R. Sangerm.

Digitized by Google

lacus vinarii & torcularii, & fora, omniaque vasa (si vicinum est mare) aqua marina; si minus, dulci eluenda sunt, & commundanda & diligenter assiccanda, ne humorem habeant. Cella quoque vinaria omni stercore liberanda, & bonis odoribus suffienda, ne quem redoleat fœtorem acoremve.
4 Tum sacrificia Libero, Liberæque, & vasis pressoriis[a] quam sanctissime castissimeque facienda: nec per vindemiam ab torculari aut vinaria cella recedendum est, ut omnia, qui[b] mustum conficiunt, pure mundeque faciant; ne furi locus detur præsen-
5 tem[c] fructum intercipiendi. Dolia quoque, & seriæ, cæteraque vasa ante quadragesimum vindemiæ diem picanda sunt, atque aliter ea, quæ demersa sunt humi, aliter quæ stant supra terram: nam ea, quæ demersa sunt, ferreis lampadibus ardentibus calefiunt, & cum picem[d] in fundum destillavit, sublata lampade, rutabulo ligneo, & ferrea curvata radula ducitur[e], quod destillavit, aut quod in lateribus hæsit: deinde penicillo detergitur, & ferventissima pice infusa novo alio rutabulo & scopula picatur.
6 At quæ supra terram consistunt, complures dies antequam curentur in solem producuntur: deinde cum satis insolata sunt, in labra convertuntur, &

a) pressori I. B. R. b) qui P. quæ *reliqui*. c) partem fructuum Lips. I. B. R. d) pix imum in fundum L.
e) dicitur I. B. R.

subjectis parvis tribus lapidibus suspenduntur, atque ita ignis subjicitur, & tamdiu incenditur, donec ad fundum calor tam vehemens perveniat, ut apposita manus patiens ejus non sit: tum dolio in terram demisso, & in latus deposito, pix ferventissima infunditur, volutaturque, ut omnes dolii partes linan-
tur. Sed hæc die quieto a ventis fieri debent, ne 7
admoto igne, cum afflaverit ventus, vasa rumpantur. Sunt autem satis sesquicullearibus doliis picis duræ pondo vicenaquina: nec dubium, quin si quinta pars picis brutiæ in universam cocturam adjiciatur, utilissimum sit omni vindemiæ.

De pluribus generibus conditurarum, quibus vinum confirmatur.

XIX. Cura quoque adhibenda est, ut expressum mustum perenne sit, aut certe usque ad venditionem durabile: quod quemadmodum fieri debeat, & quibus condituris adjuvari, deinceps subjiciemus. Quidam partem quartam ejus musti, quod in vasa plumbea conjecerunt, nonnulli tertiam decoquunt: nec dubium, quin ad dimidium[a], si quis excoxerit, meliorem sapam[b] facturus sit, eoque usibus utiliorem, adeo quidem, ut etiam vice defruti, sapa, mustum, quod est ex veteribus vineis,

a) dimidiam *ante Commelin. omnes.* b) saporem I. B. R.

Digitized by Google

2 condire possit. Quæcunque vini nota sine condimento valet perennari, optimam esse eam censemus, nec omnino quidquam permiscendum, quo naturalis sapor ejus infuscetur. Id enim præstantissimum est, quod suapte natura placere poterit. Cæterum cum aut regionis vitio, aut novellarum vinearum, mustum laborabit, eligenda erit pars vineæ (si est facultas) Amineæ; si minus, quam bellissimi vini, quæque erit & vetustissima, & minime uliginosa.
3 Tum observabimus decrescentem lunam, cum est sub terra, & sereno siccoque die uvas quam maturissimas legemus, quibus proculcatis mustum, quod defluxerit, ante quam prelo pes eximatur, satis de lacu in vasa defrutaria deferemus[a], levique[b] primum igne, & tenuibus admodum lignis, quæ cremia[c] rustici appellant, fornacem incendemus, ut ex com-
4 modo mustum ferveat. Isque, qui præerit huic decoquendo, cola juncea, vel spartea ex crudo, id est, non malleato sparto præparata, habeat: itemque fasciculos fœniculi fustibus illigatos, quos possit utique ad fundum vasorum demittere, ut quidquid fecis[d] subsederit, exagitet & in summum reducat: tum colis omnem spurcitiam, quæ redundarit, expurget: nec absistat id facere, donec videbitur eli-

a) conferemus Sangerm. b) lenique Sangerm. c) gremium *plures*. d) fæcis se supersederit I. B. R. Sangerm.

eliquatum omni fece mustum carere: tum sive mala cydonia, quæ percocta sublaturus sit, seu quoscunque voluerit convenientes odores adjiciat, & nihilo minus subinde fœniculo peragitet, nequid subsederit, quod possit plumbeum perforare. Cum deinde 5
jam acriorem potuerit ignem vas sustinere, id est, cum aliqua jam parte mustum excoctum in se fervebit, tum codices & vastiora ligna subjiciantur, sed ita ne fundum contingant: quod nisi vitatum fuerit, vel[a] vas ipsum, quod aliquando contingit[b], pertundetur; vel si id factum non erit, utique aduretur mustum, & amaritudine concepta condituris fiet inutile. Oportebit autem antequam mustum in 6
vasa defrutaria conjiciatur, oleo bono plumbea ipsa intrinsecus imbui, & bene fricari, atque ita mustum adjici: ea res non patitur defrutum aduri.

De saba coquenda.

XX. Quinetiam diligenter[c] factum defrutum, sicut vinum, solet acescere: quod cum ita sit, meminerimus anniculo defruto, cujus jam bonitas explorata est, vinum condire: nam vitioso medicamine[d] fructus, qui perceptus est, vitiatur[e]. Ipsa autem vasa, quibus sapa aut defrutum coquitur,

a) sæpe I. B. R. Sangerm. b) quod aliquando contingit *absunt* I. B. R. Sangerm. c) indiligenter Sangerm. d) medicamento tunc Sangerm. tum *interpon. etiam* I. B. R.
e) vitiat Lips. I. B. R. Sangerm.

2 plumbea potius quam ænea esse debent : nam in coctura æruginem remittunt ænea, & medicaminis saporem vitiant: odores autem vino fere apti sunt, qui cum defruto coquuntur, iris, fœnum Græcum, schœnum: harum rerum singulæ libræ in defrutarium, quod ceperit musti amphoras nonaginta, cum jam deferbuerit & expurgatum erit, tum adjici debent; deinde si natura tenue mustum erit, cum ad tertiam partem fuerit decoctum, ignis subtrahendus est, & fornax protinus aqua refrigeranda: quod[a] si fecerimus, nihilo minus defrutum
3 infra tertiam partem vasis consedit[b]. Sed id quamvis aliquid detrimenti habeat, prodest tamen: nam quanto plus decoquitur (si modo non est adustum) melius & spissius fit. Ex hoc autem defruto, quod sic erit coctum, satis est singulos sextarios singulis amphoris immiscere[c]: nam cum amphoras musti[d] nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut jam exiguum supersit de coctura[e] (quod[f] significat decoctum ad tertias:) tum demum medicamina adjicito, quæ sint aut liquida, aut resinosa, id est, picis liquidæ Nemeturicæ, cum eam diligenter ante aqua marina decocta perlueris, decem sextarios : item resinæ
4 terebinthinæ sesquilibram. Hæc cum adjicies, plum-

a) etiam *inser.* Pol. Lips. Sangerm. b) consider Juntt. *quod probat* Morg. I, 68. c) immisceri. XXI *deinde caput incipit ita:* Cum amphoras &c. L. I. B. R. d) vini L.
e) de tota P. L. f) quæ L. I. B. R.

beum peragitabis, ne adurantur : cum deinde ad tertias subsederit coctura, subtrahe ignem, & plumbeum subinde agitabis, ut defrutum & medicamenta coeant: deinde cum videbitur mediocriter calere defrutum, reliqua aromata contusa & cribrata paullatim insperges, & jubebis rutabulo ligneo agitari, quod decoxeris, eo usque dum defrigescit. Quod si non ita, ut præcipimus, permiscueris, subsident aromata, & adurentur. Ad prædi- 5
ctum autem modum musti adjici debent ii odores, nardi folium, iris illyrica, nardum gallicum, costum[a], palma, cyperum, schœnum, quorum singulorum selibræ satisfacient : item myrrhæ quincunx, calami pondo libram, casiæ selibram, amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripæ pampinaceæ[b] libram. Hæc, ut dixi, arida contusa 6
& cribrata debent adjici, & his commisceri rasis, quod est genus crudæ picis: eaque quanto est vetustior, tanto melior habetur: nam longo tempore durior facta, cum est contusa, in pulverem redigitur, & his medicaminibus admiscetur. Satis est autem prædictis ponderibus sex libras ejus misceri. Ex hac compositione, quantum in sextarios musti quadragenos octonos adjiciendum sit, incertum est, quoniam pro natura vini æstimari[c] oportet, quod

a) crocum I. B. R. b) pampinacæ I. B. R. c) existimare I. B. R.

Digitized by Google

satis sit: cavendumque est, ne conditus sapor in-
7 telligatur: nam ea res emptorem fugat. Ego tamen, si humida fuerit vindemia, trientem; si sicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miscere solitus sum, (ita, ut quatuor urnarum esset musti modus: urna autem quatuor & viginti sextariorum). Nonnullos agricolas singulis amphoris quadrantem medicaminis indidisse scio, sed hoc coactos fecisse propter nimiam infirmitatem vini ejusmodi, quod
8 vix triginta diebus integrum permanebat. Hoc tamen mustum, si sit lignorum copia, satius est infervefacere, & omnem spumam cum fecibus[a] expurgare: quo facto decima pars decidet, sed reliqua perennis erit. At si lignorum penuria est, marmoris, vel gypsi, quod flos appellatur, uncias singulas, item ad tertias decocti defruti sextarios binos singulis amphoris miscere oportebit. Ea res etiamsi non in totum perennat, certe usque in alteram vindemiam plerumque vini saporem servat.

De defruto, quod adjicitur in vinum ad vetuſtatem.

XXI.[b] Mustum quam dulcissimi saporis decoquatur[c] ad tertias, & decoctum, sicut supra dixi, defrutum vocatur: quod cum defrixit, transfertur in

a) faucibus I. B. R. b) *Totum hoc caput omit.* Lips.
c) decoquetur I. B. R. Sangerm.

Digitized by Google

vasa & reponitur, ut post annum sit in usu. Poteſt tamen etiam post dies novem, quam refrixerit, adjici in vinum: sed melius est, si anno requieverit. Ejus defruti sextarius in duas urnas musti adjicitur[a], si mustum ex vineis collinis est: sed si ex campestribus, tres heminæ adjiciuntur. Patimur 2
autem, cum de lacu mustum sublatum est, biduo defervescere, & purgari: tertio die defrutum adjicimus: deinde interposito biduo, cum id mustum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadjicitur[b] in binas urnas ligula cumulata, vel mensura semunciæ bene plenæ salis cocti & triti. Sal autem quam candidissimus conjicitur in urceo fictili sine pice: qui urceus, cum recipit[c] salem, diligenter totus oblinitur luto paleato, & ita igni admovetur, ac tamdiu jam[d] torretur, quamdiu strepitum edit: cum silere cœpit, finem habet cocturæ. Præ- 3
terea fœnum Græcum maceratur in vino vetere per triduum: deinde eximitur & in furno siccatur, vel in sole: idque cum est aridum factum, molitur, & ex eo molito post salituram musti cochlear cumulatum, vel simile genus poculi ejus, quæ est quarta pars cyathi, adjicitur in binas urnas: deinde cum jam perfecte mustum deferbuit & constitit, tantundem gypsi floris miscemus, quantum salis adjece-

a) additur I. B. R. b) eo adjicitur I. B. R. c) recepit *forte melius* Gesn. d) jam *abest* P.

ramus: atque ita postero die purgamus dolium, &
4 nutritum vinum operimus atque oblinimus. Hac conditura Columella, patruus meus, illustris agricola, uti solitus est in iis fundis, in quibus palustres vineas habebat: sed idem, cum collina vina condiebat, aquam salsam decoctam ad tertias pro sale adjiciebat: ea porro facit sine dubio majorem mensuram, & odoris melioris: sed periculum habet, ne vitietur vinum, si male cocta sit aqua. Sumitur autem hæc, ut jam dixeram, quam longissime a littore: nam liquidior & purior est, quantum[a] al-
5 tiori mari[b] hausta est. Eam si quis (ut Columella faciebat) reponet, post triennium in alia vasa eliquatam transfundat: deinde post alterum triennium decoquat usque ad partem tertiam: longe[c] meliorem habebit condituram vini, nec ullum periculum erit, ne vina vitientur. Satis est autem sextarios singulos adjicere salsæ, eosque in binas musti urnas: quamvis multi etiam binos immisceant, nonnulli etiam ternos sextarios: idque ego facere non recusem, si genus vini tantum valeat, ut aquæ salsæ non intelligatur
6 sapor. Itaque diligens pater familias cum paraverit fundum, statim prima vindemia tres aut quatuor notas conditura totidem amphoris musti experietur,

a) quam quæ I. B. R. b) a litore maris I. B. R.
c) longiorem I. B. R.

Digitized by Google

ut exploratum habeat, quantum plurimum salsæ
vinum, quod fecerit, sine offensa gustus pati possit.

Picis liquidæ alterum medicamen, quo mustum condias.

XXII. Picis liquidæ Nemeturicæ metretam adde
in labrum, aut in alveum, & in eodem infundito
cineris lixiviæ congios duos, deinde permisceto spa-
tha lignea: cum requieverit, eliquato lixiviam: de-
inde iterum tantundem lixiviæ addito, eodem pacto
permisceto & eliquato: tertio quoque idem facito.
Cinis autem odorem picis aufert, & eluit spurci-
tiam. Post eodem addito picis Brutiæ; si minus, 2
alterius[a] quam purissimæ[b] quinque libras. Hæc mi-
nute concidito, & admisceto pici Nemeturicæ: tum
aquæ marinæ quam vetustissimæ, si erit; si minus,
ad tertiam partem recentis aquæ marinæ decoctæ
congios duos injicito. Apertum labrum sinito in
sole per Caniculæ ortum, & spatha lignea permi-
sceto quam sæpissime, usque eo, dum ea, quæ[c]
addideris, in pice colliquescant, & unitas fiat.
Noctibus autem labrum operire conveniet, ne irro-
retur. Deinde cum aqua marina, quam addideris, 3
sole consumpta videbitur, sub tectum vas totum

a) notæ *ins.* Sangerm. b) purissimæ & quam optimæ X pondo & resinæ quam purissimæ quinque: *hæc antiqua manus in margine* Cod. Sangerm. c) quæ ea I. B. R.

Digitized by Google

ferre curabis. Hujus autem medicaminis quidam pondo quadrantem in sextarios XLVIII miscere soliti sunt, & hac conditura contenti esse: alii cyathos tres ejus medicamenti adjiciunt in totidem sextarios, quot supra diximus.

De pice, qua utuntur Allobroges ad condituram vini picati.

XXIII. Pix corticata[a] appellatur, qua utuntur ad conditures Allobroges. Ea sic conficitur, ut dura sit, & quanto facta est vetustior, eo melior in usu est: nam omni lentore misso facilius in pulverem resolvitur atque cribratur. Hanc ergo conteri & cribrari oportet: deinde cum bis mustum deferbuerit, quod plerumque est intra quartum diem, quam de lacu sublatum, diligen-
2 ter manibus expurgatur: & tunc demum prædictæ picis sextans, & semuncia, in sextarios quinque & quinquaginta adjicitur, & rutabulo ligneo permiscetur[b], nec postea tangitur, dum conferveſcat[c]: quod tamen non amplius diebus quatuordecim a conditura patiendum est: nam oportebit post hunc numerum dierum confestim vinum emundare, & si quid fecis aut labris vasorum aut lateribus inhæsit,

a) cortica I. B. R. *quod ipsum in marg. Bon. & Reg.* corticata *scribitur*. b) promiscetur I. B. R. c) infervescat I. B. R.

eradi ac suffricari, & protinus operculis impositis oblini. At si ex eadem pice totam vindemiam con- 3
dire volueris, ita ne gustus picati vini possit intelligi, sat erit eidem picis[a] sex scripula in sextarios quinque & quadraginta tum demum miscere, cum mustum deferbuerit, & feces expurgatæ fuerint[b]. Oportebit autem salis decocti contritique semunciam in eundem modum musti adjicere. Nec solum huic notæ vini sal adhibendus est; verum, si fieri possit, in omnibus regionibus omne genus vindemiæ hoc ipso pondere saliendum est: nam ea res mucorem vino inesse non patitur.

De pice Nemeturica ad condituras.

XXIV. Pix Nemeturica in Liguria conficitur: ea deinde, ut fiat condituris idonea, aqua marina quam longissime a litore de pelago sumenda est, atque[c] in dimidiam partem decoquenda: quæ cum in tantum refrixerit, quantum ne contacta corpus urat, partem aliquam ejus, quæ satis videbitur, prædictæ pici immiscemus[d], & diligenter lignea spatha, vel etiam manu peragitabimus, ut si quid inest vitii eluatur: deinde patiemur picem considere, 2
& cum siderit[e], aquam eliquabimus: postea bis aut

a) pici I. B. R. ejusdem *pro* eidem Sangerm. b) fuerint, oportebit, atque *alii præter* I. B. R. c) quæ I. B. R.
d) immiscebimus Sangerm. *quod conjiciebat* Morg. I, 70.
e) sederit I. B. R. Sangerm.

Digitized by Google

ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tamdiu lavabimus, & subigemus eam, donec rutila fiat: tum eliquatam in sole quatuordecim diebus patiemur esse, ut quisquis ex aqua humor remansit, assiccetur: noctibus autem vas tegendum erit, ne irrore-
3 tur. Cum hoc modo picem præparaverimus, & vina, cum jam bis deferbuerint, condire voluerimus, in musti sextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ sic adjiciemus. Ex ea mensura, quam condituri sumus, sextarios duos musti sumere oportebit, deinde ex his sextariis in picis sextantem paullatim mustum infundere, & manu tanquam mulsum
4 subigere, quo facilius coeat. Sed ubi toti duo sextarii cum pice coierint, & quasi unitatem fecerint, tum eosdem in id vas, unde sumpseramus, perfundere, & ut permisceatur medicamen, rutabulo ligneo peragitare conveniet.

De aqua salsa vel muria ad vina condienda.

XXV. Quoniam quidam, immo etiam [a] fere omnes Græci, aqua salsa vel muria [b] mustum condiunt, eam quoque partem curæ non omittendam putavi. In mediterraneo, quo non est facilis aquæ marinæ invectio, sic erit ad condituras conficienda muria.
2 Huic rei vel maxime est idonea cælestis aqua; si

a) enim I. B. R. Sangerm. b) marina Lips. I. B. R.

minus, ex fonte liquidissimo profluens: harum ergo alterutram curabis quam plurimam[a], & quam optimis vasis conditam ante quinquennium in sole ponere: deinde cum computruerit, tamdiu pati, donec ad pristinum modum perveniat: quod cum factum fuerit, alia vasa habeto, & in ea sensim aquam eliquato, donec ad fecem pervenias: semper enim in requieta aqua crassamen aliquod in imo reperitur. Sic 3
curata cum fuerit, in modum defruti ad tertias decoquenda est. Adjiciuntur autem in aquæ dulcis sextarios quinquaginta, salis sextarius[b], & mellis optimi unus sextarius: hæc pariter decoqui, & omnem spurcitiam expurgari oportet: deinde cum refrixerit, tum quantumcunque humoris est, tantum in amphoram musti portionem adjici. Quod si ager 4
maritimus est, silentibus ventis de alto quam quietissimo mari sumenda est aqua, & in tertiam partem decoquenda, adjectis, si videbitur, aliquibus aromatis ex iis, quæ supra retuli, ut sit odoratior vini curatio. Mustum autem antequam de lacu tollas, vasa rore marino, vel lauro, vel myrto suffumigato & large repleto, ut in effervescendo vinum se bene purget: postea vasa nucibus pineis 5
suffricato. Quod vinum volueris dulcius esse, postero die; quod austerius, quinto die quam sustu-

a) quamplurimum I. B. R. b) salis candidi sextarii sex Sangerm.

leris, condire oportebit, & ita supplere, & oblinire vasa. Nonnulli etiam suffumigatis seriis prius condituram addunt, & ita mustum infundunt.

Remedia acescentis vini.

XXVI. In quo agro vinum acescere solet, curandum est, ut cum uvam legeris & calcaveris, prius quam vinacea torculis exprimantur, mustum in corbem defundas[a], & aquæ dulcis puteanæ ex eodem agro partem decimam adjicias & coquas, donec ea aqua, quam adjeceris, decocta sit. Postea cum refrixerit, in vasa defundas & operias, & oblinas[b]: ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet.
2 Melius est, si veterem servatam compluribus annis aquam addideris, longeque melius si aquæ nihil addideris, & decimam musti decoxeris, frigidumque in vas transtuleris[c], & si in sextarios VII musti heminam gypsi miscueris, posteaquam decoctum refrixerit[d]. Reliquum mustum, quod in vinaceis fuerit expressum, primo quoque tempore absumito, aut ære commutato.

De vino dulci faciendo.

XXVII. Vinum dulce sic facere oportet. Uvas legito, in sole per triduum expandito, quarto die

a) diffundas I. B. R. b) oblinias I. B. R. c) transfuderis L.
d) refrixeris I. B. R.

meridiano tempore calidas uvas proculcato, mustum lixivum, hoc est, antequam prelo pressum sit, quod in lacum musti fluxerit, tollito: cum deferbuerit, in sextarios quinquaginta irim bene pinsitam nec plus unciæ pondere addito, vinum a fecibus eliquatum diffundito: hoc vinum erit suave, firmum, corpori salubre.

Alia medicaminum genera vini condituris.

XXVIII. Alia[a] medicaminum genera vini con-
dituris & firmitati aptissima sic facito. Irim quam
candidissimam pinsito, fœnum Græcum vetere vino
macerato: deinde in sole exponito, aut in furno,
ut siccescat: tum commolito minutissime: item odo-
ramenta trita, id est, irim cribratam, quæ sit in-
star pondo quincuncem[b] & trientem, fœni Græci
pondo quincuncem & trientem, schœni pondo quin-
cuncem in unum permisceto: tum in serias singu-
las, quæ sint amphorarum septenum, addito medi-
caminis pondo unciam, & scripula octo: gypsi cum 2
ex locis palustribus mustum erit, in singulas ter-
nas heminas; cum de novellis vineis erit, sexta-
rium; cum de veteribus & locis siccis, heminas sin-
gulas adjicito. Tertio die quam calcaveris, condi-
turam infundito, sed antequam condias, musti ali-

a) Alia medicaminum — sic facito *deficiunt* I. B. R. Sangerm.
b) quinque L. I. B. R.

quantum in seriam de seria transferto, ne in con-
3 diendo cum medicamento effervescat & fluat. Sic[a] autem curatum[b] gypsum & medicamentum in labello permisceto, quantum seriis singulis fuerit necessarium, idque[c] medicamentum musto diluito, & ipsa ad serias addito & permisceto: cum deferbuerit, statim repleto & oblinito. Omne vinum cum condieris, nolito statim diffundere, sed sinito in doliis quiescere[d]; postea cum de doliis aut de seriis diffundere voles, vere, florente rosa, defecatum[e] quam limpidissimum[f] in vasa bene picata & pura transfer-
4 to: si in vetustatem servare voles, in cado duarum urnarum quam optimi vini sextarium, aut fecis generosæ recentis sextarios tres addito: aut si vasa recentia, ex quibus vinum exemptum sit, habebis, in ea confundito. Si horum quid feceris, multo melius & firmius erit vinum: etiam si bonos odores addideris, omnem malum odorem & saporem prohibueris: nam nulla res alienum odorem celerius ad se ducit, quam vinum.

Quemadmodum mustum semper dulce tanquam recens permaneat.

XXIX. Mustum ut semper dulce tanquam recens permaneat, sic facito. Antequam prelo vina-

a) Sit I. B. R. b) curatio I. B. R. c) & id ipsum Juntt.
d) liquescere L. I. B. R. e) effecatum Sangerm. f) quam liquidissimum I. B. R.

Digitized by Google

cea subjiciantur, de lacu quam recentissimum addito mustum in amphoram novam, eamque oblinito & impicato diligenter, ne quidquam aquæ introire possit: tunc in piscinam frigidæ & dulcis aquæ totam amphoram mergito, ita nequa pars extet: deinde post dies XL eximito, sic usque in annum dulce permanebit.

Optima vini curatio, & remedia languentis vini.

XXX. Ab eo tempore, quo primum dolia operculaveris, usque ad Æquinoctium vernum semel in diebus XXXVI vinum curare satis est, post Æquinoctium vernum bis, aut si vinum florere incipiet, sæpius curare oportebit: ne flos ejus pessum eat, & saporem vitiet. Quanto major æstus erit, eo sæpius convenit vinum nutriri refrigerarique, & ventilari: nam quamdiu bene frigidum erit, tamdiu recte manebit. Labra vel fauces doliorum semper 2
suffricari nucibus pineis oportebit, quoties vinum curabitur. Si qua vina erunt duriora, aut minus bona, quod agri vitio aut tempestate sit factum, sumito fecem vini boni, & panes facito, & in sole arefacito & coquito in igne: postea terito, & pondo quadrantem amphoris singulis infricato[a] & oblinito, bonum[b] fiet.

a) infriato *conj.* Ursin. b) vinum *addunt* I. B. R.

Si quod animal in mustum ceciderit & interierit, remedia.

XXXI. Si quod animal in mustum ceciderit & interierit, uti[a] serpens, aut mus, sorexve, ne mali odoris vinum faciat, ita ut repertum corpus fuerit, id igne adoleatur, cinisque ejus in vas, quo deciderat[b], frigidus infundatur, atque rutabulo ligneo permisceatur: ea res erit remedio.

Vinum ex marrubio.

XXXII. Vinum marrubii[c] multi utile putant ad omnia intestina vitia, & maxime ad tussim. Cum vindemiam facies, marrubii caules teneros, maxime de locis incultis & macris legito, eosque in sole siccato: deinde fasciculos facito, & tomice palmea aut juncea ligato, & in seriam mittito, ita ut vinculum extet: in musti dulcis sext. cc[d], marrubii libras VIII adjicito, ut simul cum musto defervescat: postea eximito marrubium, & purgatum vinum diligenter oblinito.

Vinum scillitem, ut cond. op.

XXXIII. Vinum scilliten ad concoquendum[e] & ad

a) uti *deest* I. B. R. Sangerm. b) ceciderat I. B. R.
c) maruvii P. *Sic per totum caput.* d) III P. tres L.
e) coquendum I. B. R.

ad corpus reficiendum, itemque ad veterem tuſſim & ad stomachum hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta, quam vinum voles vindemiare, scillam legito, eamque secato quam tenuiſſime, sicut raphani radicem, taleolasque ſectas suspende in umbra, ut adsiccentur: deinde cum aridæ erunt, in musti Aminei sextarios XLVIII, scillæ aridæ adde pondo libram, eamque ineſſe patere diebus XXX, postea eximito, & defecatum vinum in
amphoras binas[a] adjicito. Alii scribunt in musti sex- 2
tarios XLVIII[b], scillæ aridæ pondo libram, & quadrantem adjici oportere: quod & ipsum non improbo[c].

De aceto scillitico.

XXXIV. Hoc ipsum scillæ pondus, quod supra dixi[d], in aceti duas urnas adjiciunt, & per XL dies ineſſe patiuntur, qui[e] scilliticum acetum facere volunt (decem bambatæ). In tres amphoras musti mittis[f] aceti acris congium aut duplum, si non est acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id est, ad quartas: aut si non[g]

a) bonas I. B. R. b) quadraginta novem I. B. R. c) probo. Hoc Lips. I. B. R. Sangerm. improbo: alii hoc *reliqui*. *Novi capitis initium facit* Lips. *cæteri a verbis* qui scilliticum acetum. d) dixi *omitt.* I. B. R. Sangerm. e) autem *ins.* Juntt. f) mitis *omn.* pp. acri Lips. g) est *add.* P. Sangerm.

dulce mustum, ad tertias [a]: dispumetur: sed mustum desub massa [b] & limpidum sit.

Vinum absinthiten, hysopiten, abrotoniten & reliquarum notarum quomodo condire oporteat.

XXXV. Vinum absinthiten, & hyssopiten, & abrotoniten, & thymiten, & marathriten & glechoniten sic condire oportet. Pontici absinthii pondo libram cum musti sextar. IV decoque usque ad quartas [c]: reliquum quod erit, id frigidum adde in musti Aminei urnam: idem ex reliquis (rebus), quæ suprascripta sunt, facito. Possunt etiam puleji aridi tres libræ cum congio musti ad tertias [d] decoqui, & cum refrixerit liquor, exempto pulejo in urnam musti adjici: idque mox tussientibus per hiemem recte datur: vocaturque vini nota glechonites.

De musto tortivo.

XXXVI. Mustum tortivum est, quod post primam pressuram vinaceorum circumciso pede exprimitur: id mustum conjicies in amphoram novam, & implebis ad summum: tum adjicies ramulos ro-

a) ternas despumatur I. B. R. Sanger. *def.* I. I. H. A. Gr. G. St.
b) de summo Morg. IV, 3. c) quartam L. I. B. R.
d) ternas I. B. R.

rismarini aridi lino colligatos, & patieris una defervescere per dies septem; deinde eximes ramulorum fasciculum, & purgatum diligenter vinum gypsabis. Sat erit autem rorismarini sesquilibram in duas urnas musti adjicere. Hoc vino post duos menses possis pro remedio uti.

Vinum simile Græco facere.

XXXVII. Uvas præcoquas[a] quam maturissimas legito, easque per triduum in sole siccato, quarto die calcato, & mustum quod nihil habeat ex tortîvo, conjicito in seriam, diligenterque curato, ut cum deferbuerit, feces expurgentur: deinde quinto die cum purgaveris mustum, salis cocti & cribrati duos sextarios, vel, quod est minimum, adjicito unum sextarium in sextarios musti XLIX.[b] Quidam etiam defruti sextarium miscent: nonnulli etiam duos[c] adjiciunt, si existimant vini notam parum esse firmam.

Vinum myrtiten quomodo facias.

XXXVIII. Vinum myrtiten ad tormina, & ad alvi proluviem, & ad imbecillum stomachum sic facito[d]. Duo sunt genera myrti, quorum alterum est nigrum, alterum album. Nigri generis baccæ,

a) præcoques P. R. præcoces I. B. b) XLVIII Sangerm.
c) duas I. B. R. d) facias I. B. R.

cum sunt maturæ leguntur, & semina earum eximuntur, atque ipsæ sine seminibus in sole siccan-
2 tur, & in fictili fidelia sicco loco reponuntur: deinde per vindemiam ex vetere arbusto, vel si id non est, ex vetustissimis vineis Amineæ bene maturæ uvæ sole calido leguntur, & ex his mustum adjicitur in seriam, & statim primo die antequam id ferveat, baccæ myrti, quæ fuerant repositæ, diligenter conteruntur, & totidem earum libræ contusarum appenduntur[a], quot amphoræ condiri debent: tum exiguum musti sumitur ex ea seria, quam medicaturi sumus, & tanquam farina conspergitur, quidquid contusum & appensum est: post hæc[b] complures ex ea massulæ fiunt, & ita per latera seriæ in mustum demittuntur, ne altera offa super alte-
3 ram perveniat. Cum deinde bis mustum deferbuerit, & bis curatum est, rursus eodem modo, & tantundem ponderis baccæ, sicut supra dixi, contunditur: nec jam ut prius massulæ fiunt, sed in labello mustum de eadem seria sumitur, prædicto ponderi permiscetur, sic ut sit instar juris crassi: quod cum est permistum, in eandem seriam con-
4 funditur, & rutabulo ligneo peragitatur: deinde post nonum diem quam id factum est, vinum purgatur, & scopulis[c] aridæ myrti seria suffriatur[d], operculum-

a) appetuntur I. B. R. b) hoc I. B. R. c) scrupulis L. I. B. R. d) suffricatur Lips. & *conjiciebat* Ursin.

que superimponitur[a]; ne quid eo decidat. Hoc facto, post septimum diem rursus vinum purgatur, & in amphoras bene picatas & bene olidas diffunditur: sed curandum est, ut cum diffundis, liquidum & sine fece diffundas. Vinum[b] aliud myrtiten,
sic temperato: mel Atticum ter infervere facito, 5
& toties dispumato: vel si Atticum non habueris, quam optimum mel eligito, & quater vel quinquies dispumato: nam[c] quanto est deterius, tanto plus habet spurcitiæ: cum deinde mel refrixerit, baccas albi generis myrti quam maturissimas legito, & per-
friato[d], ita ne interiora semina conteras: mox fiscel- 6
lo ligneo[e] inclusas exprimito, succumque earum, qui sit sextariorum sex, cum mellis decocti sextario immisceto, & in lagunculam diffusum oblinito: sed hoc mense Decembri fieri debebit, quo fere tempore matura sunt myrti semina: custodiendumque erit, ut ante quam baccæ legantur, si fieri potest, septem diebus; sin autem, ne minus triduum serenum fuerit, aut certe non pluerit, & ne rorulentæ le-
gantur cavendum. Multi nigram vel albam myrti 7
baccam, cum jam maturuit, distringunt, & duabus horis eam cum paululum in umbra expositam siccaverunt, perterunt ita, ut quantum fieri potest, in-

a) superponitur P. Sangerm. b) Vinum — temperato *desunt* J. B. R. c) quoniam Sangerm. d) perfricato P. e) lineo Sangerm.

teriora semina integra permaneant: tum per lineum fiscum, quod pertriverant[a], exprimunt, & per colum junceum liquatum succum lagunculis bene picatis condunt, neque melle, neque alia re ulla immista. Hic liquor non tam est durabilis, sed quamdiu sine noxa manet, utilior est ad valetudinem
8 quam alterius myrteæ[b] notæ compositio. Sunt qui hunc ipsum expressum succum, si sit ejus copiosior facultas, in tertiam partem decoquant, & refrigeratum picatis lagunculis condant: sic confectum diutius permanet: sed quod non decoxeris, poterit innoxium durare biennio, si modo munde & diligenter id feceris.

Passum quemadmodum fiat.

XXXIX. Passum optimum sic fieri Mago præcipit, ut & ipse feci. Uvam præcoquam[c] bene maturam legere, acina arida aut vitiosa rejicere: furcas vel palos, qui cannas sustineant, inter quaternos pedes figere, & perticis jugare: tum insuper cannas ponere, & in sole pandere uvas, & noctibus tegere, ne irrorentur: cum deinde exaruerint, acina decerpere, & in dolium aut in seriam conjicere, eodem mustum quam optimum, sic ut grana submersa sint, adjicere; ubi combiberint uvæ,

a) protriverant Sangerm. b) myrtei I. B. R. c) præcoquem *ante* Steph. *omnes*.

seque impleverint, sexto die in fiscellam conferre & prelo premere, passumque tollere: postea vina- 2
ceos calcare adjecto recentissimo musto, quod ex aliis uvis factum fuerit, quas per triduum insolaveris: tum permiscere & subactam brisam prelo subjicere, passumque secundarium statim vasis oblinitis[a] includere, ne fiat austerius: deinde post viginti vel triginta dies, cum deferbuerit, in alia vasa deliquare, & confestim opercula gypsare & pelliculare.---
Passum[b] si ex uva Apiana facere volueris, uvam 3
Apianam integram legito, acina corrupta purgato & secernito, postea in perticis suspendito: perticas uti semper in sole sint facito: ubi satis corrugata erunt acina demito, & sine scopionibus[c] in dolium conjicito, pedibusque bene calcato: ubi unum tabulatum feceris, vinum vetus conspergito[d], postea alterum supercalcato, & item vinum conspergito: eodem modo tertium calcato, & infuso vino ita superponito, ut supernatet, & sinito dies quinque: postea pedibus proculcato, & in fiscina nova uvas premito. Quidam aquam cælestem veterem ad hunc 4
usum præparant, & ad tertias decoquunt[e]: deinde cum sic uvas, ut supra scriptum est, passas fecerunt, decoctam aquam pro vino adjiciunt, & cæ-

a) oblitis Sangerm. *ap. Burm. ad Quinctil. decl.* 13, 5, *p.* 277.
b) Passum — volueris *desunt* I. B. R. Sangerm. c) scipionibus *omnes*. d) inspargito Sangerm. e) coquunt I. B. R.

tera similiter administrant: hoc ubi lignorum copia est, vilissime[a] constat, & est in usu vel dulcius, quam superiores notæ passi.

Lora optima quomodo fiat.

XL. Lora optima sic fit. Quantum vini uno die feceris, ejus partem decimam, quot metretas efficiat, considerato, & totidem metretas aquæ dulcis in vinacea[b], sed quibus unius diei vinum expressum erit, addito: eodem & spumas defruti, sive sapæ, & fecem ex lacu confundito & permisceto, eamque intritam macerari una nocte sinito, postero die pedibus proculcato, & sic permistam prelo subjicito: quod deinde fluxerit, aut doliis, aut amphoris
2 condito, & cum deferbuerit, obturato. Commodius autem servatur in amphoris. Hanc ipsam loram M. Columella ex aqua vetere faciebat, & nonnunquam plus biennio innoxiam servabat.

Mustum lixivum quomodo fiat.

XLI. Mulsum optimum sic facito. Mustum lixivium[c] de lacu statim tollito: hoc autem erit, quod distillaverit, antequam nimium[d] calcetur uva. Sed de arbustivo genere, quod sicco die legeris, id facito. Conjicies in urnam musti mellis optimi pon-

a) utilissima I. B. R. b) vinaceo Jens. Sangerm. c) lixivum *ante* Steph. *omnes it.* Lips. d) minimum P.

Digitized by Google

do x, & diligenter permiſtum recondes in lagœna,
eamque protinus gypsabis, jubebisque in tabulato[a] re-
poni, si plus volueris facere, proportione, qua su-
pra, mel adjicies: post trigesimum[b] & alterum diem
lagœnam aperire oportebit, & in aliud vas mustum
eliquatum oblinire, atque in furnum[c] reponere. ---
Conditura[d] ex cydoniis fit hoc modo: in cacabo[e] fi- 2
guli novo, vel in stagneo coquitur musti arbustivi
Aminei urna, & mala cydonea grandia expurgata
viginti, & integra mala dulcia granata, quæ Pu-
nica vocantur, & sorba non permitia divisa exem-
tis seminibus, quæ sint instar sextariorum trium.
Hæc ita coquuntur, ut omnia poma deliquescant 3
cum musto, & sit puer, qui spatha lignea, vel
arundine permisceat poma, ne possint aduri: dein-
de cum fuerint decocta, ut non multum juris su-
persit, refrigerantur & percolantur: eaque, quæ
in colo[f] subsiderunt[g], diligenter contrita levigantur,
& iterum in suo sibi jure lento igni, ne adurantur,
carbonibus decoquuntur, donec crassamen in modum
fecis existat: prius tamen quam de igne medica- 4
mentum tollatur, tres heminæ roris Syriaci contriti

a) tabulatum poni Lips. I. B. R. b) vicesimum I. B. R. *Sang.* c) fumum Lips. d) Conditura — modo *des.* I. B. R. Sanger. *In* Juntt. *hic* 42 *incipit caput, cujus rubrica:* De conditura Cydoneorum: *recte.* e) *Codices* P. *hic ordiuntur novum caput, cujus rubrica:* Compositio medicamenti ad tormina &c. *Ita &* Lips. f) collo *al.* g) supersederint I. B. R.

& cribrati super omnia adjiciuntur, & spatha permiscentur, ut coeant cum cæteris. Tum refrigeratum medicamentum, adjicitur in vas fictile novum picatum, idque gypsatum alte suspenditur, ne pallorem trahat.

De caseo condendo.

XLII. Caseum[a] sic condiemus. Casei aridi ovilli proximi anni frusta ampla facito, & in picato vase componito: tum optimi generis musto adimpleto, ita ut superveniat, & sit jus aliquanto copiosius quam caseus: nam caseus combibit, & fit vitiosus, nisi mustum semper supernatet: vas autem, cum impleveris, statim gypsabis: deinde post dies viginti licebit[b] aperiri, & uti qua voles adhibita conditura: est autem etiam[c] per se non injucundus.

Uvæ ollares quemadmodum componantur & serventur.

XLIII. Uvas[d] bumastos, vel duracinas, vel purpureas cum desecueris a vite, continuo pediculos earum impicato dura pice: deinde labellum fictile

a) *Hoc sive initium capitis sive lemma, sive utrumque, debetur* Pol. *Nihil plane distinctionis aut lemmatis* Lips. *In* Lips. & Pol. *cohaeret cum præcedente.* b) licet aperias, & utaris, quam I. B. R. Lips. Sangerm. c) etiam *defic.* I. B. R. autem *om.* Lips. d) *Lemma* Pol. & Lips. Uvas ut sint virides usque ad annum, sic custodiemus.

novum impleto paleis quam siccissimis cribratis, ut sine pulvere sint, & ita uvas superponito: tum labello altero adoperito, & circumlinito luto paleato, atque ita in tabulato siccissimo composita labra paleis siccis obruito. Omnis autem uva sine noxa 2
servari potest, si luna decrescente, & sereno cælo post horam quartam, cum jam insolata est, nec roris quicquam habet, viti detrahatur. Sed ignis in proximo decumano fiat, ut pix ferveat, in qua pediculi uvarum statim demittantur[a]. --- In dolium bene picatum defruti amphoram conjicito, deinde transversos fustes[b] arctato, ita ut defrutum non contingant: tum superponito fictiles novas patinas[c], & in his sic uvam disponito[d], ut altera alteram non contingat: tum opercula patinis imponito & linito: deinde alterum tabulatum & tertium, & quamdiu magnitudo patitur dolii, similiter[e] instruito, & eadem ratione uvas componito: deinde picatum operculum dolii defruto large linito, & impositum cinere[f] obturato. Nonnulli adjecto defruto contenti 3
sunt transversas perticas arctare[g], & ex his uvas ita suspendere, ne defrutum contingant: deinde operculum impositum oblinire. Quidam uvas cum ita, ut supra dixi, legerunt, doliola nova sine pice in

a) Aliter *ins.* Pol. & Lips. *hic & deinde sæpius.* b) spisse *inser. plures.* c) patenas & *sic alibi* I. B. R. Lips. Sang. d) & linito *inters.* I. B. R. e) super *ins.* Sangerm. f) in cinerem I. B. R. g) aptare Lips. I. B. R.

sole siccant: deinde cum ea in umbra refrigeraverunt, furfures ordeaceos adjiciunt, & uvas ita superponunt, ut altera alteram non comprimat[a]: tum generis ejusdem furfures infundunt, & alterum tabulatum uvarum eodem modo collocant: idque faciunt usque dum dolium alternis furfuribus & uvis compleant: mox opercula imposita linunt, & uvas
4 siccissimo frigidissimoque tabulato reponunt. Quidam eadem ratione arida populnea vel abiegna scobe[b] virides uvas custodiunt. Nonnulli sicco flore gypsi obruunt uvas, quas non nimium[c] maturas vitibus detraxerunt. Alii[d] cum legerunt uvam, siqua sunt in ea vitiosa grana forficibus amputant, atque ita in horreo suspendunt, in quo triticum suppositum[e] est. Sed hæc ratio rugosa facit acina, & pe-
5 ne tam dulcia, quam est uva passa. Marcus Columella patruus meus ex ea creta, qua fiunt amphoræ, lata vasa in modum patinarum fieri jubebat: eaque intrinsecus & exterius crasse picari: quæ cum præparaverat, tum demum purpureas, & bumastos, & Numisianas, & duracinas uvas legi præcipiebat, pediculosque earum sine mora in ferventem picem demitti, & in prædictis patinis separatim sui cujusque generis ita componi, ne uvæ inter se contingerent: post hoc opercula superponi, & oblini cras-

a) comprimant I. B. R. b) & *ins.* Sangerm. c) nimio I. B. R. d) tamen *ins.* I. B. R. e) superpositum I. B. R.

so gypso: tum demum pice dura, quæ igni liquata 6
esset, sic picari[a], nequis humor transire posset[b]:
tota deinde vasa in aqua fontana vel cisternina, ponderibus impositis mergi, nec ullam partem earum pati extare: sic optime servatur uva. Sed cum est exemta, nisi eo die consumitur, acescit. Nihil 7
est tamen certius, quam vasa fictilia facere, quæ singulas uvas laxe[c] recipiant: ea debent quatuor ansas habere, quibus illigata viti dependeant: itemque opercula eorum sic formari, ut media divisa sint, ut cum suspensa vasa singulas uvas receperint, ex utroque latere appositi[d] operculi duæ partes coeant, & contegant uvas: & hæc vasa & opercula extrinsecus & intra diligenter picata esse debebunt: deinde cum contexerunt uvas, luto paleato multo adoperiri: sed uvæ dependentes a matre sic in pultarios condi debebunt, ne quæ partes vasa contingant. Tempus autem, quo includi debent, id fere 8
est, quo adhuc siccitatibus, & sereno cælo crassa variaque sint[e] acina. Illud in totum maxime præcipimus, ne in eodem loco mala & uvæ componantur, neve in vicino, unde odor malorum possit ad eas pervenire: nam hujusmodi halitu[f] celeriter acina corrumpuntur[g]: & tamen custodiendorum

a) picato Jens. Lips. Sangerm. b) possit Lips. I. B. R.
c) laxare accipiant I. B. R. d) apposite Lips. Sangerm.
e) sunt Lips. & *sic a.* V. f) halitus I. B. R. Lips. Sangerm.
g) corrumpunt I. B. R. Lips.

Digitized by Google

pomorum rationes, quas retulimus, non omnes omnibus regionibus aptæ sunt, sed pro conditione locorum & natura uvarum, aliæ aliis conveniunt[a].

9 -- Antiqui plerumque sircitulas[b] & venuculas, & majores amineas, & gallicas, quæque majores, & duri & rari acini erant, vasis condebant: nunc autem circa urbem maxime ad hunc usum Numisianæ probantur: hæc sereno cælo cum jam soli rorem sustulit, quarta[c] vel quinta hora (si modo luna decrescit, & sub terris est) modice[d] maturæ lectissimæ[e] leguntur[f]: deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera

10 alteram collidat: tum demum sub tectum referuntur, & arida[g] vel vitiosa grana forficibus amputantur: & cum paululum sub umbra refrixerint, ternæ aut etiam quaternæ, pro capacitate vasorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter pice obturantur, ne humorem transmittant: tum vinaceorum pes bene prelo expressus proruitur[h], & modice separatis scopionibus[i], resolutaque[k] intrita folliculorum, in dolio substernitur[l], & deorsum versus spectantes ollæ componuntur, ita distantes, ut inter-

a) *Novum caput cum lemmate* de ollaribus uvis *incipiunt* P. & Lips. b) serrunculas I. B. R. scirriculas P. Lips. Sang. c) quatuor vel quinque horas Lips. I. B. R. d) modicæ I. B. R. e) lætissimæ Lips. rectissime Sangerm. f) statim pediculi earum picantur deinde *ins.* Sangerm. g) acida P. Lips. h) proluitur Lips. i) scipionibus *omnes*. k) resoluta I. B. R. Lips. Sangerm. l) sternitur I. B. R.

culcari[a] possint vinacea: quæ cum diligenter con- 11
spissata primum tabulatum fecerunt, aliæ ollæ eodem modo componuntur, expleturque[b] secundum tabulatum: deinde similiter dolium completur tabulatis ollarum, spisseque vinaceis inculcantur[c]: mox usque ad summum labrum vinaceæ[d] condensantur, & statim operculo superposito cinere in modum gypsi temperato dolium linitur. Monendus tamen[e] erit, qui vasa emturus est, ne bibulas aut male coctas ollas emat: nam utraque res transmisso humore vitiat uvam: quinetiam oportebit, cum ad usum promuntur ollæ, tota singula tabulata detrahi: nam conspissata vinacea, si semel mota sunt, celeriter acescunt & uvas corrumpunt.

Mala granata quemadmodum serventur.

XLIV. Sequuntur vindemiam rerum autumnalium compositiones, quæ & ipsæ curam villicæ distendunt. Nec ignoro, plurima in hunc librum non esse collata, quæ C. Matius diligentissime persecutus est: illi enim propositum fuit urbanas mensas, & lauta convivia instruere: libros tres edidit, quos inscripsit nominibus coci & cetarii, & salgamarii,

a) intercalcari I. B. R. Lips. Sangerm. b) explentque I. B. R. explenturque Lips. c) doliis extruuntur ollæ & spisse incalcentur Sangerm. *& sic* Lips. I. B. R. *nisi quod habent* extrahuntur *pro* extruuntur. d) vinacea I. B. R. e) autem Lips. Sangerm.

Digitized by Google

Nobis tamen abunde sunt ea, quæ ex facili rusticæ simplicitati non magna impensa possunt contingere,
2 uti[a] sunt in primis omnium generum mala. Quidam, ut[b] a granatis incipiam, pediculos punicorum, sicuti sunt, in arbore[c] intorquent, ne pluviis mala rumpantur, & hiantia dispereant, eaque ad majores ramos religant, ut immota permaneant: deinde sparteis retibus[d] arborem cludunt, ne aut corvis, aut cornicibus, aliisve avibus pomum laceretur. Nonnulli vascula fictilia dependentibus malis aptant, & illita luto paleato arboribus hærere patiuntur: alii fœno vel culmo singula involvunt, & insuper luto paleato crasse linunt, atque ita majoribus ramis illigant, ne, ut dixi, vento commoveantur.
3 Sed hæc omnia, ut dixi, sereno cælo administrari sine rore debent: quæ tamen aut facienda non sunt, quia læduntur arbusculæ: aut certe non continuis annis usurpanda, præsertim cum liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia custodire. Nam & sub tecto fossulæ tripedaneæ siccissimo loco fiunt: eoque cum aliquantum terræ minutæ repositum est, infiguntur sambuci ramuli: deinde sereno cælo granata leguntur cum suis pediculis, & sambuco[e] inserun-

a) uti sunt — mala *desunt* I. B. R. Lips. Sangerm. b) ut a granatis incipiam *abest* I. B. R. Lips. Sangerm. c) arborem torquent *omnes*. d) restibus *omnes*. e) & sambuco *defic.* I. B. R. Sangerm. *cæterum* sabucus *scribitur in* Lips.

runtur: (quoniam sambucus tam apertam & laxam medullam habet, ut facile malorum pediculos recipiat): sed cavere oportebit, ne minus quatuor di- 4
gitis a terra absint, & ne inter se poma contingant: tum factæ scrobi operculum imponitur, & paleato luto circumlinitur, eaque humo, quæ fuerat egesta, superaggeretur. Hoc idem[a] in dolio fieri potest, sive quis volet resolutam terram usque ad dimidium vas elicere, seu, quod quidam malunt, fluvialem[b] arenam cæteraque eadem ratione perage-
re. Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinam 5
vehementer calefieri, & in ea mala granata lino spartove[c] illigata paullum demitti, dum decolorentur, & exemta per triduum in sole siccari: postea loco frigido suspendi, & cum res exegerit, una nocte, & postero die usque in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci macerari. Sed & idem auctor est creta figulari bene subacta recentia mala crasse illinire, & cum argilla exaruit, frigido loco suspendere: mox cum exegerit usus, in aquam demittere & cretam resolvere. Hæc ratio tamquam re-
centissimum pomum custodit. Idem jubet Mago in 6
urceo novo fictili substernere scobem populneam vel iligneam, & ita disponere, ut scobs inter se calcari possit: deinde facto primo tabulato rursus sco-

a) etiam *interpon.* P. Lips. Sangerm. b) fluviatilem Pol. Lips.
c) vel sparto ligata P. Lips.

bem substernere, & similiter mala disponere, donec[a] urceus[b] impleatur: qui cum fuerit repletus, operculum imponere & crasso luto diligenter oblinire.
7 nire. Omne autem pomum, quod in vetustatem reponitur, cum pediculis[c] suis legendum est: sed si sine arboris noxa fieri possit, etiam cum ramulis: nam ea res plurimum ad perennitatem confert[d]. Multi cum ramulis suis arbori detrahunt, & creta figulari cum diligenter mala obruerunt, in sole siccant: deinde si qua rimam creta facit, luto liniunt[e], & assiccata frigido loco suspendunt.

Mala orbiculata, Sestiana, melimela, & alia genera quomodo serventur.

XLV. Multi eadem ratione, qua granata, in scrobibus vel doliis servant cydonea: nonnulli foliis ficulneis illigant, deinde cretam figularem cum amurca subigunt[f], & ea liniunt mala: quæ cum siccata sunt, in tabulato frigido loco & sicco reponunt. Nonnulli hæc eadem in patinas novas sicco gypso ipsa obruunt, ut altera altera non contin-
2 gant. Nihil tamen certius aut melius experti sumus, quam ut cydonea maturissima integra sine macula, & sereno cælo, decrescente luna, legantur,

a) itaque sic facere donec *inters.* Sangerm. b) urcibus (*fortasse* urcellus) Pol. urcilus Sangerm. c) petiolis I. B. R. Lips. d) *Hic novum caput incipit* Lips. *cum* Pol.
e) linunt & *sic alibi* Sang. f) subjiciunt L. I. B. R. Sanger.

& in lagœna nova, quæ sit patentissimi oris, detersa lanugine, quæ malis inest, componantur leviter & laxe, ne collidi possint: deinde cum ad fauces usque fuerint composita, vimineis surculis sic transversis arctentur, ut modice mala comprimant, nec patiantur ea, cum acceperint liquorem, sublevari: tum quam optimo & liquidissimo melle vas usque ad summum ita repleatur, ut pomum submersum sit. Hæc ratio non solum ipsa mala cu- 3
stodit, sed etiam liquorem mulsei[a] saporis præbet, qui sine noxa possit interdum[b] dari febricitantibus, isque vocatur melomeli[c]. Sed cavendum est, ne, quæ in melle custodire volueris, immatura mala condantur: quoniam cruda[d] si lecta sunt, ita indurescunt, ut usui non sint. Illud vero, quod multi 4
faciunt, ut ea dividant osseo cultro, & semina eximant, quod putent[e] ex eis pomum vitiari, supervacuum est[f]: sed ratio, quam nunc docui, adeo quidem certa est, ut etiam si vermiculus inest, non amplius tamen corrumpantur mala, cum prædictum liquorem acceperint: nam ea mellis est natura, ut coerceat vitia, nec serpere ea patiatur, qua ex causa etiam exanimum corpus hominis per annos plu-

a) mulsi Lips. I. B. R. b) inter annum I. B. R. inter cibum Sangerm. *recte*. c) melimeli *al.* d) grossa si læta I. B. R. grossa *etiam* Lips. e) potest Lips. f) esse nunc docui. Adeo quidem, ut I. B. R. esse enim docui &c. P.

5 rimos innoxium conservat[a]. Itaque possunt[b] alia ge-
nera malorum sicuti orbiculata, Sestiana, melimela,
Matiana, hoc liquore custodiri. Sed quia[c] videntur
in melle dulciora fieri sic condita, nec proprium
saporem conservare, arculæ fagineæ vel etiam ti-
liagineæ, quales sunt in quibus vestimenta forensia
conduntur, huic rei paullo ampliores præparari de-
bent, eæque in tabulato frigidissimo & siccissimo
loco, quo neque fumus, neque teter perveniat odor,
collocantur: deinde substracta prædicta poma sic
componi, ut flosculi sursum, pediculi deorsum spe-
ctent, quemadmodum etiam in arbore nata sunt,
6 & ne inter se alterum ab altero contingatur[d]. Ita
observandum est, ut unumquodque genus separatim
propriis arculis reponatur: nam cum una clausa sunt
diversa genera, inter se discordant, & celerius vi-
tiantur: propter quod etiam conseminalium vinea-
rum non tam est firmum vinum, quam si per se
sincerum Amineum, vel Apianum, aut etiam feci-
num[e] condideris: verum sic, ut prædixi, cum dili-
genter mala fuerint composita, operculis[f] arcularum
contegantur, & luto paleato linantur opercula, ne
introire spiritus possit: atque ea ipsa nonnulli sicut

a) *Nonum caput incipit*, *cum lemmate* de malis Coesianis (Lips. Casianis) orbiculeis, melimelis, matianis Pol. & Lips.
b) etiam *ins.* I. B. R. Sangerm. c) quæ I. B. R. Lips.
d) contingantur I. B. R. Lips. e) setinum Lips. f) arculis I. B. R.

in aliis generibus, ut supra jam diximus, populnea, quidam etiam abiegna scobe interposita, mala custodiunt. Hæc tamen poma non matura, sed acerbissima legi debent.

De inulæ conditura.

XLVI. Inulæ[a] conditura sic fiet: cum ejus radicem mense Octob. (quo maxime matura est) e terra erueris, aspero linteolo, vel etiam cilicio detergito quidquid arenæ inhærebit: deinde acutissimo cultello summatim eradito, & quæ plenior radicula fuerit, pro modo crassitudinis in duas vel plures partes digiti longitudine diffindito: deinde ex aceto modice in cacabo[b] æneo coquito, ita ne taleolæ inuri[c] possint: post hæc in umbra triduo siccentur, & ita in fideliam picatam recondantur, adjecto passo vel defruto, quod supernatet, spissamentoque cunilæ imposito contectum vas pelliculetur. -- Alia inulæ 2
conditura[d]. Cum radices ejus raseris[e], taleolas ut supra facito, & in umbra triduo vel etiam quatriduo siccato: deinde siccatas in vasis sine pice, interjecta cunila conjicito: cunila imposita[f], sex par-

a) Inulæ — fiet *desunt una cum prævia Rubrica* I. B. R. Inulæ curatio Lips. Sangerm. b) cacabulo P. Lips.
c) myrti desint I. B. R. semicrudæ sint Sangerm. d) Alia inulæ conditura *des.* I. B. R. Aliter crudam inulam condire P. *Tota hæc conditura abest in* Lips. e) eraseris I. B. R.
f) contectum vas pelliculetur: habeat, ut *inseruntur* I. B. R. jus infundito, quod eam compositionem habeat, ut *ins.* Sang.

tibus aceti una pars sapæ misceatur cum hemina salis cocti, ut hoc jure macerentur taleolæ, donec
3 quam minimum amaritudinis resipiant[a]: postea exemtæ iterum siccentur per dies quinque in umbra: tum crassamentum[b] vini feculenti, nec minus, si sit, mulsi, & utriusque eorum quartam partem boni defruti confundito in ollam: quæ cum inferbuerit[c], taleolas inulæ adjicito, & statim ab igne removeto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfecte refrigescant. Postea transfundito in fideliam picatam,
4 operculo tegito, tumque pelliculato. -- Tertia[d] ejusdem inulæ conditura. Cum radiculas diligenter eraseris, minute concisas in muria dura macerato, donec amaritudinem dimittant: deinde effusa muria, sorba quam optima & maturissima, semine detracto, contere, & cum inula misce: tum sive passum, seu quam optimum defrutum adjicito, & vas obtu-
5 rato. Quidam, cum condiverunt inulam muriaque maceraverunt, exsiccant, & malis cydoneis tritis, quæ in defruto vel melle decoxerant, miscent: atque ita superfundunt passum, vel defrutum, & vas operculatum pelliculant.

a) recipiant I. B. R. b) crassamen Sangerm. c) referbuerit I. B. R. d) Tertia — conditura *desunt* I. B. R. Aliter inulam condire P.

Digitized by Google

De olivarum albarum conditura.

XLVII. Olivarum[a] conditurae. Acerbam pauseam mense Septembri vel Octobri, dum adhuc vindemia est, contunde, & aqua calida paullulum[b] maceratam exprime, fœniculique seminibus & lentisci cum cocto sale modice permistam reconde in fideliam, & mustum quam recentissimum infunde. Tum fasciculum viridis fœniculi superpositum merge, ut olivæ premantur, & jus superemineat. Sic curata 2
oliva tertio die possis uti. -- Albam[c] pauseam, vel orchitam, vel radiolum, vel regiam dum contundes, primum quamque, ne decoloretur, in frigidam muriam demerge, cujus cum tantum paratæ habueris, quantum satis fuerit implendæ amphoræ, fœniculi aridi fasciculum substerne in imo: deinde viridis fœniculi semina, & lentisci, destricta & purgata in urceolo habeto: tum exemtam[d] de muria olivam exprimito, & permistam prædictis seminibus in vas adjicito: deinde cum ad fauces pervenerit ejus, fœniculi aridi fasciculos superponito, & ita recentis musti duas partes, & unam duræ muriæ permistas adjicito. Hac conditura compositis olivis toto anno commode uteris. ---[e] Quidam olivam non contun- 3

a) De olivarum albarum conditura I. B. R. Samsa quem ad modum fiat *al.* b) paulum I. B. R. c) Albulam I. B. R. d) exempta muria I. B. R. e) Aliter *ins.* P.

dunt, sed acuta arundine insecant: idque operosius
quidem, sed melius est, quia hæc candidior est oli-
va, quam ea, quæ ex contusione livorem contra-
hit. -- Alii sive contuderint, sive insecuerint[a] oli-
vas, modico sale cocto & prædictis seminibus immi-
scent: deinde sapam vel passum, vel si est facul-
tas, mellam infundunt. Mella autem quomodo fiat,
paullo ante hoc ipso libro præcepimus. Cætera om-
4 nia similiter administrant[b]. --- Posias olivas, vel re-
gias sine macula quam candidissimas manu districtas
eligito: deinde substrato fœniculo arido in ampho-
ram conjicito, intermistis seminibus lentisci, nec
minus fœniculi: & cum ad fauces vas repleveris,
adjicito muriam duram: tum spissamento facto de
arundinum foliis, olivam premito, ut infra jus mer-
sa sit: & iterum infundito muriam duram, dum ad
5 summum amphoræ labrum perveniat. At hæc oliva
per se parum jucunda est, sed ad eas condituras,
quæ lautioribus mensis adhibentur, idonea maxime
est: nam cum res exigit, de amphora promitur,
& contusa recipit quamcumque volueris condituram:
plerique[c] tamen sectivum porrum, & rutam
cum apio tenero, & mentam minute concidunt, &
contusis olivis miscent: deinde exiguum aceti pipe-

a) illiserunt I. B. R. Sangerm. b) administrantur I. B. R. Oliva alba ex muria *inser.* P. Lips. c) Plerumque I. B. R.

rati, & plusculum[a] mellis aut mulsi adjiciunt, oleoque viridi irrorant, atque ita fasciculo apii viridis contegitur. --- Quidam[b] sic lectæ olivæ in modios 6
singulos ternas heminas salis permiscent, & adjectis seminibus lentisci, fœniculoque substrato amphoram usque ad fauces replent olivis: deinde aceto non acerrimo infundunt, & cum jam pene amphoram impleverunt, fœniculi spissamento deprimunt baccam, & rursus acetum usque ad summum labrum adjiciunt: postea quadragesimo die omne jus defundunt[c], & sapæ vel defruti tres partes cum aceti una permiscent, & amphoram replent. --- [d] Est & illa 7
probata compositio, ut cum muria dura pausea alba[e] maturuerit, omne jus defundatur, & immistis duabus partibus defruti, cum aceti una, repleatur amphora. Eadem conditura posset etiam regia componi, vel orchita. --- Quidam unam partem muriæ, 8
& duas aceti miscent, eoque jure olivas poseas colymbadas faciunt: quibus si per se quis uti velit, satis jucundas experietur, quamvis & hæ, cum exeunt de muria, conditur am qualemcumque recipere possunt[f]. -- Olivæ poseæ, cum jam decolorantur, antequam mitescant, cum petiolo leguntur, & oleo

a) flosculum I. B. R. Lips. b) Aliter excludi *inser.* Pol. *qui adscripsit* (*fortasse* ex dulci P.) *quomodo habet* Lips. c) infundent I. B. R. d) De Olivis ex dulci condiendis *inser.* Lips. P. e) ubi cum *inters.* Lips. I. B. R. f) De Olivis fuscis *ins.* Lips. P.

quam optimo servantur. Hæc maxime nota etiam post annum repræsentat viridem saporem olivarum. Nonnulli etiam cum de oleo exemerunt, trito sale
9 aspersas pro novis apponunt[a]. Est & illud conditurae genus, quod in civitatibus Græcis plerumque usurpatur, idque vocant epityrum. Oliva pausea vel orchita, cum primum ex albo decoloratur, fitque luteola, sereno cælo manu distringitur, & in vannis[b] uno die sub umbra expanditur: & siqui adhærent pediculi, foliaque, aut surculi, leguntur: postero die cribratur, & novo fisco inclusa prelo supponitur, vehementerque premitur, ut exsudet
10 quantulumcunque habet amurcæ. Patimur autem nonnunquam tota nocte, & postero die pondere pressam baccam velut exaniari, tum resolutis corticulis eximimus eam, & in singulos modios olivæ triti salis cocti singulos sextarios infundimus: itemque lentisci semen, rutæque, & fœniculi folia sub umbra siccata, quæ uti[c] satis videntur concisa, minute admiscemus, patimurque horis tribus, dum aliquatenus bacca salem combibat: tum superfundimus boni saporis oleum, ita ut obruat olivam, & fœniculi aridi fasciculum deprimimus, ita ut jus super-
11 natet. Huic autem conditurae vasa nova fictilia sine

a) De Epityris faciendis *rubricam ins.* P. De Epityro Cap. XLIX. Iunct. *Hoc totum ad finem usque capitis abest a* Lips. b) cannis I. B. R. Sangerm. c) ita I. B. R. *forte* ubi: quanta Sangerm.

pice præparantur: quæ ne possint oleum sorbere, tamquam olivariæ metretæ imbuuntur liquamine[a]: tum demum & assiccantur[b].

Nigræ olivæ conditura.

XLVIII. Sequitur autem frigus hiemis, per quod olivitas, sicut vindemia, curam villicæ repetit. Prius itaque (quoniam[c] inchoavimus) de condituris olivarum præcipiemus, ac statim conficiendi olei rationem subjiciemus. Pauseæ baccæ, vel orchitæ, nonnullis regionibus etiam Næviæ, conviviorum epulis præparantur. Has igitur, cum jam nigruerint, nec adhuc tamen permaturæ[d] fuerint, sereno cælo distringere manu convenit, lectasque cribrare & secernere, quæcumque maculosæ, seu vitiosæ, minorisve incrementi videbuntur: deinde in singulos modios olivæ salis integri ternas heminas adjicere, & in vimineos qualos confundere[e] superposito copioso sale, ita uti olivas contegat, sicque triginta[f] dies pati consudascere[g], atque omnem amurcam exstillare: postea in alveum diffundere, mundaque spongia salem, ne permaneat[h], detergere: tum in vas[i]

a) liquida I. B. R. b) *Hinc novum caput incipit* Pol. *&* Lips. *A verbis* Prius itaque *al. Lemma interponunt Mss.* nigrarum olivarum compositio. c) quia jam I. B. R. Sang. quod jam Lips. d) præmaturæ I. B. R. e) infundere I. B. R. f) quadraginta Sangerm. g) consudescere I. B. R. Lips. Sang. *& sic conjiciebat* Ursin. h) perveniat I. B. R. Lips. i) urnas I. B. R.

adjicere, & sapa vel defruto amphoram replere superposito spissamento aridi fœniculi, quod olivam
3 deprimat. Plerique tamen tres partes defruti aut mellis, & unam miscent aceti, aliqui duas partes, & unam aceti, & eo, quo condiunt, jure. [a]Quidam, cum olivam nigram legerunt, eadem portione, qua supra, saliunt, & sic collocant in qualis, ut immistis seminibus lentisci alterna tabulata olivarum &[b] salis[c] usque in summum componant: deinde post quadraginta dies, cum oliva quidquid habuit amurcæ exsudavit, in alveum defundunt, &[d] cribratam separant ab seminibus lentisci, spongiaque detergent, nequid adhæreat salis: tum in amphoram confundunt adjecto defruto, vel sapa, vel etiam melle, si est copia[e], cæteraque similiter faciunt. ---
4 [f] In singulos modios olivæ singulos sextarios maturi seminis anisi, lentiscique[g], & ternos cyathos seminis fœniculi; si id non est, ipsum fœniculum concisum, quantum satis videbitur, adjici oportet: deinde in singulis modiis olivarum salis cocti, &[h] non moliti ternas heminas admisceri, & ita in amphoris condi, easque fasciculis fœniculi obturari, & quotidie per terram volutari: deinde tertio quoque aut

a) Aliter *ins.* Pol. b) similiter supra *inters.* I. B. R. similiter deinde P. Lips. c) tum iterum olivarum & similiter supra salis *inser.* P. Lips. Sangerm. d) jam *ins.* Sangerm.
e) copiosa P. Lips. Sangerm. f) oliva nigra sine dulci *inser. rubr.* P. Lips. g) lentisque I. B. R. h) sed I. B. R. Sang.

quarto die quidquid amurcæ inest, mitti. Post XL 5
dies in alveum diffundi, & a sale tantummodo separari, sic ne spongia detergeantur olivæ, sed ita ut erunt exemtæ, massulis[a] salis mistis in amphoram condantur, & spissamentis impositis, ad usus in cellam reponantur. ---[b] Maturam olivam in statura[c] factam[d] colymbadem, de muria tollito, spongia tergito: deinde canna viridi scindito duobus vel tribus locis, & triduo in aceto habeto: quarto die spongia extergito[e], in urceum aut cacabum novum mittito substrato apio & modica ruta. Concisis[f] deinde pleno vase olivis immitte defrutum usque ad os. Lauri turiones in hoc usu mittito, ut olivas deprimant: post dies viginti utere.

Sirapa quomodo fiat.

XLIX.[g] Oliva nigra maturissima sereno cælo legitur, eaque sub umbra uno die in cannis porrigitur, & quæcumque est vitiosa bacca, separatur. Item, si qui adhæserant pediculi, adimuntur, foliaque & surculi, quicumque sunt intermisti, eximuntur[h]. Postero die diligenter cribratur, ut si quid inest stercoris, separetur: deinde intrita oliva novo

a) maxime salis micis Sangerm. b) *Rubr.* Olilienſem sic condire Lips. Olivam Cilienſem sic condito Pol. c) stativa P. Sangerm. d) fractam I. B. R. e) in vas, id est *ins.* Pol. Sangerm. f) conchis I. B. R. g) Sansa quemadmodum fiat P. Lips. h) eliguntur I. B. R. Lips. Sangerm.

fisco includitur & prelo subjicitur, ut tota nocte
2 exprimatur. Postero die injicitur quam mundissimis molis suspensis, ne nucleus frangatur: & cum est in sampsam redacta, tunc sal coctus tritusque manu permiscetur cum cæteris aridis condimentis: hæc autem sunt carpum[a], cyminum, semen fœniculi, anisum Ægyptium. Sat erit autem totidem heminas salis adjicere, quot sunt modii olivarum, & oleum superfundere, ne exarescat: idque fieri de-
3 bebit, quotiescumque videbitur assiccari. Nec dubium est, quin optimi saporis sit, quæ ex oliva posia facta est. Cæterum supra duos menses sapor ejus non permanet integer. Videntur autem alia genera huic rei magis esse idonea, sicut Liciniæ & culmineæ. Verumtamen habetur præcipua in hos usus olea Calabrica, quam quidam propter similitudinem oleastellum vocant.

Oleum quemadmodum fiat.

L. Media est olivitas plerumque initium mensis Decembris: nam & ante hoc tempus acerbum oleum conficitur, quod vocatur æstivum, & circa[b] hunc mensem viride premitur, deinde postea maturum. Sed acerbum oleum facere patrisfamilias rationibus non conducit: quoniam exiguum fluit, nisi bacca

a) careum Pol. Lips. Sangerm. carenum *al.* b) citra I. B. R.

Digitized by Google

tempestatibus in terram decidit, & necesse est eam
sublegere, ne a domesticis pecudibus ferisve con-
sumatur. Viridis autem notæ conficere vel maxi- 2
me expedit, cum[a] & satis fluit, & pretio pene du-
plicat domini reditum. Sed si vasta sunt oliveta,
necesse est, ut aliqua pars eorum maturo fructui[b]
reservetur. Locus autem, in quo confici oleum de-
beat, etiam descriptus est priore volumine, pauca
tamen ad rem pertinentia commemoranda sunt,
quæ prius omiseram. Tabulatum, quo feratur olea, 3
necessarium est, quamvis præceptum habeamus, ut
uniuscujusque diei fructus molis & prelo statim sub-
jiciatur. Veruntamen quia interdum[c] immodica[d] mul-
titudo baccæ torculariorum vincit laborem, (si la-
bor est,) esse oportet pensile horreum, quo im-
ponantur[e] fructus: idque tabulatum simile esse de-
bet granario, & habere lacusculos tam multos,
quam postulabit modus olivæ, ut separetur, & se-
orsum reponatur uniuscujusque diei coactura[f]. Ho- 4
rum lacusculorum solum lapide vel tegulis oportet
consterni, & ita declive fieri, ut celeriter omnis
humor per canales aut fistulas defluat: nam est ini-
micissima oleo amurca, quæ si remansit in bacca,
saporem olei corrumpit. Itaque cum lacus, quemad-

a) quoniam Sangerm. b) fructu I. B. R. c) interdum *abest* I. B. R. d) immodica *deest* P. Lips. Sangerm. e) importentur Sangerm. *recte*. f) coctura I. B. R. Lips.

modum diximus, extruxeris, asserculos inter se distantes semipedalibus spatiis supra solum ponito, & cannas diligenter spisse textas injicito, ita ut ne baccam transmittere queant, & olivæ pondus possint sustinere.
5 Juxta omnes autem lacusculos, ea parte, qua defluet amurca, sub ipsis fistulis in modum fossularum concavum pavimentum, vel cavum lapidem[a] esse oportebit, in quo consistat, & unde exhauriri possit quidquid defluxerit. Præterea lacus vel dolia præparata sub tecto habere[b] oportebit, quæ seorsum recipiant sui cujusque generis amurcam, sive quæ sincera defluxerit[c], sive etiam quæ salem receperit: nam utraque usibus plurimis idonea
6 est. Oleo autem conficiendo molæ utiliores sunt, quam trapetum: trapetum, quam canalis & solea. Molæ quam facillimam patiuntur administrationem: quoniam[d] pro magnitudine baccarum vel submitti, vel etiam elevari possunt, ne nucleus, qui saporem olei vitiat, confringatur. Rursus trapetum plus
7 operis, faciliusque quam solea & canalis efficit. Est & organum erectæ tribulæ simile, quod tudicula[e] vocatur: idque non incommode opus efficit, nisi quod frequenter vitiatur, & si baccæ plusculum[f] ingesseris, impeditur. Pro conditione tamen & re-

gio-

a) canalem lapideum I. B. R. Sangerm. b) haberi I. B. R. Lips. Sangerm. c) fluxerit I. B. R. d) Tum I. B. R. Sangerm. e) radicula I. B. R. f) fisculum I. B. R.

Digitized by Google

gionum consuetudine prædictæ machinæ exercentur; sed est optima molarum[a], tum etiam trapeti. Hæc ante quam de oleo conficiendo differerem, præfari necesse habui. Nunc ad ipsam rem veniendum est, 8
quamquam multa omissa sunt, quæ sicut ante vindemiam, sic ante olivitatem præparanda sunt, tamquam lignorum copia, quæ multo ante apportanda est, ne, cum res desideraverit, operæ avocentur; tum scalæ, corbulæ, decemmodiæ, trimodiæ satoriæ, quibus districta bacca suscipitur, fisci, funes cannabini[b] & spartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleum, opercula, quibus vasa olearia conteguntur, spongiæ majores & minores, urcei, quibus oleum progeritur[c], canneæ tegetes, quibus oliva excipitur, & siqua sunt alia, quæ nunc memoriam meam refugiunt[d]. Hæc omnia, & multo plura esse 9
debent: quoniam in usu depereunt & pauciora fiunt; quorum siquid suo tempore defuerit, opus intermittitur. Sed jam quod pollicitus sum, exequar. ---[e] Cum primum baccæ variare cœperint, & jam quædam nigræ fuerint, plures tamen albæ, sereno cælo manibus distringi olivam oportebit, & substratis tegetibus aut cannis cribrari & purgari: tum 10
diligenter mundatam[f] protinus in torcular deferri,

a) opus est *inr.* Lips. b) canales sp. I. B. R. c) progreditur I. B. R. d) fugiunt Sangerm. e) De oleo viridi conficiendo *rubr.* Pol. Lips. f) emundatam Sangerm.

& integram in fiscinis[a] novis includi, prelisque[b] subjici, ut quantum possit, paullisper exprimatur: postea resolutis corticulis[c] emolliri[d] debebunt, adjectis binis sextariis integri salis in singulos modios: & aut regulis[e], si consuetudo erit regionis, aut certe novis fiscinis sampsæ exprimi: quod deinde primum defluxerit in rotundum labrum (nam id melius est, quam plumbeum quadratum, vel structile gemellar) protinus capulator depleat, & in fictilia labra huic
11 usui præparata defundat. Sint autem in cella olearia tres labrorum ordines, ut unus primæ notæ, id est primæ pressuræ oleum recipiat, alter secundæ, tertius tertiæ: nam plurimum refert non miscere iterationem, multoque minus tertiationem cum prima pressura: quoniam longe melioris saporis est, quod minore vi preli, quasi lixivum defluxerit: cum deinde paullulum in labris primis constiterit oleum, eliquare id capulator in secunda labra debebit, & deinde in sequentia usque ad ultima[f]: nam quanto sæpius translatione ipsa ventilatur, & quasi exerce-
12 tur, tanto fit liquidius & amurca liberatur. Sat erit autem in singulis ordinibus tricena componi labra[g], nisi vasta fuerint oliveta, & majorem numerum desideraverint. Quod si frigoribus oleum cum amurca

a) fiscis Lips. Sang. *& sic alibi*. b) plerisque I. B. R. *male*. c) torculis Lips. d) & molis Lips. e) tegulis I. B. R. f) ultimam Lips. I. B. R. g) libra I. B. R.

congelabitur, plusculo sale cocto utique utendum erit: ea res resolvit oleum, & separat ab omni vitio: neque verendum est, ne salsum fiat; nam quantumcunque adjeceris salis, nihilominus saporem non recipit oleum. Solet autem ne sic quidem resolvi, cum majora frigora incesserunt; itaque nitrum torretur, & contritum inspergitur & commiscetur, ea res eliquat amurcam. Quidam, quamvis diligentes 13
olearii, baccam integram prelo non subjiciunt, quod existimant aliquid olei deperire: nam cum preli pondus accepit, non sola exprimitur amurca, sed & aliquid secum pinguitudinis attrahit. Illud autem in totum præcipiendum habeo, ut neque fumus, neque fuligo, quamdiu viride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cellam oleariam[a]; nam est utraque res inimica huic rei, peritissimique olearii vix patiuntur ad unam lucernam opus fieri: quapropter ad eum statum cæli & torcular, & cella olearia constituenda est, qui maxime a frigidis ventis aversus est, quoniam minime vapor ignis desideratur. Dolia autem & seriæ, in quibus oleum 14
reponitur, non tantum eo tempore curanda sunt, cum fructus necessitas cogit, sed ubi fuerint a mercatore vacuata[b], confestim villica debet adhibere curam, ut si quæ feces aut amurcæ in fundis vasorum

a) olivariam I. B. R. b) evacuata I. B. R.

Digitized by Google

subsederint[a], statim emundentur, & non calidissima lixivia, ne vasa ceram remittant, sed[b] semel atque iterum eluantur: deinde aqua tepida leviter manibus defricentur, & sæpius eluantur, atque ita spon-
15 gia omnis humor assiccetur. Sunt qui cretam figularem in modum liquidæ fecis aqua resolvant, & cum vasa laverint, hoc quasi jure intrinsecus oblinant, & patiantur arescere. Postea cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua vasa perluunt[c], & assiccant: tum considerant, numquid ceram novam dolia desiderent: nam fere sexta quaque olivitate cerari oportere, antiqui dixerunt: quod fieri posse non intelligo:
16 nam quemadmodum nova vasa, si calefiant, liquidam ceram facile recipiunt, sic vetera non crediderim propter olei succum, ceraturam pati: quam tamen & ipsam ceraturam nostrorum temporum agricolæ repudiaverunt, existimaveruntque satius esse nova dolia liquida gummi perluere, siccataque suffumigare alba cera, ne pallorem[d] capiant: eamque suffitionem semper faciendam judicant, quotiescunque vel nova vel vetera vasa curantur, & oleo no-
17 vo præparantur. Multi, cum semel nova dolia vel serias crassa gummi liverunt, una in perpetuum gummitione contenti sunt: & sane quæ semel

a) semel *ins.* I. B. R. b) sed *abest* I. B. R. L. Sangerm.
c) perlinunt I. B. R. d) aut malum odorem Sangerm.

Digitized by Google

oleum testa combibit, alteram gummitionem non
recipit: respuit enim olei pinguitudo talem mate-
riam, qualis est gummi.[a]--- Post mensem Decem-
brem circa Calendas Januarias eadem ratione, qua
superius, distringenda erit olea & statim exprimen-
da: nam si reposita in tabulatum fuerit, celeriter
concalescet: quoniam hiemalibus pluviis amurcæ plus
concipit, quæ est contraria huic rei. Cavendum 18
est itaque[b], ne ex ea fiat oleum cibarium: quod uno
modo vitari poterit, si protinus illata de agro bac-
ca commolita & expressa erit[c], quæ sic administra-
ta fuerit, ut supra diximus. Plerique agricolarum
crediderunt, si sub tecto bacca deponatur, oleum
in tabulato crescere[d]: quod tam falsum est, quam
in area frumenta crescere: idque mendacium vetus
ille Porcius Cato sic refellit. Ait enim in tabula- 19
to corrugari olivam, minoremque fieri: propter
quod cum facti unius mensuram rusticus sub tecto
reposuerit, & post multos dies eam molere volue-
rit, oblitus prioris mensuræ, quam intulerat, ex
alio acervo similiter seposito, quantum[e] cuique men-
suræ defuit, supplet, eoque facto videtur plus olei[f]
quieta[g], quam recens bacca[h] reddere, cum longe

a) Oleum maturum quemadmodum boni sit saporis *ſubr. inſ.* P. Lips. b) utique ne fiat Lips. ex ea *abeſt etiam* Sangerm. c) cera Pol. Lips. d) grandescere Sangerm. e) quantumcumque I. B. R. f) esse I. B. R. g) quietæ Jens. h) recentis baccæ I. B. R. Sangerm.

20 plures modios acceperit. Attamen si[a] id maxime ve-
rum esset, nihilominus ex pretio viridis olei plus
quam multitudine[b] mali nummorum contrahitur. Sed
& Cato dixit: Et sic quidem quidquid[c] ponderis aut
mensuræ oleo accedit, si portionem[d] velis in factum
adjectæ baccæ computare, non proventum[e], sed de-
trimentum senties. Quapropter dubitare non debe-
mus lectam olivam, primo quoque tempore commo-
21 lere, preloque subjicere[f]. Nec ignoro etiam cibarium
oleum esse faciendum: nam ubi[g] exesa vermiculis
oliva decidit, vel tempestatibus & pluviis in lutum
defluxit, ad præsidium aquæ calidæ decurritur, ahe-
numque calefieri debet, ut immundæ baccæ eluan-
tur: sed id non ferventissima fieri oportet, verum
modice calida, quo commodior gustus olei fiat: nam
si excoctus est, etiam vermiculorum, cæterarumque
immunditiarum saporem trahit. Sed cum fuerit oli-
va elota, reliqua, sicut supra præcepimus, fieri de-
22 bebunt. Fiscis autem non iisdem probum[h] & ciba-
rium oleum premi oportebit: nam veteres ad ca-
ducam olivam, novi autem ordinario aptari oleo,
semperque, cum expresserint facta, statim ferven-
tissima debent aqua bis aut ter elui: deinde si sit

a) ut maxime id Lips. Sangerm. b) multitudinem alii mille nummorum contrahitur I. B. R. c) quidquam P. Lips. Sang. d) portiones I. B. R. e) non proventum — senties *desunt* I. B. R. Lips. Sangerm. f) *rubr.* De cibario oleo conficiendo Lips. g) vel *int.* Sangerm. h) improbum *al.*

profluens, impositis lapidibus, ut pondere pressi detineantur, immergi: vel si nec flumen est, in lacu, aut[a] piscina quam purissimæ aquæ macerari, & postea virgis verberari, ut sordes fecesque decidant, & iterum elui, siccarique.

De oleo gleucino.

LI. Quamvis non erat hujus temporis olei gleucini compositio, tamen huic parti voluminis reservata est, ne parum opportune vini[b] conditionibus interponeretur. Hac autem ratione confici debet. Vas olearium[c] quam maximum & aut novum, aut certe bene solidum præparari oportet: deinde per vindemiam musti quam optimi generis & quam recentissimi sextarios sexaginta cum olei pondo octoginta in id confundi[d]: tum aromata non cribrata, sed ne minute quidem contusa, verum leviter confracta in reticulum junceum aut lineum[e] adjici, & ita cum[f] saxi ponduscul in olei atque musti partem demitti: sint autem iis portionibus pensata, 2
quas infra subjicimus, calami, schœni, cardamomi[g], xylobalsami, corticis de palma, fœni Græci vetere vino[h] macerati & postea siccati, atque etiam torrefacti, junci radicis, tum etiam iridis Græcæ, nec

a) in *inser.* Sangerm. b) villici I. B. R. c) oleare Sangerm.
d) confundunt I. B. R. confunditur L. e) linteum L. B. R.
f) cum saxi ponduscul in *detunt* L. I. B. R. Sangerm.
g) cardamo mixto balsami L. I. B. R. Sang. h) pruno I. B. R.

minus anisi Ægyptii pari pondere, id est, uniuscujusque libram, & quadrantem, ut supra diximus, reticulo inclusa demittito, & metretam linito: post septimum diem aut nonum per se metretæ, siquid fecis aut spurcitiæ faucibus inhærebit, manu eximi-
3 to & detergito[a]: deinde oleum eliquato, novisque vasis recondito: mox reticulum eximito, & aromata in pila quam mundissime contundito, tritaque in eandem metretam reponito, & tantundem olei, quantum prius, infundito & obturato, in sole ponito. Post septimum diem oleum depleto[b], & quod reliquum est musti, picato cado recondito: nam id si non exhauseris medicamentum, dabitur potatum[c] imbecillis bubus & cætero pecori. Oleum[d] autem secundarium non insuavis odoris quotidianam unctionem præbere poterit dolore nervorum laborantibus.

Oleum ad unguenta quemadmodum facias.

LII. Oleum ad unguenta sic facito. Antequam oliva nigrescat, cum primum decolorari cœperit, nec tamen adhuc varia fuerit, maxime Liciniam, si erit; si minus, regiam; si nec hæc fuerit, tunc Culminiam baccam manu stringito, & statim pur-

a) detergeto I. B. R. b) oleo repleto L. I. B. R. Sangerm. c) exacuerit — potandum Lips. d) *Alii hic novum caput incipiunt.*

gatam prelo integram subjicito, & amurcam exprimito: deinde suspensa mola olivam frangito, eam- 2
que vel in regulas, vel in novo fisco adjicito, subjectamque prelo sic premito, ne vasa intorqueas, sed tantum ipsius preli pondere quantulumcunque exprimi patiaris: deinde cum[a] sic fluxerit, protinus capulator amurca separet[b], & diligenter seorsum in nova labra transferat[c], ejusque eliquet reliquum olei: quod postea fuerit expressum, poterit ad escam vel cum alia nota mistum, vel per se approbari.

De salsura suillæ carnis.

LIII. Hactenus de oleo abunde[d] diximus, nunc ad minora redeamus. Omne pecus, & præcipue suem pridie quam occidatur, potione prohiberi oportet, quo sit caro siccior: nam si biberit, plus humoris salsura habebit: ergo sitientem cum occideris, bene exossato: nam ea res minus vitiosam, & magis durabilem salsuram facit: deinde cum exos- 2
saveris, cocto sale, nec nimium minuto, sed suspensa mola infracto diligenter salito, & maxime in eas partes, quibus ossa relicta sunt, largum salem infarcito, compositisque supra tabulatum tergoribus aut frustis vasta pondera imponito, ut exsanietur:

a) quomodo I. B. R. b) separare *al.* c) transferre debet Junt. d) dixisse abunde est P. Lips. Sangerm. ab. dix. satis est I. B. R.

tertio die pondera removeto, & manibus diligenter salsuram fricato: eamque cum voles reponere, minuto & trito sale aspergito, atque ita reponito: nec desieris ejus quotidie salsuram fricare, donec
3 matura sit. Quod si serenitas fuerit iis diebus, quibus perfricatur caro, patieris eam sale conspersam esse novem diebus: at si nubilum, aut pluviæ, undecima vel duodecima die ad lacum salsuram deferri oportebit, & salem prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui[a], necubi sal inhæreat, & paullulum assiccatam in carnario suspendi, quo modicus fumus perveniat, qui, siquid humoris adhuc continetur, siccare eum possit. Hæc salsura luna decrescente maxime per brumam, sed etiam mense
4 Februario ante Idus commode fiet. -- Est & alia salsura, quæ etiam locis calidis omni tempore anni potest usurpari, quæ talis est: cum (ab) aqua pridie sues prohibiti[b] sunt, postero die mactantur, & vel aqua candente, vel ex tenuibus lignis flammula facta glabrantur[c], (nam utroque modo pili detrahuntur) caro in libraria frusta conciditur: deinde in seriam substernitur sal coctum, sed modice (ut supra diximus) infractum: deinde offulæ carnis spisse componuntur, & alternis sal ingeritur: sed cum ad fauces seriæ perventum est, sale reliqua pars

a) elui Sangerm. b) prohibitæ Lips. I. B. R. Sangerm. c) glabrata Lips. I. B. R.

repletur, & impositis ponderibus in vas comprimitur[a]: eaque caro semper conservatur[b], & tamquam salsamentum in muria sua permanet.

Rapa & napos quemadmodum condias.

LIV. Raporum quam rotundissima sumito, eaque, si sunt lutosa, detergito & summam cutem novacula decerpito: deinde (sicut consueverunt salgamarii) decussatim ferramento lunato incidito: sed caveto, ne usque ad imum præcidas rapum. Tum salem inter incisuras raporum non nimium minutum aspergito, & rapa in alveo aut seria componito, & sale plusculo aspersa triduo sinito, dum exudent:
post tertiam diem mediam fibram rapi gustato, si 2
receperit salem: deinde cum videbitur satis recepisse, exemtis omnibus, singula suo sibi jure eluito: vel si non multum liquoris fuerit, muriam duram adjicito, & ita eluito: & postea in quadratam cistam vimineam, quæ neque spisse, solide tamen & crassis viminibus contexta sit, rapa componito: deinde sic aptatam tabulam superponito, ut usque ad fundum, si res exigat, intra cistam deprimi possint. Cum autem[c] eam tabulam sic aptaveris, gravia 3
pondera superponito & sinito nocte tota & uno die siccari: tum in dolio picato fictili, vel in vitreo

a) conteritur Lips. I. B. R. Sangerm. b) consumatur I. B. R.
c) enim tabulatum I. B. R.

componito, & sic infundito sinapi & aceto, ut a jure contegantur. Napi quoque, sed integri, si minuti sunt, majores autem insecti, eodem jure, quo rapa condiri possunt: sed curandum est, ut hæc utraque antequam caulem[a] aut cymam faciant, dum
4 sunt tenera, componantur.[b] -- Napos minutos integros, aut rursus amplos in tres aut quatuor partes divisos, in vas conjicito, & aceto infundito, salis quoque cocti unum sextarium in congium aceti adjicito: post trigesimum diem uti poteris.

Sinapin quemadmodum facias.

LV. Semen sinapis diligenter purgato & cribrato: deinde aqua frigida eluito, & cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua sinito: postea tollito, & manibus expressum in mortarium novum aut bene emundatum conjicito & pistillis conterito: cum contritum fuerit, totam intritam ad medium mortarium contrahito, & comprimito manu plana; deinde cum compresseris, scarificato, & impositis paucis carbonibus vivis aquam nitratam suffundito, ut omnem amaritudinem ejus, & pallorem exsaniet[c]: deinde statim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur: post hoc album acre acetum adjicito, &
2 pistillo permisceto, colatoque. Hoc jus ad rapa

a) c. agant a. c. Sangerm. b) Aliter *inser.* P. Lips.
c) exinanit Lips.

Digitized by Google

condienda optime facit. Cæterum si velis ad usum conviviorum præparare, cum exsaniaveris[a] sinapi, nucleos pineos quam recentissimos & amygdalum[b] adjicito, diligenterque conterito infuso aceto. Cætera, ut supra dixi, facito. Hoc sinapi ad embammata[c] non solum idoneo, sed etiam specioso uteris: nam est candoris eximii, si sit curiose factum.

Oleris atri & siseris radicem quemadmodum condias.

LVI. Priusquam olusatrum coliculum agat, radicem ejus exerito[d] mense Januario, vel etiam Februario, & diligenter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto & sale componito: deinde post diem trigesimum eximito, & corticem ejus delibratum abjicito: cæterum medullam ejus concisam in fideliam vitream vel novam fictilem conjicito, & adjicito jus, quod[e], sicut infra scriptum est, fieri debebit: sumito mentam & uvam passam, & exi- 2
guam cepam aridam, eamque cum torrido farre & exiguo melle subterito: quæ cum fuerit bene trita, sapæ vel defruti duas partes, & aceti unam permisceto: atque ita in eandem fideliam confundito, eamque operculo contectam pelliculato[f]: cum

a) exaniveris *ante Commel. omnes*: exinaniveris Lips. vid. Morg. I, 73. b) amylum *plures*. c) embamma Sangerm. d) serito I. B. R. Lips. eruito Sangerm. e) infrascriptum, quod sic fieri I. B. R. f) pellicato Lips. I. B. R.

Digitized by Google

deinde uti voles, cum suo jure concisas radiculas
3 promito & oleum adjicito. Hoc ipso tempore siseris radicem poteris eadem ratione, qua supra, condire: sed cum exegerit usus, eximes de fidelia, & oxymelli, cum exiguo oleo superfunde.

Moretum oxyporum vel (ut alii) oxygarum quemadmodum componas.

LVII. Addito in mortarium saturejam, mentam, rutam, coriandrum, apium, porrum sectivum, aut si non erit, viridem cepam, folia lactucæ, folia erucæ, thymum viride vel nepetam, tum etiam viride pulejum & caseum recentem, & salsum: ea omnia pariter conterito, acetique piperati exiguum permisceto. Hanc misturam cum in catillo compo-
2 sueris, oleum superfundito[a]. Cum viridia, quæ supra dicta sunt, contriveris, nuces juglandes[b] purgatas, quantum satis videbitur, inserito[c], acetique piperati exiguum permisceto, & oleum infundito[d]: sesamum leviter[e] torrefactum cum iis viridibus, quæ
3 supra dicta sunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permisceto[f], cui supra oleum superfundito[g]. -- Caseum gallicum, vel cujuscunque notæ volueris, minutatim concidito & conterito, nucleosque

a) Aliter *inser.* Lips. P. b) grandes I. B. R. Sanger. glandes Lips. c) interito Sangerm. *& sic Gesn. conjiciebat.*
d) Aliter *ins.* Lips. P. e) leniter I. B. R. f) permisce, tum Sangerm. g) superinfundito I. B. R. Aliter *ins.* Pol.

Digitized by Google

pineos, si eorum copia fuerit; si minus, nuces avellanas torrefactas ademta cute, vel amygdalas, æque supra condimenta, pariter misceto, acetique piperati exiguum adjicito & permisceto, compositumque oleo superfundito [a]. Si condimenta viridia non erunt, 4
pulejum aridum, vel thymum, vel origanum, aut aridam saturejam cum caseo conterito, acetumque piperatum & oleum adjicito. Possunt tamen hæc arida, si reliquorum non sit potestas, etiam singula caseo misceri. [b]-- Piperis albi, si sit; si minus, nigri unciæ tres, apii seminis unciæ duæ, laseris radicis, quod σίλφιον Græci vocant, sescunciam, casei sextantem: hæc contusa & cribrata melli permisceto, & in olla nova servato: deinde cum exegerit usus, quantulumcunque ex eo videbitur, aceto & garo diluito. [c]-- Ligustici unciam, passæ uvæ 5
detractis vinaceis sextantem [d], piperis albi vel nigri quadrantem: hæc, si majorem impensam vitabis, possunt melli admisceri & ita servari. At si pretiosius oxyporum facere voles, hæc eadem cum superiore compositione miscebis, & ita in usum repones: quod si etiam (cum) laser non [e] habueris, pro silphio, mellis [f] adjicies pondo semunciam.

a) Aliter *inters.* Pol. Lips. b) Oxyporii compositio *inters.* Pol. Lips. c) Aliter *inser.* Pol. Lips. d) mentæ aridæ sextantem *ins.* Sangerm. e) non *abest* Lips. I. B. R. Gesn. *malit abesse* τὸ cum: vid. Morg. I, 74. f) melius Lips. I. B. R. Sangerm.

6 Clausulam peracti operis mei, P. Silvine, non alienum puto indicem lecturis, (si modo fuerint, qui dignentur ista cognoscere:) nihil dubitasse me, pene infinita esse, quæ potuerint huic inseri materiæ: verum ea, quæ maxime videbantur necessaria, memoriæ tradenda censuisse: nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicunque sunt habiti mortalium sapientissimi, multa scisse dicuntur, non omnia.

L. J. M.

L. JUNII MODERATI

COLUMELLÆ

LIBER

DE ARBORIBUS.

BREVIARIUM.

I. De vitiario faciendo. II. Qualia semina & quando legas. III. Quemadmodum semina eligas, & de habitu terræ. IV. De generibus vinearum. V. Quemadmodum vites coli debeant. VI. De resecanda vinea vetere & propaganda. VII. De propagatione. VIII. De insitionibus fructuosis, quæ vites fœcundas faciunt. IX. Ut uva complura genera acinorum habeat. X. Vindemiam quomodo putes. XI. De pampinatione. XII. De fossura. XIII. Ne rubigo vineam vexet. XIV. Ne formica vitem ascendat. XV. Ne sorices aut volucra vitem lædant. XVI. De arbustis. XVII. De olivetis. XVIII. De

Digitized by Google

pomario constituendo. XIX. De scrobibus faciendis. XX. Quomodo semina legas. XXI. Quando ficus serenda sit. XXII. De nuce serenda. XXIII. De malo Punica serenda. XXIV. De piro. XXV. De malis serendis. XXVI. De insitione arborum. XXVII. Quod omnium generum surculi omnibus arboribus inseri possint. XXVIII. De cytiso. XXIX. De salice, genesta, & arundine. XXX. De viola & rosa.

De vitiario faciendo.

CAP. I. QUONIAM[a] de cultu agrorum abunde primo volumine præcepisse videmur, non intempestiva erit arborum virgultorumque cura, quæ vel maxima pars habetur rei rusticæ. Placet igitur, sicuti Virgilio, nobis quoque duo esse genera surculorum: quorum alterum sua sponte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud, quod non ope humana provenit, materiæ est magis aptum: hoc,
2 cui labor adhibetur, idoneum fructibus. Unum[b] hoc itaque præcipuum est, atque id ipsum genus tripartito dividitur: nam ex surculo vel arbor procedit, ut olea, ficus[c]; vel frutex, ut[d] rosæ, arundines; vel

a) Quom — videamur I. B. R. b) unde hoc ita præcipiendum est Lips. Sangerm. c) pirus *ins.* Sangerm. d) olivæ *ins.* Pol. violæ Lips. Sangerm.

Digitized by Google

tertium quiddam, quod neque arborem, neque fru-
ticem proprie dixerimus, sicuti est vitis. Arborum
& fruticum docebimus cultum, si[a] prius de vitibus
præceperimus. Qui vineam vel arbustum constitue- 3
re volet, seminaria prius facere debebit: sic enim
sciet cujus generis vitem positurus sit: nam quæ
pretio parata disponitur, certam generositatis fidem
non habet: quoniam dubium est, an is, qui vendi-
dit, legendis seminibus adhibuerit diligentiam: tum
etiam quod ex longinquo petitur, parum familia-
riter nostro solo venit, propter quod difficilius
convalescit alienum exteræ regionis. Optimum est 4
itaque eodem agro, quo vitem dispositurus es, vel
certe vicino facere seminarium: idque multum re-
fert loci natura: nam si colles vineis vel arbustis
occupaturus es, providendum est, ut siccissimo loco
fiat seminarium, & jam quasi ab incunabulis vitis
exiguo assuescat humori: aliter cum transtuleris de
humido in aridum locum, viduata pristino alimento
deficiet. At si campestres & uliginosos agros pos- 5
sidebis, proderit quoque seminarium simili loco fa-
cere, & vitem largo consuescere humori: namque
exilis, cum in aquosum agrum transfertur, utcun-
que[b] putrescit. Ipsum autem agrum, quem semina-
rio destinaveris[c] planum & succosum, sat erit bipa-

a) sed Lips. b) utrumque I. B. R. utrimque Lips. Sanger.
c) designaveris I. B. R.

lio vertere: quod vocant rustici sestertium: ea repastinatio altitudinis habet plus sesquipede, minus tamen quam duos pedes: ejusmodi bipalio jugerum
6 agri vertitur operis quinquaginta. Collem autem & clivum modum[a] jugeri continentem, si[b] ne minus duobus pedibus alte, repastinabis operis sexaginta: vel si eodem loco, quo vineam ordinaturus es, facere voles seminarium, tribus pedibus alte repastinabis jugerum operis octoginta: ita tamen si neque lapis, neque tophus, aut alia materia difficilior intervenerit: quæ res quot operas absumat[c], parum certum est. Nos autem de terreno loquimur.

Qualia semina & quando legas.

II. Peracta repastinatione, mense Februario, vel prima parte Martii, semina legito: sunt autem optima, quæ de vitibus notatis leguntur: nam cui cordi est bona seminaria facere, circa vindemiam vites, quæ & magnum & incorruptum fructum ad maturitatem perduxerint, rubrica cum aceto (ne pluviis abluatur) permista denotat, ne hoc uno tantummodo anno facit, sed continuis tribus vel pluribus vindemiis easdem vites inspicit, an perseverent esse fœcundæ: sic enim manifestum est generositate vitium, non anni ubertate fructum provenire.

a) clivos modium I. B. R. Lips. b) sed I. B. R. Lips. Sanger.
c) assumat Lips.

Digitized by Google

Si compluribus vindemiis eundem tenorem serva- 2
rint, ex ejusmodi vitibus lecta semina multum bonumque vinum præbebunt: namque qualiscunque generis uvæ, quæ[a] incorruptæ ad maturitatem proveniunt[b], longe melioris saporis vinum faciunt, quam quæ præripiuntur[c] æstu, aut alia de causa.

Quemadmodum semina eligas, & de habitu terræ.

III. Semina autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis minutisque vinaceis, dulci sapore. Optima habentur a lumbis; secunda ab humeris; tertia summa in vite[d] lecta, quæ celerrime comprehendunt, & sunt feraciora, sed & quam celerrime[e] senescunt. Pampinaria sarmenta deponi non placet, quia[f] sterilia sunt. Locis pinguibus & planis, & humidis, præcoques vites serito, raris[g] acinis, brevibus nodis, imbecillas: nam tali generi vitium ejusmodi
ager aptus est. Locis aridis, & macris, & siccis, 2
vitem sere natura[h] feracem & validam, crebrisque acinis. Quod si pingui agro validas vites deposueris, pampinis magis eluxuriabuntur, & qualemcunque fructum tulerint, ad maturitatem non perducent: rursus imbecillæ[i] exili agro celeriter deficient,

a) integræ *int.* Sanger. b) perveniunt Sanger. c) præcipientur P. Lips. Sangerm. d) summæ viti vita l. Pol. e) celeriter I. B. R. Sang. f) quæ I. B. R. g) paribus I. B. R. *male*. h) maturam acrem I. B. R. i) imbecilles I. B. R.

exiguumque fructum dabunt. Unumquodque genus vitium separatim serito: ita suo quodque tempore
3 putabis, & vindemiabis. Semina novella cum vetere[a] sarmento deposita cito comprehendunt, & valenter crescunt; sed celeriter senescunt: at quæ sine vetere sarmento panguntur, tardius convalescunt; sed tardius deficiunt. Semina quam recentissima terræ mandare convenit: si tamen mora intervenerit, quo minus statim serantur, quam diligentissime obrui tota oportet eo loco, unde neque pluvias, neque ventos sentire possint. Plantaria facito ab exoriente,
4 & a decima luna, & a vigesima[b]. Hæc[c] melior est vitibus satio. Sed cum seris, frigidos ventos vitato. Malleolum sic deponito. Virgam malleolarem non amplius quam sex gemmarum esse convenit, ita tamen (sunt) si brevia internodia habent: ejus imam partem, quam in terram demissurus es, acutissima falce juxta nodum, sic ne gemmam lædas[d], rotunda plaga amputato, & statim fimo bubulo linito: tum in terram bene pastinatam & stercoratam rectum sarmentum defigito, ita ne minus
5 quatuor gemmæ abscondantur. Pedale quoquoversus spatium sat erit inter semina relinqui: cum comprehenderint, identidem pampinentur, ne plura sar-

a) vetereque *conjicit Anonym. in* R. b) vicesima ad tricesimam P. Sangerm. c) vel *inser.* I. B. R. Sangerm.
d) radas Lips. P.

menta quam debent, enutriant: item quam sæpissime fodiantur: ferro ne tangantur. Vigesimo & quarto mense resecentur: post trigesimum & sextum mensem transferantur. --- In agro requieto vineam ponito; nam ubi vinea fuerit, quod citius decimo anno severis, ægrius comprehendet, nec unquam roborabitur. Agrum antequam vineis obseras, 6
explorato qualis saporis sit: talem enim etiam gustum[a] vini præbebit. Sapor autem (sicuti primo docuimus volumine) comprehendetur, si terram aqua diluas, & cum colaveris[b], tum demum aquam degustes. Aptissima vitibus terra est arenosa, sub qua consistit[c] dulcis humor: probus consimilis ager, cui subest tophus: æque utilis congesta & mota terra: sabulum quoque, cui subest dulcis argilla, vitibus convenit. Omnis autem, qui per æstatem finditur ager, vitibus arboribusque inutilis. Terra inferior alit vitem & arborem; superior custodit. Saxa sum- 7
ma parte terræ[d], & vites &[e] arbores lædunt, ima parte refrigerant; & mediocri raritudine optima est vitibus terra: sed ea, quæ transmittit imbres, aut rursus in summo diu retinet, vitanda est. Utilissima est autem superior modice rara, circa radices densa. Montibus clivisque difficulter vineæ conva-

a) gustus *alii*. b) conderis I. B. R. Sangerm. consederit Lips.
c) consitit I. B. R. d) refrigerant *ins.* I. B. R. Sangerm.
e) mediocri *ins.* P. Sangerm.

lescunt, sed firmum probumque saporem vini præbent. Humidis & planis locis robustissimæ, sed infirmi saporis vinum, nec perenne faciunt. Et quoniam de seminibus atque habitu soli præcepimus, nunc de genere vinearum disputabimus.

De generibus vinearum.

IV. Vites maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in sublime procedunt, tum & materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquunt. Hoc genus vitium arbustivum vocamus, de quo pluribus suo loco dicemus. Vinearum autem fere genera in usu tria sunt, jugata, humi projecta, & deinde tertia, quæ est a [a] terra subrecta, more arborum in se consistens. Id genus comparatum juga-
2 tæ [b] quadam parte deficitur, quadam superat: jugata plus aeris recipit, & altius fructum fert, & æqualius concoquit, sed difficilior est ejus cultus: at hæc ita constituta est, ut etiam arari possit, eoque ubertatem majorem consequitur, quod sæpius & minore impensa excolitur. At quæ protinus in terram projecta [c] est, multum, sed non bonæ notæ vinum facit. Vinea optime repastinato agro reponitur, nonnunquam tamen vel melius quibusdam locis, sulcis committitur: interdum etiam scrobibus

a) Aponi usurpata: mare &c. L. I. B. R. P. Sangerm.
b) jugatum L. I. B. R. Sangerm. c) porrecta Sangerm.

Digitized by Google

deponitur: sed, ut dixi, repastinabitur[a] jugerum in 3
altitudinem pedum trium operis octoginta; sulcum autem terrenum pedum duorum (altum, &) longum septuaginta, una opera effodit; scrobes ternarios, id est quoquoversus pedum trium, una opera facit XVIII: vel sicui cordi est laxius[b] vites ponere, scrobes quaternarios, id est quoquoversus pedum quaternum, una opera XII facit; vel bipedaneos quoquoversus una opera XX effodit. Curandum autem est, ut locis aridis & clivosis altius vites deponantur[c], quam si humidis & planis. Item si scrobibus aut sulcis vineam posituri erimus, optimum erit ante annum scrobes vel sulcos facere.
Vinea, quæ angustissime conseritur, quoquoversus 4
quinque pedum spatio interposito ponitur; laxius vero inter pedes VII vel VIII; sed quæ[d] rarissime (ut etiam facile arari possit) inter denos pedes constituitur. Hæc positio vinearum, modum sine dubio agri majorem occupat, sed valentissima & fructuosissima est. Cum semina depones, imum scrobem vel sulcum bidentibus fodito, mollemque reddito. Vitem, quam ponis, fac ut ad Orientem spectet adminiculo religata. In imo scrobe lapides circa pondo quinque ita ponito, ne vitem premant, sed tamen juxta radices sint. Præterea post hæc vina- 5

a) repastinatur Lips. I. B. R. Sangerm. b) altius Pol. c) vitis deponatur I. B. R. Sangerm. d) quam I. B. R.

Digitized by Google

ceæ hominam uvæ albæ in nigra, uvæ nigræ in alba ponito, atque ita scrobem vel sulcum cum stercorata terra ad medium completo. Triennio deinde proximo paullatim scrobem vel sulcum usque in summum completo, sic vites consuescent radices deorsum agere. Spatium autem radicibus, qua repant, lapides præbent, & hieme aquam repellunt, æstate humorem præbent, vinaceæ (que[a]) & radices agere cogunt. Quoniam præcepimus quemadmodum vites ponendæ sint, nunc culturam earum docebimus.

Quemadmodum vites coli debeant.

V. Vineam novellam omneis gemmas agere sinito: simul atque pampinus instar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, & duas materias relinquito: alteram quam vitis constituendæ causa submittas, alteram subsidio habeas, si forte illa ordinaria interierit: hanc rustici custodem vocant: proximo deinde anno, cum putabis vitem, meliorem unam virgam relinquito: tertio anno vitem, in quam
2 formam voles, dum tenera est, componito. Si jugatam erimus facturi[b], unam[c] materiam submittito, ita ut duas gemmas, quæ sunt proximæ a terra, falce acuta radas, ne possint germinare: deinde tres

a) vinaceis radices I. B. R. b) eris facturus Sangerm.
c) imam I. B. R.

sequentes relinquas, reliquam partem virgæ ampu-
tes. Sin autem vitem in se consistere voles, sicuti
arbori brachia submitti patieris, & dabis operam,
ut in orbem[a] quam rectissime[b] formetur[c]. Nam præ-
terquam quod speciem habet sic composita, tum
etiam minus laborat, cum undique velut æquilibrio
stabilita in se requiescit. Sat erit autem cum primo
brachia submittentur, singulas gemmas singulis sar-
mentis relinqui, ne protinus onere gravetur. Post 3
hanc putationem lectis sarmentis, bidentibus alte &
æqualiter vineam fodito: vel, si ita late disposita
erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare[d] incipi-
to, ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam
vitem ne colito, nisi si voles eas radices, quæ in
ablaqueatione apparebunt, persequi: tum demum
optime amputabis, sed ita ne codicem[e] lædas, sed
potius instar digiti unius a matre relinquas, & ita
radicem reseces: nam quæ propius[f] abraditur, præ-
terquam quod vulnus viti præbet, eoque nocet, tum
etiam de ipsa cicatrice plures radices prorepunt.
Itaque optimum est exiguam partem relinqui, at- 4
que ita summas partes, quas æstivas rustici appel-
lant, resecare: quæ sic resectæ inolescunt[g], nec ul-

a) horreum Lips. I. B. R. b) rotundissime Sangerm. c) fir-
metur I. B. R. d) oblaqueare P. Lips. Sangerm. *semper*.
e) corticem P. Sangerm. f) protinus I. B. R. g) inalescunt
P. Sangerm. convalescunt Lips.

tra vitibus obsunt. Possunt etiam soboles per brumam cædi, eo magis quod frigoribus extirpatæ minus recreantur. Peracta ablaqueatione ante[a] brumam tertio quoque anno macerati stercoris, ne minus sextarios binos[b] ad radices vitium posuisse[c] conveniet, præterquam columbinum; quo si quid amplius quam heminam posueris, viti nocebit. Post brumam de-
5 inde ablaqueationem circumfodito. Ante æquinoctium vernum, quod est octavo Cal. April. ablaqueationem adæquato. Post Idus Aprilis terram ad vitem aggerato: æstate deinde quam potes sæpissime occato. Jugerum vineæ quinque operis ablaqueatur,
6 quinque foditur, tribus occatur. Jugerum valentis & jam constitutæ vineæ, quatuor operis putatur, sex alligatur. Arbusto nihil ejusmodi potest apte finiri, quoniam inæqualitas arborum non patitur operis justa comprehendi. Quibusdam placet vitem proximo anno translatam non putare, sequenti deinde anno purgare, & unam virgam, quam submittamus, ad tertiam gemmam resecare: tertio deinde, si vitis recte convaluerit, una plus gemma submittere: quarto duas gemmas proximæ putationi adjicere, atque ita quinto demum anno vitem jugare. Hunc eundem ordinem culturæ nos quoque experti comprobavimus.

a) per I. B. R. b) sextariis binis *al.* c) fudisse Lips.

Digitized by Google

De resecanda vinea vetere & propaganda.

VI. Veterem vineam si in summo radices habebit, resecare nolito: alioquin etiam novella vinea, quæ ex resectione enata[a] fuerit, vim inutilem habebit, summa[b] parte terræ natantibus radicibus: quamobrem[c] neque fructum uberem percipies, & nihilominus celeriter consenescet. Ejusmodi itaque vinea, si non aridos[d] in corpore[e] habet truncos, & flecti potest, factis sulcis optime sternitur, atque ita
renovellatur. Sin autem eo usque exaruit, ut cur- 2
vari non possit, primo anno summatim, ita ne radices eruas, aut lædas, ablaqueato, & stercus ad radices addito, atque ita putato, ut paucas & certas materias relinquas, & fodias diligenter, & sæpius pampines, ne omnino supervacua sarmenta nu-
triat. Sic exculta, firmas & longas materias crea- 3
bit, quas sequenti anno scrobibus inter ordines factis propagabis: ac deinde per triennium post[f], dum convalescet, sæpius fodies, matremque ipsam enecabis[g], nihil in posterum prospiciens ei quam sublaturus es. In postremum annum matrem radicitus
tolles, atque ita novellam vineam ordinabis. Sin 4
autem vetus vinea dumtaxat generis boni radices

a) resecatione renata Lips. I. B. R. b) prima Lips. I. B. R. Sang. c) quamobrem *omitt.* Lips. I. B. R. Sang. d) perarídos Sangerm. e) in corpore *abest* Sangerm. f) triennio cum Lips. I. B. R. Sangerm. g) onerabis Sangerm.

in alto sitas[a] habebit, ita ut ablaqueatæ non conspiciantur, eam vineam circa Cal. Martias, antequam reseces[b], ablaqueato, & protinus cum alte ablaqueaveris, resecato: quatuor digitos ab radicibus truncum[c] relinquito, & si fieri poterit, juxta aliquem nodum serrula desecato, & plagam acutissimo ferro delevato: deinde minutam terram mediocriter stercoratam ita superponito, ut adobruto trunco, ne minus tres digiti terræ super plaga sint: hoc iccirco, ne sole inarescat, & ut melius materias det[d] ex percepto humore, quem terra præbet. At quæ mali generis & infructuosa vinea est, summasque partes & mucidas & exesas habet, si radices ejus satis alte positæ sunt, optime inseretur ita, ut ablaqueata & nudata pars ima secundum terram sic amputetur, ne cum aggerata fuerit, supra terram extet.

De propagatione.

VII. Propagationum genera tria sunt in usu maxime: unum, quo virga edita a matre sulco committitur: alterum, quo ipsa mater prosternitur, atque in plureis palos per suas virgas dividitur: tertium, quo vitis scinditur[e] in duas vel tres par-

a) alte positas Sangerm. b) sic *interr.* I. B. R. Sangerm.
c) trunci I. B. R. d) agat Lips. citet Sangerm. e) finditur P. L. Sangerm. *quod probat* Gesn.

Digitized by Google

ſtes, si diversis ordinibus diducenda est: hoc genus
tardissime convalescit, quia vitis divisa medullam
amittit. Et quoniam genera proposuimus, unum-
quodque qualiter faciendum sit, demonstremus[a]. Vir- 2
gam cum a matre in terram deprimere voles, scro-
bem quoquoversus quatuor pedum facito ita, ut pro-
pago non lædatur alterius radicibus: deinde quatuor
gemmas, quæ in imum[b] scrobem perveniant, relin-
quito, ut ex iis radices citentur: reliquam partem,
quæ continens matri est, abradito[c], ne supervacua
satmenta procreet. Diversæ autem, quæ supra ter- 3
ram extare debent, ne passus fueris plus quam duas,
aut ut maxime tres gemmas habere: reliquas, quæ
in terram absconduntur, exceptis quatuor imis, fac
abradas, ne in summo radices vitis citet[d]: hoc mo-
do propagata celeriter convalescet: & tertio anno
a matre separabitur. Sin autem ipsam vitem ster- 4
nere voles, juxta radicem ita, ne ipsam lædas,
curiose fodito, & vitem ita supplantato, ne radi-
cem abrumpas: cum eam straveris[e], & videris quous-
que possit pertingere, sulcum facies unum, in quem
vitem integram demittas: deinde ex eo sulco, qua-
si ramos fossarum facies, per quos, uti quæque vir-
ga postulaverit, propagetur[f], atque ita terra adope-

a) demonstrabimus I. B. R. b) unum *rel.* c) adradito L. Sangerm. *semper.* d) ne summa radix vitiscat I. B. R.
e) statueris L. Sangerm. f) propaletur L. I. B. R. Sangerm.

Digitized by Google

5 ries. Sin autem vitis exiguam materiam habebit, & in diversos ordines diducenda erit, neque aliter potuerit palos, ad quos perducitur, pertingere, quam ut diffluat [a]: curabis ut quam acutissima falce ab ea parte, qua bifurca [b] est, findas [c], & eodem [d] ferro acuto plagam emendes, sicubi inæqualiter findi videbitur: sic diducta poterit in plures ordines di-
6 vidi. --- Non inutilis est etiam illa propagatio, quam nos reperimus, si quando in ordinem vitis deest, neque est tam procera virga, quæ cum in imum scrobem demissa fuerit, retorqueri & erigi supra terram possit: brevitatem ne reformidaveris, sed qualemcunque virgam, cujus cacumen in imum scrobem pervenit, deprimito & obruito: deinde gemmas, quæ secundum ipsam matrem sunt, submittito, ut materias a superiore parte citent. Tum demum post triennium a matre amputato, & ad suum palum eam partem, quam a matre præcideris, reducito, & caput vitis facito. Propaginis scrobem ne minus [e] triennio paullatim completo: summas radices præcidito: crebro fodito.

De

a) diffluetur L. I. B. R. b) bifurcata I. B. R. Lips.
c) eam *inser.* I. B. R. Lips. Sangerm. d) item L.
e) minime P. L. Sangerm.

Digitized by Google

De insitionibus fructuosis, quæ vites fœcundas faciunt.

VIII. Cum vitem[a] inserere voles, optimi generis sarmenta fructuaria, tum cum gemmas agere incipient, vento Austro a matre præcidito. Sarmentum, quod inseris, de summa vite sit rotundum, bonis crebrisque nodis: tres deinde nodos integerrimos relinquito: infra tertiam gemmam ex utraque parte duorum digitorum spatium in modum cunei tenuissime[b] scalpello acuto[c], ita ne medullam lædas, adradito. Vitem deinde, quam insiturus es, rese- 2
cato & plagam levato, atque ita findito, & paratos surculos in fissuram demittito, eatenus qua adrasi sunt, ita ut cortex surculi corticem vitis æqualiter contingat. Quidquid inserueris vimine vel ulmi libro diligenter ligato, atque luto subacto paleato oblinito, operitoque[d] plagam, & ita[e] alligato, ne aqua ventusque penetrare possint: deinde supra lutum muscum imponito, & ita religato[f]: ea res præbet humorem, nec inarescere[g] sinit. Infra insi- 3
tionem & alligaturam falce acuta leviter[h] vitem vulnerato ex utraque parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quam ex insitione ipsa abundet,

a) autem I. B. R. b) tenuissimo I. B. R. c) acuito I. B. R. d) operitoque *om.* L. I. B. R. Sangerm. e) ita *deest* L. I. B. R. Sangerm. f) deligato L. I. B. R. g) marcescere I. B. R. h) leniter I. B. R.

Digitized by Google

nocet enim nimius humor, nec patitur surculos in-
sertos comprehendere. Quibusdam antiquorum te-
rebrari vitem placet, atque ita leviter adrasos sur-
culos demitti: sed nos meliore ratione hoc idem
fecimus: nam antiqua terebra scobem facit, pro-
pter hoc urit eam partem quam perforat: perusta[a]
autem perraro[b] unquam comprehendit insertos sur-
4 culos. Nos rursus terebram, quam gallicam dici-
mus, huic insitioni aptavimus: ea excavat, nec
urit, quod non scobem, sed ramenta facit. Itaque
cavatum foramen cum purgavimus, undique adrasos
surculos inserimus, atque ita circumlinimus. Talis
insitio facillime convalescit. Igitur secundum Æqui-
noctium perfectam vitium insitionem habeto: humi-
da loca, de uva alba: sicca, de nigra inserito. --
Infructuosas vites fœcundas sic facito: vites, quæ
exiguum dant fructum, aceto acri cum cinere riga-
5 to, ipsumque codicem eodem cinere linito. -- At
si quæ fructum, quem ostendunt, ad maturitatem
non perducunt, sed priusquam mitescant uvæ, in-
arescunt, hoc modo emendabuntur[c]. Cum scipiones[d]
amplitudinem acini habuerint, radice tenus vitem
præcidito, plagam acri aceto pariter ac lotio ve-
teri permista terra linito, eodemque radices rigato,

a) præusta I. B. R. Sangerm. b) pars raro L. I. B. R.
c) emundabuntur P. L. d) insitiones I. B. R.

Digitized by Google

sæpe fodito. Hæc materias citant, uvæque succum perferunt.

Ut uva complura genera acinorum habeat.

IX. Est etiam genus insitionis, quod uvas tales
creat, in quibus varii generis[a] colorisque reperiun-
tur acini. Hoc autem ratione tali efficitur: Qua-
tuor, vel quinque, sive etiam plures voles, virgas
diversi generis sumito, easque diligenter & æqua-
liter compositas colligato, deinde in tubulum fictı-
lem vel cornu arcte inserito, ita ut aliquantum ex-
tent ab utraque parte, easque partes, quæ exta-
bunt, resolvito, in scrobem deinde imponito, &
terra stercorata obruito & rigato, donec gemmas
agant. Cum inter se virgæ cohæserint, post bien- 2
nium aut triennium facta jam unitate, dissolves tu-
bulum, & circa medium fere crus, ubi maxime vi-
debuntur coisse, vitem serra præcidito, & plagam
levato, terramque minutam aggerato, ita ut tribus
digitis alte plagam operiat; ex eo codice cum ege-
rit coles, duos optimos submittito, reliquos dejici-
to: sic uvæ nascentur, quales proposuimus. Ut[b] 3
autem uvæ sine vinaceis nascantur, malleolum scin-
dito[c] ita, ne gemmæ lædantur, medullamque om-

a) ac saporis *ins.* Sangerm. b) Ut autem — nascantur desunt L. I. B. R. Sangerm. Lips. *adjicit rubr.* Ratio efficiendi uvas sine arillis. c) findito P. L.

nem eradito, tum demum in se compositum colligato, sic ne gemmas allidas[a], atque ita terra stercorata deponito & rigato: cum coles agere cœperit, sæpe & alte refodito. Adulta vitis tales uvas sine vinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes.

X. Vindemia facta statim putare incipito ferramentis quam optimis & acutissimis: ita plagæ leves fient, neque in vite aqua consistere poterit: quæ simulatque immorata[b] est, corrumpit vitem, vermesque & alia creat animalia, quæ materiam exedunt: plagas autem rotundas facito: nam cele-
2 rius cicatricem ducunt. Sarmenta lata, vetera, male nata, contorta, omnia hæc præcidito: novella & fructuaria, & interdum sobolem idoneam, si jam superficies parum valebit, submittito, brachiaque conservato: quam celerrime poteris, putationem perficito: arida & vetera, falce quæ amputari non possunt, acuta dolabra abradito: in agro macro & sicco vineam imbecillam a bruma amputato: quam partem non deputaveris, circa Calend. Febr. repetito: ab Idibus Decemb. ad Idus Januarias ferro
3 tangi vitem & arborem non convenit. Cum vitem[c] putabis, inter duas gemmas secato: nam si juxta

a) alliges L. I. B. R., P. Sangerm. b) immobilis I. B. R.
c) autem I. B. R.

ipsam gemmam secueris, laborabit, nec materiam citabit. Cicatrix autem semper deorsum[a] spectet, ita neque aqua neque sole laborabit, humoremque recte capiet. In agro crasso, validaque vinea plures gemmas & palmas relinquito, in exili pauciores. Sicubi in vite brachium desiderabis, falce acuta semel aut bis eo loco alte instar digiti mucrone ferito: brachium quamvis longum cave totum tollas, nisi si totum aruerit.[b] Vineam novellam an- 4
te brumam ablaqueatam habeto, ut omnes imbres limumque concipiat. Vites, arboresque, quo citius ablaqueaveris, erunt valentiores. Sed quæcunque in clivis[c] erunt positæ, ita ablaqueandæ sunt, ut a superiore parte secundum codicem lacusculi fiant, ab inferiore autem pulvinuli[d] altiores excitentur, quo plus aquæ limique contineant. Vinea vetus 5
neque ablaqueanda est, ne radices, quas in summo habet, inarescant, neque aranda, ne radices abrumpantur: bidentibus sæpe, & alte fodito æqualiter, & stercore vel palea conspergito solum ante brumam, vel cum circum ipsam vitem summatim ablaqueaveris, stercorato.

a) horsum I. B. R. b) De fossura *novum caput* P. *rubr.* Oblaqueatio vineæ L. c) melius I. B. R. d) pulli L. I. B. R. Sangerm.

De pampinatione.

XI. Vineam quam bene[a] putare, tam diligenter[b] pampinare utile est: nam & materiæ, quæ fructum habent, melius convalescunt, & putatio sequentis anni expeditius[c], tum etiam vitis minus cicatricosa fit: quoniam quod viride & tenerum decerpitur,
2 protinus convalescit: super hæc quoque melius uvæ maturescunt: ante dies decem, quam vinea florere incipit, pampinatam habeto: quidquid supervacui enatum fuerit, tollito: quod in cacumine aut in brachiis natum erit, decerpito, duntaxat quæ uvam non habebunt. Cacumina virgarum, ne luxurientur, demutilato. Uvas, quæ meridiem aut occidentem spectabunt, ne perurantur[d], suo sibi pampino tegito.

De fossura.

XII. Simulatque uva variari cœperit, fodito tertiam fossuram: & cum jam maturescet, ante meridiem, priusquam calere incipiet; & cum desierit, post meridiem fodito, pulveremque excitato: ea res & a sole, & a nebula maxime uvam defendit. Lutulentam terram neque arare neque fodere opor-

a) quam putare velis, eam vere pamp. Lips. b) bene P. Sangerm. vere I. B. R. c) expeditur Sangerm. expeditior *conjicit* Ursin. d) præurantur I. B. R. Sangerm.

Digitized by Google

tet, quia valde durescit & finditur. Bidentibus ter- 2 ram[a] vertere utilius est, quam aratro: bidens æqualiter totam terram vertit: aratrum præterquam quod scamna facit, tum etiam boves, qui arant, aliquantulum[b] virgarum, & interdum totas vites frangunt. Finis autem fodiendi vineam nullus est: nam quanto sæpius foderis, tanto uberiorem fructum reperies.

Ne rubigo vineam vexet.

XIII. Palearum acervos inter ordines verno tempore positos habeto in vinea: cum frigus contra temporis consuetudinem intellexeris, omneis acervos incendito, ita fumus nebulam & rubiginem removebit.

Ne formica vitem ascendat.

XIV. Lupinum terito, & cum fracibus[c] misceto, eoque imam vineam[d] circumlinito: vel bitumen cum oleo coquito, eo quoque imas vites tangito, formicæ non excedent.

Ne sorices aut volucra vitem lædant.

XV. Vites, quæ secundum ædificia sunt, a so-

a) terram *omitt.* I. B. R. b) aliquantum I. B. R. Sangerm. c) fragibus P. L. Sangerm. d) lineam circ. I. B. R. linea vitem circ. *alii.*

ricibus aut muribus infestantur: id ne fiat, plenam lunam observavimus, cum erit in signo Leonis, vel Scorpionis, vel Sagittarii, vel Tauri, & noctu ad lunam putabimus. Genus est animalis, volucra appellatur[a], id fere prærodit teneros adhuc pampinos, & uvas: quod ne fiat, falces, quibus vineam putaveris, peracta putatione, sanguine ursino linito: vel si pellem fibri habueris, in ipsa putatione, quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito[b], atque ita putare incipito. Quoniam de vineis abunde diximus, de arbustis præcipiamus.

De arbustis.

XVI. Vitem maxime opulus[c] alit, deinde ulmus, deinde fraxinus. Opulus[c], quoniam frondem non idoneam habet, a plerisque improbatur. Ulmus autem, quam Atiniam vocant rustici, generosissima est & lætissima, multamque frondem habet: eaque maxime serenda est locis pinguibus, vel etiam mediocribus: sed si aspera & siticulosa loca, arboribus obserenda erunt, neque opulus[c], neque ulmus tam idoneæ sunt, quam orni: eæ silvestres fraxini sunt, paullo latioribus tamen foliis quam cæteræ fraxini, nec deteriorem frondem, quam ulmi præstant.

a) appellatum Lips. b) detergeto I. B. R. c) populus L. I. B. R. Sangerm. Populus cum fr. Lips.

Digitized by Google

Capræ quidem & oves[a] libentius etiam hanc fron- 2
dem appetunt. Igitur qui arbustum constituere volent, ante annum quam deponant arbores, scrobes faciant quatuor pedum[b] quoquoversus: deinde circa Calend. Mart. in eandem scrobem ulmum & opulum, vel fraxinum deponant, ut si ulmus defecerit, opulus vel fraxinus locum obtineant: si autem utraque vixerint, altera[c] eximatur, & alio loco deponatur. Arbustum inter quadragenos pedes dispositum esse convenit: sic enim & ipsæ arbores, & appositæ vites melius convalescent, fructumque meliorem dabunt: segetes etiam, quæ in eo erunt, minus umbra laborabunt. Arborem, quam depo- 3
sueris, sæpius circumfodito, quo celerius adolescat: & citra triennium ferro ne tetigeris. Completis sex & triginta mensibus, ad recipiendam vitem formabis, & supervacuos ramos amputabis, alterna brachia in modum scalarum relinquens[d], alternisque annis[e], sexto anno, si jam firma videbitur, maritabis hoc modo. Ab ipso arboris crure pedale spatium intermittito, deinde sulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dupondium & semissem latum cum feceris, patiere minime duobus mensibus eum tempestatibus verberari: tum demum cir- 4

a) vel *ins.* Lips. I. B. R. Sangerm. b) quæque annum. Deinde L. I. B. R. Sangerm. c) eximia *ins.* L. I. B. R. d) relinques Sangerm. e) putabis *ins.* Sangerm.

ca Calend. Martias vitem, de seminario, ne minorem quidem decem pedum sternito & adminiculato, arborique jungito[a]: eam proximo anno ne putaveris: tertio vero ad unam[b] virgam redigito, paucasque gemmas relinquito, ne antequam invaluerit, in altitudinem repat: deinde ubi[c] amplum incrementum habuerit, per omnia arboris tabulata disponito ejus materias, ita tamen ne vitem oneres, sed certa & robustissima flagella submittas. Arbustivam vitem quam putare, tam alligare diligenter oportet: nam in eo fructus maxime vis consistit, diutiusque perennat, quæ firmis toris & idoneis locis religata est: itaque omnibus annis convenit subsequi putationem, ita ut tori renoventur, & vitis per idoneos ramos disponatur.

De olivetis.

XVII. Olea maxime collibus siccis & argillosis
gaudet: at humidis campis & pinguibus lætas fron-
des[d] sine fructu affert: melius autem truncis quam
plantis olivetum constituitur. Magoni autem[e] placet
siccis locis olivam, aut mox[f] post æquinoctium seri,
aut ante brumam. Nostræ ætatis agricolæ fere ver-
2 num tempus circa Cal. Majas servant. Oportet au-

a) injungito I. B. R. b) imam I. B. R. c) cum Sangerm. d) lætam frondem P. Sangerm. lætam spem Lips. e) autem *om.* Lips. L. B. R. Sangerm. f) autumno Sangerm.

tem scrobem oleæ quoquoversus pedes quaternos
patere, in imum scrobem lapidem glareamque abji-
cere, deinde super terram quatuor digitorum inji-
cere, tum arbusculam deponere ita rectam[a], ut quod
a scrobe extiterit, in medium sit: arbusculam au-
tem a tempestatibus tueri diligenter oportet[b] admi-
niculando, & terræ, quæ in scrobe reponitur,
stercora immiscendo[c]. Oleam decet inter sexagenos 3
pedes disponi, ut spatium in latitudinem crescendi
habeat: nam quæ in proceritatem extenduntur,
evanidæ fiunt[d], parumque fructus ferunt. Optima est
olea Liciniana, pausia secunda oleo, escæ orchis:
sunt & regiæ, & radii, quæ neque[e] specie neque
oleo sunt tam gratæ, quam quas supra diximus.
Si oleam posueris eo loco, unde quercus effossa est,
morietur[f], ideo quod vermes quidam sunt, qui in
radice quercus nascuntur & educantur, iique ma-
xime semina oleæ consumunt. Si in olea unus ra-
mus aliquanto cæteris lætior est, nisi eum recide-
ris, arbor tota fiet retorrida. Omnes arbusculas, 4
prius quam transferantur, rubrica notare convenit,
ut cum serentur, easdem cæli partes aspiciant,
quas etiam in seminario conspexerant: alioquin fri-
gore vel calore laborabunt ab iis partibus, quas præ-

a) sectam Lips. I. B. R. b) oportet *om.* L. I. B. R. Sanger.
c) immiscere I. B. R. Sangerm. d) evanefiunt Lips.
e) non sine L. I. B. R. Sang. f) emorietur I. B. R. Sanger.

Digitized by Google

ter consuetudinem sub alio tractu expositas habuerint.

De pomario constituendo.

XVIII. Priusquam pomarium constituas, quam magnum habere voles circummunito maceria, aut fossa, ita ut non solum pecori, sed ne homini quidem transitus sit, nisi per ostium, dum adolescant semina: nam si prius[a] cacumina manu perfracta[b], aut a pecore prærosa fuerint, quam adolescant[c], in perpetuum corrumpuntur. Generatim autem arbores disponere utilius, maxime ne imbecillæ a valentioribus premantur, quæ nec viribus, nec magnitudine sunt pares, neque pariter crescunt: terra, quæ vitibus apta est, eadem quoque utilis est arboribus.

De scrobibus faciendis.

XIX. Ante annum quam pomaria[d] disponere voles, scrobes fodito: ita sole pluviaque macerabuntur, & quod posueris cito comprehendet. Sed si quo anno scrobes feceris, etiam semina ponere voles, minimum ante duos menses fodito scrobes, postea stramentis eos completo[e] & incendito. Quo la-

a) sæpius P. L. Sangerm. b) præfracta P. Sangerm.
c) quam adolescant *om.* L. I. B. R. d) poma I. B. R. Sang.
e) impleto I. B. R. Sangerm.

tiores patentioresque scrobes feceris, eo lætiores
erunt uberioresque fructus. Scrobs clibano similis es- 2
se debet, imus quam summus patentior, ut laxius radices evagentur[a], ac minus frigoris hieme, minusque æstate vaporis per angustum os terræ admittant[b]: tum etiam clivosis locis terra, quæ in eum
congesta est, pluviis non abluitur. Arbores raris[c] 3
intervallis serito[d], ut cum creverint, spatium habeant, quo ramos extendant: nam si spisse posueris, neque infra quicquam serere poteris, nec sic ipsæ fructuosæ erunt, nisi eas interraseris[e]. Itaque placet inter ordines quadragenos pedes, minimumque tricenos, relinqui (versuris.)

Quomodo semina legas.

XX. Semina lege, ne minus crassa, quam manubrium est bidentis, recta, levia[f], procera, sine ulceribus, integro libro: ea bene & celeriter comprehendunt. Semina si ex arboribus sumes, de iis potissimum sumito, quæ omnibus annis bonos & uberes ferunt fructus. Observabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem, ut eosdem[g] decerpas. [h]Si cum radice plantam posueris, incrementum ejus futurum, quod & cæteris, quas severis,

a) vagentur I. B. R. Sangerm. b) teneant I. B. R. tentarit P. Sangerm. c) paribus *al.* d) sepito I. B. R. Sangerm. e) intervulseris Sangerm. f) lenia I. B. R. g) eadem *conj.* Ursin. h) Sed *inters.* Sangerm.

2 arboribus. Arbos insita fructuosior est, quam quæ insita non est, id est, quam quæ cum ramis aut plantis ponitur. Priusquam arbusculas transferas, rubrica vel alia qualibet re signato, ut iisdem ventis, quibus ante steterunt, constituas eas: curamque adhibeto, ut ab superiore & sicciore, & exiliore in planiorem, humidiorem, pinguiorem agrum transferas. Semina trifurca maxime ponito; ea extent supra terram tribus pedibus. In eodem scrobe, si duas aut tres arbusculas ponere voles, curato ne inter se contingant: nam ita vermibus interimun-
3 tur[a]. Cum semina depones, dextra ac sinistra singulis usque in imum scrobem fasciculos sarmentorum brachii humani crassitudine deponito, ita ut supra terram paullulum extent, per quos æstate parvo labore aquam radicibus subministres. Arbores aut radicata semina[b] autumno serito circa Idus Octobris. Taleas & ramos vere, ante quam germinare arbores incipiant, deponito. Sed ne tinea molesta sit seminibus ficulneis, in imum scrobem taleam lentisci, ita ut cacumen ejus deorsum spectet, obruito.

Quando ficus serenda sit.

XXI. Ficum frigoribus ne serito: loca aprica, calculosa, glareosa, interdum & saxosa[c] amat: ejus-

a) interibunt Sangerm. b) semina radicibus L. I. B. R.
c) saxeta P. L. Sangerm.

modi agro cito convalescit , si scrobes amplos &
idoneos feceris. Ficorum genera etiam si sapore &
habitu differunt, tamen uno modo, sed dispari dif-
ferentia agri[a], seruntur: locis frigidis, & autumni
temporibus aquosis, præcoques serito, ut ante plu-
viam fructum deligas: locis calidis hibernas seroti-
nas serito . At si voles ficum quamvis non natura
seram facere, cum grossuli minuti erunt, fructum
decutito: iterum alterum edet fructum, & in hie-
mem seram differet maturitatem . Nonnunquam 2
etiam, cum frondere cœperint arbores , cacumina
fici acutissimo ferramento summa amputare prodest:
sic firmiores arbores & feraciores fiunt. Semper pro-
derit, simul ac folia agere cœperit ficus, rubricam
amurca diluere, & cum stercore humano ad radi-
cem infundere: ea res efficit uberiorem fructum, &
farctum fici speciosius & plenius.

De nuce serenda.

XXII. Nucem Græcam serito Arcturi signo , vel circa Cal. Febr. quæ prima gemmascit[b]. Agrum calidum, durum & siccum desiderat: nam in locis diversis natura ejusmodi si posueris nucem, protinus putrescet. Ante quam nucem deponas, in aqua mulsa, nec nimis dulci macerato , ita jucundioris

a) pari loco *inser.* I. B. R. L. Sangerm. b) quæ prunacem nescit I. B. R. quæ pruinam nescit *alii*.

Digitized by Google

saporis fructum, cum adoleverit, præbebit, & inte-
2 rim melius atque celerius nascetur. Ternas nuces in trigonum statuito, parsque acutior inferior sit, quia inde radices mittit, nuxque a nuce minime palmo absit, & anceps ad Favonium spectet. Omnis nux unam radicem mittit, & simplici stilo prorepit: cum ad scrobis solum radix pervenit, duritia humi coercita recurvatur, & extensa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem Græcam, & Avellanam Tarentinam[a] hoc modo facere poteris.
3 In quo scrobe destinaveris nucem[b] serere, terram minutam in modum semipedis ponito, ibique semen ferulæ repangito[c]. Cum ferula fuerit enata, eam findito, & in medullam ejus sine putamine nucem Græcam vel Avellanam abscondito, & ita adobruito: hoc ante Cal. Mart. facito, vel etiam inter Nonas & Idus Martias. Hoc eodem tempore juglandem & pineam, & castaneam serere oportet.

De malo Punica serenda.

XXIII. Malum Punicum vere usque in Cal. Apriles recte seritur. Quod si acidum aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore suillo & humano, & lotio humano veteri radices

a) Tarentinas P. Sangerm. b) nuces I. B. R. c) facito Lips. I. B. R. jacito Sangerm.

dices rigato: ea res & fertilem arborem reddet, & primitivos annos[a] fructum vinosum, postea vero etiam dulcem & apyrenum[b] facit. Nos exiguum admodum laser[c] cyrenaicum vino diluimus, & ita cacumina arboris summa oblevimus, ea res emendavit[d]
acorem malorum. Mala Punica, ne rumpantur in 2
arbore, remedio sunt[e] lapides tres, si, cum seres arborem, ad radicem ipsam collocaveris: at si jam arborem satam habueris, scillam secundum radices arboris serito. Alio modo, cum jam matura mala fuerint, ante quam rumpantur, petiolos, quibus pendent, intorqueto: eo modo servabuntur etiam anno toto.

De piro.

XXIV. Piros autumno ante brumam serito, ita ut minime dies quinque & viginti ad brumam supersint: quæ ut sint feraces, cum jam adoleverint, alte ablaqueato, & juxta ipsam radicem truncum findito, & in fissuram cuneum pineum tedæ adjicito[f], & ibi relinquito: deinde obruta ablaqueatione cinerem supra terram spargito.

a) primitivus annus L. b) apyrinum P. L. B. R. c) lac I. B. R. d) emendabit I. B. R. e) remedium placuit I. B. R. f) adigito B. R. *quod placebat* Ursino.

De malis serendis.

XXV. Mala æstiva, cydonea, sorba, pruna, post mediam hiemem usque in Idus Febr. serito. Morum ab Idibus Febr. usque in æquinoctium vernum[a] recte seres. Siliquam Græcam, quam quidam κεράτιον vocant, deinde[b] Persicum ante brumam per autumnum serito. Amygdala, si parum feracia erunt, per foratam arborem[c] lapidem adigito: ita librum
2 arboris inolescere sinito. Omnium autem generum ramos circa Calen. Mart. in hortis, ubi & subacta & stercorata terra est, per pulvinos arearum disponere convenit: deinde cum creverint[d], danda est opera, ut dum teneros ramulos habent, veluti pampinentur, & ad unum stilum primo anno semina redigantur: & cum autumnus incesserit, ante quam frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expediet, & ita crassis arundinibus, quæ ab una[e] parte nodos integros habent, quasi pileolos induere, atque ita a frigore & gelicidiis teneras adhuc virgas tueri. Post quartum & vigesimum deinde mensem, sive transferre & disponere in ordinem voles, seu inserere, satis tuto utrumque facies.

a) vernale I. B. R. Sangerm. b) item Sangerm. c) perforata arbore Sangerm. d) tenuerint P. L. e) ima I. B. R.

De insitione arborum.

XXVI. Omnis surculus omni arbori[a] inseri potest, si non est ei[b], cui inseritur, dissimilis cortice: si vero fructum etiam eodem tempore fert, sine ullo scrupulo optime inseritur. Tria autem genera insitionum antiqui tradiderunt: unum, quod resecta & fissa[c] arbore recipit insertos surculos: alterum, quod resecta inter librum & materiam[d] admittit semina: quæ utraque genera verni temporis sunt: tertium[e], quod ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam vocant agricolæ emplastrationem: hoc genus æstatis est. Qua- 2
rum insitionum rationem cum tradiderimus, a nobis quoque repertam aliam[f] docebimus. Omnes arbores simulatque gemmas agere cœperint, luna crescente inserito, olivam autem circa æquinoctium vernum usque in Idus Aprilis. Ex qua arbore inserere voles, & surculos ad insitionem sumturus es, videto ut sit tenera & ferax, nodisque crebris: & cum primum germina tumebunt, de ramulis anniculis, qui solis ortum spectabunt, & integri erunt, eos legito: crassitudine minimi digiti: surculi sint bisulci. Arborem, quam inserere voles, serra dili- 3

a) omni arbori *deest* L. I. B. R. Sangerm. b) arbori *ins.* I. B. R. Sangerm. c) fixa I. B. R. d) materiam *plures*. e) enim *inser.* I. B. R. f) aliam *abest* L. I. B. R. Sang.

Digitized by Google

genter exsecato ea parte, quæ maxime nitida &
sine cicatrice est, dabisque operam, ne librum læ-
das. Cum deinde truncum recideris[a], acuto ferra-
mento plagam levato: deinde [b] cuneum ferreum vel
osseum inter corticem & materiem, ne minus di-
gitos tres, sed leniter[c] demittito, ne lædas aut rum-
4 pas corticem. Postea surculos, quos inserere voles,
falce acuta ab una[d] parte eradito tam alte quam cu-
neum demisisti, sed ita ne medullam, neve alte-
rius partis corticem lædas: ubi surculos paratos ha-
bueris, cuneum vellito, statimque surculos demit-
tito in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corti-
cem & materiem facta sunt. Ea autem fine, qua
adraseris, surculos demittito ita, ut sex digitis de
arbore extent. In una[d] autem arbore duos aut tres
ramulos figito, dum ne minus quaternum digitorum
inter eos sit spatium. Pro arboris magnitudine, &
5 corticis bonitate hæc facito. Cum omnes surculos,
quos arbor patietur, demiseris, libro ulmi, vel vi-
mine arborem astringito: postea paleato luto bene
subacto oblinito totam plagam, & spatium quod est
inter surculos usque eo, ut duobus digitis insita
extent: supra lutum muscum imponito, & ita al-
6 ligato, ne pluvia dilabatur. Si pusillam arborem
inserere voles, juxta terram abscindito, ita ut ses-

a) truncam reddideris P. b) quasi *inr.* Sangerm. c) lente L. I. B. R. Sangerm. d) ima I. B. R.

Digitized by Google

quipedem a terra extet: cum deinde abscideris, plagam diligenter levato, & medium truncum acuto scalpro modice findito, ita ut fissura trium digitorum sit: in eam deinde cuneum, quoad[a] patietur, inserito, & surculos ex utraque parte adrasos demittito, ita ut librum seminis libro arboris æqualem facias. Cum surculos diligenter aptaveris, cuneum vellito: deinde arborem, ut supra dixi, alligato & oblinito: dein terram circa arborem aggerato usque ad ipsum insitum: ea res a vento & ca-
lore maxime tuebitur. Tertium genus insitionis, 7
cum sit subtilissimum, non omni generi[b] idonem est: &[c] fere eæ recipiunt talem insitionem, quæ humidum, succosumque, & validum librum habent, sicuti ficus: nam & lactis plurimum remittit, & cor-
ticem robustum habet: optime itaque ea inseritur 8
tali ratione. Ex qua arbore inserere voles, in ea quæsito[d] novellos & nitidos ramos: in his deinde observato gemmam, quæ bene apparebit, certamque spem germinis[e] habebit: eam duobus digitis quadratis circumsignato, ut medio[f] gemma sit, & ita acuto scalpello circumcidito, delibratoque diligenter, ne gemmam lædas: deinde in[g] qua arbore inserere voles, in ea nitidissimum ramum eligito, & ejusdem

a) quod is Lips. Sangerm. b) arborum *inſ.* Sangerm. c) sed *ex* 5, 8, 11 Morg. I, *76*. d) quærito L. Sangerm. e) germinandi L. f) gemma media L. I. B. R. g) ex *omnes*.

spatii corticem circumcidito, & materiam delibrato, & in eam partem, quam nudaveras[a], gemmam hanc, quam ex altera arbore sumseras, aptato ita,
9 ut[b] emplastrum circumcisæ parti conveniat. Ubi hæc feceris, circa gemmam bene vincito, ita ne lædas: deinde commissuras & vincula luto oblinito, spatio relicto, qua gemma libere germinet. Materia, quam inseveris[c], si sobolem vel superiores[d] ramos habebit, omnia præcidito, ne quid sit, quo possit succus evocari[e], aut cui magis, quam insito serviat. Post unum & vigesimum diem solvito emplastrum. Hoc genere etiam optime olea inseritur. Quartum illud genus insitionis jam docuimus, cum de vitibus disputavimus: itaque supervacuum est hoc loco repetere, jam traditam rationem terebrationis.

Quod omnium generum surculi omnibus arboribus inseri possint.

XXVII. Sed cum antiqui negaverint posse omne genus surculorum in omnem arborem inseri, & illam quasi finitionem[f], qua nos paullo ante usi sumus, veluti quandam legem sanxerint, eos tantum surculos posse coalescere, qui sint cortice, ac libro, & fructu consimiles iis arboribus, quibus inse-

a) nudaveris I. B. R. Sangerm. & Morg. *conj.* I, 77.
b) ante *ins.* L. I. B. R. Sangerm. c) inserueris I. B. R.
d) supra ramum L. I. B. R. Sangerm. e) avocari L. I. B. R. Sangerm. f) infinitionem Sangerm.

runtur, existimavimus errorem hujus opinionis discutiendum[a], tradendamque posteris rationem[b], qua possit omne genus surculi omni generi arboris inseri. Quod ne longiori exordio legentes fatigemus, unum quasi exemplum subjiciemus, qua similitudine quisque quod genus volet omni arbori poterit inserere. Scrobem quoquoversus pedum quatuor ab ar- 2
bore olivæ tam longe fodito, ut extremi rami oleæ possint eam contingere. In scrobem deinde fici arbusculam deponito, diligentiamque adhibeto, ut robusta & nitida fiat. Post triennium, aut quinquennium, cum jam satis amplum incrementum ceperit, ramum olivæ, qui videbitur nitidissimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa: atque ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inserere voles, relinquito: tum arborem fici detruncato, plagamque levato, & mediam cuneo findito.
Cacumina deinde olivæ sicuti matri inhærent, utra- 3
que parte adradito, & ita fissuræ fici aptato, cuneumque eximito & diligenter colligato, ne qua vi revellantur. Sic interposito triennio coalescit ficus olivæ: & tum demum quarto anno, cum bene coierint, velut propagines, ramulos olivæ a matre resecabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inseritur.

a) destruendum L. b) putavi *ins.* I. B. R.

De cytiso.

XXVIII. Cytisum, (quem Græci aut ζέας, aut χαρνίχην, aut τρυφερὸν vocant,) quamplurimum habere expedit, quod gallinis, apibus, ovibus, capris[a] quoque, & omni generi pecudum utilissimus est, quod ex eo cito pinguescit, & lactis plurimum præbet ovibus: tum etiam quod octo mensibus viridi eo pabulo uti, & postea arido possis. Præterea in quolibet agro, quamvis macerrimo, celeriter comprehendit, omnemque injuriam sine noxa pa-
2 titur. Mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cytisum aridum in aqua macerari oportet: cum tota nocte permaduerit, postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico vino, atque ita potandum dari: sic & ipsæ valebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cytisi vel autumno circa Idus Octobr. vel vere fieri potest:
3 Cum terram bene subegeris, in modum horti[b] areas facito, ibique velut ocimum semen cytisi autumno serito: plantas deinde vere disponito, ut inter se quoquoversus quatuor pedum spatio distent. Si semen non habueris, cacumina cytisorum vere disponito, stercoratam terram circa aggerato: si pluvia non incesserit[c], rigato XV proximis diebus: simul ac

a) bubus *ins.* Sangerm. *quod & conjiciebat* Ursinus.
b) ervi I. B. R. c) ingesserit I. B. R. Sangerm.

novam frondem agere cœperit, sarrito: post triennium deinde cædito, & pecori præbeto. Equo 4
abunde est viridis pondo xv, bovi pondo xx: cæterisque pecudibus pro portione virium. (Potest autem etiam circa Septembrem[a] ramis seri.) Aridum si dabis, exiguius[b] dato, quoniam majores vires habet, priusque aqua macerato, & exemtum paleis permisceto. Cytisum, quod aridum facere voles, circa mensem Septembris, cum semen ejus grandescere incipiet, cædito: paucis deinde horis, dum flaccescat, in sole habeto: deinde in umbra adsiccato, & ita condito.

De salice, genesta & arundine.

XXIX. Salicem & genistam crescente luna vere circa Calend. Martias serito. Salix humida loca desiderat, genista etiam sicca, utraque tamen circa vineam opportune seruntur, quoniam[c] palmitibus idonea præbent vincula. Arundo optime seritur, quos alii bulbos, alii oculos vocant: simulatque terram bipalio repastinaveris, radicem arundinis acuta falce præsectam impendenti pluvia disponito.
Sunt qui arundines integras sternant, quoniam ex 2
omnibus nodis satæ arundines emittunt: sed fere hoc genus evanidam, exilemque, & humilem arun-

a) sæpem P. L. Sangerm. b) exiguum *reliqui.*
c) cum I. B. R.

Digitized by Google

dinem affert: melior itaque satio est ea, quam prius demonstravimus. Placet autem omnibus annis simulac arundinem cecideris[a], locum alte & æqualiter fodere[b], atque ita rigare.

De viola & rosa.

XXX. Violam qui facturus[c] est, terram stercoratam & repastinatam minimum alte pedem in pulvinos redigat. Atque ita plantas hornotinas scrobiculis pedalibus factis ante Calend. Martias dispositas habeat. Semen autem violæ sicut olerum in areis duobus temporibus seritur, vere vel autumno: colitur autem eo modo, quo & cætera olera, ut runcetur, ut sarriatur, ut interdum etiam rigetur.
2 Rosam fruticibus[e] ac surculis disponi per sulcos[d] pedales convenit per idem tempus, quo & viola: sed omnibus annis fodiri ante Calendas Mart. & interputari oportet: hoc modo culta multis annis perennat.

FINIS.

a) cæcideris *plur.* b) confodere P. Sangerm. c) saturus *conj.* Morg. I, 79. d) fructibus I. B. R. Sang. vid. Morg. II, 11.
e) surculos I. I-Gr. vid. Morg. I, 79 & II, 11.

IN L. JUNII MODERATI
COLUMELLÆ
SEX POSTERIORES LIBROS
ET
LIBRUM DE ARBORIBUS
NOTÆ.

IN LIBRUM SEPTIMUM.

Cap. I, 1 *Minor Arcadiæ*) Hic locus obſcuritate laborat. Cl. Pontedera opinatur *non minor A.* commode conjectare licere, cum in Arcadia aſinus inter præcipua celebraretur. Eſſet etiam, ut ille autumat, non valde contemnenda hæc lectio: *majus inter minora*. Tum idem Pontedera pro *tenebit* legi malit *præbebit*.

1, 1 *Quibus pæne omnes regiones*) Ingenii quadam intemperantia, non ulla neceſſitate, hic receſſiſſe Aldum à Columella putat Pontedera, qui Goesianam lectionem probat.

1, 2 *Imprudentis custodis negligentiam*) Ex Politiani ſcripto: *negligentiam quæ* conjicit Pontedera quondam fuiſſe: *imprudentiam cuſtodis negligentiamque f. s.*

1, 2 *Cum & facilem*) Sic legendum contendit Morg. I, 35. Præter I. B. R. reliqui omnes habent: *tum & f.*

1, 2 *Non nimio pondere vehicula*) Ex Goesiano libro, *non minima pondera vehicula*, reſcribit Pontedera.

1, 3 *Neceſſarium deſiderat*) Cl. Pontedera merito iraſcitur Aldo, quod *inſtrumentum* poſt *nec.* repudiavit; hoc namque nomine & Caro & Varro aſinum appellant.

1, 3 *Stabulantur*) Urſinus conjectatur ſcribendum, *pabulan-*

Digitized by Google

tur, quod certum esset, si meliora semper vel optimi scriptores sequerentur.

2, 4 Ἐρυθρὸς) *Ερυθραῖος* ex loco inferiori videtur legendum Ursino.

2, 6 *Vel emendo*) *Vel* hoc indicare videtur Gesnero alterum desiderari, v. c. *vel tuendo*. Vid. Colum. *7, 3, 7* & 8, quem locum ad hunc dixerim referri.

3, 7 *Cervice prolixa*) Cervicem prolixam in ove improbandam magis quam laudandam, antea observarat Pontedera: idcirco malebat rescribi *cauda prolixa*; deinde, inspecto codice Cæsenate & Vaticano, qui habet: *Eliges bimam, vasti corporis, cervi & prolixi villi*, pro *cervi* legens *cernui*, missa quæstione de *cervice* vel *cauda*, in hoc conquievit. Gesnerus vero cogitabat, si forte *cervix pralixa* esset lanata.

3, 9 *Quala mundissima*) *Quala* hic plane *ἀπροσδιόνυσα* cum sint, *caulæ mundissimæ* videtur H. Stephano placuisse. Gesnerus conjiciebat, *sintque illa* (nim. *stabula*, de quibus sermo) *mundissima*, quod & mihi magis arridet.

3, 10 *Minuitur lana*) Goesianum, *M. lanæ fructus*, accipit Pontedera.

3, 10 *Molle vero pecus*) h. e. tectum, pellitum, pueris explicat Gesnerus.

3, 10 *Reparatur*) Aldinum hoc respuens, *consistit* ex primis Editoribus rescribit Pontedera. Codex Lips. habet *requiritur*.

3, 11 *Sin vero fœta*) *Fœtam* intelligit Gesnerus, quæ proximo vere peperit, cui aliquantum proinde parcendum. Idem suspicabatur aliquando *sera* scripsisse Columellam, ut *maturæ* opponeretur.

3, 12 *Priore libro*) 6, 28 „ Adde, non *operosum* modo, sed „ stultum etiam, vanumque & periculosum esse. “ Gesn.

3, 13 *Pascua petiturus — villicus enim*) Hæc sc. Aldi sunt lenocinia: quare, demptis fucis, pristinam formam ex primis Editoribus I. B. R. sic restituit Pontedera: *regionis opilio fere omnem sobolem pastioni reservat: suburbanæ teneros agnos* &c.

3, 13 *Quandoque op.*) *Quandoque* pro *interdum* posita, non indigna Columellæ ævo vox esset, ut recte Gesnerus & lexici autumant, nisi, præcepti ratione ita poscente, Goesianum *quintum quemque* (vid. agnum) vulgatæ lectioni Cl. Pontedera anteponendum arbitraretur.

3, 15 *Nisi validissima, quæ non*) Locus si non corruptus, certe obscurus est. Jam suspectus fuit Lambino ad Cic. LL. I, 20. & Gronov. ad Liv. 34, 16. Morgagnum, qui post

Wieling. in Lect. I. C. 1, 8. legi vult *nonniſi*, intelligere se putat Gesnerus, si trajecta modo τῷ *quæ* legatur, *niſi quæ validiſſima non comprehendatur hieme*, h. e. servetur per hiemem.

3, 16 *Incipientis pecoris*) Referendum præsertim credit Gesnerus ad primiparas, licet generatim *parturientes*, si vim verbi spectes, intelligi posse certum sit. Nimirum *incipientis* subauditur conjugata vox nominis *partus*. Fuerit tamen haud paullo commodius, si legamus *incientes*: maxime quod etiam 8, 11, 8 *enitentes* pro hac voce posuerint librarii.

3, 16 *Quanto eſt*) Schoettgenius legit *quando* pro quandoquidem, siquidem. Servavit tamen *quanto* Gesnerus, quia habere comparationem videtur oratio, omissa τῷ *magis*, vel positivo *ignarum* stante pro comparativo *ignarius*.

3, 16 *Partum educat*) Hic etiam imperitam manum admovens Aldus male mutavit, judice Pontedera, antiquam lectionem *partibus ed.*, nempe per partes ferro divisum conceptum eximat; quod & codices firmant.

3, 17 *Humectare*) Nisi legendum, quod suspicatur Gesnerus, *humectari*, certe verbum *humectare* intransitive capiendum est, ut Plinianum illud *humectant oculi*.

3, 20 *Velut ad*) Codices Pol. Goes. Lips. habent *vel atque ac*, ex quibus Pontedera conjicit *vel æque ac*.

3, 22 *Cum ſuis valvulis*) Aldinæ nugæ hæc sunt, quas om. Goes. L. I. B. R. Sangerm. Mox Pontedera cum Aldo non offenditur *ſalubri*, quod idem atque utili, *pretio*, & post *ſi* addit *ejus* ex Pol. *cubilitas*, Goesiique *jubilitas*, cum quo claudit sententiam: *haud dubium eſt optima*.

3, 24 *Etiam per æſtatem*) Hoc ultimum membrum delendum existimat Pontedera; insertum enim ab aliquo; siquidem per æstatem tantum hæc servanda; hieme autem & vere semel oves ad aquam compellandæ sunt, ut idem docet n. 25. Varro item 2, 2, 11; item Palladius Nov. 13, 4 sq.

3, 24 *Obverſa*) Cl. Pontedera, qua maxima valet auctoritate, jubet legi *adverſa* ex Edd. pr. & MSS. ut Columellæ sententiam habeamus.

3, 26 *Idemque duci propior*) His ineptissimis Aldinis explosis, vetera sic repetit Pontedera: *idemque propior, quia ſilent; & in agendis recipiendiſque* &c. *Duci* om. I. B. R. *quia ſilent* exhibent I. B. R. P. L. Sangerm.

3, 26 *Quoniam* (*grex*) *quidem*) Cum *grex* absit ab antiquissimis Editionibus I. B. R., nihil autem frequentius sit,

quam *quoniam* & *quando* confundi a librariis, Gesnerus suspicabatur legendum *quandoquidem custodis* &c.

4, 1, 2 *Nullam domini — sequitur gregem*) Cl. Pontedera primum interpungit: *avaritiam. Nec astus* &c. Deinde pro *inertiam* legit ex edd. & scr. *ineptiam:* denique pro *cui si detrabitur*, reponit e Goes. *Cum quid detrabitur*.

4, 3 *Amantibus*) *Alentibus* vel certe *lactentibus* legi vult Ursinus. Ego vero cum Gesn. *amantibus* verum esse puto.

4, 5 *Detegenda*) Ita etiam conjiciebat Ursinus. Præter L. alii habent *detergenda*. Sermo est de ovibus *pellitis*, sc. aliena pelle tectis. Hoc non cogitavit festinans emendator, quem cæteri omnes sunt secuti.

4, 5 *Diverrendus*) *Derivandus* legi vult Ursinus; sed nihil mutandum.

5, 2 *Quod est rem. præs.*) Redundare hæc verba recte arbitratur Gesnerus, ipsius forte Columellæ quadam incuria, qui parenthesin binam ejusdem sententiæ inculcaverit, cum una tantum opus esset.

5, 6 *Prurigo*) Goesianum *porrigo* merito anteferunt Ursinus, Grævius, Burmannus & alii.

5, 6 *Et quidem celeriter*) Cum hæc ad morbi celeritatem, non ad medicinæ referantur, Goesiana veriora quam vulgata existimat Pontedera: *siquidem celeriter cum alia pecora, tum p. o. c. vexantur*.

5, 7 *Ex pluribus aliquod*) *Ut* præponit huic commati Ursinus, plaudente Gesnero.

5, 9 *Figularibus tritis*) Vix dubitat Gesnerus, quin legendum sit; *figularis triti*.

5, 13 *Per ardentem tedam*) Placeret magis Ursino, *per candentem testam*. Sed & 8, 5 dixit noster: *atque ardente teda perlustrant*.

5, 16 *Ut eblandiatur*) *Et blandiantur* omnes habebant & edd. & scr. libri. Doctissimo Ursino emendanti in mutatione adeo levi, & ita eadem necessaria, ut absque illa plane intelligi, quid sibi velit auctor, nequeat, recte obsecutus est Gesnerus. Fomentum lactis *eblanditur* h. e. blando calore suo evocat, & hoc ipso mitigat igneam sævitiam.

5, 17 Ὑπομνήματα) Minime prætermittenda nobis erat in Varietate Codicis Goesiani scriptura ειροχειμητα. Sunt etiam ap. Plin. 74, 17 s. 102 Democriti *chirocineta* an *chirocmeta*? In hoc fere inclinat animus Gesneri, cum χειρόχμητα aliis quoque usurpatam vocem videat, χειροχινήτων auctoritas adhuc desideretur; significatio autem utriusque non ma-

-le titulo operis ejus conveniat, ubi prodigioſa quædam artificia manuum motu & labore peragenda proponuntur.

5, 19 *Suſpirioſe laborantibus*) Erat cum putaret Gesnerus legendum esse *ſuſpirio lab.*, & illud *ſuſpirioſo* vel *ſuſpirioſe* lemma ex margine adsumtum improvide: sed nihil verecundus homo mutare ausus est.

5, 22 *Hyſſopus & ſal*) *Æſypus* legi vult Urſinus, sed forte rectius *œſypum* conjicit Gesnerus.

6, 1 *Proſiliunt*) Male in hoc Aldum contraxiſſe priscum excusum, idemque Goesianum, *proſilierunt*, observat Pontedera; quasi quercus atque ilex in altitudinem non proſiliant, cum ad summam proceritatem ascendant. Intellige qui adhuc sunt teneri & molles.

6, 2 *Bina verrucula*) Sunt illæ papillæ, quæ a collo caprorum dependent. Varro 2, 3, 2 *mammulas penſiles*, Plin. 8. 50 *lacinias a cervice dependentes binas* appellat. Hoc verbum post Schoettgenium explicandum duximus, quia nec Facciolatus, nec Forcellinus explicant.

6, 4 *Cæli ſtatu*) *Cæli ſtatu: procelloſo, atque imbrifero cornutam: nam ſemper, & omni — oportebit.* Ita videtur corrigendum Urſino ex loco ſimili, qui habetur ſupra cap. 3.

6, 5 *Quæ gelicidio biemis*) Nic. Heins. ad Ovid. Nucem, 23 ex veteri Codice (forte Goes. vel Sangerm.) hunc locum ita restituit: *quia gelicidio biemis conceptum vitiat*. Sed rectius Pontedera ex eodem fonte reponit: *quia gelidior biems c. v.* Mox & *ea ſola* (nempe hiems ſævior) *creat ab.* pro putido Aldino *creant*, ipse legit ex Edd. pr. I. B. R.

6, 6 *Tempus — præcipimus*) *Præcipuum* legi vult Urſinus.

6, 6 *Cum primum — fronde*) Quis cum Cl. Pontedera non videt hæc esse ab interpretibus illud *gemmantibus frutetis* in margine explicantibus?

6, 7 *Super lactis abundantiam*) Si lectio ſincera est, Gesnerus animadvertit, *ſi ſuper* peculiarem habet intellectum: significat enim *propter* vel ad impetrandam abundantiam.

6, 9 *Quare eum eſſe maxime*) Unde hæc ſumpserit Aldus, nescit Pontedera; qui mox pro *cedunt*, ſubſidio antiquarum Editionum, & ex re ipsa, rescribendum putat *præcedunt*.

7, 1 *Marceſcunt — opimæ*) Sic temere mutaſſe Aldum *maceſcunt — optimæ*, cenſet Pontedera.

7, 2 *Pabulo medicantur*) Vox *pabulo* nulla ratione defendi poſſe ait Pontedera. Itaque legatur *poculo*, sed pro potu, ſeu potione, accipiendum.

Digitized by Google

7, 2 *Autumni, vere*) *Autumnum verno* ex veteribus membranis effingit Heinsius.

7, 3 *Domo laborabunt*) Quid sibi hic velit *domo*, qui me docuerit, inquit Gesnerus, magnam a me inibit gratiam. Forte *domi* scripsit auctor, hoc est, in stabulo, ut supra 7, 4, 2 & ita ordinavit voces, *cum vero sing. laborabunt, domi* &c. Idem Cl. vir cogitabat etiam *denuo*; sed neutrum satis placuit. Pontedera vero pro *domo* putat legendum *dummodo* vel *modo*. Propter librarium concise scribentem, vel ob inversas syllabas vitium ortum fuisse videtur.

8, 1 *Pingui & opimo — patitur cust.*) Aldina hæc respue, & cum Cl. Pontedera ex pr. Edd. lege: *p. & optimo — patimur cust. Pingui* enim & *opimo* nonne idem? *Pati* autem pro *sinere, permittere, concedere* sumi, quot veterum exemplis non declaratum est probatumque?

8, 1 *Vel mistum*) Hæc ante Aldum in Columella non invenies, & falsa est sententia. Scienter itaque Pontedera ex primis impressis *maximum* reponit, adverbialiter positum, vel potius *quam maximum*, ut in Goesianis habetur.

8, 2 *Sinum lactis*) Quid si legamus, ait Pontedera, *sinus lactis*, ut sententiæ ambiguitas tollatur, quippe sinus lactis recipit minimum coagulum argentei denarii pondus? Locus ille Varronis de ling. lat. 4, ubi dicitur *sinum* neutrum, forte vitio non caret.

8, 6 *Numellis inducant*) Mulgendi causa, recte arbitratur Gesnerus, ne fugere possit.

8, 7 *Ad originem*) „Pecoris sc. fœturam: nam præcipit sta-„ tim de legendis maribus ad progeniem." Gesnerus.

9, 1 *In suillo pecore* &c.) Imperfecta sententia est, nisi cum Pontedera post *pecore* ex Goesiano libro addas *verres* vel *mares*. Mox, pro *quidam*, Ursinus, Gesnerus & alii legi malint *quidem* juxta I. B. R.

9, 4 *Quatuor quoque mensibus*) Legendum videtur Gesnero, *Quatuor quippe mensibus fœta quinto* (int. *debet:*) *parere*.

9, 4 *Ære mutandus*) Vir doctus ap. Kuhnium ad Polluc. 7, 164 legi volebat *acere nutricandus*, quem refellit recte Pall. F. 26, 2.

9, 5 *Quod facere*) Nimirum (ut explicat Pontedera) qua ratione ducti hoc faciant.

9, 6 *Oleastris, tamaricibus*) Hoc damnaverat Pontedera, & *oleastri termitibus* legerat, vel eo tempore, quo in codicibus Lipsiæ ac Goesii esse *termitibus*, quale in excusis primis

mis videbat, ignorabat. Inter pomiferas namque glandiferasque stirpes *tamarix* commendatur perperam, cujus fructus lanugine obducti tam exigui sunt, ut iis magis nocere suillo pecori quam inservire possit. Sic idem Cl. vir Aldinum *pinus* rejicit, pro eo accipiens ab antiquis Editoribus & Lipsiensi MS. *pampinus*, quem aptum esse suibus pabulum constat. Idcirco, ille ait, qui nuces pineas propter porcos colendas esse nobis excudit, inter frugales colonos minime censendus est.

9, 8 *Vel cisternis in aquam*) Vitium manifeste latere in hac voce, autumat Pontedera; nullum enim genus in aquis diu servatur, nisi quod in aquis naturaliter gignitur. Itaque vir Cl. legendum cogitat *sine aqua*, id est in quibusdam *veluti siris*.

9, 9 *Lactent viridia*) Rationem hujus lectionis redditur ad Pall. Feb. 26, 3.

9, 9 *Inconditæ cum sint*) „ Melius legeretur *incondite cum sunt*. " Gesn.

9, 10 *Navus: omnium, quas*) Distinctione ita mutata non opus esse, quod videbatur Cl. Schoettgenio, *navus* mutare in *gnavus*, observat Gesnerus.

9, 10 *Matricum & juniorum*) In hæc mutare vetera & probata *nutricum* & *minorum*, ac mox ad verbum *curet* apponere *maxime*, cujus nullum in prioribus impressis I. B. R. vestigium reperitur, summa est (observante Cl. Pontedera) Editorum audacia, & summa omnium stultitia, qui, posthabitis veris, Aldina venerantur.

9, 10 *Observet enitentem*) Scribendum *incientem*: in quo verbo supra monuimus non semel erratum esse a librariis apud Varronem & alios scriptores.

10, 2 *Proclinentur — adversa*) Hæc non male se habent: sed tamen meliora Ponteder videntur Goesiana *proclinent & diversa*.

10, 7 *Ne ita fieri possit*) Dum verbi *repugno* vim considerat Pontedera, priora impressa I. B. R. reposcit: *ut ita fieri possit*. Hoc modo propter locorum naturam id non posse fieri intelliges: illo posse; quod Columellæ sententiæ adversatur.

10, 7 *Auriculis inserta consiligine*) Ex Goesiano *exarta* conficit Pontedera *exacta*, eo sensu, quo in Seneca habemus: *Eat per artus ensis* exactus *meos*.

10, 8 *Insatiabile est*) Merum commentum Aldinum hoc existimat Pontedera, cum Codices & prima excusa *inexitiabile*

Digitized by Google

servent, sc. exitum non habens aut finem: at qui ultra finem vagatur insatiabilis est. Veram lectionem *inexsatiabile* judicat Heins. ad Virg. Æn. 5, 781, recte quidem, ut Gesnero videtur.

10, 8 *Ex tamaricibus & rusco*) Hermolai Barbari emendationem, *canales tamaricis e trunco*, Plinii testimonio confirmatam, probat omnino Cl. Pontedera.

11, 3 *Impatientissima famis sunt, ita ut &c.*) Satis bene ab Aldo compta hæc sunt; sed tamen Pontedera, ut veriora, malit vetera I. B. R., quæ & in Cod. Lips. habentur: *impatientissima famis aliquando sic indigent pabuli, ut* &c.

12, 3 *Si non sit albo colore conspicuus*) Aldina hæc & supervacua sunt. Mox pro *lupo* legendum *bestia*. Cum primis editis I. B. R. consentiunt etiam, licet hoc loco depravati, MSS. Goes. & Sangerm.

12, 4 *Qui græce δραχαι*) Δράχεις placet Ursino. Absunt hæc verba a Lips. Δραχαὶ sunt canes latis vestigiis, qui latine *plauti* vocantur.

12, 5 *Etiam conservos*) Vide mihi, inquit Gesnerus, contemtum servorum, qui conservi canum dicantur.

12, 8 *Villæ horreique custos*) *Areæque* malit Ursinus.

12, 9 *Exigit celeritate bestiam consectandam*) E vestigiis MS. Politiani sic rescribendum putat Pontedera: *exigit celeritate celeritatem bestiæ consectandi*. Ex quibus *consectandi* antiquum esse vidimus in Varietate.

12, 11 *Carpit & corpus & vires*) Goesiana *carpendo corpus ac v.* meliora declarat dux noster & antistes, qui supra.

13, 2 *Cytisi & sisami*) *Cytisus*, quem ad lactis copiam præberi ex Columella scimus, hic remedium adversus scabiem in Aldi officina paratur; quod magis quam stomachum movet Cl. Pontederæ. Itaque lege: *gypsi & sisami*, quorum alterum reprimendi vim habet, detergendi alterum.

IN LIBRUM OCTAVUM.

C. 1, 2 *Et eisdem famil.*) „ Si recte retulit pronomen ad „ præcedens *colono* Columella, scripsit *eidem*. Sed novi, „ quid accidat etiam diligentissimis: & dixerat *agrestibus* „ *magis, quam urbanis prosint*. “ Gesn. Scilicet hæc in-

violate non servant nisi grammatici, qui cætera negligunt.

1, 2 *Mensamque pretiosis*) Videtur legendum Ursino: *mensasque pretiosas*.

1, 2 *Quare de hoc quoque genere*) Mss. Pol. Goes. habent: *Quo de hoc genere*. Id probat Pontedera. *Quo* loco *quare* & apud Terent. Andr. usurpatur.

2, 2 *Rutilam galeam*) Ursino videtur legendum *paleam*: nam infra in hoc ipso capite sic scribitur: *Palea ex rutilo albicantes*.

2, 3 *Nec tamen*) *Tantum* pro *tamen* præfert Pontedera & quia Goesianum est, & quia ita noster galli castrandi modus non excluditur.

2, 5 *Avium lanistæ*) Non possumus quin doctam elegantemque Beroaldi animadversionem exscribamus. „ Sicut *lanista* comparat familias gladiatorum, easque edocet armorum disciplinam, ut mox vendat munerariis: ita per translationem dicuntur *lanistæ avium*, qui gallinas parant, instruuntque ad certamen, qui mos hodieque durat apud Boemos: ubi primores præparant gallos gallinaceos pugnæ quasi gladiatoriæ, fiuntque sponsiones pretii non parvi, dum unusquisque pecuniam largam deponit, quam aufert dominus victoris gallinacei. “

2, 8 *Probi coloris*) Hoc Edd. pr. non habent. Goesianum *robii* loco *probi*, vel ex superioribus *sint rubicundæ vel fuscæ plumæ*, optimum arbitratur Pontedera. Colore rubeo sive robio Varro gallinas etiam commendat.

2, 9 *Incanæ barbæ*) „ *In cane* legendum videtur Ursino: quam bene, alii viderint: si barbatum animal nominare volebat, quidni caprum potius dixisset? „ Gesnerus.

2, 10 *Vasta femina*) *V. fœmina* perperam omnes editi habebant. „ Res ita perspicua est (inquit Cl. Morgagnus I, 41.) ut quocunque modo scripta vox illa, neminem morari posse videatur. Sed tamen Philippus Beroaldus ob ejusmodi scripturæ incuriam in Apuleji, scriptoris alioqui nocturna, diurnaque manu ab ipso versati, loco quodam proponendo incredibilem in modum deceptus est. “

3, 3 *Quo tutius aves*) E Goesiano *quotius* Pontedera conjicit *quietius*: nam satis tutæ sunt aves, cum clathris fenestræ muniuntur, ne qua possint noxia animalia irrumpere.

3, 4 *Quo commodius habitent: aviariusque*) De his, quæ ab Aldo sunt, minus dubitat Pontedera quin protinus repudiet. „ Cellarum illustratio, ille ait, ad gallinas non spectat, quæ primo diluculo in cohortem progrediuntur, & vespe-

„ re appropinquante, in gallinarium ad quietem se congre-
„ gant, & componunt. Ad aviarium igitur magis refertur;
„ propter quod ad priora excusa redeamus: *quo commodius*
„ *habitet aviarius, qui subinde.* “

3, 6 *Feles habeant*) Concinnius Gesnero est *habeat*. Videtur librarios fefellisse casus in *es* in nomine *feles*, quem singularis etiam numeri esse, non cogitabant.

3, 7 *Induuntur*) *Inducuntur* legi vult Ursinus.

3, 8 *Sunt autem*) Gesnero aptius videtur *sunto*.

4, 2 *Nam & partus raro*) *Nam & pariunt raro* malebat Ursinus; *partus raros* Schoettgenius.

5, 9 *Nec plerumque intereunt*) Hæc non censet Pontedera interposita fuisse a Columella, non solum quia in Goesiano libro prætereuntur, verum etiam quia minus conveniunt. Quæ enim ubique facilem educationem habent, utique in suburbanis commode aluntur.

5, 11 *Factis concavatis nidis*) Videtur Gesnero addendum &: nisi vero *concavatis* est a glossatore.

5, 16 *Cum grex fuerit effœtus*) Legendum *effectus* Ursinus affirmat etiam ex hujus libri cap. 11 & 14. Similiter ap. Virgil. Georg. 2, 417 *effœtus* vitiose est, pro *effectus*, quod habent Mss.

5, 16 *Qui jam fuerit*) *Quod* videtur legendum Gesnero, ut ad *cribrum* referatur.

5, 21 *Spicas allii*) Cujus amplitudinis, quærit Pontedera, pullorum guttur putes quod *allii spicas*, quas neque ipse gregis dux & parens gallus facile deglutire poterit, admittit? Hoc incommodum removetur legentibus *micas*, quod habes in Varietate: atque id confirmat Palladius a Columella edoctus.

5, 21 *Faucibus inferant*) Ita omnes, nisi quod, ut Gesnerus animadvertit, Juntinæ prioris exemplum ita obscure literam, de qua quæritur, exprimit, ut legi etiam possit *inferant*, quod fere commodius est.

5, 21 *Amaritudo*) Columella, observante Schoettgenio, salsum & amarum confundere videtur. Urina enim non perhibetur amara, sed salsa. Et tamen eo loco, quod obiter monendum, rectius forte legetur, *pituitam nausea*.

5, 23 *Cum farre triticeo*) *Cum furfure* legendum esse, & ex *furfure* vox *farre* mendose fluxisse putat Ursinus. Forte melius Cl. Pontedera scriptum esse a Columella arbitratur: *cum ordeo trito minute cocta*; sive; *cum ordeo triticove* &c.

6, 1 *Tepefacta durant*) Istud *durant* dignitatis expers esse,

& Goesianum *adudant*, nempe *valde humectant*, sententiam perficere, Pontederæ videtur.

6, 2 *Sal—minuit ova*) „ Hujus phænomeni nescio an causa dari probabilior possit, quam ex Hambergeri, clarissimi hodie apud Jenenses Physici, philosophia, & eo, quod „ ipse adhæsionis principium vocat, quo leviora omnia fluida applicant se ad corpora graviora. Itaque gravitati salis etiam tribuendum videtur, quod locis ustis, cuticula „ tamen integra, impositus ardorem sedat, h. e. particulas igneas, & ipsum adeo sevum consistens intra cuticulam, „ evocat. Idem præstat in pedum tumoribus humidis. Ex „ eadem causa ipse liquescit in aere humido positus. Sed „ hic non est talia disputandi locus. " Gesn.

7, 3 *Dum plus concoquere*) „ Quoniam cibus, Pontedera inquit, insolitus præbetur & maximi nutrimenti, fieri potest, ut scripserit Columella non *plus*, verum *prius*.

7, 4 *Sed potius — perseqauatur*) Omissa ne *ñ ut* scriptoris aut librarii incuria, an revocanda ex præmissa *ne*, quæ idem valet quod *ut non*? Ultimum putat verius Gesnerus. Nepos 25, 22, 2. *Ne id, ad quod natura cogeret, ipse quoquo accelerares; & — se sibi suisque reservaret*.

8, 2 *Conditicia cibaria*) „ Qui in latinos thesauros istud *conditicius* recipiunt, hujus loci auctoritatem sequuntur. „ Hæc tamen optimi Codicis Goesiani scriptura infirmatur; „ ibi namque *conditiva* est, quo usum esse Columellam „ libro 7 videmus. " Pontedera.

8, 4 *Nec minus* (*in agros*) *emittant*) In tanto librorum consensu nihil mutare ausus est Gesnerus: sed dissimulare non potest, sibi verba *in agros* suspecta videri, & præterea legendum singulariter *emittat*. Nimirum *cavea*, quam descripsit, *emittat matrices* h. e. exeundi, & movendi corporis facultatem illis præbeat, non *in agris* quidem, sed ut statim docet Moderatus, *circa ædificia*.

8, 8 *Minus enim impares*) *Compares* videtur legendum Ursino; at Gesnerus putat in voce *impares* charientismum quemdam inesse.

8, 11 *Copiosum cibum parientibus*) Appositius habendum est, judice adversus Gesnerum Pontedera, Goesianum *parentibus*; siquidem in plerisque avibus, sed maxime in columbis, tam mas quam fœmina pullos nutrit.

9, 3 *Vasculis, qualibus*) *Qualis* videtur legendum Ursino: at respicere Columellam, si nolumus illum nihil dicere, non ad aquam, sed ad *vascula*, bene observat Gesnerus.

10, 1 *Despondent*) Votis domini sui non despondent, post Ulitium ad Gratium V, 60 intelligit Schoettgenius. At elliptice positum esse, omisso nomine *animum*, hoc verbum Pontederæ & Gesnero videtur, quibus *despondent* hic est desiderio libertatis senescunt & moriuntur. Utrum ipse velis, per me licet, accipe.

10, 5 *Volaturam*) *Volucrem* censet legendum Ursinus: nisi tamen *volaturam* pro *volucribus* posuit noster, ut poni solet *ministeria* pro *ministris* &c.

11, 1 *Quibus solitudines ruris eblandiantur*) *Ac requiem, quibus solicitudines*, somniabat legendum Ursinus. Sed bene vigilans Pontedera hunc locum ex Goesiano scripto luculentius retexit: *quibus solitudini rus eblandiatur*, sive *sublandiatur*.

11, 3 *Hujus possessionis*) „ Ut aliquis sc. insulam habeat Italiæ proximam. “ Gesn.

11, 8 *Enitentes*) Hæc vox est mendosa, & pro ea *incientes* hic quoque ut supra reponi vult Ursinus; cui favet lectio primarum Editionum I. B. R. *incipientes* enim scripsit, qui, quid verbi esset *incientes*, nesciret.

11, 10 *Rationi conducit*) Non tam Ursino, quam rationi obsequens Gesnerus ita scripsit pro vulgato *ratione*.

11, 13 *Quinque & viginti*) Contra dicit Pall. 1, 28, 5 *quindecim* satis esse confirmans.

11, 15 *Longa linea gallina*) *Gallina* mendose legi pro *cannabina* non dubitat Ursinus.

13, 3 *Secretis angulis*) *Secretas singulis* videtur legendum Ursino.

14, 1 *Alta novem pedum*) Ursinus legi malit: *alte* &c. nam cap. 15 dixit noster, *Isque munitur sublimiter* &c.

14, 4 *Quum ipsa suos fovent*) *Quod foveant* legi vult Ursinus. Et sane si *quod* servandum sit, præstat *foveant* legere: putat autem potius Gesnerus *quum* errore facili in *quod* mutatum fuisse.

14, 7 *Enecant urtica*) Nimirum apud Gaditanos vel Italiæ adjacentibus insulis, cum rusticæ Galliæ nostræ transpadanæ in primis cibis urticas concisas anserculis objiciant.

14, 8 *Ut collum abrumpat*) Etiam hoc ita mirum videtur, quos interrogavit Gesnerus, rerum peritis, ut mendacii Columellam postulare non vereantur. Sed videtur legendum *obrumpant*.

14, 9 *Vicenos adjici*) *Adigi*, vel *adici*, ut esse ait in V. C., legi malit Ursinus.

14, 9 *Vipera*) *Viverra* legit Urſinus, & recte putat Geſnerus, ut ſtatim cap. 15, 2.

15, 3 *Quod ſit inſtar modi totius*) „ Locus paullo difficilior. Primo *inſtar* hic ſignificat *fere*, ut ſæpe apud noſtros uſurpatur. Deinde quia *media terrena pars duabus partibus* opponitur; illæ duæ partes videntur duæ tertiæ. Vult itaque Columella, ſolum ſtagni ita dividi atque inſtitui, ut duæ tertiæ longitudinis totidemque latitudinis in circuitu lapidibus inculcatis ſolidentur, ne herbas creent; quod reliquum eſt in medio, inſtar inſulæ conſeratur viridibus. " Geſnerus.

15, 3 *Aquæ puram ſuperficiem*) Intelligendum eo ſenſu, quo apud Ictos, & noſtrum etiam ſolo opponitur, & ſignificare, quidquid ultra eminet, nos docuit Geſnerus.

15, 5 *Qua permeent. Extra*) Ita interpunxit Geſnerus, non invita, ſicuti ſperat, Minerva ruſtica. Ante erat apud omnes, *qua permeent extra locum: deinde* &c.

15, 6 *Aquatilibus autem cibis*) Videndum, ait Urſinus, an legi debeat; *aquatilis autem cibi?* Etiam Geſnero aut ita legendum videbatur, aut *ex aquatilibus cibis*.

15, 6 *Rivalis allecula*) *Vilis* pro *rivalis* ex cap. 8, 17 reſcribi vult Urſinus.

16, 1 *Ad curam pervenienus*) Urſino aſtipulor, qui legi vult *pervenimus*.

16, 1 *Scarumque nutrirent*) V. C. habere *ſqualumque*, & ſic Varronem 3, 3 *ſqualos ac mugiles*, notat Urſinus. Nam Plinius 9, 58 refert Optatum Tiberii Claudii Imperatoris libertum, primum ſcaros litoribus Italiæ ſeminaſſe &c., Pliniique ætate, qui noſtro ſuppar eſt, *principatus dabatur ſcaro*, 9, 17 ſ. 29. Columellam autem antiquum quiddam narrare a ſuorum temporum uſu & guſtu abhorrens, ſatis liquet. Vid. Ludovicus Nonnius de re cibar. 3, 5 & 22. Balbutientes *ſcarum* & *ſqualum* facile confundunt. Itaque vix dubitandum, quin vera ſit doctiſſimi Urſini emendatio.

16, 3 *Et jam cum*) Ex Jenſoniano Bruſchianoque libris ad hunc modum ſcribendum conjicit Pontedera: *etiam tum avorum memoria cum circumferretur*.

16, 3 *Factum atque dictum*) N. Heinſius conjicit: *factum æque atque dictum*; & mox, *pari dicto proſecutus*.

16, 4 *Nihil ſua intereſſe*) Vox *ſua* videtur abundare Urſino. Niſi forte *ſua*, ait Geſnerus, ſignificat ſuo judicio, ad ſuum palatum.

16, 5 *Seſtertium millium quadrag.*) *Quadragies ſeſtertium*

legendum hic monet Urſinus. Et ſane confirmat hanc obſervationem tum librariorum ſolennis fere circa numeros ſtupor ac negligentia, tum pretii (quod magnum eſſe debet, ut nomine *grandis æris* & Lucullo dignum ſit) ratio, tum denique MSS. Plinii auctoritas, quos laudat ad 9, 54 ſ. 80 Harduinus.

16, 5 *Cum ab mari deferrentur*) *Ad mare proferrentur* mallt Urſinus, ut ap. Varr. 3, 3. Sed quidni, Geſnerus inquit, *a mari deferri* etiam dicantur piſcinæ, in quas e mari aqua immittitur.

16, 8 *Punicaſque & indigenas, umbras*) Non prætereundus Lud. Nonnius, qui de re cibar. 3, 22 contendit legendum *Phycidaſque & Julidas, Umbraſque*. Nulli enim ſunt, inquit, piſces *Punici* & *indigeni*. De *Phycide* & *Julide* ipſe ſatis copioſe.

16, 10 *Tarſenſis.*) *Tarteſii* legit Nonnius ubi ſupra, & hanc lectionem firmat Oudend. ad Suet. Vitell. 13.

17, 2 *Si ſemper — riget*) *Viget* rectius videtur Urſino. Sed eſt etiam *rigeris quam recentiſtimi aqua* apud noſtrum 9, 17, 4.

17, 4 *Et infra duos &c.*) Non eſt in hac lectione Aldina quo *duos* referas, item quod ſequitur mox *veniant*. Quare ex Edd. pr. locum ita reſtituendum cenſet Cl. Pontedera: *& intra duos a ſumma parte cuniculos rivi perducantur*.

17, 6 *Debent tamen ſimiles*) Vox *ſimiles* ſuſpecta eſt Urſino, qui pro ea *ſimplices* reponi malit.

17, 8 *Si vitemus ſcopulos, an*) Eidem legendum videtur: *ſi videmus ſcopuloſam, probemus*.

17, 8 *Quarum pretia*) *Quorum* legi vult idem. Sed plura videntur mutanda Geſnero: vel legendum: *ſi qua ſint aliæ ſaxatiles notæ*, ut *notæ Creſſa* pro vino Cretico &c. ita maneret *quarum*: vel *ſi qui ſint alii ſaxatilis notæ, quorum* &c.

17, 9 *Atque eadem præbentur*) Sententia videtur poſtulare *neque*.

17, 10 *Et tamen excedant*) Vulgata lectio *nec tamen excedat*, neſcit Geſnerus an aliquid non ineptum ſignificare poſſit.

17, 15 *Objicitur, eximia ſi ſit — larga*) Geſnerus legendum putat: *eximie*, ut n. 1. *ſtagnum eximie optimum*. Pontedera vero ſic interpungit: *objicitur eximia, ſi ſit*, & pro *larga* legit *largitas*, Aldino *regionum* in antiquum *regionibus* immutato.

17, 16 *Redibimus*) „ Quidsi legas, *reddemus — curam* &c. „ Hoc usu verbi nihil est apud Plinium frequentius; nec „ est ille nostris incognitus. *Redibimus* parum commodum „ videtur, quia nondum ibi fuit: nisi tamen respici dicamus „ ad finem libri septimi, ubi silvestrium quadrupedum cu- „ ram octavo libro & ipsam destinaverat. " Gesnerus.

IN LIBRUM NONUM.

Præf. 1 *Ac similibus feris*) In vetusto Codice invenit scriptum Rob. Stephanus *suibus feris*. Hoc optimum Pontederæ videtur: nam si vulgata lectio retineatur; necessario sequitur, oryges, damas, cervos in vivariis nutrivisse veteres: hæ siquidem ad capreas plurimum accedunt; cui rei præcipue Columellæ sententia repugnat. Victorius quoque *immissis* legi jubet *suibus feris*.

Cap. 1, 3 *Ex robore, quercu, vel subere*) Columellæ, *roboris* nomen esse genericum, complectens quercum, ilicem, fagum &c. cum Plinius a quercu distinguat, pluribus ostendit Pontedera. Itaque vetusta lectio revocanda est, *robore querceo vel subereo*.

1, 3 *Et sive teres*) Ita elegans (ut Gesneri verbis utar), ita blanda est Ursini conjectura; ita frigida porro & parum digna elegantissimo scriptore, vulgata lectio, ut non dubitarim eam recipere, cum præsertim indicare veterem non intermiserim.

1, 4 *Sicuti Galliarum*) Videndum an cum Ursino, *sicut in Gallia Alp.* legi debeat.

2, 1 *Quam Virgilio — quam Celso*) Ut ante *ab Hygino*, ita & hic, *quam a Virgilio — quam a Celso*, legi malit Pontedera.

2, 2 *Mutila atque imperfecta*) *Mutila*, quod mutilavit Aldus, ut Columellianum habeas, τῷ *mutilata* Edd. pr. anteferas, Pontedera monente, diligenter caveto. Deinde, si eidem credis, nolito credere *Euthronium* de apibus fabellas tales scripsisse, sed, ut ille opinatur, *Euphronium*, quem inter Atticos scriptores, qui rem rusticam illustrarunt, laudant Columella, Varro; Plinius etiam eo se usum dixit lib. 9. de apibus.

2, 3 *Nymphæ Phryxonides*) Si nescit Gesnerus, multo ma-

gis ego nescio an harum usquam memoria præter hunc locum supersit.

2, 4 *Floribus eligant*) „Pro *legant e floribus*. Duriusculum, „ modo ita scripserit Columella. De re ipsa ex Maraldi & „ Leeuvvenhœkii observationibus probabile fit fœminam esse „ in hoc genere solam, quam *regem* appellant Latini, quæ „ ova in cellis omnibus ponat, *fucos*, mares; in reliquis „ sexum plane non apparere„ Gesnerus.

3, 1 *Earumque alias vastas*) *Eorumque* (examinum) *alia* (genera) *vastas* — *habere* legi vult Ursinus. Et vidit tale quid etiam, qui præfuit Editioni Hervagianæ, qui etiam *alias* ter in *alia*, & *nonnullas* in *nonnulla* mutavit. Sed sine librorum suffragiis nihil ausus est mutare Gesnerus, cum *examina* subaudiri, *alias* autem & *nonnullas* commode ad apes referri possint.

3, 2 *Coloris meliusculi*) Cogitabat Gesnerus, num *melleusculi* forte legendum sit. Plinius certe hoc argumento 11, s. 16 *mellei coloris* regem vocat.

3, 3 *Si vero savior*) *Si vero saviat*, *maxima* scribendum autumat Ursinus. Totum hoc incisum Gesnero suspectum est; cum nihil novum dicat: itaque e glossa ortum vel lemmate videtur.

3, 3 *Ab internicione*) Sic Edd. omnes & MSS. sed aliud postulat sententia. Quid si, Gesnerus ait, loco non suo posita sint duo verba, alterum etiam abundet? Commodius certe videtur legi: *decimo anno gens universa totius alvei internicione consumitur*. Pontedera vero rescribi mallit *intromissione*, decimo nempe anno, ex quo novam progeniem in alveum intromisimus.

4, 2 *Semper virens pinus*) Salmasius ad Solinum c. 23, p. 178 cum sibi non constare affirmasset, quænam sit illa *pinus*, quam *semper virentem* noster, & *semper floridam* Virgilius appellat; tandem emendat & legit h. l. *tinus*, probante Schoettgenio, improbante Gesnero, silenteque Cl. Pontedera.

4, 3 *Nec minus amarantus*) Non arbor, sed herba hæc est, eaque nullo odore insignis & apibus inutilis. Quare post alios multos Cl. Pontedera subrogandum putat *tamarix*, circum quam apes omne genus dum floret, circumvolant.

4, 4 *Gladiolus narcissi*) Gladiolus flos proprie dictus non est, neque de hyacintho hic suspicari possumus. „ Relinquitur „ itaque, inquit Cl. Pontedera, ut *gladiolus* de Columellæ „ sententia hoc in loco narcissi pars sit, folium nimirum;

„ *gladiolus* ob similitudinem appellatum. " Nolim hæc & similia magnum Forcellini Lexicon præteriisse.

3, 4 *Cælestis numinis*) *Nominis* scribendum pro *numinis*, affirmat Schoetrgenius: est autem cœleste hyacinthi nomen, quod vocatur *iris*, ut Salmasius ostendit. Gesnerus tamen nihil fere dubitat quin legendum sit *luminis*: cærulei coloris eam esse commendationem apparet. Et idem placuit Cl. Morg. 1, 45, cujus conjecturam ab optimo Codice firmatam vidimus in Varietate.

4, 6 *Amarantini*) Detecto supra in illo *nec minus amarantus* vitio, hic quoque ex facili inveniri potest. *Amaricini* legit Hermolaus Barbarus, quem non sequitur Pontedera rescribens *tamaricis*. Bodæus a Stapel utroque loco conjiciebat *tamaricini*.

5, 6 *Cavæ rupes*) Legendum Ursino videtur: *cavæ rupis aut vallis argutiæ* &c.

6, 1 *Sive illa ferax*) *Sique illa*: deinde, *si vero ferulis exuberat*, — *natura corticibus similes æque commode* &c. rescribendum jubebat Ursinus; nam, ut vulgo legebatur, locum esse mendosissimum non dubitabat: sed summo viro obtemperandum non putavit Gesnerus.

7, 2 *Sive (ut nobis) alvearia*) Si nihil deest, e superioribus cum Gesnero intelligatur, *sive* ita facta *ut nobis* placet *alvearia*.

7, 3 *Tractatur*) Ita emendandum unus viderat Ursinus. Omnes antea habebant *tractantur*.

7, 6 *Eæque pauciores*) Frigidius hoc Pontederæ erat, quam Columellæ stilus postulet: quare vir Cl. cogitabat *eoque pauc.* opportunius esse scribendum.

7, 6 *Pestis obsidia*) *Pestis* pro *hostis* mendose legi censet Ursinus. Gesnero autem non ita videtur.

8, 5 *Non sunt degeneres*) Excusum est a Jensonio Bruschioque *non sint degen.*, quod perplacet Pontederæ.

8, 8 *Liquida rubrica*) *Liquidam rubricam* legi vult Ursinus. Et sane, addit Gesnerus, aut ita legendum, aut *præparandum* mutare oportet in *præparanda*. Morgagnus vero ex Palladii respondente huic loco suspicatur unam aut alteram vocem in Columella deesse, legendumque in hunc fere modum: *præparandumque in hanc rem vasculum liquida rubrica* aut *cum liquida rubrica*.

8, 9 *Terebratur ab latere talea*) „ Si non glossa est librarii, „ certe ἐπεξήγημα est *internodii cum suis articulis* h. e. „ nodis utrinque canalem claudentibus, excisi. " Gesnerus.

8, 11 *Et aut extat ramus &c.*) Verbum *extat* redundare, & Aldinum esse, non dubitat Pontedera. Hoc subducto, e vestigiis Edd. pr. ac MSS. Pol. & Lips. facile, ut ille autumat, reparatur locus: *&, aut ramus, quem obtinent, aut ipsius trunci* (*si in eo sunt*) *si mediocritas patitur* &c. Mox idem Cl. vir pro *illinitur* vetustum *illitis* reponit.

8, 13 *Vasi inhæreat*) Nil certius habet Cl. Pontedera, quam legendum esse *vasis*, ut editum erat ante Aldum. Si ita non esset, sequentia non convenirent. Ad quæ enim dirigenda, quibusve annectenda *mundata — eaque cum repleta* &c.? Ad *alvos*, non credam, nisi veritas ludibrio habeatur.

9, 2 *Si a procuratore*) Gesnerus suspicatur scripsisse Columellam *qua*, vel *siqua a procuratore assignetur*.

9, 2 *Velut injuria repulsa*) Ita vulgati. Codex vetustus, quo usus est Nic. Heinsius ad Petron. c. 22, habet *repulsam*. Videtur reliquisse Columella: *velut irritata injuria repulsa*. Ita *apes injuria contristata profugiunt* eidem, hoc eodem libro cap. 14.

9, 3 *Ut diligentius custodiat*) *Custodire* pro *custodiat* legi vult Ursinus. Ita quidem syntaxis ordinaria requirit. Sed (cum Gesnero dicam) quis scriptor est tam castigatus, qui sibi non in talibus aliquid non nunquam permiserit? Pontedera probat lectionem Pol., quæ & Sangerm. est, *diligenter custodiat* absque *ut*.

9, 8 *Quem elidere debes*) Hæc, quæ Aldus contra Codicum & priorum Editionum auctoritatem supervacuo addere ausus est, omnino respuit Pontedera. Similiter facit cap. 11, 3 de verbis *si illidatur*, quæ recte absunt I. B. R. L. Sangerm.

11, 2 *Et siqua sint imperia validiorum*) Hæc scilicet deteriora Aldus reddidit, cum excusum esset prius I. B. R. *atque imperia validorum*, quæ Ponteder æ maxime probantur. Ipse legit ante cum Pol. *parere, non cessent*, nimirum: seniores apes junioribus parere in animum sibi non inducent.

11, 2 *Mortibus afficiuntur*) *Afficiantur* legi vult Ursinus. Sed non quid fieri debeat, sed quid fiat, docere Gesnero videtur Columella.

11, 3 *Illud tamen incommodum juniori*) Neque hæc intacta Aldus reliquit. Pontedera ex primis Editoribus sic rescribendum arbitratur: *Illi quidem incommodo quod juniori examini solet accidere — discordat, facile occurritur*.

11, 4 *Clades infrequentis alvei, quos habeat*) Certam & probatam lectionem, quæ etiam ex Palladio Columellam

exscribente confirmatur, statuit Pontedera illam esse MS. Pol. *clades*, *frequentis alvei*, *quos habet* &c.

11, 5 *Ex vermiculo*) Ita emendarat Gesnerus, antequam codicem Lipsiensem inspiceret, qui opportunissime Cl. viri pudori suppetias attulit. Illud *vernaculo*, quod libros omnes obsedit, haud dubie falsum est, ortum ex frequentiore hujus verbi in hac vicinia usu.

11, 5 *Recta foramina*) Gesnerus opinatur legendum *tecta*: talia enim sunt, in quibus concipiuntur formanturque fetus apum.

12, 1 *Longiorem fuga denuntiavit*) Quid *longiorem*? Cl. Morgagnus censet, una addita litterula, posse hunc locum emendari, si videlicet legerimus: *longiorem fugam denunciavit*. Vix dubitat Gesnerus quin vera sit doctissimi viri conjectura. Integrum tamen servare lectori maluit.

13, 1 *Nec tamen aliud*) Trajectione obscuratum putat hunc locum Gesnerus, & inculcato deinde *quam*; sic scripsisse Columellam, *neque tamen aliud*, *quid fieri possit*, *reperio*, nisi (quod *in cætero pecore præcepimus*:) *ut longius alvei* &c. Si durior videatur trajectio, certe *ij nisi*, ut eidem Gesnero videtur, abundat.

13, 2 *Nil alioquin citra satietatem*) „Si stirpium naturam „ calluisset Aldus, atque animadvertisset sequentia, nempe „ tithymallo etiam majorum animalium ventrem solvi, ut „ ulmo apium, nunquam a prioribus excusis & Codicibus „ tam temere recessisset, interposito *nil*, cujus vestigium „ nullum in illis habetur, & quo Columellæ sententia in„ vertitur, atque in contrarium mutatur. " Pontedera.

13, 3 *Asseverare non audeo*) Revocat Pontedera pristinum *audet*, & sic Hyginus reprehensione liberatur, qui sua asseveratione, & experientia adeo turpe mendacium non confirmaverat.

13, 5 *Cum rore Syriaco*) Non plane contemnenda Gesnero videtur lectio antiqua *sutorio*, siquidem *coriariorum ros* vel *rhus* potius passim appellatur.

13, 8 *Amelli radix*) Cum Virgilius *amelli* florem aureum purpureumque doceat, scriberet Cl. Pontedera, *cujus* est *fruticis luteus purpureusque flos*, sive *frutex* abjecto, *cujus est luteus purpureusque flos*.

13, 9 *Ne seditione consumatur*) Cl. Morgagnus legi malit *consumantur*, quod inter corrigenda probat etiam Commelinus.

Digitized by Google

13, 11 (*Ut*) *examen*) Vel hoc *ut*, vel proxime præcedens abundat haud dubie.

13, 11 *Tuncque vacua*) Ita legendum vidit etiam Urſinus. Et ſane aut obtemperandum viro doctiſſimo, quod tanquam blandiſſimum elegit Geſnerus; aut primarum Editionum revocanda lectio videbatur.

13, 13 *Noviſſime*) Obſecutus eſt Urſino emendanti Geſnerus; quæ mutatio tanto minus difficultatis habere debet, quo frequentior eſt & fere perpetua diphtongi *æ* cum poſteriore vocali confuſio.

14 *Evocatæ*) Cum Cl. Morgagno ego ſentio, aut ſcribendum eſſe *avocatæ*, aut etiam in iis Tullii exemplaribus (Tuſculan. I.) in quibus legimus: *a negotio omni evocamus animum*, minime neceſſarium eſſe reponere *avocamus*, vel *ſevocamus*.

14, 3 *Qui apes nutrit*) Toties in hoc libro *curatoris* facta eſt mentio, ut quid ſit, & quo munere præditus, nemo ignorare debeat. Quare hoc primum removendum cenſet Pontedera; & deinde reliqua, deletis *ſit* poſt *caſtus*, & *fere ab*, ad vetera exemplaria componit.

14, 4 *Quam ſint cæterarum apum*) Jenſoniana, eademque Lipſienſia, abſque *fœtus*, quod Aldinum ineptiſſimum eſt, meliora declarat Pontedera.

14, 5 *Mox deinde*) Si quis forte invenitur, qui hoc delectetur, ſuo jure eodem fruatur: ego cum Cl. Pontedera Lipſienſis Codicis ſcripturam amplectar.

14, 6 *Pecus iſtud amitti*) Ita conjecerant legendum Urſin. Schoettg. adſtipulante Cl. Morgagno. Ante pro *interitu* aliqui malint *intertrimento*.

14, 9 *Intra alvos*) Sic reſcripſit Geſnerus e MS. Sangerm. pro vulgato *inter*.

14, 10 *Eniteſcit*) Antiquum verbum *emiteſcit*, quo autumnali hora matureſcere mel ſignificaverat Columella, reſtituendum arbitratur Pontedera.

14, 12 *Eoque uſque ad Arcturi exortum ſuſtinentur*) Hæc ſcilicet Aldus Columellæ affixit. Iſtius enim ſcripta, obſervante Pontedera, contra docent quidquid eſt repoſiti mellis poſt brumam diebus 40 ab apibus conſumi, eaſdemque in ortum Arcturi veſpertinum vacuatis ceris jejunas accubare, quod & Plinius tradit.

14, 15 *Commode paſcuntur*) Falſus igitur Plinius 11, 8 *Mortuis ne floribus quidem, non modo corporibus inſidunt*.

14, 18 *Pabula biberna*) Quonlam hiberno tempore nullæ regiones apibus pabula præbent, Cl. Pontedera legendum putat *pab. verna*; quod etiam proxima requirere videntur.

14, 20 *Ex matutino rore*) „ Quin succum in ipsis plantis „ excoctum, & per poros earum quasi exsudantem esse „ mel, idque ab apibus subtiliter colligi, non confici aut „ immutari, hodie fere constat. “ Gesnerus.

15, 1 *Ignavum* (*fucos.*) *pecus*) Inclusit Gesnerus *fucos*, quia non potuit Columella, si quid scriberet, cogitavit, hac orationis serie illam, ut apud Virgilium habetur Ge. 4, 168, insertam retinere. Porro verba *sine industria* nonnihil suspecta habet Pontedera, nolitque ante ipsa Aldum prætermisisse *& immune*.

15, 2 *Et educandam*) De hoc, quod jure ac merito Politiani exemplar excludit, haud parum dubitat Pontedera, cum expresse significet Columella, *exclusis pullis*, *extra tecta* arceri fucos.

15, 3 *Ne apes inertia laborent*) Adde cum Gesnero, ne plane intereant, si fuci sunt mares & reginam suo initu fœcundam reddunt. Vid. ad 9, 2, 4.

15, 4 *Æstu medio exasper.*) Idem Gesnerus credit ictum earum, ubi incaluere, vehementiorem. De morsibus certe aliorum animalium & insectorum constat, per caniculæ æstum multo esse asperiores.

15, 5 *Sed ubi a posteriore parte* &c.) Utpote insulsa hæc & Aldina damnat Pontedera, claram appellans, perspicuam & manifestam veterem illam scripturam, quam dedimus in Varietate.

15, 5 *Ore patulo*) Pro isto Aldino reponit Pontedera vetustum *ore paullo latiore*.

15, 6 *Potestas facta est*) Idem Cl. vir delet *facta* ab Aldo temere insertum, quod non necessarium a primis Editoribus posthabetur.

15, 8 *Quinta pars favorum*) Ursino videtur legendum *decima pars* &c. nam sic habet Varro 3, 16 & auctor Geop. 15, 5. Mox idem Ursinus rescribi malit, *tertia demenda* pro eo quod est in libris vulgatis, *tertia relinquenda*. *Duodecimam partem* ap. Plinium legit Harduinus. Verbo, nihil certi in universum constitui posse recte arbitratur Gesn.

15, 9 *At si cera*) Gesnerus malit, *Ac*. Neque enim adversativæ locus esse videtur.

15, 10 *Si qui tandem pullos continent*) In his *tandem* esse

Digitized by Google

oportere *tamen*, ut ante Aldum fuerat in excusis, etiam abſque Pontedera facile tibi perſuadeas.

15, 10 *Fumus etiam in aditu loci*) Vocem *aditu* floccipendit Pontedera, cum habeat a prioribus libris *abdito*, quod poſcit res ipſa.

15, 13 *Optimi saporis*) Schoettgenius cenſet vocem *optimi* gloſſema eſſe τῷ *primi* MS. Lips., quæ deinceps ab imperitis librariis in textum recepta ſit: nam antea memorabatur *mel ſecundæ notæ*.

16, 2 *Pars ſuperest*) Multo melius hoc Aldino eſſe Jenſonianum *ſubeſt*, quis non videt? ſiquidem de olerum cultu continuo ſe ſcripturum auctor pollicetur.

IN LIBRUM DECIMUM.

PRÆF. 1 *Quod nunc perſolvo*) Ab Aldi officina lenociniis omnibus referta hæc egredi, nullus dubitat Pontedera. Priſca & vera Columellæ ore prolata habemus in Varietate. Mox, ſi Codicibus primiſque Editoribus intemerata fides manet, Aldino *inſigniter* ejecto *ſegnis ac* in ſuam ſedem reſtituendum eſt.

1 *Pauperibus*) Hanc vocem ex gloſſa adrepſiſſe Barthius arbitrabatur; ſed neceſſariam eſſe, cum Geſnero recte ſenties. Pauperes enim ait Columella priſcæ frugalitatis temporibus iiſdem dapibus epulatos, quibus divites, cum nec hi aliis uterentur, quam quarum copia illis etiam fieri poſſet.

3 *Poſteris poſt ſe*) Nonne qui aliquid *poſteris* relinquit, *poſt ſe* id relinquit, & contra? Alterutrum ergo vacare, & primum quidem, quod primæ Editiones neglexerunt, bene obſervat Pontedera. Attamen *poſt* omittit Ms. Politiani.

4 *Speciose confici*) Iſtud *confici* Lapponica nive frigidius judicat, ideo eximit vetuſtoque *conſpici* locum explet Cl. Pontedera.

VERS. 6 *Numeroſo... horto*) Geſnerus contra Barthium pro *numeroſo* hic intelligit amplum, laxum, in multas areas definitum.

21 *Mitis ferulas — æqua*) *Mites* pro *mitis* reponendum cenſet Morg. I, 53. *Æque* autem pro *æqua* præferebat Buchnerus, itemque Heinſius, ſcilicet jungendum cum *rubi*.

Terga

Terga denique *rubi* dicuntur (credit Gesnerus) de connexis inter se & implicitis fruticibus: quæ vellere quasi quodam & tergore telluris partem obducunt, ut vers. 7. de cespite. Pro *terga* Barthius ad Claud. p. 1018 legi vult *sata*, quo nihil opus est.

26 *Ne gravis hausturis*) Jo. Frid. Gronov. ad Liv. 24, 34 hunc versum ita legit: *Ne gravis hausturo tolleno tibi ilia vellat*, quo loco *tollenonem* pluribus vindicat.

32 *Arboris antiquæ*) Nonnullos doctorum hunc versum omittere a Barthio didicimus. „ Et sane speciem quamdam, ille „ ait, insititii præ se fert, ut quod ordinem dicendi paullo „ acutiorem voluerit facere planiorem, nec demtus quic„ quam sententiæ abstrahit. "

34 *Puero, prædoni*) Buchnerus conjungi vult *puero prædoni*, & comparat Ovid. Fast. 4, 589. Sed quorsum deinde *falx*? quærit Gesnerus. Verum non est lux accendenda Priapo.

46 *Defossa madebit*) Gesnerus ipse, nedum Pontedera, legi vult e Cod. Mediceo *defessa*, prætereaque *madescit*. Potest tamen etiam *madebit* ferri. Certe *defossa* sententiam pervertere palam est: si enim ante autumnum defossa erat terra, iteranda erat autumno, non prima vice, si pluviis madida, effodienda.

73 *Summoque frequentia*) De his verbis magna inter Criticos dissensio est. Pius malit, *summoque frequenti* vel *ferventi*. Schoettgenius legit, *& summo frondentia*. Buchnerus *& summo fœtentia* spurce delectatur. In mentem etiam venerat Gesnero legere *ferventia*, idque exponere ex vi verbi *fermentare*. Pontedera denique receptam lectionem vel ob claudicans metrum damnat, & e Lips. libro reponit: *& summo frondenti cespite mista*; quibus receptis carmen ac sententia optime constant.

77 *Torpentia frigora*) Vetustum *frigore*, quod male mutavit Aldus, restituit Pontedera. Etenim *torpentia* vel ad terræ *viscera*, quod prope videmus, vel ad *æquora* refertur.

81 *Satures*) *Saturet* rescribendum esse censet Pontedera, ut libri ante Aldum omnes habebant.

84 *Fesso — novali*) Prætulisset Gesnerus *fisso* marris nempe & bidentibus; nam sermo est de horto primum instituendo. Sed potest fortasse *fessum novale* etiam dici locus aridus, cujus *jejunia saturanda* sunt.

89 *Fracti dente ligonis*) Non potest concoquere Gesnerus *fractum ligonem*. Itaque aut *tracti* legeret (quam vocem cum *fracto* confundi ad Fabrum observatum est) i. e. cum

Digitized by Google

mora quadam & tractu sublati & retroacti, ut tanto majore impetu demitti & profundius intrare terram possit: vel *forti dente ligonis*, h. e. fortiter impresso. Sed forte *fractus* ligo vocatur, quia ferramentum illius ad angulum recto proximum inflexum & infractum est.

91 *Quoque trita solo*) Aldinum hoc est; Columellianum vero illud Varietatis: *tritum solum*. Sic judicat Pontedera.

96 *Pangite tunc varios*) Hos mendosissimos versus ita emendat Nic. Heinsius ad Ovidium II Artis, v. 115. *Pangite tunc varios, terrestria sidera, flores. Candida leucoia, & florentia lumina caltha, Narcissive comas, & biantes apta leones Hora seri*. Primam partem emendationis Heinsianæ, quam in mentem non sibi tantum venisse confirmat, cum primum Politiani lectionem inspexit, sed nemini non paullum in his litteris versatiori arbitratur venire, recipere nihil dubitavit Gesnerus. De aliis vero nihil mutare ausus est.

99 *Virentia lilia*) Cogitabat Gesnerus an non legi posset *nitentia*. Si *virentia* servare velis, intellige cum Cl. Schoettgenio non viridia, quia cana sunt lilia, sed recentia, & succo nativo plena, ut ad Pall. 6, 17 notatum est.

101 *Pallet humi — frondet purpura & auro*) Pro *pallet* Heins. ad Petron. c. 30 frustra mallt *pullat*. Deinde, *frondent purpura & auro*, *ponantur violæ* &c. videtur legendum Ursino.

102 *Nimium*) Mavult Heins. *minii rosa plena pudoris*, vel *minio pudore*; & advocat Buchnerus ad h. l. *auroram pudoricolorem* Nævii.

105 *Armantque puellas*) Quidsi *animant*? *Armant* magis probaret Gesnerus, si de remediis amoris sermo esset. Sed fortasse præter disciplinam Ovidii istud monere voluit Columella.

107 *Et quæ Sicca legit*) Hunc versum vel ad superiora, de bulbis scilicet, vel ad sequentia de eruca referendum putat Schoettgenius, quamvis in posteriore explicatione genus pronominis sibi adversetur. Ingeniosam & certissimam interpretationem agnoscit Gesnerus, si vera lectio sit *Sicca*, in primis cum pronomen neutrum ad *semina* queat referri. Verum in alia omnia antiquissimos libros abire observat. *Scilla* vel squilla ἀφροδισιακὸν & ipsum, ut totum bulborum genus. Sed ita *legit* vix servari potest. *Venit* Editionis Juntinæ verendum, ne sit ex conjectura, & tamen vix convenit cum *obruta*. Quidsi *jacet* vel *latet*?

112 *Infractis spicis*) Pro *infractis* Gesnerus malit *infartis*. Constat enim caput allii spicis pluribus confertis sc. infartis.

113 *Quæque fabis*) Versus haud dubie corruptus, quem rectissime a Gulielmo Pellisserio emendatum ait Turn. 17, 22 extr. hoc modo: *Ulpica, quaque habilis beta est fabrilibus escis*. Intelligi ita versum posse certum est. Sed si ingenio tantum Pellisserii debeatur, bene ait Gesnerus, parum id ad Columellam, cum longissime ab scriptura vulgata abeat. Cæterum *betas* etiam *fabrorum prandia* vocat Martial. 13, 13.

115 *Sociata*) Gesnerus nescit an non præferenda sit antiqua lectio I. B. R. *satiata*.

121 *Victura saporem*) Si *victura* retineas, intelligendum est quo sensu illud Virgilianum Ge. IV, 102 *Et liquida, & durum Bacchi domitura saporem*. Sed rectius leges, judice Gesnero ipso, ex Lips. *jutura*, ut ex Cod. antiquo legit etiam Nic. Heinsius ad Sil. 7, 354 apud Drakenb. itemque ad Vell. 2, 120, 4, quod maxime probat & Cl. Morg. I, 54. Sententia vero est, rutam ad juvandum, id est meliorem efficiendum olivarum saporem, utilem esse.

125 *Fugarum*) Pius legebat *focorum*, Ursinus *rugarum*, quod irridens alterum probat Barthius. Morgagnus II, 9 propendet ad Mediceam lectionem hic a Gesnero receptam, & *fugas* cum Buchnero fugitivos intelligit, quorum ea præcipue pœna ac nota. Lipsius totum hunc versum rescribit: *Deletura quoque est fronti data signa focorum*, quem in veteri Codice esse Jos. Scaliger Auson. lect. 1, 21 testatur. Denique Jo. Rhodius etiam conjecturam adfert suam: *Deletura quidem furca fronti data signa*.

130 *Cesposo litore*) Scaliger ad Culic. Virgilii v. 24 corrigit *Thesproto*. Certe vox *cesposus* nemini arridebit, quippe quæ analogiæ linguæ latinæ contraria est, in qua adjectiva in *osus* a casibus obliquis derivantur, ut adeo dicendum esset *cespitosus*. Verum Gesnerus putat *ceposo*, in quo consentiunt fere Mss. & Editio antiquissima. Superest, ut aliunde constet, ceparum ferax fuisse illud litus, de quo nihil dicere habemus.

145 *Adoperta*) Gesnero magis placeret *adaperta*, quod ipsius etiam Columellæ verbum est: add. v. 239. Neque tamen ille mutavit, cum *adoperta* de statu præcedenti possit intelligi.

152 *Aggere præposito*) Melius intelligeret Gesnerus, si legeretur *reposito*; & metuit nequis *præposito* scripserit, quod putaret *re* syllabam produci non posse: quod aliter se ha-

Digitized by Google

bere post alios ostendunt Broukh. ad Prop. 4, 8, 44, & Drakenb. ad Sil. 1, 309. Porro *reponere* hic eum intellectum habet, quem *regerere*.

154 *Loco siccos*) Ms. Lips. lectionem longe hic præfert Pontedera.

158 *Cupiet se nubere*) *Denubere* ex antiquis impressis, Codicum etiam fide nixis, absque ulla hæsitatione reponit Pontedera.

180 *Tristia quæ relevat*) Ursino videtur legendum *relevet*.

181 *Altera crebra viret*) „ An *altera crispa viret?* Quod explanavit noster 11, 3, 26. " Pontedera.

187 *Cypros item Paphio*) *Paphie* legendum videtur Ursino, quod vel verum esse putat, vel vero simillimum Gesnerus. Idem Ursinus hunc versum laudat, quasi legeretur *jam*, ubi nos *item*.

191 *Premit ferali*) *Februali*, quia lupercalia mense febr. celebrabantur, mavult legere Fruterius Verisimil. 2, 19. Sed lectio nostra ab omnibus Codicibus approbata, non est repudianda. Eodem mense fiebant parentalia i. e. sacrificia inferis diis: hinc & *feralis* dicebatur.

193 *Tuque suis Paphien*) Elumbis versus Gesnero videtur (& cui non?) indignusque elegantia Columellæ, qui forte scripsit, *Tuque tuis Paphien*, *Paphie*, *depange Calendis*. Tu sc. *Paphie* vel Paphia Venus, *pange Paphien* lactucam *tuis* Calendis h. e. Aprilis. Repetitio vocis *Paphie* fecit, ut aliquis, ne deciperetur lector descriptorve, adscriberet *iterum*: quod deinde extrusit ipsam vocem, cujus servandæ causa adscriptum fuerat.

201 *Pellicit*) Lipsiensem lectionem *polluit* a sciolo quodam monacho esse, qui omnes concubitus, sive legitimos, sive minus, pollutiones dixit, non absone putat Schoettgenius.

206 *Depluit imbre*) Pro *depluit*, qui sibi non placet, antiquum excusum *defluit*, quod & in Codicibus custoditur, rescribit Pontedera.

210 *Extimulet*) Hos versus, quos mendosissimos vocat, ita scribendos ait Heins. ad Ovid. A. A. 1, 563.

Exstimulet vatem per Dindyma casta Cybeles
Perque Cithæronem, Nyseta per juga Bacchi,
Per sua Parnasi, per amica silentia musis
Pierii nemoris Bacchea voce frementem,
Delie io Pæan; teque Evie Evoe Evan.

236 *Nec Phœbo grata*) In Fabriano thesauro nescio unde pro *grata* legitur *ingrata*. Concinnum id quidem videtur, in-

quit Gesnerus, sed non usque quoque verum, nisi forte in iis, qui amplificare vocem luculentis haustibus student.

244 *Tempus baris satio*) Neque *baris*, neque *aris* sorbere & percoquere potest Pontedera. Quare conjicit: *tempus api satui*; hujus siquidem cultum diligentissime auctor lib. 11 prosequitur, dum quæ carmine complexus est, soluta oratione retractat, ejusque sationem optimam esse post idus Majas usque in solstitium, quo tempore punica arbor floret, confirmat. Arum autem, si modo inter olera cultum unquam nactum est, extremo autumno prodit, exarescit prima æstate, antequam punica malus florem emittat. Verum quis adeo stipes illud severit, quod ubique sponte nascitur, quodque palatum propter acrimoniam respuit?

245 *Graciliqùe — cumino*) Ms. Pol. habet *camino*. Si in victu usi essent tenuiores melanthio, *gracilem caminum* interpretarer, ait Gesnerus, focum angustum & obscurum, qualis est eorum, qui ferias esuriales sæpe agunt: & quærat forte aliquis præsidium ei interpretationi ex illo Plauti Rud. 5, 2, 39. *Num gith frigefactas?* Sed nimis hæc infirma. Superest, ut *melanthia grata cumino* explicemus interim *similia*, donec meliora nanciscamur.

250 *Achrados*) *Achradas* legi vult Ursinus accusandi casu; sed posse etiam esse genitivum a vepribus pendens, recte observat Gesnerus: numerosiorem ita versum & minus hiantem, intelligent, qui habent aures.

258 *Phrygiæ loti*) Nulla est arbor hujus nominis, nec hic stirps aquatica cogitari potest. Similiter nulla est apud veteres mentio herbæ *lotæ*, ut prisca lectio accipi debeat. Itaque Cl. Pontedera credit legendum *caltha*, quæ & paulo ante cum leucoiis jungebantur.

261 *Adoperta*) Quidsi hic etiam, Gesnero auctore, legendum sit *adaperta*? Certe melius congrueret ita cum reliquis, *violaria solvunt oculos adhuc conniventes*, *oscitat leo*, ipsa rosa *odorem miscet*, quod magis quidem fit aperto flore, quam clauso. Ipse *virgineus rubor* magis convenit *adapertis genis* quam *adopertis*. Res levicula est; sed de poetæ ingenio & decore agitur. Cæterum a primis Editoribus *præstat* loco Aldini *præbet* cum Pontedera desumere ne recusa.

277 *Aptate*) Gesnero magis placet Mediceum *artare*. R & P frequentissime, quia facillime, ob figuram cognatam, miscentur.

284 *Arguto gramine*) *Argutum nemus* intelligunt omnes ven-

tis agitatum stridens. Sed an de *gramine* idem dici queat, dubitat Gesnerus; mollius enim videtur, quam ut efficere murmur aut stridorem quemcumque possit. Itaque cogitabat *carmine* vel *murmure*. Sed hoc nimis abit a scriptura recepta, illud forte duriusculum & ἄχυρον.

287 *Rosa mitescit*) Sic emendavit Beroaldus. Ante, claudicante licet versu, legebatur *nitescit*.

329 *Duros — imbres*) Buchnerus malit *diros*. Sic Horatius *dirum grandinem* dixit, quo fortasse an respexit noster. Nihil tamen ausus est mutare Gesnerus, cum grando nihil aliud sit quam imber gelu induratus. Ita etiam vetus Comm.

344 *Caput — aselli*) *Equæ* vel *asinæ calvariam* commendat Pall. 1, 35, 16. Hinc recte Scopa Collect. 1, 27 quem hic laudat Almeloveenius, legendum conjecit: *Nunc caput Arcadicæ — asellæ*.

347 *Præcinxit*) Ita ex Pall. & Plin. reponere ausus est Gesnerus, invitis libris omnibus, sed non invito, ut sibi persuadet, ipso, si viveret, Columella.

354 *Innatave laris*) Quidsi *lari* legamus, ait Gesnerus, & intelligamus focum, cui innascitur sive adhærescit favilla? Pall. lib. 1. commentarii vicem præstat, cum nominat *ex cameris fuliginem*; & clarius ipse noster 11, 3, 60.

373 *Jam rhamni*) Locum *rhamni* hic non habent; nam non sunt in oleribus, quibus vescimur. *Tamni* legendum esse docet Pontedera. Tamnus a nostris bryonia nigra dicitur, ejusque caulis tenellus in rusticas cœnas adhuc legitur, & *tanno* antiqua consuetudine appellatur.

374 *Hirsuta sepes*) Vitiosum esse *hirsuta*, sive ad *rusco* referas, sive ad *sepes*, (alterum namque grammatici, alterum poetæ non ferrent) nec *hirsuto* legi posse, quia *rusco* non convenit, rectissime Pontedera animadvertit. *Tyrsuto*, quod vidimus Editiones priores habere, rei valde accommodatum videtur, ut idem Cl. vir post Pomponium autumat: nam thyrsus in novello rusco, similibusque herbis idem est ac in corruda asparagus, in vite alba flos silens, quæ omnia condiri solent, & generatim thyrsi dici, ut auctor est Plinius lib. 19.

407 *Expositi*) Salmasius sequentem in modum legit & distinguit: *At nunc exposito patriæ discrimine, læta Ambrosios præbent succos*. Deinde addit: *Exposito discrimine patriæ*, exuto ac deposito patriæ veneno. *Exponere* pro deponere tralatitium.

410 *Persica malo*) *Præcoqua* ex Plinii loco post Salmasium &

Digitized by Google

Ipse Gesnerus hic legendum esse putat, ut Pall. Nov. 7, 6. Sed contra omnes libros nihil audet.

411 *Tempestiva manent*) Erratum hoc cum cæteris Aldinis collatum leve, per se vero perpensum, maximum judicat Pontedera. *Madent* enim poma cum mitescunt; quippe maturitatis signum est, cum humore multo referta sunt naturalem amplitudinem nacta. Quid erat igitur, propter quod vetus impressum in novum commentum verteretur?

414 *Caunis æmula Chiis*) *Caunia* videtur legendum Ursino. Et sane nominativo opus est arboris fici epitheto.

418 *Scissa Libysca*) Ita habent omnes libri; sed rectius est haud dubie *Libyssa* MS. Sangerm.

435 *Arvorum cultus*) Utrumque despicit ac rejicit Cl. Pontedera & hoc Aldinum, & Jensonianum *agrorum*. Recte enim cogitat *hortorum* esse oportere, quorum cultum in principio Carminis se traditurum pollicitus fuerat Columella.

IN LIBRUM UNDECIMUM.

„ Poterat hic liber *Villicus* inscribi non minus, quam *Villica*
„ nomen ei qui sequitur impositum est, quem huic quasi
„ παράλληλον esse voluit. Placet idem cel. Morg. 1, 58.
„ Add. Col. 12, 18, 1. "

C. 1, 1 *Complurium studiorum*) Ut nunc est hic locus, habere inconcinnum quiddam, & a dilucida facilitate Columellæ alienum, videtur Gesnero. Viam emendandi aperit Mediceus Codex pro *agricolationum* legens *agricolarum*. Quidsi *studiorum* una syllaba augeamus, totumque locum instituamus ita, *complurium studiosorum* (vox illi ævo familiaris pro philologo) *& præcipue agricolarum sermonibus instigatus*. Ante quam Medicea sibi scriptura innotuisset, conjiciebat idem Gesnerus pro *instigatus* legendum *institutus*.

1, 1 *Excudit mibi*) Ursinus jam, &, observante Almeloveenio, H. Junius *extudit* conjecerant; idemque in mentem venit Gesnero, quod firmatur ex MS. Sangerm.

1, 6 (*Nam est difficile erudire*) *Omnes* aut simile quid excidisse suspicatur Almeloveenius, quem falli non suspicor, sed certum ego scio. Plures vult Columella eodem tempore in disciplinam tradi, ut vel *unus ex* illis *multis*, si de

pluribus propter difficultatem rei id sperari non possit, consequatur scientiam. Dicit autem in genere esse *difficile erudire*.

1, 10 *Pepererit*) Omnino rectiorem putat Gesnerus scripturam Mediceam *peperit*. Sequens *oportuerit* forte occasionem dedit conformandi ad illud verbi prioris. Sententia apertior erit, si pro *nisi* substituas, *sed forte; reverentiam* autem hic intelligas *pudorem*, *ὄκνον*, *cunctationem*.

1, 13 *Somniculoso pluri effugiunt*) Ut insolentiam constructionis evites, lege cum Mediceo *officiunt*, vel, quod magis Pontederæ placebit, *somniculosum* ex antiquis excusis rescribe. Tum ex eisdem *dederit* pro *dediderit* reponas velim.

1, 15 *Agilem atque industriam*) Ursinus legit *atque navam industriam*: nam sine voce *navam* sententiam non constare sibi videtur. Sed vir doctissimus hallucinatus est. Ad *operam*, commune substantivum, *industriam* non minus, quam *negligentem* refertur.

1, 16 *Meretricandi potestas*) Gratias habeamus Ursino, qui *meretricandi* primus rejecit, etsi male emendavit *meridiandi*. Optima lectio videtur Pontederæ *mane tricandi*. *Meretricandi* verbum Gesnerus credit fratrem aliquem bonum substituisse, qui melius, quid *meretricari* esset, intelligeret, quam quid *tricari*. Auxit suspicionem illius, quod de venereis amoribus præcessit. Attamen hoc uno testimonio verbum *meretricor* in lexicis fulcitur; quod si corruat, nihil amittit latinitas, cum habeat *scortari* & *lustrari*, quibus idem significatur.

1, 21 *Sagatis cucullis*) Cum cucullus potius appendix quædam sit *sagi* aut alterius cujusquam vestis, haud abs re suspicari Gesnerus sibi videtur scriptum a Columella *sagis cucullatis*. Quin ita jam visum Buchnero, Ferrario & Morgagno Ep. 1, 1.

1, 22 *Ergastuli*) *Ergastulis* legi vult Ursinus. Nimirum ut jungatur cum verbo *vineta*, & incisum illud tollatur.

1, 28 *Caput semel est*) Legendum arbitratur Gesnerus, *caput est*, *semel fuisse*.

1, 28 *Quæstum resarciat*) Ut membrum integrum sit, post *quæstum* verba *præteritorum temporum* Pontederæ desiderari videntur.

1, 32 *Pingui Minerva*) Libenter Gesnerus *quantumvis* ad Minerva adjungeret hac sententia, *pingui quantumvis M.*

2, 5 *Significatur hiems bipartita*) Cl. Pontedera ita distinguit & legit: *significatur. Hiems bipartitur.*

2, 7 *Dum hæ regelare sinuntur*) Ex primis impressis neminem latere vult Pontedera legi oportere *hæ regelata siccantur*; quippe convenit inter peritos, neque gelu rigentes materias, neque madidas ferro esse tangendas.

2, 9 *Far vernaculum*) Forte *vermiculum*. Vid. ad 2, 6, 3.

2, 13 *Per quadrata*) „ Quidsi rectum sit *perquadrata* conjunctim scriptum, significetque exquisite vel ad unguem „ quadratam? " Gesnerus.

2, 18 *Vitiaria — oportet*) Omnia hic, si Pontederam audias, ad veteres Edd. corrigenda, & novitiæ Aldi lectiones rejiciendæ. Sed ut integra sit Varietas, quam sequaris, dele *quoque* post *Sarmenta*, & pro *egerere* lege *egeri*.

2, 21 *Cum grandine & nimbis*) Vetustum *nivibus* hic repone, nisi tibi, ut Aldo, eas cadere primo vere portentum videtur tam insolens, & præter naturæ leges inauditum.

2, 34 *Nonas Aprilis*) Vitium operarum hoc est, admonente Pontedera.

2, 36 *Ver bipartitur*) *Bipartior* h. l. usurpari deponentium more, sed passivum esse, autumat Pontedera. Verum quid si *dies* dicatur *bipartiri* ver? & numerus XI. *undecimus*, non *undecimo*, explicetur? In participiis præteritorum (cum Gesnero dicam) facile admiserim passivam significationem: in aliis temporibus non item.

2, 44 *Pecoris nati aut amissi*) Putidum Aldinum hoc est. Cur *amissi*, e quo fructus nullus capitur? Restitue cum Pontedera vetustum *ut multi*, vel mecum *aut multi*, & intellige rationem agnorum hædorumve, qui nati sunt, aut lactis, quod mulctum est.

2, 46 *Si* (*non*) *opere* &c.) Τὸ *non* recte omitti ab antiquis Editionibus I. B. R., & qui non dissentit Lipsiensi Cod. & Mediceo, Gesnerus arbitratur. *Si opere victi sumus*, ut plus operis fuerit nimirum superiore mensis parte, quam perfici a nobis potuerit, id nunc revocandum est.

2, 46 *Tertiatur una, lirantur*) Male interpungebant omnes ante *lirantur*, & ὑποστιγμὴν ponebant post *opera una*.

2, 46 (*Cum in subacta — sulcantur*) Hæc verba vel glossam putat Gesnerus verbi *lirantur*, vel si ab auctore profecta, loco mota a librariis. Cæterum hic actus *lirandi* distinctius explicatur Varr. 1, 29, 2.

2, 48 *Iteratus esse debet. Ante* &c.) Hæc fœde divulsa jacere autumat Pontedera, qui sic vult interpungi: *iteratus esse debet ante solstitium. Pabulum* &c.

2, 50 *Ad Cal. Majas*) Gesnerus legi malit, *a Calend. Majis*.

Sed longe alia & gravior est de his Cl. Pontederæ expostulatio: nam primo obtutu vitiosa se ostendere; vitiosiora tamen deprehendi, si cum libro IX conferantur, asserit, vultque omnino rescribi *ad Cal. Novembres*.

2, 52 (*Nono Calendas* &c.) Quæ uncis inclusa vides, insititia videntur Cl. Pontederæ, & horum locum obtinuisse primum Caniculæ ortum.

2, 52 *Occidere clare*) „ Quid est *occidere clare*? satin' salvæ? " Gesnerus.

2, 60 *Si perexilis est, vel rara* &c.) Multo his novitiis meliora sunt vetera: *si perexilis est terra, vel rara ipsa vitis — spargantur, ita occantur*; quippe, observante Pontedera, exile solum hoc velut pabulo gliscit, dummodo rara sit vitis; nam si densa, quoniam arando uva discutitur, & laceratur, serere non expedit.

2, 67 *Virescere*) Mirum sane. Virescunt enim profecto uvæ ante aliquanto quam quemcunque alium colorem accipiant. Quid si, Gesnerus inquit, confusione quadam literarum *virescere* nunc legitur pro *mitescere*? quod proprium in hac re verbum esse constat.

2, 67 *Propter intemperiem*) Ursino legendum videtur: *propter intemperantiam soli*.

2, 69 *Non patitur*) *Patiatur* legi malit Ursinus; & recte putat Gesnerus: nam longum nimis esse videtur, hoc patitur ad *potest*, quod præcedit, referre. Porro in his antiqua *æstuante — protegantur — præcipi*, sc. præoccupari, germana censet Pontedera, Aldique asseclas ignavam turbam appellat.

2, 71 *Consueverint*) *Consueverit* vult Ursinus; at siquid mutare liceat, malim cum Gesnero *condiri — consueverunt*.

2, 71 *Farraginaria*) Verborum monstrum hoc est, quod coaluit e *farrago ordearia* vel *ordeacea*, ut est l. 2, 11, 1 & hoc ipso capite n. 99. Sed si *farrago ordearia* hic recipitur, post grammatici hirtis superciliis *siliqua* scribendum esse exclamabunt, ut par fiat ratio cum *farrago ordeacea, vicia, & conseruntur*.

2, 82 *Elices sulcosque aquarios*) Idem esse *elices* ac *sulcos aquarios* cum testetur auctor 2, 8, alterum inutile Pontederæ videtur. Si quis tamen utrumque retinere velit, legat: *elices, sulcosve* &c.

2, 86 *MCCCCXL*) Antiquæ Editiones unum C male omittere ait Gesnerus: nam in jugero pedes quadrati sunt 2880.

2, 88 *Septimodecimo Calend. Decemb.* &c.) Codicis Lipsien-

sis auctoritas te ne his decipiat, Pontedera monente, cavebis: abundant enim, quæ die hinc tertio traduntur: *Quintodecimo Cal.* &c. Idem Cl. vir jam ostendit ex Eudoxo XVII Cal. Decembr. exoriri mane Fidiculam, & postridie ex Pseudoptolemæo Leoniceno spirare Aquilonem aut Austrum cum pluvia.

2, 90 *Sed etiam longis noct.*) Quidsi legamus, ait Gesnerus, *de longis noctibus*, ut significetur, partem noctium esse adjiciendam diebus?

2, 94 *Brumale solstitium — significat*) Hic desiderari quod significatur putat Morgagnus, & quid sit disputat Epist. I, §. 59.

2, 100 *Paleas ex arvo*) *Ex ervo paleas* post Ursinum conjicit Gesnerus.

2, 101 *Quod ex semodio macerato exierit*) Ab Aldo scito emanasse *exierit*, quo elegantius esse antiquum *exegerit* censet Pontedera: nam id de mensuris & ponderibus dicitur. Scilicet cum lupini macerando augeantur, non quantum ad macerandum sumsimus, sed quantum maceratum semodium implet, bubus singulis præbendum est.

3, 1 *Quæ suis quibusque temp.*) *Quæque* legendum putat Ursinus; & stat sane pro illo consuetudo emendate loquendi.

3, 2 *Lapides — poscat impensa*) *Lapidis — impensam* ingeniose conjicit legendum Ursinus. Vulgatam ita intelligebat Gesnerus, neque *impensa* vel sumtus *supra dignitatem* negotii magnus *poscat lapides*: h. e. neque operæ pretium videatur, in rem non minus fructuosam tantam impensam facere, quantam postulat lapideus murus. Sed ut dura vulgata lectio, ita contorta mihi videtur Gesneriana interpretatio.

3, 3 *Immensis temporibus*) *Infensis* vid. leg. Ursino. Sed siquid mutare liceat, malim cum Mediceo pro *temporibus* rescribere *operibus*.

3, 5 *Ruborum*) Hanc vocem abundare Ursinus arbitratur.

3, 8 (*Prius*) *eligi*) Includendum τὸ *prius* judicabat Gesnerus; sive abundans, sive corruptum id esset, ante quam Medicea scriptura, quæ illud omittit, sibi innotesceret.

3, 9 *Inordinandi*) Vereor & ego post Gesnerum, ut proba vox sit, neque adeo illa uti ausim, etsi in lexicis meis prætermissam non video, ut in suis viderat Gesnerus.

3, 15 *Cepæ capitula*) *Cepe*, *inula* legi vult Ursinus; nam *capitulum* pro *inula* mendose scriptum censet.

3, 24 *Cujus depressæ plantæ*) Ursino vid. leg. *cujus depressa planta*. Sed ita *tenuerit* etiam una littera minutum po-

ni deberet. Gesnerus vero sublato inciso, quod erat post *plantæ*, & reposito post *tenuerint*, blandiorem fecit huic loco medicinam. Singulares voces ad *brassicam* pertinent, plurales ad *plantas*.

3, 26. *Et finibus*) Editi omnes consentiunt in *est* pro *&*, quod apertum sphalma esse vel absque Gesnero quis non videt?

3, 29 *Sinapi atque coriandrum* &c.) Hujus loci primum emendati sciant eruditi gratiam habendam Cl. Pontederæ, quem secutus est Gesnerus.

3, 33 *Releget*) Sanum non esse hoc verbum post Gesnerum ausim confirmare; sed quomodo locus sanari possit, non comminiscimur. Quid si tamen *liget*, quod Florentiæ legi notavimus in Varietate, ortum sit vitio dictantis ῥωβιχώτερῶ ex *riget*? Pontedera libentius faceret *rediget*, quod dum sententiæ convenit, veteri scripturæ utique non adversatur.

3, 35 *Rarissime*). *Rarissima* Ursino magis placet.

3, 39 *Transmarina cunila*) Fœdata est lectio ob hoc stirpium monstrum, quod sic destruit Pontedera: *Thymum*, *ros marinus*, *cunila* &c.

3, 40 *Aquam medicare*) Optime uno Lips. Codici contra reliquorum omnium testimonium morem gessit Gesnerus. Utinam ita sæpius fecisset vir quidem doctissimus, sed meticulosus, & magis auctoritati obsequens quam rationi! Hanc unice divam, ut philosophi habent, ita nostri ævi philologos habere velim. Cæterum si quis non bene cohærere putet ista, *contundi oportet — atque ita pinsito — medicare*; ille *medicari* legat. Sed idem etiam paullo ante n. 38 verbis *differre* & *aggerare* accommodet, quod sequitur *rumari*, legatque *rumare*.

3, 42 *Suaque de sede partienda*) Si vera est hæc lectio, de quo dubitat Gesnerus, significaverit forte *de sede*, in qua conjunctæ fuerant plantæ, *partiendas* h. e. dividendas & disserendas esse. Porro illud *de* Pontedera Aldo remittit, & ex Lips. Codice *patienda* accipit.

3, 43 *Spongias appellant*) Observari merentur scriptionis varietates *fongos* P. *sphongias* Juntt. quas suo loco indicare debuimus. Ita lapidis genus, quod Palladio 1, 10, 3 est *spongia*, in epitome Vitruvii cap. 9. *fungia* dicitur.

3, 43 *Bene madidum*) Hoc non poscit asparagus. Itaque & *madidum* Aldo remittendum, pro quo vetustum *validum* cum Pontedera repone.

3, 46 *Scopiones*) „ An *scipiones* h. e. styli jam arefacti sive

„ caules. “ Ponted. Sed vulgatum post Burmannum ad Petro. c. 22 ex Palladii ll. cc. tuetur Gesnerus.

3, 46 *Relaxa humo*) „ An *relaxata*, ut Varro 1, 27 & ad „ *opus faciliores relaxatas*. Illud enim *relaxa* adeo singu- „ lare est, ut id unum exemplum latina Lexica adducant.“ Gesnerus.

3, 46 *Fiat* (*radix*)) Vox *radix* videtur abundare Ursino. Recte, ait Gesnerus; ad stilum enim pertinet *crassitudo*. *Radicem* peperit vicinia, vel lemma in margine positum.

3, 56 *Deletis radicibus*) Antiquius vitium hic insedisse notat Pontedera, quod vel mediocriter attendentibus manifestatur. Res agenda ex Kal. Nov. hiemali autem tempore radices perennes modo deleri possunt: sed ut deleantur, legi debent & extra hortum portari, ubi deinde exsiccatæ vel comburuntur, vel alio modo exterminantur. Propterea emendat: *delectis radicibus*, cujus lectionis vestigium est in MS. Polit. & *lectus*.

3, 60 *Id quoque ut vitetur*) Sic vulgo legitur, quasi alia mala præcedant, quod non est. Itaque cum Pontedera rescribendum e MS. Polit. *idque ut vitetur*.

3, 62 *In area*) „ Quæ nimirum pars arvi est ad trituram „ quotannis parandi: cum autumnali pluvia madescat, at- „ que deinde, ut reliqua pars agri, aratro vertatur. Inter „ ipsam paleam inspergi volunt semen, credo, ne ita faci- „ le ab avibus & ventis auferatur, tum ut vel ita leviter „ tecta tanto facilius germinent. “ Gesnerus.

3, 64 Περὶ ἀντιπαθῶν) Περὶ ἀντιπαθειῶν legit Ursinus, quod rectum putat Schoettgenius. Scripsit enim Democritus περὶ συμπαθειῶν & ἀντιπαθειῶν, quod opus hodie non extat; fragmentum tamen ejus, a G. C. Goetzio, in aliqua Italiæ Bibliotheca inventum, edidit Fabricius Bibl. Græc. 4, 29 p. 333.

3, 64 *Quæ in menstruis est*) Barthius ad Stat. Thebaid. 6, 217 hunc locum ita emendat: *quæ in primis menstruis est*, idque probat partim ex carmine, ubi legitur v. 359 *Fœmina quæ justis tum primum operata* &c.

3, 65 *Argumenta subjeci*) Ergo, ut facile concludit Gesnerus, hic desinere voluit Columella: ergo ipse lemmata fecit. Utrum vero ea sint, quæ habemus hodie, ea longe alia est quæstio. Hanc tamen prorsus tollere sibi videtur Cl. Morgagnus 1, 63, pro certo asserens eadem periisse; minimeque dubium illi est, scripseritne mox Columella aliquanto aliter, ut puta *reperiri posset* & *faciendum esset*.

Digitized by Google

IN LIBRUM DUODECIMUM.

PRÆF. 2 *Alterutrum*) *Alterum* videtur Urſino. Geſnerus potius in poſteriore membro deſiderabat aliquid, & legendum putabat, *alterum intus, qui tectis* &c.

2 *Atque cuſtodiret*) Abſunt hæc verba a Cod. Lipſ. & commode quoque abeſſe poſſunt, judice Schoettgenio. Nam hic tantum de adquiſitione facultatum agitur, de earum autem cuſtodia agit paragraphus ſequens.

9 *Dignentur — pelliciant*) Hæc, vel de Jucundi latrinis ab Aldo deprompta, vel ab eodem ficta, attoniti ingenii ludibria eſſe, jure pronunciat Pontedera. Quare priorum Editorum & Codicum fide probata ſecurus animi reponit: *dignentur, ſed domi confectæ veſtes faſtidio ſint, perverſaque cupidine pretioſiores maxime placeant*. Vocem *ſedentes*, quam Editiones antiquiores, & ipſi adeo, cum taceat Politianus, Medicei libri damnant, omittendam cenſet poſt Urſinum etiam Geſnerus. Iſte præterea, etſi *pellicere* ex veneficarum diſciplina petitum verbum optime huic loco convenire arbitratur, tamen non diffitetur, vel ipſa ſimplicitate elegantius & Columella dignius vetuſtum *placeant* ſibi videri.

9 *Paucorum dierum tempus*) Hæc quare Aldus ſubrogaverit antiquis illis: *paucos dies*, nemo dixerit. *Sordidiſſimumque* pro *graviſſimumque*, ante Aldum in Columellam receptum, Aldo non relegat Pontedera; tantum ut vitium repudiat; quippe ſordidum non eſt paucos dies in villa manere, præſertim nihil agentibus: ſed grave theatris, circis, conviviiſque aſſuetis.

C. 1, 2 *Complexibus -- fœmina*) *Ita* emendavit Pontedera; idemque Schoettgenio viſum fuerit. Res tam eſt manifeſta, ut ſibi etiam pudentiſſimus Geſnerus mutationem hanc permiſerit.

1, 3 *Quid meminiſſe*) Illud *quid* omnino abundare putat Urſinus, refragante Geſnero.

1, 5 *Diuturna ceſſatione*) Cur Aldus protrahit ceſſationis tempus, quod vetuſtum *diurna* ad brevius ſpatium contrahit?

3, 1 *Deinde* (*ad*) *virilem*) Andr. Schottus Nod. Cicer. 3, 7 ſupplet ex Xenophonte, *ad* bellum *virilem*.

3, 3 *Ipſa ei, qui uti ſolet*) Hæc cum *ponerent* non conveniunt: propter quod priora excuſa bene revocat Pontedera: *ipſa* (iis) *qui uti ſolent*.

3, 4 *Promo*) Sic legendum vidit Geſnerus contra omnes libros, & nemo refragetur niſi qui putet, ignoraſſe Ciceronem aut Columellam, quid rei eſſet ταμίας vel ἡ ταμία.

3, 4 *Loca ſingulis — & cuique ſua*) Cl. Pontedera, quoniam *ſingulis*, & *cuique ſua* cuſtodi & diſtributori repugnant, repetit antiqua: *Loca omnium — ei* (ſive ex Politiani libro &) *omnia* &c. Mox *nobis antiqui* Urſinus emendavit.

3, 6 *Juxta lanificio*) Non diſſimulat Geſnerus, non diſplicere ſibi primarum Editionum lectionem, ubi τὸ *juxta* duo verba *perſequi* & *exigere* conjungit. Si *juſta* legendum, etiam *lanificii* conſequens eſſe videtur: *lanificium perſequitur* quæ ipſa manus accommodat operi, *exigit*, quæ aliis præeſt.

3, 9 *Appendentibus aut metientibus*) Optima eſt hæc emendatio Turnebiana, niſi quod pro *aut* Pontedera malit &. Urſinus ex imperu legebat: *vendentibus aut mutantibus*.

3, 9 *Tonſuris vellerum quoque*) Vetuſta *tonſuris vero earum utique* peſſime deſeruiſſe Aldum vel ſilente Pontedera ego dicerem.

3, 9 *Supellectilem exponant*) Malim cum Geſnero *expoliant*, mutatione in ſcriptura præſertim Longobardica blandiſſima.

3, 10 Νομοφύλακας) Hoc nomine appellare jure poſſis, quos ſapientiſſimo conſilio videmus in Veneta civitate a majoribus conſtitutos legum cuſtodes, publicique fiſci patronos, vulgo *Avvogadori di Comun*, quorum illud princeps munus eſt, ut videant, pareaturne vel legibus, vel edictis principis. Laudat Cicero Græcos de Leg. 3, 29 *apud quos νομοφύλακες creantur: nec hi ſolum literas* (tabulas legum), *ſed etiam facta hominum obſervabant, ad legeſque revocabant*.

4, 1 *Vere maturis herbis atque*) *Fere maturis* (abſque *herbis*) *atque* &c. ex primis impreſſis reſcribendum cenſet Pontedera; neque enim omnes ſationes verno conſummatæ ſunt tempore, cum multæ per ver jumentorum pabuli cauſa, multæ etiam ad hominum uſum ut hortenſia ſerantur etiam per æſtatem.

4, 3 *Perenni aqua*) Delrio apud la Cerdam ad illud Virg. Æn. 2, 270 *donec me flumine vivo Abluero*, vult ita legi hunc locum *perenni alia*; non *aqua*; cum *perennis* a *flu-*

minea non sit distincta. Sed acute Gesnerus: Si fluminea etiam est perennis, non omnis perennis eadem fluminea.

4, 4 *Tamen pura*) Quid si *tantum*? ait Gesnerus. Nam pura debent esse omnia, quædam insuper picata: *tn.* hoc est *tamen*, & *tm.* pro *tantum*, sexcenties confusa.

5, 1 *Mellis aceto*) „ Forte legendum *aceti*. Plin. 11, 15. „ pr. *In omni melle quod per se fluxit, ut mustum oleumque, vocatur acetum*. An etiam *mellis* aliquod *acetum est*, sive *mel acidum*? Certe prohibent quantum possunt „ mellarii, ne qua panis incidat mica, a cujus fermento „ scilicet effervescere & vitiari mel putant. " Gesnerus.

5, 2 *Alii nucibus sapineis* &c.) *Nuces sapineas* nullas novit Pontedera. *Sapinus* vocatur atra carpinus; sed ea non fert nuces. Lectio Cod. Lips. non ad Columellam intelligendum, sed ad vitium declarandum plurimum confert. In hac enim compendium habes antecedentium, velut interpretationem in margine positam, & mox inter Columellæ verba collocatam.

6, 2 *Si pessum ibit*) Quod est indicium, ut cum Gesnero explicem, aquam nondum satis imprægnatam sale, adhuc specifice leviorem esse caseo; utendum enim est physicorum formulis.

7, 1 *Ferularum coliculos silentes*) Ita liquida videtur Gesnero hæc emendatio, ut eam in ipsius Columellæ verbis vir alioqui superstitiose circumspectus recte & ordine referri putet. Accusativum poscit oratio sine dubio; ferulæ ipsæ non condiuntur, sed earum coliculi; sibilans litera vocem *silentes* inchoans, præcedentem hausit; circa *ferulæ* & *ferulas* fluctuant libri. Denique *silentes coliculi* qui essent, facile ex eo patescit, quod statim hic *silentem florem* commemorat, teneri scilicet complicatis adhuc & convolutis partibus, quæ quo magis panduntur, tanto duriores fiunt. Paullo aliam viam ingressus est Cl. Morg. 1, 65, post *silentes* aut *flores* deesse suspicatus, aut cum Ursino legendum esse *ferulas*, sicut Juntinum habet exemplar.

7, 2 *Reponuntur — si minus*) Ex locis inferioribus cap. 41 & 55 ita distinguendum censet Ursinus: *reponuntur deinde*; *si tantum remiserint* &c. Nescit Gesnerus, quantum lucis hac interpunctione adferatur huic loco. Melius fecisset, ut eidem Cl. Viro videtur, post *ablui possint* ellipsis illa, Atticis præsertim scriptoribus familiaris, verborum, quæ forte exciderant, *bene habet*, *bene est* vel similia, sequente statim *si minus*. Nimirum, *si tantum remiserint humoris*, (quod a salis conspersione fieri solet) herbæ enumeratæ,

ut

Digitized by Google

ut suo sibi jure ablui possint, bene est, illo ipso jure abluuntur: *si minus* &c.

7, 4 *Folliculorum*) *Coliculorum* malit Ursinus, & recte, arbitratur Gesnerus.

8, 3 *Compertam saturejam*) Quid sibi *comperta* hic velit, non intelligere se fatetur Gesnerus, neque assentiri Cl. Schoettgenio, qui *probatam* per vim interpretatur, & virtutis expertæ. Quid si legas *concerptam*? Cum enim terenda sint semina, forte cum ipsa satureja, *concerpi* eam ante par est.

10, 4 *Decumana — pruna purpurea*) *Pira decumana* in Aldi horto nata sunt, non Columellæ, qui habuit *decimiana*, ut ex Edd. pr. & Codd. rescribit Pontedera. A Plinio etiam *pseudodecimiana* celebrantur. At vero *pruna purpurea* credisne cum piris nullo habito discrimine a Columella sata, & in eadem fidelia piris immista composita? Ne sim salvus, ait Pontedera, si talia Columellæ attribuero. Ex quo *pruna*? Ex depravato *myrappia*; sic enim scriptum est in Pol. Cod. *myra prima purp.* Quare *myrappia*, *purpurea* in MS. Lips. sine vitio extat. Purpureis autem, haud ignobili pirorum generi, non ultimam sedem Columella lib. 5. & Plinius lib. XV inter pira attribuunt.

10, 6 *A villico*) *Villica* vel absque Codice Sangerman. legendum esse præclare conjecerat Cl. Pontedera, homo vere his auctoribus emaculandis natus. Si tot enim, ille ajebat, habet villica officia hoc libro sibi demandata, cur etiam favos castrantibus intervenire, expressumque mel ac ceram custodire non debebit? Quod autem hac de re minus dubitemus, facit id quod c. 11. pr. expressius significatur.

12, 3 *Adjiciunt*) Ursinus malit legi *permiscent*, quo opus non esse ait Gesnerus, cum verbo *adjicere* sedes prope sit in plurium rerum permistione.

13, 1 *Non tam expedit*) Forte concinnius, observante Gesnero, *tum non expedit*, ut duæ causæ proferantur, altera, paucitas lactis, altera, quod non expedit operas in re parva occupare.

15, 1 *Humorem — remittit humus*) „ Si physice loqui voluisset (scivisset, ego potius dixerim) Columella, non „ tribuisset terræ, quod ab aere est, qui innatantes aquæ „ bullulas, cum refrigeratur comprimit &c. " Gesnerus.

15, 4 *Formam*) Considerari vult Gesnerus, an non melius vetustæ Editiones *farinam*?

16, 3 *Ex eo, quod cremav.*) Gesnero videtur scripsisse Co-

lumellam, *ex ejus*, *quod* &c. Nisi ad illud genus eruditæ negligentiæ referre malimus, quam synesin vocant.

17, 1 *Bene olida*) Credit Gesnerus, quæ recentem picem olent, unde intelligatur bene picata esse. Monendum hoc ideo, quia recurrit deinde 12, 38, 4, ubi vide.

17, 2 *Percolant*) Ex verbo antecedenti & sequenti *percolent* videtur legendum Morg. 1, 66.

18, 2 *Perenne*) Hæc vox suspecta est Schoettgenio. Putat autem reponendum esse nomen alicujus vasis, cujus in vindemia usus est, quamvis de eo nihil possit statuere. Verum adverbialiter usum esse hoc nomine Columellam, & imitatores habuisse Palladium ac Paulinum Nolanum, apposite notat Gesnerus. Voluit nimirum *perenne* fabricari instrumenta, h. e. per decursum anni.

18, 3 *Et torcularii*) *Et ita torcularia & fora* legi vult Ursinus. Potuerunt tamen (ait Gesnerus, qui mutare nihil audet) esse etiam *lacus torcularii* a *vinariis* diversi.

18, 4 *Et vasis pressoriis*) „ Igitur *vasis* etiam, Gesnerus in-
„ quit, tanquam diis, res divina fit? Non puto certe Co-
„ lumellam id velle, licet non ignorem, quid de *sacrifi-*
„ *cantibus reti suo* apud Prophetam disputetur, quid item
„ de acinace, & hasta. Quidsi legas, *e vasis pressoriis?*
„ quæ ad vinum exprimendum adhibentur, & per sacrifi-
„ cium illud quasi initiantur & consecrantur. “

18, 4 *Præsentem fructum*) An omnem? nullo modo nisi latronum legio irrumpat; sed aliquid ex eo: atque id tradit antiqua lectio, quam habes in Varietate. Aldo ita placuit fures multiplicare. Hunc hominem vere dicit Cl. Pontedera agricolas redigere ad insaniam.

18, 5 *Cum picem in fundum*) Mutato numero jam de una loqui lampade, *quæ picem distillat*, Gesnerus arbitratur. Receptæ enim lectioni favet, quod statim dicitur, *radula ducitur*, *quod destillavit*, itemque illud *sublata lampade*. Attamen Pontedera, intelligens picem ipsam dissolvi & ex lampade stillare, antiqua ex Lips. Cod. suscipit.

19, 3 *Prelo pes eximatur*) Hoc verum esse non potest: non enim optimum & primum mustum de lacu sumitur, verum ultimum & deterrimum, quod tortivum appellant. Sensit Ursinus, qui emendavit *exprimatur;* & Pontedera, comparatione locorum similium facta, ita hunc corrigendum putat: *mustum*, *quod defluxerit ante*, *quam prelo pressum sit*, *eximatur statim de lacu: in vasa defrutaria deferamus*. Cf. cap. 36, 39, 41. *Statim* pro *satis* legerat etiam Ursin.

Digitized by Google

19, 5 *Vel vas ipsum, q. a. c., pertundetur*) Quanto sua brevitate meliora, judice Pontedera, prisca, sed stulte pro Aldinis neglecta: *sæpe vas ipsum pertundetur*!

20, 3 (*Quod significat decoctum ad tertias*) Hæc aperte glossema sapiunt. Sine ipsis facile ex superioribus intelliges verba *de coctura* significare de modo illo, ad quem decoquendum est, h. e. de tertia parte.

20, 4 *Et adurentur*) „ Vel saporem certe & acrimoniam il„ lam amittent, propter quam adhibentur. " Gesnerus. Mox Mediceum *certum*, verbum nullius, conjectura emendavit Ursinus rescribens *cestum*, quod a Gesnero receptum.

20, 5 *Libram — selibram*) Nihil hic peccatum, quamquam nominativus requiri videatur, *libra — selibra*, persuadet Jo. Frid. Gronovius de Pec. Vet. 1, 6 p. 28. Simillimus enim locus Liv. 26, 47, Conf. Col. 12, 28, 1 *quæ sit instar pondo quincuncem*. Præclare igitur, ut cætera Cl. Morg. 1, 69 cum quærit potius, quam decernit.

20, 5 *Cripa pampinacea*) Hermol. Barbarus in *Corell. serta campanica lib.* emendavit; mirumque est, ut observat Pontedera, hanc castigationem, cum optima judicetur, ab iis, qui inferiore tempore Columellam ediderunt, non receptam, præsertim cum apud Cat. c. 107 non absimile exemplum extet.

20, 7 (*Ita ut quatuor*) Istane Columella? non putat Gesnerus. Quis enim tum proportiones illas ignorabat?

20, 8 *Decidet*) Quidsi *decedet*? quærit Gesnerus.

21, 1 *Cum defrixit*) *Refrixit* videtur legendum Ursino.

21, 2 *Et ita coadjicitur — strepitum edit*) Ista, si Cl. Pontederam audias, sic expurgabis, ut primum *coadjicitur* bono Aldo restituas, veteri excuso *eo adjicitur* contentus; deinde: vel *mensura semunciæ bene plenæ* inutilem atque inanem *ligulæ cumulatæ* interpretationem eximas, & perdas; tum *jam* ante *torretur* abjicias, quo Politiani liber merito carebat.

21, 3 *Quæ est quarta pars*) Omnes editi habent *qui est* &c. in Lips. vero hoc caput prorsus non extat. Quid sit in Cod. Sangerm. Ernestus non docet. Abbreviatio *q̃* *quod* (vel *quæ*) ex incuria potuit mutari in *qui*, idque deinde ad alios Codices derivare. Sic opinatur fuisse Schoettgenius. Gesnerus emendavit, sed scrupulo tortus: fieri enim potest, ut relativum *qui* neque cum *poculum* certe concordans, neque cum *pars*, rationem sui generis ducat a cyatho, quasi diceret, *qui est cyathus minor*, *continens quartam partem*

cyathi communis. Nisi forte ita scripsit Columella, *qui est* IIII *P. cyathus:* nam & in Sponii miscellaneis sect. IX habetur mensura inscripta *Cyathus* P. III. Ceterum multi sunt, qui in hujusmodi constructionibus putant relativum nomen neque numero, neque genere convenire posse cum voce, quæ præcedit, sed cum ea tantum, quæ consequitur.

21, 1 *In eodem infundito*) Quidsi, ait Gesnerus, omisso *in* legamus *eodem*? Sed neque insolens est, ablativum casum in talibus adhibere.

21, 2 *Dum ea, quæ add.*)Hoc fecit Aldus ex vetere *dum quæ ea*, quod imo corrigendum erat *eo*.

23, 2 *Quinque & quinquaginta*) „ Numerus inconcinnus. „ Quidsi *duodequinquaginta* scripsit Columella, ut 21, 3 „ it. 24, 3 &c. qui est ipse modus amphoræ? Similiter for- „ te peccatum est paullo post in *quinque* & *quadraginta*. „ Pro VIII legit aliquis IIIII, ut supra pro *II de quin-* „ *quaginta v & q.* " Gesnerus.

24, 2 *Et cum siderit*) *Considerit* videtur legendum Ursino. Heinsius ad Virg. Ecl. 7, 1 conjicit: *cum siderit*, *aqua eliquabimus*. Sed v. mox 12, 25, 2.

24, 3 *Tanquam mulsum*) Legendum, *massam*, ait Ursinus; nam *mulsum* manifestum est erratum. Sed Gesnerus: „ Mi- „ nime vero, ὦ 'γαθέ. Quis enim *massam* dixerit, cum, „ *duo cyathi* picis liquidæ, h. e. sextans unius sextarii, „ cum duobus sextariis vini permiscentur. "

25, 1 *Salsa vel muria*) Vetustum *marina* revocat Pontedera, cum ex utraque muria conficiatur. Ante idem repetebat *immo enim* pro Aldino *immo etiam*.

25, 3 *Tantum in amphoram*) Morg. 1, 71 conjicit legendum *tantam*, ut ad *portionem* referatur. Sed videtur etiam supra 6, 5, 3 abusus esse noster voce *tantum* velut indeclinabili.

25, 4 *Silentibus ventis*) Ne turbida sit aqua nimirum, ut nullo sudore exponit Gesnerus.

26, 2 *Heminam gypsi*) „ Quo hodieque utuntur mangones „ ad acorem vini vel cerevisiæ absorbendum. Nescio quam „ salubriter. " Idem.

28, 2 *Gypsi cum*) Ita distinguendum hunc locum docuit Ursinus. Ante interpunctum erat post *gypsi*.

28, 2 *Et fluat*) H. e. *effluat*. Forte etiam ita legendum, prima syllaba ab & hausta, sic observante Gesnero.

28, 3 *Quiescere — limpidissimum*) In hæc sc., ut Pontedera arbitratur, pueriliter Aldus mutavit vetera ac probata,

liqueſcere & *liquidiſſimum*, quaſi non ſint idem ſignificantia & exquiſitiora.

33 *Amphoras binas*) „ Cur hoc? amphora una habet ſextarios XLVIII. An verior eſt antiqua lectio *bonas*? Niſi tamen hoc vult, amphora una vini medicati poſſe deinde binas alias condiri. “ Geſnerus.

34 *Hoc ipſum* &c.) Sine fraude eſſe hic novum caput incipere contra Mercurialem, Facciolatum, & Morgagnum Geſnerus defendit. Quin pro certo habet tantum abeſſe, ut cogitata, quæ a Morgagno Epiſt. IV, §. 1 traduntur, hanc opinionem evertant, ut potius eam confirment. Etiam Conr. Ritterſhuſio diviſio, quam poſuimus, placuit; idemque lemmatis loco apponi voluit *de embamnate*.

34 (*Decem bambatæ*) Poſt Urſinum, qui legerat *de embammate*, Salmaſius ad Solin. v. 27 pag. 265 locum ſic emendat: *qui ſ. a. f. v. ad embammata. In tres* &c. Summi viri emendationem, refragante licet Morgagno, maxime probat Geſnerus. Mox pro *tres* legit *quatuor* Urſinus.

34 *Ad quartas*) „ Non, ut alias, ut relinquatur quarta pars, ſed donec eadem pereat; ita ſtatim *ad tertias*. “ Geſnerus.

34 *Sed muſtum deſub maſſa*) Locus certe, ut nunc legitur, eſt mendoſus. Urſinus ſuſpicatur legendum: *Sed muſtum de bumaſto, & paſſum ex ea fit*. Turnebus, cui *deſub maſſa* monſtrum videbatur in ultimas terras deportandum, reſcribebat: *ſed muſtum deſpuma, ut limp. ſit*. In eadem ſe fuiſſe ſententia etiam ante aliquanto, quam Turnebianam animadverſionem cognoviſſet, Geſnerus non diffitetur. Sed traduxit eum in cantiorem, ſi non meliorem ſententiam geminus de re eadem fere locus Palladii Oct. 21, ubi mentio eſt *muſti deſub pedibus rapti*, quod idem eſſe putat ac *deſub maſſa*. Præterea valde movetur Cl. vir L. Flori teſtimonio, qui dixit l. 2, c. 3. *Sic deſub Alpibus, id eſt, deſub ipſis Italiæ faucibus* &c. Pluſcula id genus agrimenſorum veterum etiam ſuppedirat in Indice Goeſius. Maneat igitur, concludit Geſnerus, per nos quidem, quibus audacibus eſſe non licet, recepta adhuc lectio. Verum & argumentationis & auctoritatis tota vis concidit, modo illa Palladii cum Pontedera legas omiſſo *de* ex Edd. pr. & Mſs. itemque putes cum ipſo verba, *Sic deſub Alpibus* &c. non Flori, ſed barbari cujuſdam declarationem eſſe. Ceterum Pontedera locum hunc autumat corrigendum: *ſed muſtum defluat maſſa, ut limp. ſit*, h. e. ex lixivii genere quod de-

stillat antequam uva calcetur. Massa autem est uva incomposite coacervata.

35 *Usque ad quartas*) Intelligit Gesnerus, ut superiori capite, usquedum quarta pars consumta sit, non usque dum hæc tantum supersit.

35 *Ex reliquis* (*rebus*)) Non damnat vocem *rebus* Gesnerus; ne inclusisset quidem, nisi ita in Commeliniana inveniret, & abesse videret a primis Editionibus.

37 Quæ verba lemmatis instar huic capiti præposita fuere, ea Gesnerus ab auctore profecta arbitratur, qui sæpius ita inchoavit capita, ut simul argumentum indicaret.

37 *XLIX*) Quidni XLIIX, qui est ipse modus amphoræ? Error quidem facilis, ut Gesnerus observabat, inviso Cod. Sangerm.

38, 2 *Massulæ fiunt*) Vocem *massulæ* percoquere nequit Cl. Pontedera, & *offulæ* malit, ut proxima ostendunt: *ne altera offa* &c.

38, 4 *Bene olidas*) *Solidas* vult Ursinus. Sed vide sis, quæ diximus ad 12, 17, 1. Aut certe ibi quoque *solida* legi debet. Par enim utriusque loci est ratio.

38, 6 *Fiscello*) Barthius 36, 23 miratur quasi, hanc terminationem in usu esse, & ad solam hanc nostri auctoritatem provocat. Omnino, credo, respuisset, si vidisset *fiscella lignea* in Cod. Lipsiensi.

40 *Lora optima sic fit*) Hoc lemma ex Cod. Lips. sumtum vel ipsum esse a Columella, vel positum ab eo principium extrusisse, recte judicat Gesnerus.

41, 1 *Mulsum opt. s. facito*) Etiam hoc initium lemmatis instar in Pol. & Lips. positum non dubitat idem, quin vel initium capitis fuerit, vel verum certe extruserit. Receptum lemma *Mustum* &c. plane absonum est.

41, 1 *Nimium calcetur*) Hic *nimium* repudiat Pontedera, recepto a Codice Politiani *minimum*, quod non probat Gesnerus. Non improbat tamen, etsi hoc redeat ad idem, rescripsisse Linda. Sel. med. 10, 175 e conjectura, *quod* sponte *destillaverit*, *antequam* nimirum *calcetur uva*.

41, 1 *In tabulato reponi — trigesimum — in furnum*) Animo concipere non potest Pontedera, cur Aldus vetera *in tabulatum poni* & *vigesimum* abjecerit, neque adhuc inter excusa *in fumum* occurrat.

41, 2 *Conditura ex cydoniis* &c.) Hæc bene abesse in Edd. pr. affirmat Pontedera; nam confectio non solis Cydoniis fit, imo malis Punicis, sorbis cum rore Syriaco, quibus

Digitized by Google

omnibus cohibendi vis inest, miscetur. Itaque hoc quod sequitur a mulso separandum, & aliquid addendum, quo moneatur lector, aliam rem agi. Utrumque in Mss. Flor. & Lips. peragitur, ubi est initium novi capitis cum titulo: *Compositio medicamenti ad tormina, quod vocatur διὰ ὀπώρας*.

43, 1 *Uvas bumastos* &c.) Truncatum hujus capitis initium sic ex iisdem Codd. integrari jubet Pontedera: *Uvas, ut sint virides usque ad annum, sic custodiemus*. Virides autem dicuntur, ille ait, non propter colorem, verum ob integritatem, nempe succosæ, recentes, & quasi modo de arbore maturæ lectæ.

43, 9 *Quæque majores*) Pontedera vult scribi *majoris*, ut editum etiam ab Joanne Parvo. Porro *scircitulam* opinatur fuisse *sirpiculam*: nam Plinius *scirpulam* vocat, si locus mendo non vacat. Scirpula autem a canistris scirpiculis vocata, in quibus apud antiquos servabatur.

43, 10 *Resolutaque intrita folliculorum*) Si Aldinum *que* cum Pontedera non deleas, non habet *substernitur*, sive antiquum *sternitur*, cui annectatur, cum ex pede separati sint scopiones. Mox cum ipso pro *interculcari* (ex quo novum inauditumque verbum *interculco*, referente Aldo, in Romanam civitatem cooptatum est) lege *intercalcari*, quondam a priscis excuso, & Codicibus confirmato. Sic, eodem Pontedera auctore, loco *expleturque* & *vinaceæ* repone *explentque* & *vinacea*, quæ omnia apud vetustos Editores antiquitatem tuentur.

44, 1 *Cetarii*) *Cellarii* mavult, nec injuria sane Turn. 17, 13.

44, 2 *Sparteis retibus*) Quid enim *restes* profuerint ad tutelam arborum? Res ita aperta, emendatio ita levis, ut eam recipere ausus sit Gesnerus. Sed fere irascitur Vir Cl., idem hoc, quod nunc observat, visum esse Ursino.

44, 3 (*Quoniam — recipiat*)) Glossema esse, quæ inclusit, suspicatur Gesnerus.

44, 4 *Elicere*) Quidsi legamus, *educere*? vel *adjicere*. Illud quidem apparet, jubere Columellam ut terra vel arena dolium medium impleatur.

44, 6 *Inter se calcari*) Si ita scripsit Columella, neque magnam dubitandi causam adesse arbitratur Gesnerus, *se* posuit pro *ea*.

45, 3 *Interdum dari*) Legendum esse *inter cibum dari* monet Victorius in omissis.

45, 3 *Quoniam cruda si lecta sint* &c.) Cum *grossi* in ficu

fructus immaturi dicantur, vetustum *groſſa* pro Aldino *cruda* & in aliis acerbis pomis Pontedera non aspernatur.

45, 5 *Sed quia* &c.) Sic Aldus mutato antiquo *qua* omnia mala a melle removit: at Columella tantum unum genus excepit, quod nempe nimis dulce in melle fieret. Hæc observatio Pontederæ debetur.

45, 5 *Collocantur*) *Collocari* legi vult Urſinus. Sed poteſt fieri, Gesnerus addit, ut mutaverit constructionem ipse Columella. Et quidni respondeant sibi *debent* & *collocantur*.

45, 6 *Fecinum*) Nescit Gesnerus an *fecinum* alias occurrat: blanditur lectio Cod. Lips. *Setinum*. Sunt quidem 3, 2, 14 *facinia* vites ubi etiam Lipſiæ legitur *fecinea*. Sed quid si ibi etiam vitium intercessit?

45, 6 *Sed acerbiſſima*) *Sed nec acerbiſſima* legi vult Urſinus.

48, 2 *Ne permaneat*) Huic Aldino vetustum *ne perveniat*, sc. ad olivas, jure præfert Pontedera.

48, 3 *Et eo, quo*) „Forte legendum, *& eo quoque* vel *eoque* „ *condiunt jure*. Poſterius etiam Urſino jam placuiſſe vi- „ deo & nunc etiam Cl. Morgagno I, 72. Ex libris nihil „ præſidii. " Gesnerus.

48, 3 *Eadem portione*) Scilicet hæc vitiavit Aldus, qui *eandem* vertit in *eadem*, & mox *ſimiliter ſupra* exemit abjecitque. Cur auſus veteres memorias tam inverecunde temerare?

48, 5 *Maſſulis ſalis miſtis*) Atqui, si tanta ardebat scriptorum ſententias permiſcendi cupiditate, cur hæc a barbaro neſcio quo, ut retur Pontedera, inſperſa non delevit? Pro *maſſulis* idem Cl. Vir conjicit *offulis*, sed non e proximis, *ne altera* &c. ut ait Erneſtus, qui hunc locum confundit cum alio ex cap. 38, 2 laudato.

48, 5 *Conciſis deinde pleno vaſe*) „ Unquamne, clamat Pon- „ tedera, concidi olivas ad condituras audiſti? Hic tamen „ ab Aldo conciduntur, cujus manu totus conciſus jacet „ Columella & dilaniatus — Editum eſt a primis Editori- „ bus, quorum fidelitas ſumma: *Conchis deinde*, *vaſe ple-* „ *no* &c. Conchæ autem ſunt, ut capite 50 docetur, qui- „ bus oleum depletur, ſuntque adeo aptæ & ad defrutum „ immittendum. "

48, 5 *In ſtatura*) Quid hic *ſtatura*? Gesnerus olim ſuſpicabatur legendum *ſalſura*; ſed cognita modo Lipſienſi ſcriptura, vix dubitat, quin legendum ſit, *in ſtrictura*, h. e. cum ſtringerentur, recentes.

49, 1 *Intrita oliva*) „ H. e. nondum trita. Adjiciendum vocabulum his, quæ ex *in* composita, vel nominis naturam habent, vel participii, ut *infractus* &c." Gesnerus.

49, 2 *Carpum*) *Careum* adversus Gesnerum, suppresso nomine, enixe tuetur Pontedera.

50, 5 *Cavum lapidem*) Si ipsi fidem non deneges, male mutavit Aldus, antiquum *canalem lapideum*, cum paullo ante cerneret: *Omnis humor per canales aut fistulas diffluat*.

50, 6 *Administrationem: quoniam*) Prima excusa *administrationem: tum* post Pontederam rescribantur. Dum hæc Aldus temere immutavit, molarum minuit utilitatem, quam ex duplici simplicem fecit.

50, 7 *Sed est optima molarum*) His Aldinis frustra iteratur optimas esse molas. Bene sic emendat Pontedera ex Cod. Lipsiensi: *sed & optima molarum opus est, tum etiam trapeti*, videlicet, ut Cl. vir exponit, uti oportet optimis molis optimoque trapeto, ne opera & impensæ pereant.

50, 10 *Resolutis corticulis emolliri debebunt*) Doctissimo Pontederæ non quid scribi possit, sed quid debeat, ponderanti ex Lips. MS. reponere aptius videtur: *resolutis torculis & molis* &c. Hanc lectionem Gesnerus quoque vidit non esse negligendam.

50, 10 *Structile gemellar*) *Structile* quid esset novimus ex rusticis nostris & Vitruvio, nimirum lapidibus vel lateribus constructum. Sed utrum *gemellar* oleo excipiendo ita strui solitum aut consultum sit, (gypso quidem poliri intus potuit) non habet dicere Gesnerus, non magis quam illud, quid proprie *geminum* fuerit in *gemellari*, unde nomen invenerit; nisi quod suspicatur, totum vas fuisse geminum aut duo plurave cava habuisse, e quorum uno in alterum transiens oleum ipsum se quodammodo depleverit.

50, 13 *Quoniam minime — desideratur*) Elegantissime dictum pro *noxius est*. Eodem modo optimi scriptores utuntur formula *non opus esse*.

50, 14 *Sed semel atque iterum*) Male *sed* additum ab Aldo, summa Jucundi sui intemperantia decepto.

50, 18 *Cavendum est itaque, ne ex ea*) Totam Lipsiensem lectionem *Cavendum est utique ne fiat* &c. recte amplectitur, vulgatamque rejicit Pontedera. Non enim cavendum est, ne ex oliva prava fiat oleum cibarium, sed ne oliva deterior fiat, apta tantum oleo cibario.

50, 18 *Et expressa erit*) Ex illo quod MSS. Pol. & Lips. pro *erit* habent *cera*, Cl. Pontedera pristinam scripturam *cete-*

Digitized by Google

raque fuisse arbitratur. Mox autem Gesnerus pro *qua* sic putat legendum, *atque sic*: alias enim male sibi videtur orationem cohærere.

50, 19 *Videtur plus olei quieta, quam recens*) „ A nullo „ admonitos interpretes hæc ab Aldo affabre picta & com„ pta in dubium non revocasse, quis mirabitur? Sed primis „ Editoribus & Cod. Lipsiensi afferentibus: *Videtur plus* „ *esse quieta, quam recentis bacca* &c. quis erit tantæ „ mansuetudinis, ut tam insolens Aldi ingenium tamque „ perversum æquo animo ferre possit? Non hoc latine di„ cimus: *videtur esse nostri plus tibi scribere, quam alio*„ *rum*? " Pontedera.

50, 20 *Si id maxime verum esset*) Utinam possent & hæc eadem providentia sanari. Putat Pontedera verbum excidisse, seu *concedamus* post *esse*, quod pro *esset* habent I. B. R. Lips. Sangerm. Sed tamen & *esse* servari potest, modo, Aldino *si* deleto, antiquum *ut* rescribatur.

50, 20 *Sed & Cato — detrimentum senties*) Hæc sunt ab Aldo interpolata. Vetera sunt: *Et sic quidem quicquam — accedit, si portiones — existimare. Quapropter* &c. Quæ perficiuntur, si, emendante Pontedera, & ante *sic* in *nec* vertas.

50, 22 *Probum & cibarium*) Ita emendarat Ursinus, adstipulante Pontedera, emendationemque roborantibus primis excusis I. B. R. & Codd. Pol. ac Sangerm. Sed supra n. 18 tamen cavit noster, ne cibarium oleum fiat ex oliva, quæ amurcam concepit. Est igitur nota deterior etiam cibario familiæ, i.e. servis reservato. Qua ratione etiam *improbum* hic ferri posse Gesnerus arbitratur.

51, 1 *Cum saxi pondusculo*) Nos, adjuvante Pontedera, ad Aldinas vel Jucundianas has præstigias & fallacias novitate capti non concurrimus, quin fortiter respuimus contemnimusque. Porro pro *quas infra* (perperam Ernestus *ut infra*), eodem Pontedera duce, ex I. B. R. L. *atque infra* restituendum putamus.

51, 3 *Oleum depleto — exhauseris — potatum*) Priorum excusorum & Lipsiensis Codicis beneficio sic ad pristinum decus antiqua revocat Pontedera: *oleo depleto — exacuerit* — (quoniam quid est tam cuique proprium quam vino acescere?) & denique *potandum*.

52, 2 *Ejusque eliquet reliquum*) Hunc locum ita putat Gesnerus constituendum: *quousque eliquet. Reliquum* &c.

53, 1 *Hactenus de oleo* &c.) Aldinum desere, suadente Pon-

tedera, aliudque initium repete vel ex priscis Editoribus, vel melius ex Codicibus Mediceo & Lipsiensi. Porro *vitiosam* ex qua officina extiterit, Pontedera non perspicit; neque enim aliquid juvat quod ab Jensonio proditum est *incinnosam*, idque in Lipsiensi Codice *incynosam* scribitur. Verumtamen ex re ipsa Cl. vir colligere sibi videtur *tineosam* vel *sinuosam*, aut simile quid esse debere.

53, 2 *Nec desieris ejus*) *Eousque* legi vult Ursinus, ut modo Gesnerus ad cap. 52, 2.

55, 1 *Erigito*) Videndum, an legi debeat *emergito*, vel *everrito*, ait Ursinus. Cui Gesnerus: „ Minime vero! *Mortarium*, ut vel ex hoc loco apparet, est lapis planus, qui si „ erigatur, humor defluit. “ Mox *exinaniveris* pro *exsaniaveris* idem Ursinus malit; neque hoc Gesnerus & cum Gesnero Morgagnus probare possunt.

57, 2 *Inserito*) Parum aptum huic loco verbum existimat Gesnerus. Forte fuit *interito*; unde *intrita* est.

57, 3 *Æque supra condim.*) Idem Gesnerus censet scripsisse Columellam *eaque*.

57, 5 *Ligustici unciam*) Intelligi ad hunc, & qui sequuntur accusativos *sume*, vel simile quid, recte notat Gesnerus. De accusativis aliis, absolute vel elliptice potius positis, egimus ad Cat. 90.

58, 5 *Quod si etiam* (*cum*) *laser* &c.) Cl. Morgagnus hæc extrema inspicias velit, videasque an quidpiam a librariis peccatum sit. Equidem non divinabo quod summus ille Vir vel se ipso felicioribus divinandum reliquit.

IN LIBRUM DE ARBORIBUS.

Columella multo ante duobus dumtaxat libris totam rei rusticæ materiam strictim comprehenderat, quam post fusius pertractavit. Illorum alter, in quo terræ cultus præcipiebatur, humanarum rerum vicissitudine deperdito, alter, quo stirpes colere docemur, vocaturque *de Arboribus*, ad nos pervenit. Cæterum hunc aboleri voluisse Columellam, certe in corpore XII de re rustica librorum non censeri, pluribus constat argumentis; quamvis in antiquis Editionibus, dum Ars critica adhuc novitia esset, inter ipsos tertius adnumerabatur. Jucundus ille Veronensis, vir sane cerebrosus, qui tam

infestus huic auctori extitit, primus tamen repudiatum librum a reliquis seponendum vidit, primusque eum in fine totius operis Aldus imprimendum curavit. Quæ vero hoc uno de arboribus olim scripserat Columella, ea deinde tribus ad Silvinum libris, qui nunc tertius, quartus, quintus de auctoris ipsius sententia nuncupantur, expedivit. Hæc pauca de rejecti libelli historia attigisse sufficiat, quam homines eruditissimi, quibus tantum otii erat, quantum nobis negotii, ad satietatem usque enarrando persequi voluerunt.

1, 3 *Extera regionis*) Hæc duo verba eximenda judicat Pontedera, quæ *alieni* declaratio videntur.

1, 4 *Idque multum refert*) *Ad quod multum r.* legi vult Ursinus. Putabat tamen Gesnerus ferri posse *idque*, si *natura* sexto casu in significatione causæ intelligatur.

1, 5 *Namque exilis*) Hoc Aldino rejecto, receptoque ab Ursino *ex exili*, velit Cl. Pontedera perpendas, si forte *utique* pro *utcunque* apposite scribi possit.

1, 5 *Sestertium*) Si nodos plus quam grammaticales extricare, & agriculturæ rationem a veteribus doceri velis, confer nostrum 3, 5, 3, ubi hunc locum retractat, tecumque omnia rite perpende. Nobis difficile esset Columellæ manum præstare in tam solemni præceptorum ac numerorum præsertim confusione.

3, 1 *Tertia summa in vite* &c.) Nemini probanda ista semina esse, affirmat Pontedera. Quare de auctoris fama sollicitus a vulgatis Editionibus ad Codices confugit, ex quibus eruere nititur: *tertia summa viti vita* (vel *vitato*) *lecta*, *qua* &c.

3, 1 *Brevibus nodis*) *Br. foliis* ex lib. 3, cap. 1. legendum esse pluribus ostendit Cl. Pont., vel sibi ostendisse videtur.

3, 2 *Et siccis*) *Et clivis* ex cap. 4. legi malit Ursinus.

3, 3 *At quæ sine vetere*) Particula *sine* adjecta, qua omnes carent cum scripti, tum editi libri, hanc vitiosam confusamque lectionem corrigi & planam fieri, post Ursinum apertissime demonstrat Pontedera.

3, 3 *Plantaria facito*) Cum non tantum Varro repugnet, verum etiam antiquæ memoriæ adversentur, Cl. Pontedera hæc (partim ex Mediceo) convenire crediderit: *Plantaria facito ab oriente ad decimam lunam, & a vicesima ad tricesimam* &c. Idem n. seq. rescribit *radas* pro *lædas* ex Codic. Lips.

3, 5 *Decimo anno severis*) Etsi contra Codicum omnium fidem, tamen, ratione duce, pro *decimo* legendum esse *ter-*

tio nullus dubitat Pontedera. Quis enim sibi persuadeat, Columellam, virum sc. in re rustica quam maxime versatum, tam longum temporis spatium imposuisse agricolis, quo sine fructu requietum agrum colendo vacarent?

3, 6 *Æque utilis congesta* &c.) Profecto aliquid excidisse putat Pontedera, ut *glarea* vel *silex*: nimirum *æque utilis glarea, congesta* &c. quod consentit iis, quæ Columella lib. 3, 11, 7 dicit: *simili quoque de causa* &c.

3, 6 *Primo — volumine*) Sc. illo, quod ætatem non tulit. Hæc nunc habentur 2, 2, 20.

3, 6 *Cum colaveris*) Non negligenda videtur Gesnero lectio Lips. *Considit* terra postquam diluta est.

3, 7 *Et mediocri*) Interpunctum posuisset Gesnerus ante hoc membrum, sed obstabat *ἤ* &. Forte fuit olim *ita*.

4, 1 *Quæ est a terra subrecta*) Hæc veluti ab Aldo efficta, atque in Columellæ sententiam coacta, uncis lineis circumscribi maluisset Pontedera. Suspicatur iste, Columellam dedisse: *Hispanis usurpata*, e Varrone, qui hoc genus apud Hispanos usurpari tradit. Nonnihil tamen prudentissimus homo veretur, ne citra veritatem sibi conjectura procedat.

4, 2 *Agro reponitur*) Veriorem putat Gesnerus lectionem Mss. P. & L. *ponitur*, Palladii usu confirmatam, quam nos oculorum forte caligine tunc laborantes describere negleximus.

4, 3 *Cordi est laxius*) Vites ponere *altius*, non *laxius*, qui scrobes profundius agit, non producto intervallo, non solum Codex Mediceus, verum etiam ratio & communis intelligentia satis confirmat.

4, 3 *Pedum duorum*) Ne, quæso, ad calculos cum laboris patientissimo Gesnero sedeamus, ut ad liquidum redigatur non hic sibi satis portionibus numeros respondere. Ad meliora potius convolemus.

4, 3 *Una opera XX. effodit*) Neque adeo Cl. Pontedera ad longam supputationem nos alliciet, ut mendosissime scriptum hunc numerum esse cognoscamus; etsi Italum hominem valde majore quam Germanum benevolentia complectamur.

5, 2 *Si jugatam erimus facturi, unam* &c.) E Medicei vestigiis vel *jugata erit futura*, vel *jugatam eris facturus*, emendat Pontedera: sed omnem dubitationem tollit Codex Sangerm. Si vero Aldus unquam, ille ait, peritum putatorem spectasset, aut quæ præcepit Columella diligenter at-

tendisset, nunquam antiquum excusum *imam* pro *unam* vel hic, vel 16, 4 repudiasset.

5, 3 *Ne codicem lædas*) Vetustum *corticem* ratione aptius Pontederæ videtur; quippe prius exteriora læduntur quam interiora. Mox pro Aldino *propius* ex antiquis ipse legit *protinus*.

5, 4 *Per brumam*) Hoc de suo addidit Aldus; sed vacare, quia tempus jam declaratum est, notat Pontedera. Quin veteri agricolarum consuetudini adversatur; quoniam per brumam neque arbor cæditur, neque vitis purgatur. Contra mox, *per brumam* legendum esse monet ex Edd. pr. ubi Aldus dedit *ante brumam*.

5, 4 *Quo si quid amplius*) „ Forte legi debet, *quo de si* „ *quid* &c. vel, *de quo* &c. " Gesnerus. Mox Schoettgenius pro *post brumam* rescribi malit *post brumalem ablaqueationem*.

6, 1 *Novella vinea — consenescet*) Verbo, totum hunc Aldinum textum, Pontedera suasore, despue, & veram genuinamque lectionem ex Varietate accipe.

6, 1 *Si non aridos* &c.) Aldinum *in corpore*, ut etiam antiquum *in opere*, nihili habet Pontedera. Summus iste vir, vel ante detectam lectionem Ms. Sangerm. conjecerat, sive potius vaticinatus fuerat, legendum modo esse: *si non peraridos babet truncos* &c.

6, 3 *Propagabis*) Vetus verbum ab Aldo reposcit Pontedera, ex *propaginibus* I. B. R. Lips. Sangerm. nulla hæsitatione conficiens *propaginabis*. Mox loco *per triennium post* ex antiquis rescribit *triennio*.

6, 4 *Resecato*) In vetustis Editionibus: *sic resecato*. Nam modum resecandæ vitis, quæque servanda in amputatione, statim subjecit.

7, 3 *Diversa autem*) *Diversa*, intellige cum Gesnero, partis quæ remotissima a matre, recidiva a terra surgit. Hujus partis ea, quæ extare debent, ne plus quam duas; summum tres gemmas habere patiamur.

7, 3 *Ne in summo radices* &c.) Fortasse, ait Pontedera: *ne summa radix viti scateat*; ni Lipsiensia malis: *ne in summo radix vitis sit*.

7, 4 *Ne radicem abrumpas* &c.) Ms. Pol., non Edd. vett., ut Ernestus male vidit, *ne radices ab.* præfert Pontedera. Deinde ejicit *ut videris*, quod Aldinum est. Denique n. 5, pro Aldino item *diffluat*, mediocri licentia usus, conjicit *diffindatur*.

7, 6 *Gemmas, quæ secundum*) „Ut adeo summa pars virgæ, „ quæ flagellum vocatur, radices præbeat novæ viti, illud, „ quod prope matrem fuerat, abscissum in cacumen abeat. „ Hoc ita fieri posse in arboribus eo minus mirabitur, qui „ edoctus fuerit, esse non in animantibus modo, sed in „ plantis etiam commeatum illum humoris, quem ab Har- „ veo inventum circulationem vocamus. Experimenta æta- „ tis nostræ de propagationibus ex quacumque parte plan- „ tarum prætereo sciens. " Gesnerus.

8 *De insitionibus fructuosis*) Quid hoc titulo ineptius: Suntne insitiones inutiles? Bene igitur emendat Pontedera: *De insitionibus, & de iis, quæ infructuosas vites fœcundas faciunt*. Dividitur hoc caput bifariam, ut liquet.

8, 2 *Operitoque — & ita*) Hæc in Edd. pr. elegantius omitti censet Pontedera; nam redundant. Mox confirmat, quod olim suspicatus fuerat, *prohibet humorem*; & conjecturæ favet vetus lectio *marcescere* pro *inarescere*.

8, 4 *Secundum Æquinoctium*) Addatur *vernum*: nam duo sunt æquinoctia. Sic lib. 4, c. 29.

8, 5 *At si quæ fructum — succum perferunt*) Hic locus, si quis alius, misere interpolatus fœdatusque, post iterata tentamina, recisis alienis, sic constituitur a Cl. Pontedera: *At si fructum quem ostendunt, ad maturitatem non perducunt, sed prius quam mitescant, uvæ inarescunt, hoc modo emendabuntur: radice tenus vitem præcidito — sæpe fodito. Materias citat vitis, quæ fructum perferunt.*

9, 3 *Ne gemmas allidas*) Aldinum hoc respuit Pontedera, vetustumque *alliges* reponit.

9, 3 *Ita terra stercorata*) *In* pro *ita* ex Plinio & Palladio legit Pontedera.

10, 1 *Plagæ leves*) *Læves* ex sequentibus esse credit Morgagnus I, 75.

13 *Frigus — intellexeris*) Hoc verbum, magis puero vel mulieri quam gravissimo auctori attribuendum, contemnit Pontedera, optatque *interserit*.

14 *Non excedent*) Ursinus legi malit *non exedent*. Pontedera, quæ a titulo oriri videtur, lectionem tuetur. Gesnerus autem conjicit, *non escendent*; unde corruptionis ratio facile apparet.

16, 1 *Opulus alit*) *Populus* magis placet Schoettgenio. Mox Cl. Pontedera τῷ *idoneam* vocem *pecori*, ut lib. 5, c. 5 apponi velit.

Digitized by Google

16, 3 *Alterniſque annis*) Poſt hæc quam libenter Pontedera *tò putabis* e Cod. Sangerm. recepiſſet!

16, 4 *Subſequi putationem*) Pontedera ex lib. 5, c. 6 vult legi *amputationem*, nempe vinculorum. Contra quem Geſnerus cenſebat hoc ſibi velle Columellam, *convenit ſubſequi* aliquem *putationem*; h. e. putantis veſtigia, ac vitibus ſingulis ligamina ſolvere & renovare.

17, 1 *Magoni autem*) Pontedera *autem* jubet ad Aldum redire. Mox redeat etiam ad illum *oportet*, quod poſt *diligenter* occurrit, cum ſit in principio. Itemque in fine n. 2. *immiſcere*, non *immiſcendo* legendum eſt. Etiam *immiſcenda* legi conſentit Geſnerus.

17, 1 *Circa Cal. Majas*) Cl. Pontedera emendat *circa Cal. Martias*: nam menſe Martio vel Februario ponendæ ſunt oleæ, quæ menſe Majo non modo germina, ſed & flores emittunt.

17, 2 *In medium ſit*) Forte *id* pro *in* reſcribendum eſt.

17, 3 *Sunt & regia* &c.) Petit Cl. Pontedera ſibi dari hanc veniam, ſi quid amplius quam veteres memoriæ exhibent, audet in hoc certe vitiato loco reſtituendo. Itaque legit; *orchis*, *ſicut & regia & radii*, *quæ non ſine ſpecie*, *neque eſcæ*, *neque oleo ſunt* &c.

17, 3 *Ideo quod — conſumunt*) Præcedentia, *Si oleam* &c. optimæ notæ ſunt; ſed hæc poſtrema omnia dubia Pontederæ accidunt, inferiori & barbara ætate elaborata; cum homines pingui ſtilo philoſophabantur.

18 *Manu perfracta*) Ex hujus libri cap. 5, 9 Urſinus reſcribi malit *pertractata*. Ante pro *prius* reponit *ſæpius* Pontedera, deletque poſt *quam adoleſcant*.

19, 2 *Scrobs — admittant*) Duo inter hæc ſunt Aldina, ſc. in Columellam impia: *eſſe debet*, & *admittant*. Alterum apud primos Editores invenies *eſt*, & in Cod. Lipſienſi &, quod antiquitatem & Columellæ decus redolet; alterum prima excuſa proferunt, ut in Varietate vidimus, *teneant*, Codices *tentarit*. Sed Cl. Pontedera ex lib. 5, *penetret* reponit, quod vel antiquitus male mutatum fuit.

19, 3 *Interraſeris*) Loco huic lexica, ut verbum *interrado* pro *intervello* conſtituant, innituntur; Columellæ vero Editores Phil. Beroaldum auctorem habent, qui primus ad iſtam ſignificationem *interrado* detorſit. Pontedera tamen, conjectura fretus, *interraſeris* rejiciebat, ſupplebatque ex lib. 5, c. 10 *intervulſeris*. At noluit mutare quidquam Geſnerus,

quem

quem poſtea tam pœnituiſſet, ſi adeo uſque vita illi ſuperfuiſſet, dum oculis cerneret lectionem Cod. Sangerm., quam, ſi hoc ipſum Pontederæ contigiſſet, mirifice eum delectaſſet.

19, 3 *Relinqui* (*verſuris*)) Vocem *verſuris* otioſam eſſe ſtatuit Urſinus. Aperuiſſe videntur Mſſti, obſervat Geſnerus, fontem corruptionis in hoc loco. Adſcripſerat aliquis ex repetita prælectione pro *interraſeris* (ſc. *intervulſeris*) *volſerit* in margine ex adverſum. Hoc loco non ſuo imperite aliquis inculcavit. Alius importunam vocem tolerabiliorem reddere voluit.

20, 1 *Si cum radice*) Locus obſcurus, cui neque ex repetitä prælectione auxilium peti poteſt. Si ſanus eſt, illam, putat Geſnerus, habet ſententiam. Incrementum quidem æquale habebunt plantæ cum radicibus depoſitæ, ſed fructuoſiores inſitæ ejuſdem incrementi.

20, 3 *Dextra ac ſiniſtra ſingulis uſque*) Sc. male exarata peſſime Aldus conglutinaverit. Pontedera, deleto Aldino *ſingulis*, ex antiquis impreſſis I. B. R. Codici Mediceo inhærentibus, quæ habent *ſi vis quouſque*, conficit *dextraque ſiniſtraque uſque* &c.

21, 1 *Ejuſmodi agro*) Quærit Pontedera: An *ejuſmodi arbos*, ut 5, 10 habemus?

21, 1 *Sed diſpari differentia*) De horum integritate jam pridem ſe dubitaſſe, & diuturna cogitatione nondum ſibi ſatisfeciſſe, non diſſimulat Pontedera, cum nec nova, nec vetera magis placeant. Tenere tamen quid doceat auctor exiſtimat, videlicet: *tamen uno modo*, *ſed pro differentia* (generis nempe) *diſpari loco ſeruntur*.

21, 1 *Hibernas ſerotinas*) Deleri vult Pontedera τὸ *ſerotinas*; quod enim hibernum, ſatis ſerum.

22, 2 *Parſque acutior inferior ſit*) Hóc verum eſſe nequit: nam ex acutiori ſtilus naſcitur, ex obtuſa radix. Itaque legendum omnino cum Pontedera: *parſque obtuſior inferior ſit*. Sed id vitium antiquiſſimum eſt, quo etiam deceptus Palladius. Porro melius diſtinguit MS. Pol. *Nucem Græcam & Avellanam*, *Tarentinas* &c. ita ars ad utrumque genus pertinet.

23, 1 *Primitivos annos*) *Primis quinque annis* ex repetita prælectione legi vult Urſinus.

24 *Adjicito*) Legendum Urſino videtur *cuneum pineæ tedæ adigito*; & vix dubitat Geſnerus, quin rectius ſit *adigito*. Poteſt tamen fieri, ut variaverit orationem ipſe noſter Moderatus.

24 *Obruta ablaqueatione*) Ineptissime hoc dici putat Pontedera, qui vitiosam esse statuit vocem *obruta;* sed vitiosa etiam est, ut opinatur, illa *absumpta*, quæ l. 5, c. 10. ad eandem rem significandam adhibetur. Legeret potius in utroque loco *absoluta*. Attamen Gesnerus *obrui ablaqueationem* recte sibi videbatur intelligere, cum jam lacusculi, & fossæ ablaqueationum, quæ pluvias conceperant, terra implentur.

25, 2 *Et — cum creverint*) Prius comprehendere, deinde crescere solent plantæ. Itaque e MSS. Polit. & Lips. *tenuerint*, quod veluti gemma affulget, reponit Cl. Pontedera.

26, 1 *Omnis surculus* &c.) Si cui plura & redundantia sequi cordi est, ista Aldina amplectatur; sin pauciora & necessaria tantum malit, monitore Pontedera, a contextu transeat ad Varietatem.

26, 1 *Etiam eodem*) Rogitat Pontedera: Annon rectius: *etiam similem & eodem tempore* &c.? Plurimæ enim sunt stirpes, quæ eodem tempore fructum ad maturitatem perducunt, non tamen similem. Hæc vero rectissime traduntur 5, 11.

26, 1 *Quod resecta — arbore*) Pronum erat legere, *quo resecta — arbor* &c. quod voluit etiam Ursinus, ut conveniret cum Editione altera, & cum MSS., qui deinde legunt: *cum ipsas gemmas in partem sui delibratam recipit;* ubi illud *sui* indicat, subjectum orationis esse *arborem*. Sed cum nihil novi sit, excidere accurate etiam scribentibus quædam, quæ ipsi deinde emendent, secutus observationem ad 5, 10, 1 propositam nihil hic mutare voluit cautissimus Gesnerus.

26, 4 *Ab una parte*) *Ab ima p.*, docente Ponted., sciat Aldus surculos eradi, ut ab antiquis Editoribus proditum fuerat. Mox similiter corrige *in ima*. Idem vitium ap. Pall. lib. 3.

26, 5 *Pluvia dilabatur. Si*) Inter hæc duo membra periodus Pontederæ interponenda videtur, quæ 5, 6 reperitur, videlicet: *Quosdam tamen — surculos aptare*.

26, 8 *Deinde in qua*) *In* posuit Gesnerus pro *ex*, ipso, sicuti sperat, Columella suffragante. Sed idem vidit qui multa Cl. Morg. 1, 77. ubi etiam *nudaveris* pro *nudaverat* legi malit.

26, 9 *Superiores ramos*) Istud transtulit huc Aldus ex libro 5. Pontedera antiquum *supra ramos* reponit; quoniam ubi propria & certa inveniuntur, aliena ac dubia aliunde non sunt arcessenda.

26, 9 *Aut cui magis*) *Aut ne cui m.* legi malebant ex l. 5, c. 6 Ursinus & Pontedera. Sed Gesnerus nihil mutavit: po-

Digitized by Google

tuit enim in prima editione retulisse ad proximum illud *ne sit*: *ne sit cui magis quam insito* succus *serviat*.

28, 1 (*Quem Græci — vocant*)) Hæc imperiti cujusdam additamenta Cl. Pontederæ videntur. Quare & Aldus & Junta jure ac merito prætermiserunt. Etiam Schoettgenius e glossa irrepsisse ista putabat, & idem forte sibi volebat crucicula, quam huic loco apponendam curaverat Sylburgius.

28, 1 *Quod gallinis* &c.) Hunc locum ita legi vult Ursinus: *Quod gallinis*, *avibus*, *capris*, *bubus quoque*, & *omni* &c. Paullo post censet scribendum: *præbet ovis*. Nam sic est 5, 12 in quo hæc verba repetuntur.

28, 2 *Oportet*: *cum tota*) Facili omissione voculam prætermissam hic existimat Morg. 1, 78, qui legit: *oportet*, & *cum tota* &c.

28, 3 *In modum horti areas*) Sic facies, si colonum informatoremque Aldum adhibueris; sin vero Columellianum habere velis, lege cum priscis Editoribus, a Pontedera approbatis, *in modum ervi*, h. e. ut pro ervo serendo fieri solent.

28, 4 (*Potest — ramis seri*)) Hujus rationem adferre nostrum notat Pontedera 5, 12 hisce verbis adpositis: *Cytisus — sustinet*. Quæ hic addenda videntur. Hæc porro tam in hoc loco, quam in laudato extra sedem suam transposita sunt; annectenda enim videntur τῷ *vere disponito*.

29, 1 *Genista etiam sicca*) Genistam tam in siccis quam in humidis locis provenire, a vero esse alienum, per aridos enim & apricos tractus gignitur, Pontedera animadvertit. Quod neque Columellam latuisse patet ex iis, quæ de hac stirpe l. 5, c. 31 memoriæ tradidit. Vitium itaque in illis verbis occultari Cl. illo Viro videtur, &, ut ejus fert sententia, in τῷ *etiam* pro *autem* scripto: nam eo ita emendato, plana evadit lectio: *salix humida loca desiderat*, *genista autem sicca*.

29, 1 *Quos alii bulbos*) Cum *quos* ad aliquid proximum referatur, id ipsum ad absolvendam sententiam necessarium Pontederæ videtur. Hoc autem, nisi *radicibus*, cui responderit? Quare hunc locum sic ipse legit: *radicibus quas* (vel *quos*) *alii bulbos* &c. Gesnerus vero post *seritur* putabat intelligi *his* aut pronomen simile.

30, 2 *Per sulcos pedales*) Aut *per scrobiculos ped.* legi malit Morg. I, 79, aut potius *per surculos p.*, ut aliis quoque ante se visum ipse non ignorat. Mox vetustum *fructibus* vul-

Digitized by Google

gato *fruticibus* doctissimus iste vir præfert, cujus nos tam magni facimus auctoritatem, ut nulli alius posthabendam existimemus.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ERRATA CORRIGE

Pag. 12 Var.	lin. ult.	quæ	quæ non
23 Var.	1	figularis	singularis
35	20	aere	ære
57 Var.	1	quoties	quotius
62	14	aere	ære
157 Var.	1	Brutiaque	Brutiaque &
176	13	naves	navus
255	22	pulleji	puleji
301	21	compoponantur	componantur
390	14	*sublandiatur*	*subblandiatur*

Digitized by Google

Digitized by Google

S.N.VI.1